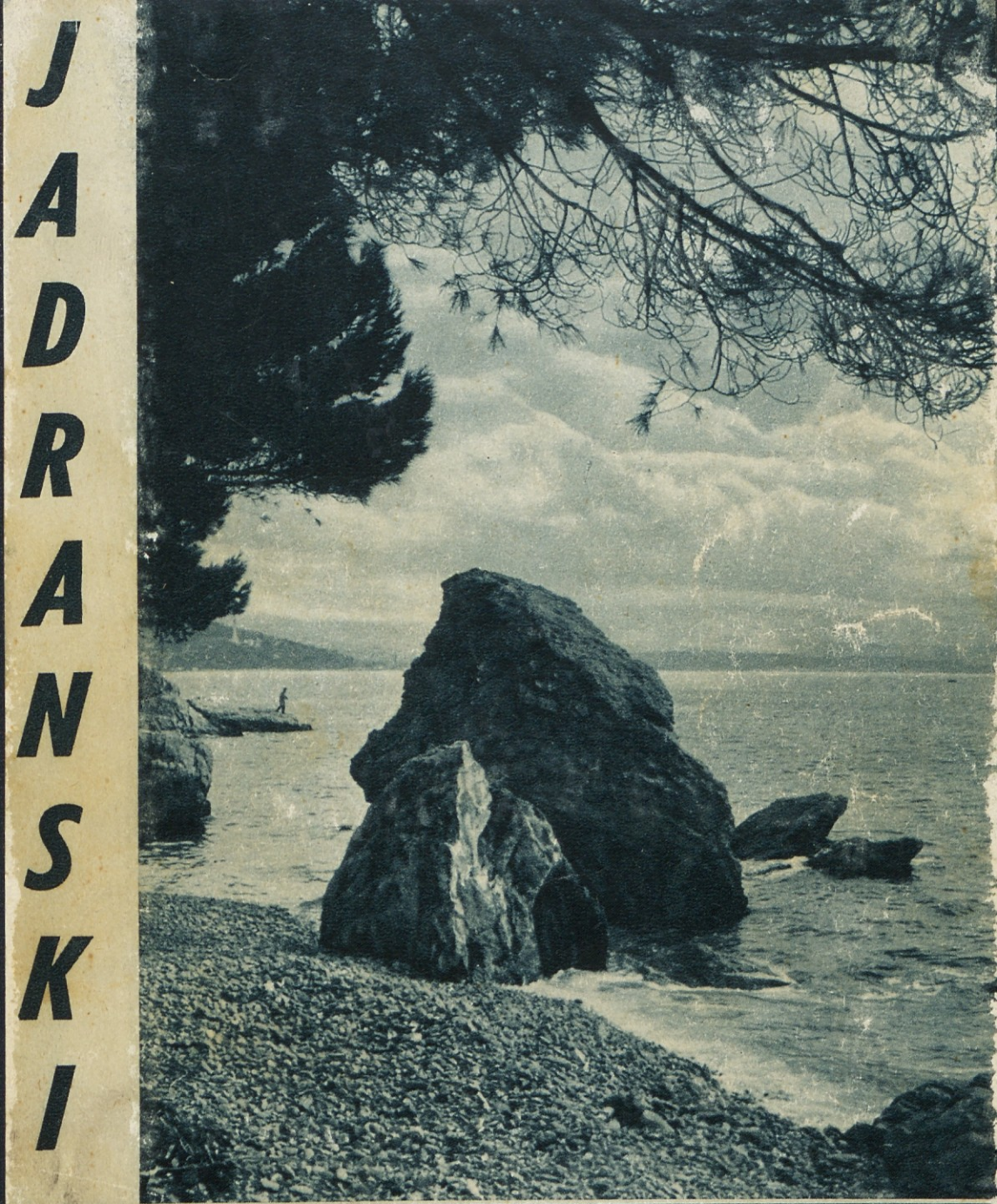

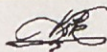

KOLENDAR 1957

JADRANSKI KOLEDAR 1957

S KNJIGAMI PREŠERNOVE KNJIŽNICE

Trst K

JADRANSKI kol

1957

323. 15 (45=863) (059)

019570105

NARODNA IN ŠTUD.
KNJIŽNICA TRST

COBISS

5.2.57 / 105

UREDIL IN ODGOVARJA UREDNIŠKI ODBOR
IZDALO ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA V TRSTU
TISKALA TISKARNA „GRAPHIS“ V TRSTU

400

PRVI SLOVENSKI KOLEDAR

Izmed slovenskih protestantskih tiskov iz 16. stoletja je gotovo najvažnejša prva slovenska knjiga, Trubarjev Abecednik in Mali katekizem iz leta 1551, ker je pač prva knjiga. Po obsežnosti in po vloženem trudu je pa treba šteti med velikopotezne poizkuse Trubarjev prevod Novega testamenta. Ta, tisoč strani obsegajoča knjiga, je izhajala nekaj let.

V tej knjigi je izšel pred 400 leti prvi slovenski koledar z naslovom:

*»Ta slovenski kolendar kir vselej trpi inu ena
tabla per nim« ...*

nato še deset vrst naslova po tedanji navadi. Kot samostojna izdaja je izšel sicer šele 1682, a je ponatisnjen iz celega Novega testamenta. Ker so posamezne dele Novega testamenta posebej vezali in razdeljevali, smemo imeti koledar iz 1557 za prvi slovenski koledar. Po sestavi je podoben koledarju, ki je pridejan katoliškemu misalu in brevirju.

Januar

Prosinec - Lednik

1 T NOVO LETO, ŽIVANA

2 S Makarij, Miljeva

3 Č Genovefa, Slavomir

4 P Tit, Dobromir

5 S Telesfor, Grozdana

6 N TRLJE KRALJI, DARINKA

7 P Valentin, Iztok

8 T Severin, Božena

9 S Julijan, Nikosava

10 Č Pavel, Vilko

11 P Higin, Božidar

12 S Ernest, Tatjana

13 N VERONIKA, BOGOMIR

14 P Feliks, Srečko

15 T Maver, Radoslav

16 S Marcel, Tomislav

17 Č Anton, Zvonimir

18 P Sv. Petra stol, Vera

19 S Kanut, Hranimir

20 N FABIJAN, ŽIVOJIN

21 P Neža, Janja

22 T Vincencij, Vinko

23 S Rajmund, Rajko

24 Č Timotej, Miloslava

25 P Pavlovo spr., Trpimir

26 S Polikarp, Vsevlad

27 N JANEZ, SAVA

28 P Julijan, Tilen

29 T Frančišek S., Branimir

30 S Martina, Desislav

31 Č Marcela, Divna

*Ce prosinca ni snega, ga mali traven da. * Kadar prosinec odpira dežnike, žetve poletne ne bo velike. * Januar gorak, kmet siromak. * Če je prosinca mokrilo, bo grozdje slabo storilo. * Ce Vinka sonce peče, v sode vino teče. * Anton — zime kanton.*

Februar

Svečan - Talnik

1 P Ignacij, Igo

2 S Svečnica, Marica

3 N BLAŽ, BOJKO

4 P Andrej, Bojana

5 T Agata, Anda

6 S Doroteja, Stazika

7 Č Romuald, Neda

8 P Janez, Crtomir

9 S Apolonija, Polonica

10 N ŠKOLASTIKA, DUŠAN

11 P DEZIDERIJ, ŽELJKO

12 T Evlalija, Cvetka

13 S Jordan, Katja

14 Č Valentin, Strahomir

15 P Favstin, Vesela

16 S Julijan, Dane

17 N DONAT, BRATOMIL

18 P Simeon, Dragoslava

19 T Konrad, Rado

20 S Leon, Lenka

21 Č Maksimilijan, Čudomil

22 P Peter, Divka

23 S Peter D., Marta

24 N MATIJA, BOGDAN

25 P Valburga, Saša

26 T Marjeta, Sodka

27 S Gabrijel, Baldomir

28 Č Roman, Vesna

*Svečnica gorka, zelena, cvetna nedelja snežena. * Kolkor škranček prej žgoli, tolko po svečnici molči. * Odnša rada sneg nam Doroteja, če pa ne najde ga, ga še nareja. Matija nam led razbija, če ga ni, ga pa nar'di. * Če pregorko je svečana, v aprilu počiva še brana. * Če te v svečanu pika muha, grel si boš pa v sušcu uha.*

Marec

Sušec · Brstnik

1 P Albin, Zorko

2 S Pavel, Janja

3 N KUNIGUNDA, MILENA

4 P Kazimir, Mislav

5 T Pust, Friderik, Mira

6 S Pepelnica, Breda

7 O Tomaž, Iztok

8 P Janez, Božena

9 S Frančiška, Bojka

10 N 40 MUČ., STANA

11 P Heraklij, Radoja

12 T Gregor, Božena

13 S Rozina, Zinka

14 Č Matilda, Nevenka

15 P Klemen, Truda

16 S Hilarij, Velislav

17 N JEDERT, LJUBOSLAVA

18 P Edvard, Slavoljub

19 T JOŽEF, ZLATA

20 S Feliks, Srečko

21 Č Benedikt, Tuga

22 P Benvenut, Lada

23 S Viktorijan, Breza

24 N GABRIJEL, JARO

25 P OZN. MAR., MOJCA

26 T Emanuel, Srčan

27 S Rupert, Stanimir

28 Č Janez, Janko

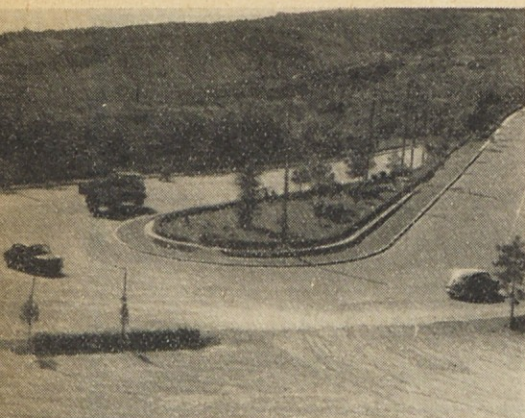
29 P Ciril, Alma

30 S Angela, Ljubo

31 N MODEST, MOJMIR

*Ce sušec z glavo ne zmajè, pa z repom svojim rad vijë. * Če je sušca že zeleno, redko leto je plemeno. * Kar že sušca zeleni, vse se rado posuši. * Sušca sneg smodi, travnov pa gnoji. * Dokler v lesu soka ni, zimi se še ne mudi. * Če v marcu veter žene, je v maju lepo vreme. * Če ne prve, pa zadnje dnove, nam marec pokaže rogove. * Če sušca grmi, lakota beži.*

April

Mali traven - Travnik

1 P Hugon, Mutimir

2 T Francišek, Gojmir

3 S Rihard, Žarko

4 Č Izidor, Iskra

5 P Irena, Hvalislava

6 S Celestin, Zorko

7 N HERMAN, BOR

3

8 P Albert, Vašek

9 T Marija, Marina

10 S Ecehijel, Dragonja

11 Č Leon, Levko

12 P Saba, Savica

13 S Ida, Jarmila

14 N CV. NED., JUSTIN

15 P Helena, Nasta

16 T Benedikt, Boža

17 S Rudolf, Rusalka

18 Č V. čet., Apolonij

19 P V. petek, Ema, Jelka

20 S V. sob., Teodor, Božo

21 N VELIKA NOČ, BRUNON

22 P VEL. PON., SOTER IN KAJ

23 T Adalbert, Vojko

24 S Jurij, Igor

25 Č MARKO, TUGOMIR

26 P Klet, Dobra

27 S Peregrin, Bistra

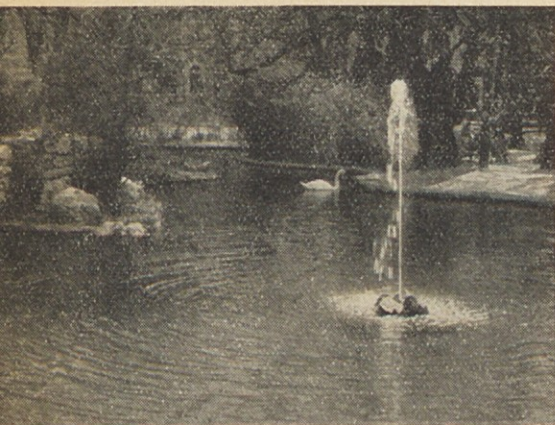
28 N BELA N., VITAL, ŽIVAN

29 P Robert, Tankoslava

30 T Katarina, Krsto

*Ce v dežju drevo cvetè, nikdar sadja ne dajè. * Kadar murva zeleni, slane več se bati ni. Ko pride spet Jurij, peč se več ne kuri. * Če je april deževen, kmet ne bo reven. * Če lepo je drevja cvetje malga travna zadnje dni, lepo, zdravo je poletje, polno sadja dozori.*

Maj

Veliki traven - Cvetnik

1 S PRAZNIK DELA, ŽIGA

2 Č Atanazij, Živana

3 P Najdba sv. kr., Laska

4 S Florijan, Cvetko

5 N IRENEJ, MIRAN

6 P Janez, Mladen

7 T Stanislav, Stojan

8 S Mihael, Miša

9 Č Gregorij, Griša

10 P Antonin, Negoslav

11 S Frančišek, Ljerka

12 N PANKRACIJ, UGLJESA

13 P Servacij, Jasna

14 T Bonifacij, Svetolik

15 S Zofija, Sonja

16 Č Ubald, Vanja

17 P Paskal, Dušoje

18 S Venancij, Alenka

19 N CELESTIN, VITKA

20 P Bernardin, Ljubinica

21 T Feliks, Srečko

22 S Helma, Milenko

23 Č Deziderij, Željko

24 P Marija, Mara

25 S Urban, Naško

26 N FILIP, LIPE

27 P Magdalena, Voja

28 T Avguštin, Gojko

29 S Mar. Magd., Majda

30 Č VNEBOHOD, FERDINAND

31 P Anđela, Maja

*Trijaci — ledenjaci. * Če je majnika lepo, je dobro za kruh in seno. * Velikega travna suhota, malga srpana mokrota. * Zgodnje pomladno grmenje, pozne lakote tuljenje. Velikega travna če pogosto grmi, letine dobre se kmet veseli. * Pankrac, Servac, Boni-jac, vsak zase lumpac. * Če trta o polni luni cveti, nam lepo grozdje obrodi.*

Junij

Rožnik – Sečnik

1 S Fortunat, Radovan

2 N MARCELIN, VELIMIR

3 P Klotilda, Radosava

4 T Kvirin, Dika

5 S Valerija, Dobran

6 C Norbert, Milutin

7 P Robert, Bogomil

8 S Medard, Vila

9 N BINKOŠTI, PRIMOŽ

10 P Marjeta, Miloš

11 T Barnaba, Hrvoje

12 S Flora, Cvetka

13 Č Anton, Zvonko

14 P Bazilij, Vasja

15 S Vid, Vida

16 N JOŠT, BENO

17 P Adolf, Tratica

18 T Efrem, Budin

19 S Julijana, Bogdan

20 Č REŠ. T., SILVERLJ

21 P Alojzij, Vekoslav

22 S Ahacij, Miloš

23 N EBERHARD, VIŠESLAV

24 P Janez, Kresnik

25 T Viljem, Vitko

26 S Virgilij, Vito

27 Č Ladislav, Lado

28 P Irenej, Zorana

29 S PETER IN PAVEL, PERO

30 N SP. SV. PAVLA, PAVLIMIR

*Ce je v dežju trte cvet, malo teče vina v klet. * Trta, če v soncu odcveta, vina obilo obeta. * Če rožnega cveta pohlevno deži, veliko obeta ti žita, strdi. * Junij stori, da dobro al' slabo rodi. * Če trta ne cvete kresnika, ostane le lesnika. * Če Peter in Pavel sta jasna, bo letina krasna. * O kresi se dan obesi. * Vid — češenj sit.*

dvoma, da imamo posla s temeljitim in široko razgledanim znanstvenikom, strokovnjakom v zemljepisju in narodopisju, ki se mu ne more zanikati, da je Italijan do mozga.

Da ne bom predolg, naj navedem le nekaj njegovih misli iz poglavja o Tržaškem Krasu. Na strani 58 piše: »Kras je kraljestvo kamna, in pogosto gospoduje kamen v hišah od temelja do strehe, — toda to je kamen ocvetličen (fiorito) z gorečkami in nageljni, gojenimi z ljubeznijo v loncih po oknih in po gankih...« Nato opisuje kmečko hišo: brjač, gank, ognjišče... Gank se vije okrog hiše v prvem nadstropju, zunanje stopnišče vodijo do njega; držaj je često izrezljan, nad njim streha z opoko krita, — to je kar ga loči od drugih podobnih balkonov. Ognjišče moli izven glavne zgradbe, v izpahnjenci z mogočnim dimnikom.

»Nekoč je pač bilo vse s skrili krito. Zaradi bližnjih jav in domačih kamnosekov so skoro vse hiše opremljene z mramornatimi ognjišči, resnično umetniškimi, z vrezi in vdolbinami, ki jih je superintendanca lepih umetnosti upravičeno prepovedala uničevati. Spretnost in domiselnost kamnosekov se je vezbala z okraševanjem podbojev in prečnih arhitravov, in kot smo že opomnili, vrat na brjač («kalon», — opomba prevajalca): ta imajo zgoraj vdolbeno kratiko IHS (Isus Hristos), ob straneh, med zavoji večje pa dan, ime in priimek gospodarja...«

Na strani 59 pa piše: »Tip hiše, zgoraj opisane, se razteza posebno od Križa do Repenča, kjer imajo celo hlevi nekaj umetniškega, — in po vsem področju Tržaškega Krasa.«

Ob tej stvarni in nadvse laskavi sodbi uglednega italijanskega strokovnjaka, se pač mora vsak resen kraški gospodar zamisliti, in v mnogih primerih, žal, že tudi potrkat na prsi in priznati svojo »meo culpo«, svojo krivdo nad že uničenimi spomeniki. In mnogo umetnin je bilo z zakonom zaščitene, posebno čelnih kamnov pri ognjiščih. Nice je raziskoval Kras pred 15 do 20 leti. Danes so ognjišča že skoro povsem izginila, in v največ primerih tudi izpahnjenska. — Toda, kar je najhuje, izginiti so v največ primerih tudi ti ognjiščni oboki. Sem in tja jih je še videti vzdane v kako stopnišče, v ogradne zide, leže po brjačih v kupih kamenja, v najboljšem primeru pa služi za klopco pred hišo. Isto pot gredo, dasi bolj počasi, prelepe kraške kalone. Koliko jih leži po brjačih in ob poteh!

Kras počasi izgublja svoje lice kot se v jeseni osiplje listje, in se potaplja v pusto moderno enoličnost. Zaradi naše nepoučenosti, in recimo kar naravnost in odkrito, zaradi nevednosti in nerazgledanosti. In na žalost je treba priznati, da je celo naše izobraženstvo v premnogh primerih tudi med temi.

In kaj šele reči o naši navezanosti, o ljubezni do tega našega Krasa?!

Na srečo pa tudi ni prav povsod tako črno. Še mnogo je gospodarjev ponosnih na svojo kalono. Dobro jim de, da se mnogi tujci ustavljajo pred njo, jo slikajo, in često vstopajo na brjač ter slikajo hišo z ganki in štirno ali druge gospodarske naprave: svisli, linde, latnike in žlebe iz kraškega kamna, itd. Bil sem srčno vesel repentaborskega župana Bizjaka, zlasti zaradi izredno lepe kalone, ki jo tudi skrbno varuje. Med pogovorom sem od njega izvedel, da je dal popraviti stari kal, oz. štirno na Glinci, ne samo zaradi rabe, še bolj zaradi častitljive starine in morda tudi hvaležnosti, ko je v preteklih stoletjih očetom in živini dajala pijače tudi v hudih sušnih časih. — Kdo ni bil navdušen nad gradiščem na Repentabru, in nad repentaborskim župnikom, ki skrbi, da se popravlja, restavrira in izpopolnjuje ta kraški biser.

Ob priliki sem govoril z nekim arhitektom, ki rad križari po Krasu, da bi izdelal načrte za tip naše modernizirane kraške hiše, in mi je odvrnil, da je že delal na tem, in da bo to obdelal, brž ko bo utegnil. Večkrat mi pride na misel naš izobraženec, resnični sin našega lepega in bridkega Krasa, ki mu je posvetil največji del svojih globoko občutenih pesmi.

In tako bi lahko še nadaljeval z naštevanjem ljudi, ki imajo tako ali tako radi naš Kras, in zanj tudi marsikaj napravijo.

Kratko lahko rečemo, da je največja nevarnost za ta lepi stari Kras v onem slepem navduševanju naših ljudi za mesto in njegove vabljalnosti, za njegovo kulturo, ki je žal prepozno le »kultura«, prepolna neznanja in sovražnosti. Enako kot je nekoč fašizem uničil marsikako lepo štirno, posekal vauke lipe s kamnitimi klopami, kjer so se vaški veljaki v davnih časih zbirali na posvetovanja — in se je pri tem pogosto opiral ravno na to nerazumevanje naših ljudi.

Nasproti temu je res treba priznati, da je v stari kraški hiši marsikaj zastarelega, neudobnega, slabo zgrajenega. Je bila pač sezidana pred sto, dve sto ali celo več leti.

Toda ravno isto velja tudi za tirolsko, za gorenjsko hišo, ki jo grade ali predela-

Kraška „kalona“ z brjačem (Sv. Križ)

Julij

Mali srpan - Srpnik

1 P Teobald, Bogoslav

2 T Oton, Manica

3 S Heliodor, Nada

4 Č Urh, Belizar

3

5 P Ciril in Metod

6 S Izaija, Jan

7 N VILIBALD, NEGODA

8 P Elizabeta, Špela

9 T Veronika, Jadranka

10 S Amalija, Ljubica

11 Č Pij, Medo

12

12 P Mohor, Draguska

13 S Marjeta, Metka

14 N BONAVENTURA, SVOBODA

15 P Henrik, Vladimir

16 T D. M. Karm., Marja

17 S Aleš, Leksej

18 Č Friderik, Miroslav

19 P Vincencij, Zlata

20 S Marjeta, Česlav

21 N DANIJEL, DANICA

22 P M. Magd., Majdalenka

23 T Apolinar, Brana

24 S Kristina, Ina

25 Č Jakob, Radoslav

26 P Ana, Nuša

27 S Pantaleon, Dušan

23 N VIKTOR, ZMAGO

29 P Marta, Dobrila

30 T Abdon in Senen, Vitodrag

31 S Ignacij, Ognjeslav

*Ce julij moker in hladan, v gnilobi rad je sad končan. * Če pasji nam dnevi dež prinese, obilo sladkosti vinu vzemò. * Je tega mes'ca presuhò, ostane grozdje prav drobnò, če dež le včasih prisoji, se pa osòči, zdebeli. * Vroče poletje je zdravo za ljudi, zemljo in travo. * Kar julij narobe napravi, noben mesec več ne popravi. * Če julija so hladni, mokri dnevi, bodo prazni sodi, prazni hlevi.*

Avgust

Veliki srpan - Mlatnik

1 Č Vezi sv. Pavla, Dedomir

2 P Alfonz, Bojan

3

3 S Lidiya, Dobrinka

4 N DOMINIK, NEDELJKO

5 P Marija Sn., Marinka

6 T Sikst, Vlasta

7 S Kajetan, Damir

8 Č Ciriak, Godeslav

9 P Roman, Našmir

10 S Lavrencij, Zvezda

12

11 N SUZANA, BOLEMIR

12 P Klara, Veselka

13 T Hipolit, Tvrdko

14 S Anastazija, Tanja

15 Č VNEBOVZ. D. M., DARKO

16 P Rok, Branislav

17 S Hijacint, Radigoj

18 N HELENA, LENČKA

19 P Ludvik, Vojnoslav

20 T Bernard, Žarko

21 S Ivana, Mirjana

22 Č Timotej, Ostrivoj

23 P Filip, Zdenka

24 S Jernej, Borivoj

25 N LUDOVİK, LJUDEVIT

26 P Cefirin, Peruša

27 T Jožef, Juš

28 S Avguštin, Miligoj

29 Č Sabina, Boleslav

30 P Roza, Bronislava

31 S Rajmund, Rajko

*Ce Lovrenc je jasen, bo grozdek strdèn, in vincar bo glasen, prijetna jesèn. * Jernejeve meglice, popijejo med za potice. * Če veter nam avgust zvedri, se dolgo brez dežja trpi. Kakor zadnji srpàn vremeñi, tako se cela jesen drži. Če v avgustu vroče ni, sadje lepe barve ni. * Kakršno vreme v avgustu, tako bo o pustu.*

September

Kimavec - Sadnik

1 N EGIDIJ, MLADEN

3

2 P Štefan, Hranislav

3 T Doroteja, Darja

4 S Rozalija, Zala

5 Č Lovrenc, Nedeljka

6 P Ida, Radonica

7 S Regina, Mirna

8 N ROJ. D. M., ADRIJAN

9 P Peter, Vsemir

4

10 T Nikolaj, Nikita

11 S Emilijan, Milan

12 Č Gvidon, Slaven

13 P Virgilij, Večedrag

14 S Ciprijan, Zremil

15 N NIKODEM, ZNANOSLAV

16 P Ljudmila, Mila

17 T Frančišek, Domoslav

18 S Irena, Ilka

19 Č Januarij, Vidodrag

20 P Evstahij, Morana

21 S Matej, Blagoslav

22 N TOMAŽ, TOMISLAV

23 P Tekla, Slavna

24 T Gerard, Nenad

25 S Kleofa, Uroš

26 Č Justina, Stojzlava

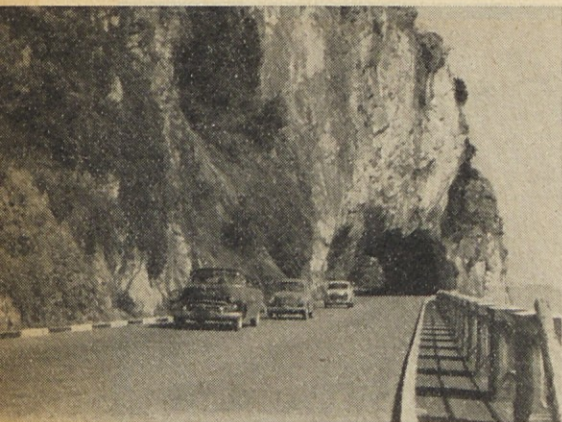
27 P Kozma in Damijan

28 S Venčeslav, Venko

29 N MIHAEL, MIŠKO

30 P Hieronim, Grozdana

Septembra dež, je setve up, a grozdja strup. * Če septembra še grmi, bo še mnogo toplih dni. * Če zgodaj selijo se ptiči, bo huda zima o božiči. * Tilen (1.) meglèn, grda jesèn. Če Matevž je vedrèn, prijetna bo jesèn. * Kakršen kimavec, takšen sušec. * Če peclji se drže močno, pozimi bo zelo mrzlo.

Oktober

Vinotok - Moštnik

1 T Remigij, Semislava

2 S Teofil, Miran

3 Č Terezija, Vitomil

4 P Frančišek, Dejan

5 S Placid, Dunja

6 N BRUNO, DALIBOR

7 P Justina, Dragonika

8 T Brigita, Briga

9 S Dionizij, Svarun

10 Č Frančišek, Slovenko

11 P Nikazij, Samo

12 S Maksimilijan, Kocelj

13 N EDVARD, ROSICA

14 P Kalist, Borut

15 T Terezija, Radislav

16 S Gal, Hotimir

17 Č Hedvika, Jadviga

18 P Luka, Travica

19 S Etbín, Inko

20 N VENDELIN, VANDA

21 P Uršula, Tugomer

22 T Kordula, Zorislava

23 S Severín, Pribisláv

24 Č Rafael, Blagosta

25 P Krizant, Zlatija

26 S Evarist, Demetrij

27 N SABINA, MATJAŽ

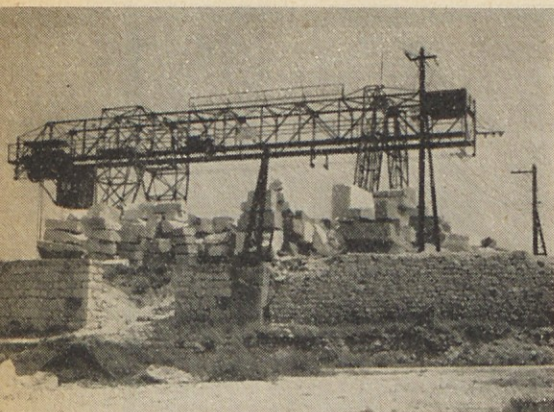
28 P Simon in Juda, Mila

29 T Narcis, Svobodin

30 S Alfonz, Sonja

31 Č Volbenk, Gorazd

Oktobrske jasne noči rade imajo gorke peči. * Ko žerjav leti na tuje, že se zima približuje. * Sveti Luka v roke huka. * Če nerado listje obleti, marsikdo se zime že boji. Če listje dolgo se drži, naj vsak za zimo poskrbi. * Če drevje zgodaj list zgubi, bogato k leti obrodi.

November

Listopad - Listnlk

1 P VSI SVETI, SVETKO

2 S Verne duše, Zala

3 N JUST, BOGOMIL

4 P KAREL, DRAGO

5 T Caharija, Savina

6 S Lenart, Ratislav

7 C Engelbert, Zdenka

8 P Bogomir, Mirko

9 S Teodor, Sebislav

10 N TRIFON, GOLOBICA

11 P Martin, Davorin

12 T Martin, Soča

13 S Stanislav, Nevenka

14 Č Serapijon, Borislava

15 P Leopold, Jerica

16 S Edmund, Vanč

17 N GREGOR, ZMAGA

18 P Odon, Oliva

19 T Elizabeta, Jelisava

20 S Feliks, Srečko

21 Č Dar. D. M., Darinka

22 P Cecilija, Zorka

23 S Klement, Svetin

24 N IVAN, JECA

25 P Katarina, Velja

26 T Konrad, Januša

27 S Virgil, Vija

28 Č Jakob, Radivoj

29 P Demetrij, Vinko

30 S Andrej, Hrabroslav

*Vseh svetnikov mrzel dan, božič bode v led vkovan. * Dež Martina in zmrzlina, pa pozebe ozimina. * Martin naj bo suh, pa pozimi raste kruh. * Sveta Kata, sneg pred vrata. * Novembrsko grmenje, slabo znamenje. * Če mokro zemljo sneg pokrije, bo malo prida za kmetije.*

December

Gruden - Grudnik

1 N ELIGIJ, BOŽENA

2 P Bijana, Nataša

3 T Frančišek Ks., Branko

4 S Barbara, Barica

5 Č Saba, Uroš

6 P Miklavž, Vladovita

7 S Urban, Sladoj

8 N BREZM. SP. D. M., DEVA

9 P Peter, Savica

10 T Melhijor, Smiljan

11 S Damaz, Gojica

12 Č Maksencij, Aljoša

13 P Lucija, Lučka

14 S Spiridijon, Dušan

15 N JERNEJ, CVETANA

16 P Albina, Danica

17 T Lazar, Živko

18 S Gracijan, Rastoje

19 Č Darij, Darko

20 P Liberat, Svetozar

21 S Tomaž, Tomislav

22 N DEMETRIJ, MITJA

23 P Viktorija, Vlasta

24 T Adam in Eva, Dunja

25 S BOŽIČ, RODAN

26 Č ŠTEFAN, ZLATKA

27 P Janez, Vanek

28 S Ned. otr., Neva

29 N TOMAŽ, VEKOSLAV

30 P Evgen, Genka

31 T Silvester, Blažena

*Kadar dan se povečuje, zima brije le še huje. * Decembrska mokrota, kmet bo sirota.
Dež in veter pred božičem, koplje jamo rad mrličem. * O božiču vetrovno, ob letu sadja
polno. * Gruden — malokdaj priljuden.*

VEČNI KOLEDAR

L E T A								M E S E C I											
1801-1900				1901-2000				J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
01	29	57	85		25	53	81	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
02	30	58	86		26	54	82	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
03	31	59	87		27	55	83	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
04	32	60	88		28	56	84	0	3	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
05	33	61	89	01	29	57	85	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
06	34	62	90	02	30	58	86	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
07	35	63	91	03	31	59	87	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
08	36	64	92	04	32	60	88	5	1	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
09	37	65	93	05	33	61	89	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
10	38	66	94	06	34	62	90	1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
11	39	67	95	07	35	63	91	2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
12	40	68	96	08	36	64	92	3	6	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
13	41	69	97	09	37	65	93	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
14	42	70	98	10	38	66	94	6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
15	43	71	99	11	39	67	95	0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
16	44	72		12	40	68	96	1	4	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
17	45	73		13	41	69	97	3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
18	46	74		14	42	70	98	4	0	0	3	5	1	3	6	2	4	0	2
19	47	75		15	43	71	99	5	1	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
20	48	76		16	44	72	00	6	2	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
21	49	77	00	17	45	73		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
22	50	78		18	46	74		2	5	5	1	3	6	1	4	0	2	5	0
23	51	79		19	47	75		3	6	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1
24	52	80		20	48	76		4	0	1	4	6	2	4	0	3	5	1	3
25	53	81		21	49	77		6	2	2	5	0	3	5	1	4	6	2	4
26	54	82		22	50	78		0	3	3	6	1	4	6	2	5	0	3	5
27	55	83		23	51	79		1	4	4	0	2	5	0	3	6	1	4	6
28	56	84		24	52	80		2	5	6	2	4	0	2	5	1	3	6	1

D N E V I						
N	1	8	15	22	29	36
P	2	9	16	23	30	37
T	3	10	17	24	31	
S	4	11	18	25	32	
Č	5	12	19	26	33	
P	6	13	20	27	34	
S	7	14	21	28	35	

Ali bi radi ugotovili kateri dan je bil 5. februarja 1908? To prav lahko izveste v spodnji razpredelnici.

Najprej morate poiskati leto. V petem stolpcu je vaša letnica, 08. Sedaj morate poiskati številko v isti vrsti v stolpcu za mesece pod črko F (februar). Ta je 6. Nato ji prištejemo številko dneva ($6 + 5 = 11$). V

razpredelnici „Dnevi“ je v vrsti, v kateri je številka 11, črka S, kar pomeni, da je bil tisti dan sredo.

LETO 1957

je navadno leto in ima 365 dni. Začne in konča se s torkom.

ASTRONOMSKI LETNI ČASI

POMLAD se začne 20. marca ob 22. uri 17 min.

POLETJE se začne 21. junija ob 17. uri 21 min.

JESEN se začne 23. septembra ob 8. uri 27 min.

ZIMA se začne 22. decembra ob 3. uri 49 min.

SONČNI IN LUNINI MRKI

OBROČAST SONČNI MRK 29.-30. aprila — pri nas neviden.

POPOLN LUNIN MRK 13.-14. maja — pri nas viden.

POPOLN SONČNI MRK 23. oktobra — pri nas neviden.

POPOLN LUNIN MRK 7. novembra — pri nas neviden.

VSTOP SONCA V ZNAMENJE EKLIPTIKE

Januar 20. ob 8. uri 39 min. v znamenje vodnarja.

Februar 18. ob 22. uri 59 min. v znamenje rib.

Marec 20. ob 22. uri 17 min. v znamenje ovna. (Začetek pomladi).

April 20. ob 9. uri 42 min. v znamenje bika.

Maj 21. ob 9. uri 11 min. v znamenje dvojčkov.

Junij 21. ob 17. uri 21 min. v znamenje raka. (Začetek poletja).

Julij 23. ob 4. uri 15 min. v znamenje leva.

Avgust 23. ob 11. uri 8 min. v znamenje device.

September 23. ob 8. uri 27 min. v znamenje tehtnice. (Začetek jeseni).

Oktober 23. ob 17. uri 25 min. v znamenje škorpijona.

November 22. ob 14. uri 40 min. v znamenje strelca.

December 22. ob 3. uri 49 min. v znamenje kozoroga. (Začetek zime).

PRAZNIKI V LETU 1957

DRŽAVNI

11. februar (podpis lateranskega pakta); 25. april (dan vstaje); 1. maj (praznik dela); 2. junij (proglasitev republike); 4. november (dan zmage).

CERKVENI

1. januar (Novo leto); 6. januar (sv. trije kralji); 19. marec (sv. Jožef); 21. april (velika noč); 22. april (velikonočni ponedeljek); 30. maj (vnebohod); 20. junij (sv. Rešnje telo); 29. junij (sv. Peter in Pavel);

15. avgust (vnebovzetje D. M.); 1. november (vsi sveti); 3. november (sv. Just — samo na Tržaškem); 8. december (Brezm. sp. D. M.); 25. december (božič); 26. december (sv. Štefan).

LJUDSKI

8. februar (dan Prešernove smrti); 8. marec (mednarodni praznik žena); 27. april (obletnica ustanovitve OF); 22. junij (dan vstaje slovenskega naroda); 6. september (obletnica ustrelitve bazoviških žrtev); 7. november (obletnica velike oktobrske revolucije); 29. november (obletnica ustanovitve Jugoslavije); 15. december (obletnica usmrtitve heroja Pinke Tomažiča in tovarišev).

POŠTNE PRISTOJBINE

	Italija	Tujina
<i>Pisma</i> , navadna (do 15 g inozemstvo do 20)	25	60
<i>Pisma</i> , navadna za vsakih nad. 15 oz. 20 g	25	35
<i>Pisma</i> , priporočena poleg redne pristojbine	55	65
<i>Dopisnice</i> , navadne	20	35
<i>Dopisnice</i> , priporočene, dodatna pristojbina	35	65
<i>Razglednice</i> , navadne	20	35
<i>Razglednice</i> , samo pet besed	10	12
<i>Obvestila</i> (vizitke, voščila itd.)	10	12
<i>Trgovski računi</i> , odprti	15	60
<i>Rokopisi</i> (do 200 g inozemstvo 250 g)	30	60
<i>Vzorci</i> (do 100 g) za vsakih nadaljnjih 50 g	20	25
<i>Zavitki</i> do 200 g	15	12
<i>Zavitki</i> , za vsakih nadaljnjih 50 g	35	—
<i>Paketi</i> (največja teža 20 kg) do 1 kg	10	—
Vsak nadaljnji kg ali del	160	—
<i>Denarne nakaznice</i> (največji dovoljeni znesek 50.000 L	20	—
do 1.000 L	30	—
do 5.000 L	45	—
do 10.000 L	60	—
Za vsakih nadaljnjih 1000 L	10	—

LETALSKA POŠTA

V Italiji za vsakih 5 g teže dodatna pristojbina 10 lir. Ostale evropske države za vsakih 5 g pristojbina 25 lir.

Za izvenevropske države znaša pristojbina od 15 do 150 lir glede na razdaljo. Podroben seznam za posamezne države je na vsaki pošti.

BRZOJAVKE

Navadne	14 lir beseda
Nujne	28 lir beseda
Zelo nujne	45 lir beseda
Zelo zelo nujne	80 lir beseda

PO NOVIH P O T E H

DR. ANGEL KUKANJA

Navada je, da se vsako leto v uvodnih besedah tega koledarja podaja obračun preteklega leta. Obračun in pregled aktivnih in pasivnih postavk v našem življenju, na področju naše ustvarjalnosti in politike v širšem pomenu besede.

Tako bomo skušali tudi letos zajeti najvažnejše dogodke, ki označujejo preteklih dvanajst mesecev našega življenja na Tržaškem ozemlju. Seveda moramo besedo obračun pojmovati bolj v prenesenem pomenu besede kot v njenem ožjem, strokovnem smislu. Njen prvi širši pomen bo točneje označil preteklo leto in dogajanja v njem. Kajti obračun, sestavljen samo na podlagi točno opredeljenih postavk, naštevanja posameznih dejstev, ne da bi jih postavili v splošna dogajanja, jih povezali s preteklostjo in jim skušali presoditi njihovo važnost za bodočnost, ne bi bil pravilen obračun. Obračun mora sicer biti na eni strani statičen, na drugi strani pa mu moramo iskati njegovo notranjo dinamiko, njegovo razvojno pot. Tako se zna zgoditi, da iz prvega vidika, se pravi njegove statike, zna biti pregled mršav in nepovoljen, presojan in pretehtan v njegovi dinamiki, pa nasprotno manj slab, če ne celo spodbuden.

Poleg tega mora tak naš pregled, to se pravi pregled, ki se tiče naših nacionalnih prilik in interesov, biti vključen v splošna dogajanja našega mesta in njegovega ozemlja. Naše življenje je sestavni del splošnega mestnega življenja. Njegove silnice na političnem, gospodarskem in socialnem področju se odražajo in vplivajo posredno na življenje tržaških Slovencev oziroma na njihovo delovanje ali možnost načina delovanja na kulturno-prosvetnem in gospodarskem področju. Nič manj pa ni res, in tega se začnemo zavedati, in v kolikor se ne, se morajo začnjeni zavedati tudi ostali neslovenski Tržičani, da tržaški Slovenci vplivajo, ker so sestavni del mesta, njegovega prebivalstva, njegovega materialnega in duhovnega življenja, včasih posredno včasih neposredno na to skupno življenje Trsta in njegovega ozemlja. Slovenci v preteklosti morda manj zavestno, danes pa vsekakor zavestno in spoznavno dajejo Trstu svoje fizične in duhovne plodne sile in svoje zdravne sokove v lastno korist, toda obenem skup-

no korist vsega prebivalstva ne glede na njegovo narodnost. Pogrešno in v ostrem nasprotju z napredno miselnostjo, ki si sicer počasi in z mnogimi zaprekami, toda istočasno nevzdržno utira pot, pa bi bilo, če bi iz takega spoznavanja izvajali napačne zaključke. Zaključke, da se iz tega porodi nujno napeto bojovito ozračje med obema narodnostima, med Slovenci in Italijani. Medsebojna strpnost in medsebojna človeška prizanesljivost za napake enih in drugih, napor, da se uživimo v miselnost enega in drugega, morajo navdajati nas vse. In če je zaradi fašistične preteklosti, ki je hotela po neki primitivni in nemoralni miselnosti Slovence enostavno zanikati in jih skušala na najrazličnejše načine narodnostno in človeško zaslužniti, someščanom italijanske narodnosti potreben večji napor in uvidevnost, moramo tudi na naši, slovenski, vskladiti naše napore in težnje s splošnimi interesi mesta in računati na marsikatero občutljivost.

Pri presoji in vrednotenju dogodkov preteklega leta nas mora, kljub vsemu, navdajati zdrav optimizem; kakršna koli je lahko na podlagi realizma ocena leta 1956, je vendar le res, da nazaj ne moremo iti, to se pravi, da je odvisno predvsem od nas, da izrabimo v svoj prid vse, kar se je dobrega v tem letu nabralo, da z vedro življenjsko čuječnostjo in zdravim zagonom premostimo težave, in delamo in ustvarjamo.

Vsi se strinjamo, da predstavlja Spomenica o sporazumu, podpisana v Londonu 5. oktobra 1954, mejnik v političnem življenju Trsta in njegove okolice. Ta Spomenica pomeni še zgodovinsko priznanje obstoja Slovencev v Trstu in njegovem ozemlju in nad vse važno izhodišče za nadaljnji razvoj slovenskega kulturnega in gospodarskega življenja.

Predvsem pa pomeni obvezo italijanske države do spoštovanja narodnostnih in človeških pravic Slovencev, je svobodno sprejeta in podpisana listina o dolžnostih, ki jih ima italijanska vlada, da izpolni svoje v Spomenici in njej priloženem Statutu vsebovane obveze do nas tržaških Slovencev.

Če sedaj preštejemo, koliko je bilo teh sprejetih obvez tudi izvršenih v preteklem letu, tedaj tak pregled ni niti najmanj razve-

seljiv. Osnovni zahtevi, da se namreč Spomenica in Posebni statut izdasta v obliki tormačnega zakona, še vedno ni bilo zadoščeno, ceprav se o njeni nujni potrebi slišijo vedno češči glasovi celo med vidnimi italijanskimi politiki in znanstveniki, kot je n. pr. bivši predstavnik italijanske vlade pri nekdanji zavezniski vojaški upravi v Trstu.

Komaj ena določba Spomenice je doslej dobila obliko zakonskega predpisa. To je člen 6., ki ga je vladni generarni komisar izdal kot zakon s svojim dekretom št. 170. Z njim se določa, da se ne smejo niti sodno niti upravno preganjati osebe ali vršiti diskriminacije proti njim ali njihovi imovini zaradi preteklega politične dejavnosti v zvezi z rešitvijo tržaškega vprašanja. To pa je tudi vse, če izvajamo še pomembno dejstvo, da je italijanska vlada nakazala prvi obrok v višini 1/5 milijonov lir za gradnjo Kulturnega doma v Ulici Petronio v Trstu, katerega temelji se ravno s tem denarjem že postavljajo. V njem bodo imeli vsi Slovenci tržaškega ozemlja svoj osrednji kulturni in prosvetni hram; življenje v njem bo dokaz naše prizadevnosti in ustvarjalne moči na tem področju.

Splošno je znano, kaj od Spomenice oziroma Posebnega statuta še ni bilo izvedeno. Neštetočrat je bilo to v vsem našem časopisju poučarjeno, vse naše politične, kulturne, prosvetne in gospodarske organizacije so vsaka na svojem področju in na vseh pristojnih mestih na glasile in zahtevale, naj se odločbe izvajajo. Ni misliti, da bi naša politika, naše kulturne in gospodarske ustanove in naše množice prenehali v teh svojih zahtevah.

Dokler se jim ne zadovolji, bodo vedno na dnevnem redu.

Odkrito in nevarljivo moramo povedati, da tako gledana bilanca preteklega leta ni zadovoljiva. Vendar smo pa v nekem drugem pogledu s svojimi ugotovitvami lahko bolj zadovoljni. Rekli smo namreč uvodoma, da bi bilo napačno sestavljati obračun samo v enostavnem naštevanju nekaterih dejstev, marveč da je potrebno ozirati se tudi na dinamiko dogodkov in na njihovo razvojno smer.

V tem pogledu nudi preteklo leto bolj razveseljivo sliko. Vsakomur je jasno in očitno, da se je ozračje v Trstu spremenilo na bolje. Neki drug duh je zaznaven v odnosih med Slovenci in Italijani, neko spoznanje, da eden mimo drugega ne moreta, da sta oba redna in enakovredna člana te tržaške skupnosti — iz česar izhaja, da morata biti tudi enakopravna vselej in na vseh področjih.

Vsekakor je tako gledanje, ki ga lahko imenujemo napredno, uspeh dolgotrajne borbe progresivnih sil bodisi slovenskih bodisi italijanskih. Je v tem spoznanje, da je v mirnem sožitju, ob spoštovanju narodnostnih in človečanskih pravic in različnosti obeh narodnosti edina možnost duhovnega, gmetnega in socialnega dviganja posameznika in tržaškega prebivalca na sploh. Krog oseb, ki so prišle do takega spoznanja, se vedno bolj širi; število tistih, ki zastopa tako mnenje in zastavlja v to smer svoje sile, je vedno večje. Z eno besedo: začenja prevladovati razumno gledanje, strpnost, skrb za socialni razvoj in gospodarski napredek vsega prebivalstva ne glede na narodnostne razlike, usvaja si pot demokratično spoštovanje nacionalnih lastnosti in pravic Slovencev.

V tem pogledu je obračun gotovo bolj razveseljiv kot gledan le v naštevanju dejstev in dogodkov.

Tako naše mnenje potrjuje vrsto okolnosti. Upravne volitve maja meseca v Trstu in na ostalem Tržaškem ozemlju so jasna priča naši trditvi.

Ljudstvo se je povežalo v široki meri s strankami delavcev in z levičarskimi gibanji, tako da je in bo vodstvo tržaške občine nujno odvisno od njih. V vseh petih zunanjih občinah pa so zmagale napredne stranke. Ta uveljavitev demokratičnih sil je tem bolj pomembna, če pomislimo, da je bilo črtano iz volilnih seznamov v Trstu na stotine volivcev, o katerih je bilo pričakovati, da bodo volili progresivne kandidate, da se je zadnja leta izselilo v tujino nekaj tisoč Tržčanov in to predvsem delavcev, ki bi — vsaj v večini — glasovali za napredne demokratične stranke, da so nasprotno v volilne sezname bili vpisani mnogi ljudje, ki bi te pravice v Trstu v normalnih prilikah ne mogli imeti, katerim pa je bila dana v upanju, da bodo glasovali za dotedanjo relativno večino.

In kljub temu je dotedanja večina v občinskem svetu utrpela težke izgube. Nasprotno pa so napredna gibanja krepko napredovala. Tako sta tudi na listi Neodvisne socialistične zveze izvoljena dva kandidata v občinski odbor, dr. J. Dekleva in B. Petronio namesto samo enega, kot je bilo poprej. In še bolj je razveseljivo in pomembno dejstvo, da je po narodnosti eden Slovenec, drugi Italijan, kar je vsekakor izraz ustvarjenega bratstva in narodne strpnosti.

Večina v novem občinskem svetu v Trstu se je zato občutno pomaknila na levo, kar se je odrazilo nadalje pri izvolitvi župana in ožjega občinskega odbora. Nekdanja večina prejšnjega občinskega sveta je bila po-

maknjena v defenzivo, kar je imelo za posledico, da je bil sicer prejšnji župan znova izvoljen, toda šele na četrti seji občinskega sveta in šele v desetem glasovanju, potem ko je moral dati zadovoljljive programatične izjave o bodočih nalogah in smereh občinske politike v pogledu socialnih in gospodarskih vprašanj mesta.

Iz občinskega odbora so izpadli liberalci, zastopniki gospodarske desnice, vključeni so pa socialisti, ki so dobili mesto podžupana. V novoizvoljenem občinskem svetu smo v njegovih začetnih zasedanjih slišali več glasov — kot je bila navada v preteklosti — o nujnosti pomiritve duhov in o potrebi strpnega sožitja med tu živječimi narodnostmi.

V vseh petih okoliških občinah (Devina, Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina in Milje) pa so daleč zmagali predstavniki naprednih demokratičnih gibanj. Občinski svet, ki so izšli iz lanskim upravnih volitev, so na vsem Tržaškem ozemlju pokazali krepko uveljavitev napredno usmerjenih ljudskih množic.

Tesno povezanost mesta na njegovo slovensko zaledje in narobe, dokazuje velik osebni promet med Jugoslavijo in Trstom na podlagi videmskega dogovora, sklenjenega leta 1955 med Italijo in Jugoslavijo. Letno se na stotisoče oseb obeh narodnosti pretaka iz Trsta v obmejni pas Jugoslavije in na stotisoče Slovencev in Hrvatov prihaja iz tega pasu v Trst. To živo prelivanje pri naša obema gospodarsko korist in vpliva tudi drugače povojno na medsebojne odnose med Italijani na eni strani, Slovenci in Hrvati na drugi.

Značilen in obenem pomemben doprinos v ustvarjanju in jačanju takega ozračja je še bil govor predsednika republike Gronchija, ki ga je imel ob svojem obisku v Trstu 7. oktobra v občinski dvorani v navzočnosti vseh občinskih svetovalcev, župana in drugih predstavnikov oblasti.

Te besede so tako važne, izrekel jih je najvišji predstavnik države ob prvem svojem prihodu v Trst, da se nam zdi umestno jih ponoviti. V odgovoru na pozdravne besede župana v imenu občinskega sveta je med drugim rekel:

»Vi imate veliko odgovornost, ki vam jo, rekel bi, nalagata zgodovina s svojimi dogodki in zemljepis s svojo nesprenmenljivo ureditvijo. Obmejno mesto, ki ima skupno z obvezo ter duhovno in politično nujnostjo obrambe, tudi poslanstvo, da zbližuje in po možnosti zbira v raznotežje pravičnosti težnje in tradicije različnih civilizacij. Kajti tudi v različni harmoniji struj napredka v raznih deželah, kakršen se kaže danes za

vedno bolj potreben, je nacionalizem prejšnjih časov pokopala ne samo bolj živa zavest človeške solidarnosti, temveč tudi sami interesi, ki zahtevajo razumevanje in sodelovanje, in torej solidarnost.«

Predsednikov govor in zlasti navedene besede so naleteli na velik odmev v javnosti. Mi se jih moramo veseliti, ker je v njih potrđilo za pravilnost našega stališča in upravičenost naših stremeljenj, izrečeno po prvem predstavniku italijanske republike. Dr. Gronchi ostane na svojem mestu še vrsto let. Smeli se bomo sklicevati tudi na njegove besede in duha, ki ga izražajo vselej, ko bomo terjali, kar nam gre. Potrjen nam je s tem občut, da mnogi najboljši duhovi pravilno gledajo na naše težnje, jih morajo smatrati za upravičene in jim je zaradi tega treba ugoditi.

V preteklem letu so se množile kritike na naslov naše visokošolske mladine, katere odsotnosti v našem kulturnem, prosvetnem in sploh javnem življenju je tako poudarjena, da o njej ni mogoče več molčati.

Naš inteligenčni naraščaj se mora zavdati, da slovensko ljudstvo na Tržaškem zahteva od njega aktivno sodeložbo pri svojem narodnem, kulturnem in gospodarskem delovanju. Ni dalje dopustno, da naši visokošolci stojijo ob strani, dezinteresirani za težave in napore slovenskega človeka; da mu ne pomagajo po svojih močeh pri njegovem prosvetnem in gospodarskem povzdigu in napredku. Nobenega dvoma ni, da je treba posvetiti temu vprašanju takoj vso pozornost in odpomoči dosedanjemu stanju. Vsakdo je prepričan, da bo naša sedanja mladina ob pravilni pomoči našla vendarle svojo pot, ker jo mora najti. Druga izhoda ni, ako si noče naprtiti težko odgovornost in očitek nekoristnosti, ako noče, da se o njej ne bo nič in nikoli govorilo, ker ni zapustila nobenega sledu, nobene dediščine in da je še prevzeto zapravila.

Slovenska gospodarsko-kulturna zveza, ki včlanjuje največje in najpomembnejše slovenske gospodarske, kulturne in prosvetne ustanove v Trstu, kakor Slovensko gospodarsko združenje. Kmečko zvezo, Glasbeno Matico, Dijaško Matico, Narodno in študijsko knjižnico, Slovensko narodno gledališče, Slovensko prosvetno zvezo itd., se bo še vnaprej borila dosledno za gospodarske, kulturne in socialne interese slovenskega človeka. za je-ikovne nacionalne pravice Slovencev na Tržaškem.

V tem njenem delovanju računa na soglasnost, podporo, pomoč in sodelovanje vseh, ki jim je kulturni in gospodarski razvoj in napredek Slovencev in vsega mesta in njegove okolice pri srcu.

KRIZE ODMIRAJOČIH ODNOSOV OB GRMENJU TOPOV

RADO CILENŠEK

Ni lahka naloga, pisati v času najbolj burnih dogodkov pregled, ki naj bi veljal za vse leto nazaj, po možnosti pa tudi za leto naprej, pregled, ki ne bi postal le zastarel, temveč nemara tudi že zgrešen v kratkem času, ki ga porabi tiskarna za izdajo koledarja. Obenem pa tudi ne bi bilo prav, ko bi se zatekli k najlažji možnosti — da bi namreč prekinili pregled prav tam, kjer se začenjajo dogodki, ki so v letu 1956 najbolj razburili svetovno javnost. Najteže pa je seveda dajati oceno tudi skozi očala dogajanja, ki še traja in ki ga v podrobnostih, zlasti pa v ozadju poznamo še zelo nepopolno.

Že navada je bila, do so mednarodni pregledi v našem koledarju v zadnjih letih izzveneli z optimistično noto. Ne bo le spoštovanje tradicije, če tega osnovnega optimizma ne bomo opustili niti letos, čeprav seveda z marsikaterim pridržkom. Ta optimizem opravičuje širši pogled na svetovni položaj — pravzaprav ne na položaj, vzeti statično, temveč na razvoj, sredi katerega živimo, čeprav ga včasih zelo težko opazimo, na razvojne silnice, ki kljub vsemu delujejo in utirajo pot napredku.

Lani smo lahko ugotovili kot eno izmed najbolj pozitivnih dejstev, da so utihnili topovi po vsem svetu in da je svet prehodil ogromno pot od tesnobnih dni korejske krize do mnogo svetlejših perspektiv, ki jih je odprla konferenca štirih velikih v Ženevi. Ugotovili smo lahko, da ima blokavska razdelitev sveta mnogo manjšo težo v mednarodnih odnosih in da gre že marsikak dogodek mimo blokov in izven njih.

To trditev lahko danes samo še pribijemo, čeprav so topovi znova zagrmeli. Krize, ki pretresajo svet, so večinoma že daleč izven grozeče fronte dveh nasproti si stoječih oboroženih taborov. Večinoma so to celo krize v blokih samih. Predvsem pa so to krize odmirajočih starih odnosov, ki so sloneli na nadvladi, vsiljevanju tuje volje in izkoriščanju, na imperializmu in hegemonizmu te ali one vrste. Smrtni krči starega sveta lahko še globoko vznemirjajo človeštvo, lahko še marsikje pripeljejo do krvi in gorja — vse pa kaže, da je kaj malo verjetno, da bi še mogli pahnuti svet v splošno katastrofo.

Absurdno se sliši, pa je vendar v veliki meri res, da je bilo potrebno izboljšanje mednarodnih odnosov in znatno zmanjšanje napetosti, da je bila potrebna določena sprostitev v svetovnem merilu, da je sploh lahko prišlo do dogodkov, kot so nastali ob Suez ali na Madžarskem in bodo morda nastali še kje drugje, in da je obenem vse to v veliki meri dokaz splošnega strahu pred svetovno vojno. V času najhujše mednarodne napetosti bi utegnilo vsako takšno in tudi manjše dejanje sprožiti usoden plaz po vsem svetu. V tistih časih sta bila oba bloka dovolj zaposlena z medsebojnim nadzorovanjem, da bi si smela privoščiti stranpoti.

Obenem pa je seveda res, da se utegne zaradi reakcionarne ofenzive proti koncu leta mednarodni položaj spet znatno zaostri in se v neki meri približati nekdanjemu stanju. Toda to še ne pomeni, da je svet nujno obsojen na začaran krog: iz napetosti v relativno sprostitve, iz sprostitve spet v napetost in tako dalje, brez vsakršnega opaznega napredka in brez vsake svetlejše perspektive. Čeprav izhaja ta koledar, v času ene izmed najhujših svetovnih kriz v zadnjem razdobju, ko je na kocki ugled OZN in zaupanje narodov sveta v možnost mirnega samostojnega razvoja, ko se zdi, da se imperialistične sile vračajo k svojim metodam iz preteklega stoletja, je vendar nekaj elementov, ki kažejo na bistvene razlike med nekdanjim in sedanjim položajem.

Predvsem se je moč svetovnega javnega mnenja pokazala v vse drugačni luči. Obsodba brutalnega imperialističnega napada Anglije in Francije na Egipt je bila v vsem svetu skoraj soglasna in zelo močna celo v sami Angliji. Prvič se je zgodilo, da je začela Anglija vojno, pa čeprav omejeno, notranje razdvojena. Napad je bil v Združenih narodih obsojen s takšno večino, kot je zgodovina te organizacije še ne pozna. Angleški imperij se je začel krhati tudi v modernizirani obliki britanske skupnosti narodov. Napad je naletel na ostre obsodbe tudi v Washingtonu, čeprav je bil izveden verjetno nalašč prav v trenutku, ko se je zdelo, da bo ameriška politika zaradi neposredne bližine volitev paralizirana. (Obenem ne moremo prezreti očitne povezanosti sueške agresije z dogodki na Madžarskem, ki so služili britanski in francoski vladi kot dobrodošel plašč za oboženi imperialistični poseg na egiptovska tla).

Skratka, poskus, da se določena sprostitve mednarodne napetosti izkoristi za obnavljanje politike »policijskih akcij« na »lastnem interesnem področju«, je naletel na mnogo močnejši odpor v svetu kot kdajkoli. Zato lahko sueški napad uvrstimo v vrsto obupnih dejanj konservativnih sil, da se zaustavi neki objektivni proces, ki je v bistvu nezadržen, čeprav ga je seveda mogoče zavirati. Toda nikoli ni mogoče prerokovati, ali ne bo poskus zaviranja sprožil tolikšno reakcijo, da se bo proces v resnici samo še pospešil in morda zavzel tudi neljube in nepotrebne nasilne oblike, kjer je mogoče še vmešavanje najrazličnejših drugih činiteljev. Isto velja v načelu tudi za položaj v Vzhodni Evropi.

Vsekakor pa kaže, da smo sredi razvoja, katerega obsega še ne moremo povsem določiti. Kakor hitro je popustila umetna togost hladne vojne in blokvske strumnosti, se je proces nezadržno sprožil, vodi pa naravno v odpravljanje vseh starih krivičnih odnosov, v osvoboditev narodov, človeka in njegovega dela. Dolžnost odgovornih državnikov bi morala biti, da v tem položaju ne store ničesar, kar bi lahko položaj zapletlo ter ustvarjalo nove težave in nove nevarnosti. Edina pot, ki odgovarja današnjemu položaju, je pot potrpežljivega iskanja sporazumov in rešitve za sporna vprašanja. Vsaka drugačna pot je neodgovorna in utegne biti skrajno škodljiva. Toda fraza, da bo sodila zgodovina, je danes zares že obrabljena: človeštvo je toliko zrelo, da lahko sodi sproti.

SUEZ - KRIZA IMPERIALIZMA

Ko je sredi poletja nenadoma izbruhnila sueška kriza, je čez noč zadišalo po smodniku. Res je sicer, da okrog Sredozemskega morja že več let ne le diši po smodniku, temveč marsikje — v Alžiru, poprej tudi v Maroku in Tuniziji, na izraelskih mejah — tudi prav zares poka, vendar je bilo zdaj drugače. Grozila je oborožena intervencija dveh velesil proti suvereni in neodvisni državi, ki je s tem, da je izvajala svoje suverene pravice na lastnem ozemlju, oškodovala francoske in angleške interese na tujih tleh in, še več, zadala še en udarec temeljem dveh kolonialnih imperijev. Vendar je po smodniku samo zadišalo, kajti London in Pariz sta se znašla povsem osamljena, ko je šlo za možnost vojaških ukrepov. Toda že s samim rožljanjem z orožjem sta resno škodovala procesu svetovne pomiritve. Obenem s še nekaterimi dogodki je to dokaz, da so tendence po kakršni koli nadvladi, pa naj gre še za staro kolonialistično tradicijo ali za razne novejšje oblike nadvlade, glavna ovira za pomiritev in miroljubni razvoj v svetu.

Tudi sueška kriza ima svojo predzgodovino, ki je — kot običajno vse predzgodovine — precej nejasna in bolj malo osvetljena. Nekaj zgodovinskih podatkov in nekaj razkritij z egiptovske strani pa nam bodo kljub temu pomagale vnesti vsaj nekaj jasnosti v dogodke, ki so julija 1956 tako razburili svet.

Fernand Lesseps je Sueški prekop dokončal leta 1866. Takrat — bilo je 22. februarja — je Družba Sueškega prekopa dobila od egiptovskih oblasti stoletno koncesijo za upravljanje prekopa; po poteku te dobe naj bi prekop prešel v egiptovsko upravo. Seveda pogodba ni bila sklenjena prav s tem namenom — toda kdo je takrat mogel računati, da bo čez sto let v Kairu vladal Naser namesto slabotnih, Carigradu podložnih kedicov (istih kedicov, Farukovih prednikov, ki so kasneje prodali Angležem tudi svoje deleže v Družbi, ker so se z razsipnim življenjem preveč zadolžili)! Po isti pogodbi je bila Družba Sueškega prekopa egiptovska in je spadala pod egiptovsko jurisdikcijo, čeprav je bil njen sedež v Parizu (spet zgrešen račun: Egipt je takrat omogočal mnogo več prostih rok kot pravno urejena država, Francija). Kasneje, leta 1888, je bila v Carigradu sklenjena konvencija o svobodni plovi skozi prekop, ki je pravzaprav omejila in regulirala pravice Družbe Sueškega prekopa.

Koliko je Angliji do prekopa, ki ga večkrat imenujejo tudi glavna žila britanskega imperija, je pokazala že trma, s katero je vztrajala na vojaški okupaciji sueškega področja. Leta 1954 je bila končno le sklenjena pogodba o umiku britanskih čet in letos v začetku poletja je bila pogodba izpolnjena. Zadnji britanski vojak je zapustil sueško področje.

Čez deset let pa bi prenehala koncesija Družbi Sueškega prekopa in prekop bi avtomatično prešel v egiptovsko upravo. Povsem naravno je, da se Londonu ni bilo lahko sprijazniti s to možnostjo. Iz neke izjave predsednika Naserja, podane med sueško krizo, vemo za diplomatski pritisk, da bi se koncesija podaljšala. Kot vse kaže, je London na to koncesijo vezal podelitev gospodarske pomoči za gradnjo asuanskega jezusa, ki je Egiptu nujno potreben, če se hoče dvigniti iz sedanje zaostalosti.

Nekoliko drugačno je bilo pri tem stališče Francije. Francozi imajo v svojih rokah velik del delnic sueške družbe in tudi njen sedež je v Parizu. Vendar jih sam prekop mnogo manj zanima, zlasti odkar je njihovim kolonialnim posestvom v Aziji odklenalo. Toda Francija ima križe in težave z arabskim prebivalstvom v Severni Afriki, zlasti v Alžiru, ki mu kratkovidno noče priznati niti nacionalne samobitnosti. Egipt se je pod Naserjem razvil v najmočnejšo in najbolj vplivno arabsko državo, v državo, ki si je s priključitvijo politiki popolne neodvisnosti od blokov in s podporo zamisli aktivne koeksistence pridobila tudi velik mednarodni ugled. Ugled, ki si ga je Egipt priboril s poudarjanjem svoje neodvisnosti, je povsem naravno močna spodbuda za vse Arabce, tudi za tiste, ki živijo v Alžiru ter v Maroku in Tuniziji, ki jima je Francija sicer priznala neodvisnost, ki pa bi ju kljub temu rada vezala na nekaj satelitski položaj. Gre torej za to, da krepitev Egipta nasprotuje interesom preostankov francoskega kolonializma.

In še na kratko o ameriški politiki. ZDA niso neposredno vmešane v sredozemske zadeve. Njihovi gospodarski interesi — petrolejska ležišča — doslej niso bili ogroženi, nasprotno, najboljše jamstvo za njihovo varnost je prijateljska politika do arabskih držav. Toda v igro sta posegla še dva momenta. Prvi je togi politični monopolizem mnogih vplivnih ljudi v Ameriki, ki po načelu »kdor ni z nami, ta je proti nam«, še

vedno deli svet na dva tabora in ki mu ne odvisna, »nevturalistična« politika Egipta nikakor ni vseh (podobno se dogaja na primer z Indijo). Drugi element pa predstavljajo približno na isti osnovi sloneči ameriški strateški računi, ki jim je glavna opora atlantski pakt. Ameriško politiko so torej v mnogočem navdihovali oziri do obeh največjih atlantskih partnerjev, Anglije in Francije, od katerih je zlasti slednja v zadnjem

Predsednik egiptovske vlade Naser.

času kazala precej samostojnih teženj, ki Washingtonu niso bile všeč.

Tako se je zgodilo, da je angleški predsednik Eden še februarja izjavil v spodnji zbornici, da sta Anglija in Francija pripravljeni finančno podpreti gradnjo asuanskega jezusa; pri tem je povsem konkretno govoril o 25 milijonih šterlingov za prvo fazo gradnje. Toda medtem se je položaj zaostрил. Egipt je bil očitno gluh na tisto uho, na katero so Angleži zahtevali podaljšanje koncesije za Sueški prekop, Francija ni dosegla

zaželene pomiritve v Alžiru, ZDA pa tudi niso kaj prijazno gledale na nadaljevanje in utrjevanje Naserjeve neodvisne politike. Skratka, zgodilo se je, da je bil 20. julija, še med Naserjevim sestankom s Titom in Nehrujem na Brionih, objavljen anglo-ameriški sklep o umiku finančne pomoči za gradnjo asuanskega jezusa. Francozi že iz omenjenih razlogov verjetno nikoli niso bili navdušeni za ta načrt, odklonitvi pa so, kot vse kaže, tudi pomagali botrovati.

Toda, namesto pritiska ne Egipt, je imel ta korak vse drugačne posledice. 26. julija je Naser podpisal dekret o nacionalizaciji Družbe Sueškega prekopa o nacionalizaciji bor 12 članov, ki odtlej vodi nacionalizirano družbo in skrbi za reden promet po prekopu.

Egiptovski ukrep je imel podoben učinek kot atomska bomba. Mednarodni položaj, ki je dotlej kazal zelo dobro, pa se je nenadoma zelo zapletel. Težko je za to naprtiti odgovornost Egiptu, ki si je z nacionalizacijo prekopa hotel priskrbeti denarna sredstva za gradnjo prepotrebne jezusa na Nilu. Glavna krivda je v tem, da so v Londonu in Parizu razumeli gospodarsko pomoč kot orodje političnega pritiska, kot sredstvo za ohranjanje odmirajočega imperializma, namesto kot gospodarsko in politično nujnost današnjega sveta. Krivda Washingtona je v tem, da je pristal na to igro, za katero se je potem izkazalo, da je povsem zgrešena. Egipt je ohranil svojo neodvisnost in še okrepil svoj vpliv med arabskimi državami, London in Pariz pa sta bila vržena na zdavnaj zastarele pozicije, kjer sta lahko doživela samo polom. ZDA, ki so bile prisiljene na manevriranje in hlajenje prerazgretih duhov, tudi niso izvlekle nobenega dobička.

Naj sledi še kratek pregled dogodkov. Nacionalizacija Družbe Sueškega prekopa, torej po pogodbi iz leta 1866 egiptovske družbe, je povzročila hudo razburjenje v Londonu in Parizu; morda je bilo razburjenje najhujše v Parizu, katerega odnosi z arabskim svetom so najbolj vroči. Eden je že v naslednjih dneh napovedal vojaške ukrepe, Francozi pa tudi niso hoteli zaostajati. Kakšni in kolikšni so bili ti vojaški ukrepi, je še vedno nekam skrivnostno in čedalje bolj se zdi, da je šlo neko srednjo pot med bluffom in jalovim upanjem, da bo še nekaj vojnih ladij in padalskih bataljonov prisililo Kairo h kapitulaciji. Je francoska flota res izplula iz Toulona? Kolikšna so bila ojačenja, ki jih je London poslal v svoja oporišča na Srednjem vzhodu? Zdi se, da sta obe vladi grozili na vsa usta, ne da bi bili resno prepričani, da je grožnje mogoče tu-

di resno izvesti. Podpora Washingtona je namreč povsem izostala. Lahko bi rekli, da je bila blamaža večja od zaželenega psihološkega učinka. Seveda pa s tem ni rečeno, da položaj ni skrival v sebi mnogih nevarnosti. Že dejstvo, da se govori o vojaških ukrepih, je dovolj resno in današnjemu času povsem neprimerno.

30. julija so se v Londonu na nujno sklicani konferenci sestali angleški zunanji minister Selwyn Lloyd, francoski zunanji minister Pineau in ameriški državni podtajnik Murphy. Že naslednjega dne pa je priletel v London tudi Dulles; v Washingtonu so objavili, da na posebno Eisenhowerjevo zahtevo. Očitno je bila njegova naloga, da prilije vode v ogenj. In res je odtlej vsa zadeva prešla na diplomatski tir, čeprav govorje razna poročila o tem, da so se zlasti angleške vojaške priprave nadaljevale. Trije zunanji ministri so sklicali konferenco petnajstih držav, ki naj bi sklepala o internacionalizaciji Sueškega prekopa. Egipt na ta osnovni pogoj seveda ni mogel pristati in se konference ni udeležil, svojega zastopnika pa ni poslala tudi Grčija, ki je zaradi Cipra v hudem sporu z Anglijo. Konferenca se je končala brez soglasja; kot zastopnik večine udeleženi držav je odpotoval v Egipt odbor petih pod predsedstvom novozelandskega ministra Menziesa, da bi obvestil Naserja o sklepih večine. Po dolgih razgovorih v Kairu, pri katerih je bila glavna ovira angleško stališče, da ne gre za pogajanja, temveč za »obvestilo o sklepih«, se je tudi ta poskus končal brez rezultata.

Medtem se je plovba skozi Sueški prekop nadaljevala povsem normalno, čeprav ni manjkalo poskusov z angleške in francoske strani, da bi se onemogočila. Družba Sueškega prekopa je izvajala hud pritisk na svoje dosedanje uslužbence, zlasti na pilote, naj odpovedo pokorščino. Del se jih ni vrnil z dopusta, nekaj jih je odšlo — nadomestili pa so jih novi, med njimi tudi iz ZSSR, Nemčije, Jugoslavije in ZDA. Glavni dokaz — da Egipt ni sposoben zagotoviti plovbe skozi prekop — se je povsem izjalovil.

Diplomatska delavnost se je nadaljevala, ustanovljeno je bilo »društvo koristnikov Sueškega prekopa«¹ spet v zelo zvodeneli

obliki (po prvotnem angleškem načrtu naj bi društvo uzurpiralo pravico uprave nad prekopom, pobiralo pristojbine in se skratka pojavilo kot mednarodni organ, ki naj vsili Egiptu svojo voljo) in z okrnjenim številom članov. Londonski »Times«² je odkrito zapisal, da je »Dulles razvedenil že tako skromni program držstva koristnikov«³. Ameriški državni tajnik je namreč izjavil, naj bo dano vsaki ladji na prosto izbiro, komu hoče plačati pristojbino za vožnjo skozi prekop.

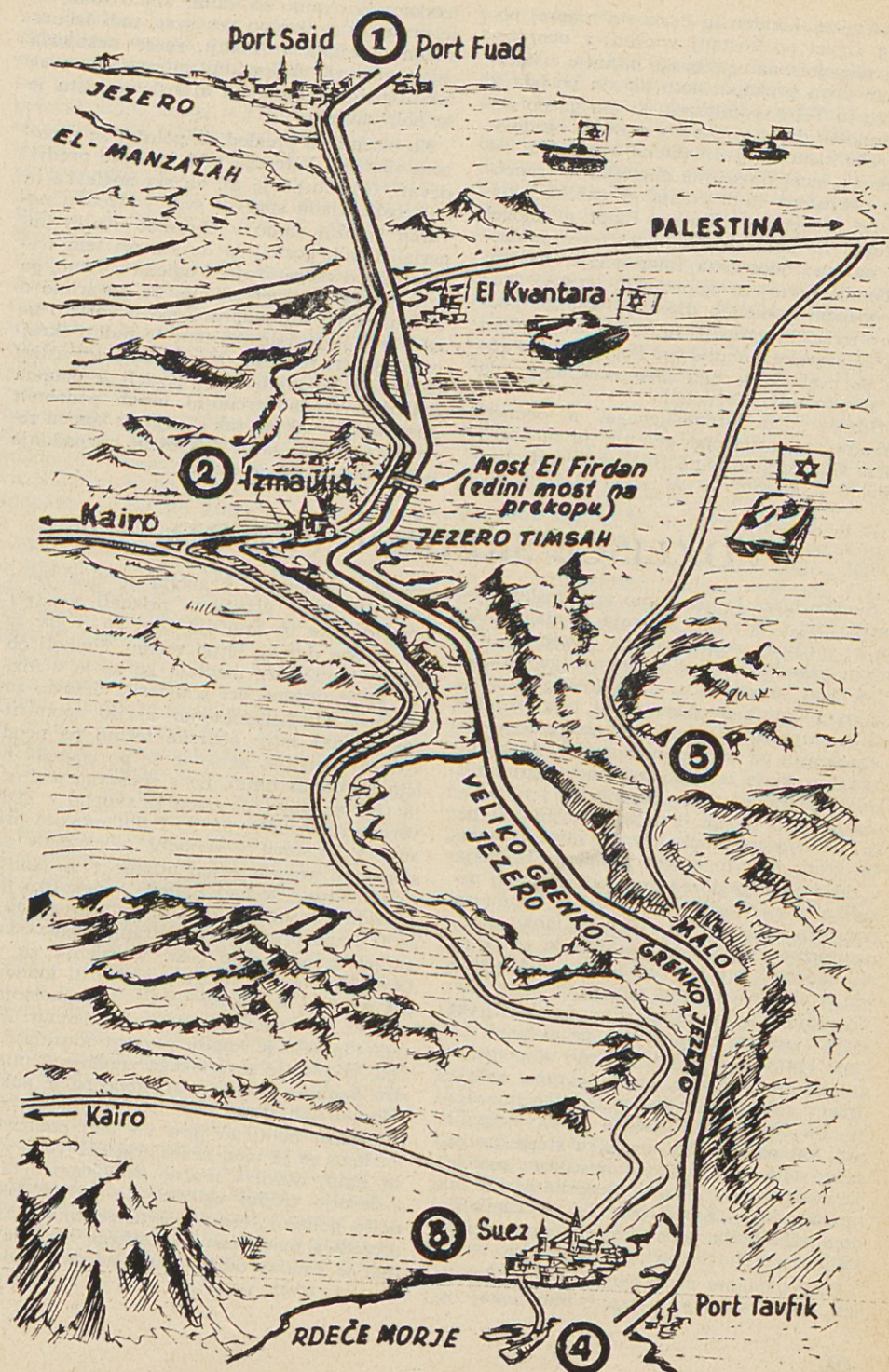
Končno je zadeva povsem nepričakovano prišla pred Združene narode. Varnostnemu svetu sta jo predložili Anglija in Francija, ki sta se najprej najbolj upirali predložitvi spora mednarodni organizaciji. Varnostni svet, ki je o sueškem vprašanju razpravljal oktobra, je po vrsti tajnih sej in sestankov dosegel sporazum o šestih točkah, ki so bile odobrene soglasno (čeprav si je vsak pod njimi konkretno predstavljal nekaj drugega): svobodna plovba brez vsakršne diskriminacije, spoštovanje egiptovske suverenosti, ločitev uprave nad prekopom od politike katere koli države, sporazumna določitev pobiranja taks in pristojbin med Egiptom in koristniki, dodelitev ustreznega dela dohodkov za vzdrževanje in modernizacijo prekopa, mednarodno arbitražno reševanje nerešenih vprašanj med Egiptom in Družbo.

Toda to soglasje je porušil nadaljnji poseg zahodnih držav, ki trmasto vztrajajo pri načelu, da mora biti Sueški prekop internacionaliziran (ZDA sodelujejo pri tem s kaj malo navdušenja, ker jih skrbi Panamski prekop). Proti tej zahtevi sta v Varnostnem svetu glasovali Jugoslavija in ZSSR; sovjetski nasprotni glas je pomenil veto.

Tako je »sueško vprašanje«⁴ ostalo na slepem tiru, čeprav je bila s sporazumom o šestih točkah, na katere je pristal tudi Egipt, postavljena razumna osnova za pogajanja. Toda zaradi anglo-francoskega stališča, da je internacionalizacija prekopa »conditio sine qua non«⁵ za pogajanja in rešitev spora, diplomatsko reševanje ni prišlo z mrtve točke. Medtem pa se je za kulisami prijavljala spletka, ki naj bi v stilu najbolj grobeega kolonializma preteklega stoletja čez noč pre-

Zemljevid področja Sueškega prekopa z označbo najvažnejših objektov izraelskega in anglo-francoskega napada na Egipt: 5. nov. se spuste padalci na Port Said (1); 5. nov. letala bombardirajo Izmailijo, (2, 3.), 5. nov. Francozi zavzamejo Port Fuad (1);

6. nov. Izraelci zasedejo Sinajski polotok

sekal voz. London in Pariz sta najprej poslala Izrael po kostanj v ogenj z oboroženim napadom na egiptovsko ozemlje, usmerjenim proti prekopu, nato pa sta poslala v Kairo in Tel Aviv ultimati, ki mu ga po nesramnosti zlepa ni para v novejši zgodovini: obe strani naj umakneta svoje čete od prekopa, sicer bo sledila angleška in francoska oborožena intervencija. »v zaščito plovbe po prekopu«. Ultimata Egipt ni mogel sprejeti in sledil je drugi del tega ciničnega načrta: oborožena intervencija, najprej z bombardiranjem egiptovskih letališč (kar je obenem pomenilo direktno vojaško podporo izraelski agresiji) in nato z izkrcanjem na egiptovsko ozemlje pri Port Saidu. Plovba po prekopu je bila tako »zaščitena«, da je seveda takoj prenehala.

Odmev tega premišljenega, a obenem skrajno nesmiselnega dejanja je bil ogromen. Glavna skupščina OZN je napad obsodila in v obsodbi sta se znašli ZDA in Sov-

jetska zveza ramo ob rami. Tej obsodbi se je pridružil praktično ves svet, tudi laburistična opozicija v Angliji, razen nekaterih držav, katerih kolonialni interesi so prav tako ogroženi. Po vsem arabskem svetu je še bolj zavrelo.

Ko pišemo ta pregled, je položaj še v polnem razvoju, katerega izid je težko predvideti. Gotovo pa je to, da sta angleška in francoska vlada spravili svet v izredno nevaren položaj samo v obrambo svojih imperialističnih pozicij in da sta pri tem tvegali izgubo vsega svojega ugleda v svetu, pa seveda tudi neuspeh akcije. Če govorimo o Suez, lahko torej upravičeno govorimo ne le o krizi imperializma, temveč tudi o skrajni zaostritvi te krize, ki narekuje trmastim branilcem kolonialističnih pozicij že obupna dejanja. Naj bo trenutni uspeh podobnih pustolovščin tak ali tak — njihov končni rezultat je lahko samo pospešeno razpadanje imperialističnega sistema.

VOZLIŠČE SREDNJI VZHOD

Sueška kriza je bila samo vrh, doslej najhujši zaplet procesa, ki traja že dalj časa in ki v ožjem okviru zajema dežele ob južni in vzhodni obali Sredozemskega morja. V širšem smislu je to del splošnega procesa osvobajanja narodov izpod tuje nadvlade in razpadanja kolonialnih sistemov, v ožjem smislu pa gre za emancipacijo arabskih narodov, ki jo zapleta navzočnost ogromnih količin nafte na tem področju in s tem povezana igra velesil, kot poseben činitelj pa še nedavni nastanek nove države, Izraela. Do vrata je v ta proces zapletena Francija v zahodnem Sredozemlju, vsaj na zunanje nekoliko manj Anglija v vzhodnem delu tega področja. Sueške intervencije lahko torej razumemo kot obupen poskus, da se zavre ali zaustavi proces razpadanja kolonialne sile dveh, še nedavno mogočnih imperijev. V ozadju čaka na osvoboditev še skoraj vsa Afrika (spomnimo se samo na občasna krvava poročila iz Kenije), bolj vzhodno pa gre za to, koliko se bodo vse nove azijske države dokopale do lastne politike in veljave. Na severu se uvršča v ta okvir še Ciper, kot najvažnejša angleška strateška baza na tem področju. Od iranskega petroleja in nemirne francoske Severne Afrike mimo pokolov v Keniji in vešal na Cipru pa do sueške krize, vodi torej ena sama neprekinjena pot.

Če pogledamo na razvoj na tem področju leta 1956, lahko torej ugotovimo nekaj os-

novnih momentov. Francija je bila že v prejšnjih letih prisiljena priznati neodvisnost Maroku in Tuniziji, zdaj pa ji gre za to, da obe državi, kljub vsemu, čimbolj obdrži v svoji sferi, medtem ko se je v Alžiru, ki je uradno del francoske države, zapletla v brezperspektivno akcijo »pomiritve«, ki naj zatre alžirske težnje po neodvisnosti. Anglija, ki se je že po pogodbi iz leta 1954 letos umaknila s sueškega področja (pri sklenitvi pogodbe je skupno z ZDA verjetno računala, da bo Egipt mogoče prisiliti k pristopu v zahodni »obrambni« sistem), je utrpela resen udarec v Jordaniji in se obenem še bolj zapletla v nekoliko težje vidna nasprotja z ZDA, katerih zunanji izraz je na primer organiziranje bagdadskega pakta na lastno pest. V zaledju se je Ceylon osvobodil stroge poslušnosti londonski politiki, močnejše težnje po samostojni politiki pa se kažejo tudi v Pakistanu. Zaradi Cipra se je Angliji povsem odtujila Grčija, potovanje sovjetskega zunanjega ministra Šepilova v Kairo in Atene pa je pokazalo povsem nove možnosti za mnogo bolj sproščeno politično igranje na tem področju. Medtem se je med arabskimi državami zlasti Egipt razvil v močno neodvisno državo s čedalje večjim ugledom in vedno odločnejšo politiko; čeprav je ta politika včasih prežeta s tendencami arabskega nacionalizma, je vendar odločno usmerjena k neodvisnosti izven svetovnih blokov in k aktiv-

ni koeksistenci. Na drugi strani je ravnanje Londona in Pariza, včasih pa tudi Washingtona, seveda samo razpihovalo razne nacionalistične težnje, s tem pa ustvarilo na tem področju še bolj napet in nevaren položaj. Edini izhod iz tega položaja bi bilo obojestransko iskreno prizadevanje za pomiritev in dozorevanje pogojev za miroljubno pogajanja. Kot smo videli, sta angleška in francoska vlada izbrali prav nasprotno smer — in seveda ne šele ob izbruhu sueške krize.

Ko je v januarju po Faurovem odstopu dobil v Parizu mandat Mollet in ko je bila sestavljena vlada republikanske fronte, katere srž so tvorili socialisti in Mendès Franceovi radikali, je bilo mogoče upravičeno pričakovati, da se bodo razmere na Sredozemlju izboljšale. Tudi nastopni program nove vlade je opravičeval upanje, da se bodo francoski socialisti znali otestiti kolonialistične obremenjenosti in da bodo uvedli novo politiko, ki bo Franciji prihranila novo Indokino, svetu pa prinesla nov prispevek k pomiritvi. Ko je Mollet 6. februarja začel svojo vladno delavnost z odhodom v Alžir, je izjavil, da »vlada noče vsiliti Alžiru nobenega dokončnega statuta« in da je rešitev le »v svobodni presoji s poklicnimi zastopniki prebivalstva«.

Vendar se že s prvim alžirskim potovanjem začenja rakava pot francoske vlade — in tudi francoske socialistične stranke. Mollet je takoj po prihodu v Alžir prvič kapituliral pred demonstracijami šovinističnih francoskih kolonov in si s tem sam postavil prvo oviro na tisto pot pogajanj, ki jo je imel v programu. Prvotno načelo, da je treba stremeti le po politični ureditvi in da je treba opustiti politiko vojaških ukrepov, je kaj kmalu zamenjalo pošiljanje novih čet v Alžir. Francoski ekspedicijski korpus, ki je štel že 240.000 mož, se je v aprilu povečal še za 70.000 vojakov, 200.000 rezervistov pa je dobilo opozorilo, naj se pripravijo na vpoklic, če bo položaj v Alžiru to zahteval. Mesec dni kasneje se je republikanska fronta dejansko razbila: Mendès France je odstopil, baje zaradi nesoglasij glede vladne politike, zamudil pa je priložnost, da bi jasno preciziral lastno stališče. Na kongresu francoske socialistične stranke v Lillu je prišlo do ostre diskusije, vendar je večina podprla Molletovo politiko in zavrnila resolucijo, ki je zahtevala le priznanje alžirske nacionalnosti in uvedbo federalističnih odnosov med francosko metropolo in Alžirom. Kongres je samo pozval alžirske upornike, naj preki-

nejo ogenj in odgovorijo na vladne ponudbe.

Morda bi bilo mogoče doseči pogajanja tudi na tej začetni osnovi, ko ne bi Francozi na eni strani nadaljevali z vojaškimi akcijami in represalijami, na drugi strani pa trdovratno odklanjali možnost, da priznajo Alžircem nacionalno samobitnost in jih ne štejejo samo za »francoske državljane muslimanske vere«. Iz istih razlogov se je izjalovilo tudi Nehrujevo posredovanje.

Molletova vlada je tako živovarila ob podpori parlamentarnega centra in desnice, obenem pa bredla čedalje globlje v kolonialistične vode, dokler ni končno tako izgubila vsak stik s svojim socialističnim imenom, da se je pustila zapeljati v sueško pustolovščino. Nemara so imeli prav tisti francoski socialisti, ki so že januarja opozarjali, da položaj še ni dozorel za socialistično vlado in da se lahko stranka, če v takem položaju sprejme vladno odgovornost, samo kompromitira. Najslabše pa je, da v Franciji ni politične sile, ki bi se z vso moralno upravičenostjo postavila takšni politiki po robu. Mendès France oportunistično molči, KPF pa je z najzvestejšo podporo stalinski politiki in celo njenim zadnjim izrastkom v najnovejšem času, zapravlila toliko moralnega premoženja, da ne more mobilizirati naprednih množic, izven svoje strankarske osnove. Ves ta položaj je treba tem bolj obžalovati, ker je Molletova vlada v začetku pokazala na drugih področjih vrsto pozitivnih političnih akcij, tako da bi nedvomno lahko odigrala zelo koristno vlogo v mednarodnem življenju, ko ne bi bila obremenjena s kolonialističnimi tradicijami. Tako pa je spravila sebe in vso Francijo v največjo mednarodno osamljenost.

V velikem viharju, ki ga je povzročila oborožena agresija proti Egiptu, so se nekatere izgubile nekatere druge imperialistične spletke, med katerimi je morda najbolj zanimiva tista, ki se tiče Jordanije. Odkar so v Jordanu v začetku marca odslovili angleškega poveljnika arabske legije Glubba, se je država, dotlej pod angleškim varštvom, čedalje bolj osamosvajala, kar so še bolj potrdile volitve konec oktobra. Edino angleško oporišče na tem področju je ostal Irak in razne iraške obljube oborožene pomoči Jordanu proti Izraelu — ne da bi Jordan dospel zanjo zaprosil, so precej sumljive, ker je težko določiti, kje bi bila meja med vojaško pomočjo in vojaško okupacijo. Sicer pa je primer Jordana zelo značilen za postopno slabljenje imperialističnih pozicij na Srednjem vzhodu.

BORBA PROTI DEDIŠČINI TREH DESETLETIJ

K ugodnemu razvoju in sprostitvi mednarodnega položaja v zadnjih dveh, treh letih je nedvomno mnogo prispeval tudi notranji razvoj v Sovjetski zvezi in vzporedna revizija mnogih postavk sovjetske zunanje politike. Proces »destalinizacije«, čeprav uradno omejen na »kult osebnosti«, je zajel tudi mnoga druga področja, med njimi zunanjo politiko, kjer je dobil tudi zunanji izraz v zamenjavi nekdanjega moskovskega dirigenta hladne vojne Molotova s Šepilovom, ki ni obremenjen z več desetletij najožje povezanosti s Stalinom in njegovo politiko.

Stalin je umrl 5. marca 1953. Odtlej so se v Sovjetski zvezi vedno določene nakazovali obrisi nekega novega procesa, za katerega vrh smemo šteti letošnji XX. kongres KP ZSSR. Ena izmed glavnih postaj v tem razvoju je bilo nedvomno lansko potovanje Hruščeva in Bulganina v Beograd, ko je bila ne le postavljena na laž vsa sramotna kampanja Kominforma, temveč je bila tudi podpisana beograjska deklaracija, ki naj bi bila temelj za nove odnose med Jugoslavijo in ZSSR, pa tudi za odnose med državami sploh. Beograjska deklaracija je poudarjala načela medsebojnega spoštovanja suverenosti, neodvisnosti, enakopravnosti in nevmesavanja v notranje zadeve drugih. Ta načela so bila potrjena med letošnjim obiskom predsednika Tita v Sovjetski zvezi, ko je bila podpisana tudi skupna izjava o sodelovanju med ZKS in KP SZ; med glavnimi mislimi te izjave je ugotovitev, da obstajajo različne poti v socializem (kar je bilo priznано že na XX. kongresu v Moskvi) in da bogastvo oblik socialističnega razvoja samo prispeva h krepitvi socializma.

Verjetno ne bo preveč, če trdim, da je pot v Beograd s podpisom beograjske deklaracije odprla Hruščevu in Bulganinu vrata za prijateljski obisk v Indiji, za navezovanje tesnejših stikov z azijskimi in afriškimi državami in sploh za aktivnejšo vlogo v mednarodni politiki, ki jo je dotlej blokiralo splošno nezaupanje do stalinske linije. Najboljši dokaz taljenja ledu v mednarodnih odnosih je bila lanska konferenca štirih velikih v Ženevi, ki je pokazala, da je le s premagovanjem hladne vojne (in lastnega odnosa do nje) mogoče ustvariti v svetu ozračje zaupanja in sodelovanja. Priznati je treba, da je poslej sovjetska politika v mnogočem prispevala k takšnemu razvoju, čeprav nekatera njena dejanja niso imela za-

želenega učinka zaradi odpora ali nerazumevanja zahodnih držav.

O koreniti spremembi v pogledih na preteklost v krogih sovjetskega vodstva je najbolj pričal moskovski XX. kongres, kjer so se že na javnih sejah pokazale mnoge nove misli in tudi kritike, čeprav morda še zadržane, Stalina in njegovega sistema. Znamenito poročilo Hruščeva na tajni seji tik pred zaključkom kongresa pa je bilo ena

Novi sekretar CK Poljske Vladislav Gomułka.

sama obtožnica proti Stalinu in njegovi politiki in je pokazalo iskreno željo po korenitem prelomu s starim. Ta prelom je bil tako oster in pomemben, da je bilo težko dvomiti, da mu ne bodo sledila ustrezna dejanja.

Obenem pa je bilo utopija misliti, da se bo vse zgodilo od danes do jutri. Ze o obsojbi stalinizma na XX. kongresu je mogoče reči, da je bila bolj pogumna in iskrena kot globoka in da je zaradi tega bolj ali manj zreducirala na »kult osebnosti« nekaj, kar je dejansko mnogo širše in globlje. Za-

to je tudi kongres mnogo bolj napravil črto čez preteklost kot postavil jasen program za bodočnost; brez jasnega programa pa je tudi subjektivna meja za presojanje pozitivnega in negativnega v preteklosti zelo negotova. Seveda je bilo mogoče pričakovati — in to moramo pričakovati tudi danes, čeprav nemara v daljši perspektivi, kot se nam je zdelo takrat — da bosta čas in razvoj sama prinesla nove oblike in dala osnove za nove, idejno razčiščene postavke, ki bodo zamenjale bolj ali manj prakticistično iskanje novih prijemov. Jasno pa je bilo, da ni tako preprosto čez noč odstraniti dediščino treh desetletij in da bodo nekatere metode

Predsednik madžarske vlade Janos Kadar.

in oblike, ki imajo še stalinistični značaj, le postopoma odmirale.

Pokazalo se je, da je takšna ocena povsem točna, čeprav so bile napake (verjetno tudi vsaj pri delu sovjetskega vodstva) v oceni težav, ki jih bo moral premagovati novi kurz, v oceni trdovratnosti starega, ki je sicer obsojeno na smrt, ki pa se ne umika kar tako. Posebno še, če so za dodatne težave poskrbeli določeni momenti mednarodnega razvoja, kjer je zlasti v drugi po-

lovici leta opazna rastoča ofenziva reakcionarnih sil. Ni namreč nevažno dejstvo, da je bil mnogim silam v svetu, ki jim gre za ohranitev starih odnosov in starega izkoriščanja, mnogo bolj všeč stalinski režim in da tudi v sami ZSSR marsikomu ni lahko, znebiti se starih koncepcij. Nedvomno so torej tako v sami Sovjetski zvezi kot izven nje sile, zavestne ali nezavedne, ki skušajo zavreti razvoj, ki se je začel po Stalinovi smrti. Ena najbolj kočljivih točk, ki lahko močno vplivajo na razvoj v Sovj. zvezi, pa je položaj v vzhodnoevropskih deželah, kjer se prepletajo možnosti hitrejšega prehajanja k bolj naprednim socialističnim oblikam s hudimi posledicami napak, storjenih v zadnjem desetletju in z vsemi mogočimi tujimi računi. Ko bi povsod prevladalo realistično spoznanje, da se kolo zgodovine ne more zavrteti nazaj, da v vzhodnoevropskih državah ni mogoč povratek k starim režimom, ko ne bi bilo blokovskih tendenc po spremenjanju ravnotežja sil in premikanju blokovnih meja, bi bil razvoj na tem področju mnogo bolj enoten in verjetno tudi hitrejši, obenem pa bi dajal mnogo manj potrebe — in opravičil — za blokovsko gledanje in ravnanje tudi na drugi, sovjetski strani.

Morda je treba prav v tem iskati vzrok, da se je proces destalinizacije — se pravi, demokratizacije in tvornega socialističnega napredka — v vzhodnoevropskih državah v zadnjih let najbrž čez mero zakasnil, čeprav na drugi strani ni mogoče reči, da je bilo že mnogo storjeno za odpravljanje starih napak. Toda ne povsod enako. A zadrževanje procesa destalinizacije — ki ima lahko tudi mnoge notranje komponente, kar kaže že sama njegova neenakomernost v posameznih državah — ni bilo koristno in tudi ne vedno uspešno. 14. IV. je Červenkovi rehabilitiral Kostova, a to ga ni rešilo: že čez tri dni je moral iti. Rakosi je odletel dobra dva meseca potem, ko je bil prisiljen rehabilitirati Rajka. Svečani pogreb Rajka in ostalih žrtev ni rešil Geroeja. Proces destalinizacije je večkrat pod pritiskom od spodaj prerasel začrtane okvire.

V tem položaju je ponekod prišlo do tragičnega neskladja med objektivno nujo, ki je bila deset let zadrževana za umetnimi pregradami, in med zmožnostjo odgovornih ljudi, da jo razumejo, ali, kar je v bistvu isto, da se otresejo slednje dediščine stalinizma. Zaradi tega konflikta je razvoj, ki bi lahko potekal mirno, ponekod prešel v nasilne in včasih tudi nečiste oblike, ki so omogočale tudi spekulacije ostankov starega reda doma in zainteresiranih krogov v tujini.

Tako je prišlo tudi do nekaterih žalostnih dogodkov, ki niso bili potrebni, od Poznaja do krvave tragedije v Budimpešti, ki se je začela kot upor naprednih množic proti stalinskemu konservativizmu in se sprevrgla v zmeden klobčič najrazličnejših elementov od zakrknjenih ostankov stalinizma do veliko-madžarsko šovinističnih in fašističnih elementov, ki so se po vojni potuhnili in do vmešavanja reakcionarne emigracije — in ne le emigracije v tujini, končno pa na žalost potegnila za seboj še oboroženo sovjetsko intervencijo. Glavno krivdo za to tragedijo imajo vsekakor hude napake v

preteklosti in pretirana počasnost v njihovem odpravljanju.

Priznanje pa je treba izreči odgovornim ljudem na Poljskem, ki so znali po poznanjskem opozorilu pravočasno prekiniti odlašanje in — čeprav ne brez težav — speljati dogodke v urejeno strugo, pri čemer so obenem zagotovili nadaljnji socialistični razvoj in najboljšo obrambo proti vmešavanju od zunaj. Tudi poslej bo razvoj na Poljskem toliko lažji in toliko uspešnejši, kolikor manj bo poskusov poseganja od zunaj — s katere koli strani. Ta ugotovitev ne velja samo za Poljsko.

PODROČJE MIRU

Četudi so zadnji meseci leta 1956 spominjali na čase, še ne tako oddaljene, ko je ves svet trepetal za usodo miru, pa je vendar treba ugotoviti, da se je od takrat marsikaj spremenilo. Danes so že obširna področja sveta izven medsebojnega obračunavanja velesil in mnoge države celo pomirjevalno vplivajo na odnose med velikimi silami. To so države, ki niso obremenjene z negativno dediščino preteklosti, države, ki jih je zgodovina naučila predvsem to, da sta mir in neodvisnost največji dobrini, ki ju je treba za vsako ceno braniti in utrjevati. Sem štejejo predvsem številne države, ki so nastale ali so se izvile izpod tujega varuštva po drugi svetovni vojni. Te dežele vežejo mnogi skupni interesi, predvsem pa skrb za mir v svetu, kajti le v miru se bodo lahko razvijale in dohitele naprednejše države, ki jim je bila zgodovina manj mačehovska.

Pri tem razumljivo ne gre za nobeno »tretjo silo« ali nov blok, temveč le, kot je dejal Nehru, za »področje miru«, kjer naj odpoved starim političnim metodam iz razdobja imperializma, odstrani vsa medsebojna nasprotja in kjer naj lastna suverenost zamenja križajoče se interese velesil. Toda tudi če ne gre za ustvarjanje neke nove organizirane sile, novega bloka (politika teh držav je usmerjena izrazito protiblokovsko), je razumljivo, da se odgovorni državniki tega področja miru (ki ni zemljepisno omejeno) sestajajo, posvetujejo in vskladajo svoja stališča, obenem pa si prizadevajo za mir in dobre odnose tudi povsod drugod po svetu.

Leto 1956 se je začelo z obiskom predsednika jugoslovanske republike Tita v Kairu in Adis Abebi. Zlasti Egipt je pod predsednikom Naserjem postal močna trdnjava ne-

odvisne, izvenblokovske politike. Sredi pol leta je Naser vrnil obisk v Jugoslaviji; tik pred njegovim odhodom se je na Brione pripeljal še indijski ministrski predsednik Nehru na posvetovanje treh najvidnejših zagovornikov neodvisne politike in mirne koeksistence na svetu. Moralna moč načel, ki jih izpovedujejo, je tem trem državnikom in njihovim državam priborila v svetu mnogo večji ugled, kot bi ga bilo pričakovati po velikosti, gospodarski in vojaški moči treh držav. Zato je tudi ves svet prisluhnil brionskemu sestanku in skupni izjavi, ki je bila objavljena 20. julija.

Skupna deklaracija Tito - Nehru - Naser dejansko podaja okvir takšne politike, ki lahko edina zagotovi svetu mir in nemoten razvoj. Poleg ponovnega poudarjanja petih načel koeksistence in desetih načel bandunške konference, med katerimi je zlasti važna praviča vsakega naroda do samostojnosti, zavzema deklaracija stališče tudi do najvažnejših svetovnih vprašanj. Po ugotovitvi, da je politika blokov zastarela in škodljiva, se deklaracija zavzema za postopno splošno razorožitev v svetu, za rešitev nemškega vprašanja v skladu z voljo nemškega naroda ter s sporazumi in miroljubnimi pogajanji, za potrpežljivo in vztrajno reševanje vseh svetovnih problemov, obsoja vsako obliko kolonialnega gospodstva, konkretno še v Alžiru, in ugotavlja, da na Srednjem vzhodu zastrupljajo ozračje navzkrižni interesi velesil.

V praktičnem izvajanju te politike sta bili zlasti aktivni Indija in Jugoslavija; Egipt se je znašel v križnem ognju in nazadnje postal celo žrtev oboroženega napada. Pri indijskem prizadevanju za reševanje velikih svetovnih vprašanj je odigral še poseb-

no vlogo Nehrujev zaupnik Krišna Menon, ki smo ga videli kot posredovalca pri pogajanjih za razorožitev, pri reševanju indokitskega vprašanja in odnosih s Kitajsko, v alžirskem vprašanju, v sueški krizi in še marsikje. To posredovanje seveda ni imelo vedno uspeha — predstavljalo pa je živo vest človeštva. Jugoslovanska vloga je bila pomembna zlasti glede odnosov med Vzhodom in Zahodom in ustvarjanje splošnega zaupanja v svetu (naj omenimo samo obe zaporedni potovanji predsednika Tita v Francijo in Sovjetsko zvezo, kjer ga je ljudstvo sprejelo z navdušenjem, ki ga še sami sovjetski voditelji niso pričakovali), pa tudi v okviru OZN. Tako je jugoslovanska delegacija julija predlagala začetni omejeni sporazum o razorožitvi, kajti jugoslovanska vlada je mnenja, da je med vsemi svetovnimi vprašanji razorožitev najbolj zrela za rešitev. Še posebno opažena pa je bila vloga jugoslovanske delegacije v OZN takoj po oboroženem napadu Izraela, Anglije in Francije na Egipt, ko je v najbolj kritičnem trenutku predlagala sklicanje glavne skupščine in s tem ponovno pognala v tek mehanizem Združenih narodov, ki ga je blokiral angleški in francoski veto.

Obenem pa je takšno politika naletela marsikje na nasprotovanja — povsod tam, kjer križa kakšne posebne račune (in spet naj omenimo kot najbolj drastičen primer anglo-francoski napad na Egipt) in tudi povsod tam, kjer se še niso preživele blokovske koncepcije. Tako srno prisostvovali gonji dela ameriškega tiska proti brionskemu sestanku in raznim oblikam pritiska na nekatere države, med njimi tudi na Jugoslavijo, naj spremenijo svojo politiko v tej ali oni smeri.

Vendar ne gre omenjati samo zunanje političnih odnosov, kadar govorimo o izven-

blokovskih državah. Tudi v notranji politiki iščejo mnoge teh držav svoja pota, ustrezajoča tako njihovim specifičnim pogojem kot splošnemu položaju in razvojnim nujnostim v svetu. Notranjo ureditev v Jugoslaviji proučujejo tako oni, ki iščejo poti iz stalinistične slepe ulice, kot oni, ki šele iščejo pot v socializem. Tudi indijska kongresna stranka, ki po svojem nastanku in sestavi nikakor ni socialistična, še manj komunistična, je nakazala razvoj Indije v socializem. Družbene oblike, ki preraščajo okvir meščansko-kapitalistične ureditve, se kažejo tudi v mnogih drugih državah.

Bilo bi pa nepopolno in krivično, ko bi omejili prizadevanje za uveljavljenje novih načel v mednarodnih odnosih na države, ki jih radi imenujejo, dasi ne povsem točno, »nevtralne«. Dokaj podobne poglede zastopa na primer v Italiji predsednik republike Gronchi. Francoska socialistična vlada z zunanjim ministrom Pineaujem je dala nekaj zelo koristnih in pozitivnih pobud, dokler ni podlegla plazu kolonialistične dediščine. V sovjetski zunanji politiki je bilo opaziti mnoge res pozitivne poteze, zlasti dokler jih niso okrhali zadnji dogodki. Nordijske države iščejo v mnogočem nova pota v zunanji politiki; Island je zahteval umik ameriških čet, ki so tam v okviru atlantskega pakta. Sam atlantski pakt je podvržen močnim notranjim tendencam, ki želijo spremeniti njegovo strukturo in vlogo. V Angliji se je parlamentarna opozicija skupno z velikim delom javnega mnenja uprla Edenovi sueški pustolovščini, v Zahodni Nemčiji socialni demokrati obenem z delom javnosti nasprotujejo Adenauerjevi militaristični politiki. In še bi lahko naštevali. Glavno pa je, da tudi najnovejši dogodki teh tendenc niso pokopali, četudi so morda začasno zastrli jasnejšo perspektivo.

EGIPT, DEŽELA OB NILU DANES IN PRED TISOČLETJI

RADO RAUBER

Egipt je že nekaj časa v ospredju zanimanja v mednarodni politiki. Zlasti v preteklem letu se je v Egiptu nagrmadil kup vprašanj, ki so najprej pritegnila aktivno pozornost dobršnega dela sveta in končno je prišlo do najhujše nesreče, ki lahko zadene kako deželo — do vojne.

Lahko pa rečemo, da Egipt tudi v preteklosti — vse do začetkov nam poznane zgodovine — nikoli ni stal daleč vstran od dogajanja v svetu. Skoraj v vsaki dobi bi našli v tej deželi na primer razne tuje zavojevalce, med katerimi bi bila tudi tako Napoleon kot Aleksander Veliki; srečali bi tam razne učenjake, umetnike in pesnike ter proovednike novih nauk; našli bi Antonija v naročju Kleopatre in seznanili bi se s prebrisanimi grškimi in drugimi trgovci in raznimi svečeniki; poleg kedivov, kalifov in kraljev bi se pred nami zvrstila galerija faraonov. V vsem tem času, skozi tisočletja, pa bi v Egiptu vedno najprej naleteli na ubogo ljudstvo — ves čas skoraj enako ubogo — ki samo dela in dela, predvsem za druge. V stotisočih je to ljudstvo gradilo piramide, templje, nasipe in prekope.

Kadar govorimo o Egiptu, si navadno predstavljamo podolgovato deželo ob Nilu, kar v bistvu tudi je. Toda pogoste vesti o izraelsko-egiptovskih spopadih in pred nedavnim še celo vojne operacije nas takoj spominjajo, da sega Egipt še tudi v Azijo, od katere mu pripada še ves Sinajski polotok. Kopne meje Egipta režejo malone povsod puščavo, zato so začrtane kakor z ravnilom na zahodu in na jugu (po 22. vzporedniku sev. širine); prav tako je skoraj ravna črta meja med Egiptom in Izraelom onstran Sinajskega polotoka. Na severu obliva Egipt Sredozemsko morje, na vzhodu pa Rdeče morje. Po površini je Egipt velika država, saj obsega skoraj milijon kvadratnih kilometrov (od tega jih je 60.000 v Aziji), toda obdelanega zemljišča je silno malo, komaj 35.000 kv. kilometrov.

Egipt navadno delimo v Spodnji in Zgornji Egipt, meja med obema je črta južno od Kaira. Včasih pa se dežela med Kairom in Asuanom imenuje tudi Srednji Egipt. Sicer pa Egipt ni prava geografska celota,

saj so njegove meje povsem konvencionalne. Nekake celote bi bile Sinajski polotok, Arabska puščava, del Libijske puščave, del Marmarike, Delta ter dolina Nila.

Ob Sredozemskem morju ima Egipt 950 km obrežja, ob Rdečem morju pa okrog 1900 km. Toda obrežje ni povsod primerno za pristajanje. Ugodno je pri Solumu, na skrajnem zapadu blizu libijske meje in pa v Nilovi delti. Azijsko obrežje je nizko, a se polagoma dviga proti koncu Sinajskega polotoka. Ob Rdečem morju pa je gorato obrežje, ki doseže ponekod celo 1100 m višine.

„DAR REKE NILA“

Vsakdo, ki govori in piše o Egiptu, se spomni posrečene ugotovitve starega Herodota, da je Egipt dar reke Nila. Herodotu, ki je za svojo dobo kar dobro in lepo opisal Egipt, je delala velikanske preglatvice neznanka: zakaj začne naraščati Nil sredi poletja. Navedel je nekaj razlag, ki so si jih izmislili drugi in dostavil je tudi svojo razlago, ki pa je na zelo trhljih nogah. Seveda Herodot ni vedel, da prihajajo vode Nila od zelo daleč. Reka prihaja iz osrednje Afrike, in sicer iz Viktorijinega jezera kot Beli Nil ter iz etiopskega jezera Tana kot Modri Nil. Pri Hartumu se obe reki združita in se naprej enotna reka imenuje samo Nil. Dolg je Nil čez 6300 km. Glavno količino vode prinaša Beli Nil, medtem ko prispeva Modri Nil mnogo naplavin. Preden se začne tropsko deževje v Etiopiji, preteče po Nilovi strugi pri Hartumu komaj 100 kubičnih metrov vode na sekundo. Ko pa privale glavne množine vode, preteče na istem mestu tudi do 100.000 kub. metrov. Najmanj vode je v Nilu v začetku junija, a sredi tega meseca se že začne količina vode večati. Do konca meseca se voda v Nilovi strugi že znatno dvigne, v drugi polovici julija pa se že začne povodenj.

Že od nekdaj so povodnji za Egipt življenjskega pomena. Povodenj ne pomeni samo namakanje zemlje, temveč tudi ne prestando gnojenje zemlje. Blato, ki ga je

pustila reka, ko so vode po poplavi odtokle, je za egiptovska polja pravi gnoj. Ta naravni pojav je določil usodo pokrajini ob Nilu že pred tisočletji. Sredi puščav je samo ob reki ozek trak rodovitnega in kulti-
viranega sveta. Povprečna širina obdelanega sveta znaša 15 km, toda na jugu je širok tudi samo 2 km, medtem ko se na severu razširi do 25 km. Vendar bi bilo rodovitne, obdelane zemlje še manj, če bi vso skrb za namakanje prepustili samo Nilu. Že tisočletja prebivalci tudi umetno namakajo polja, za kar so zgradili posebne jezove in prekope. Ker je dež v Egiptu za rastlinstvo popolnoma nepomemben zaradi svojih neznatnih količin, morajo felahi, egiptovski kmetje, vodo črpati iz Nilove struge in prekopov ter jo napeljevati po jarkih na polje.

Mimogrede lahko omenimo količino padavin v Egiptu. Razen ozkega pasu ob Sredozemskem morju leži Egipt v področju, ki je skoraj brez dežja in kjer pritiska podnevi močna vročina, ponoči pa že kar občuten mráz. Mesto Aleksandrija ob morju ima dovolj padavin, in sicer v zimskih mesecih (povprečno 188 mm, toda včasih jih je tudi 300 mm). Proti jugu pa padavine močno upadajo, tako da jih beležijo v Kairu komaj okrog 30 mm na leto. V egiptovskih pu-

ščavah je dež dokaj redek, vendar ne popolnoma neznan pojav. Pač pa je v Nilovi dolini nepoznan sneg, ki pa ni redek na gorah Sinaja in hribovitih obrežjih Rdečega morja.

Ker rastlinstvo v Egiptu ni odvisno od dežja in ker je vročina vse leto za rast dovolj ugodna, daje večina njiv na leto dvojno žetev. Spomladi žanjejo predvsem koruzo in pšenico, poleti pa bombaž in sladkorni trs ter riž. To so glavne koristne rastline, vendar pa uspeva v deželi še marsikaj, med drugim tudi razno južno sadje, v vodah pa se še dobi nekoč imenitni papiros. Za favno velja, da živi tu predvsem mediteransko živalstvo. Nilski krokodili pa so skoraj egiptovska posebnost.

Na svoji veliki površini ima Egipt razmerna malo prebivalcev, komaj 22 milijonov. Seveda pa so puščave neobljudene in ljudje žive na majhnem prostoru, na rodovitnem področju ob Nilu. Tu pa znaša gostota prebivalstva čez 600 na kvadratni kilometer kar je še enkrat toliko kot največja gostota v Evropi (na Holandskem čez 300 na kv. km). Petina prebivalstva živi v mestih. Prestolnica Kairo ima čez dva milijona prebivalcev in je največje mesto muslimanskega sveta. Pristanišče Aleksandrija pa jih

Kip Nila, najsijajnejša alegorija kake reke. Mogočna oseba sloni na sfingi, alegoriji Egipta. Obdaja jo 16 amorjev, v roki drži rog izobilja in šop klasja. Na podstavku so reliefi s krokodilom in ihneumonom. Voda teče iz ene izmed gub plašča. (Delo iz aleksandrijske dobe, dolgo 3,10 m, visoko 1,65 m; nahaja se v Vatikanu).

ima blizu milijona. Pomembno mesto je tudi Port Said ob začetku Sueškega prekopa.

Poleg domačega prebivalstva je dobrih 200.000 tujcev: Grkov, Italijanov, Turkov, Angležev, Francozov. V puščavah živi kakih 40.000 Beduinov. Pretežna večina Egiptčanov je muslimanske vere, skoraj milijon pa je pripadnikov koptske cerkve. Katoličanov je dobrih 100.000, drugih pa še znatno manj. Jezik Egiptčanov je danes arabščina.

KULTURNA DEŽELA ŽE PRED 6000 LETI

Egipt je dežela, ki se lahko ponaša z najstarejšo zgodovino. Človek v Evropi je bil še pravi divjak, bival je v jamah ter si pri lovu na divje živali pomagal s kamnitim orožjem, ko je bil Egipt že urejena dežela z razvito kulturo, znanostjo in umetnostjo. Cvetela je že trgovina in obrt. Sicer ni mogoče točno datirati kakih začetkov, vendar se da ugotoviti, da je bil Egipt kulturna dežela že pred kakimi 6000 leti. Ugotovili so tudi, da niso bili poznejši Egiptčani tisti, ki so prvi prebivali v deželi ob Nilu. V paleolitiku in neolitiku so tam bivala ljudstva, za katera ni ugotovljeno, kateri etniški skupini so pripadala. Poznejši Egiptčani pa so prišli iz Azije v Afriko okrog leta 4000 pr. n. št. S seboj pa so že prinesli močno razvito civilizacijo.

Domnevalo, da sta se v Egiptu osnovali dve kraljestvi, eno na jugu in drugo na severu. Kot prvega egiptovskega kralja omenja Herodot Menesa, vendar menijo, da sta bili pred Menesom že dve dinastiji; pač pa pomeni Menes verjetno začetek enotne monarhije, predvsem pa pomeni vstop Egipta v zgodovinsko dobo. Z ustanovitvijo mesta Memfisa, ki se pripisuje Menesu, se je suverenost premaknila proti Dolnjemu Egiptu. Časovno se Menes postavlja nekako v začetek tretjega tisočletja pred našim štetjem.

Zgodovina starega Egipta se navadno deli na tri obdobja in sicer: 1. memfiško obdobje, imenovano po prestolnici Memfis, ali pa stari imperij, 2. tebansko, imenovano po novi prestolnici Tebah, ali srednji imperij, 3. saitsko, imenovano po zadnji prestolnici Sais, ali novi imperij. V dolgi dobi egiptovske zgodovine se je na faraonskem prestolu zvrstila dolga vrsta dinastij. V dobi starega imperija je vladalo osem dinastij, od 2. do 10. (prvi dve dinastiji pripadata predmemfiški dobi), ki zavzemajo čas od okrog 3000 do 2500 pr. n. št. Od teh dinastij sta si zlasti zagotovili ime v zgodovini četrta in šesta.

Četrta se imenuje tudi dinastija piramid, kajti tej pripadajo veliki graditelji piramid Keops, Kefren in Mikerinos. Kako so se zdale te piramide, opisuje že Herodot, ki ve tudi povedati, da Egiptčani mrzijo dobo Keopsa in Kefrena, medtem ko je bil Mikerinos blag. Šesta dinastija pa si je pridobila sloves zaradi svojih velikih hidravličnih naprav. Vendar pa umetno Moiriško jezero ni delo faraona Moirisa iz te dinastije, kot se mu je pripisovalo.

Tebanski ali srednji imperij obsega daljnjih 10 dinastij (od 2500-1100 pr. n. št.). Seveda si ne smemo predstavljati, da se je vse življenje Egipta razvijalo samo na znotraj. Vpliv in tudi oblast Egipta sta se širila tudi navzven, kakor so tudi na Egipt pritiskale sile od zunaj. Tako pozna zgodovina Egipta že v tej dobi vdor Hyksov, kar se je zgodilo ob koncu 14. dinastije. Bila so to nomadska ljudstva, ki so prišla iz Azije. To ni bila prava invazija, temveč bolj infiltracija semitskih elementov vojaške kaste, ki so se v Egiptu postopoma uveljavili. Prevzeli so hieroglifne in faraonski način dvornega življenja ter gospodovali Egiptčanom čez 500 let. Toda proti tujim gospodovalcem se je končno pričel upor in Hyksi so bili pregnani. Egiptovski imperij, ki je segal tudi v Azijo, pa je bil odslej vojaško organiziran. Po Hyksih so Egiptčanom ostali sledovi azijskih tradicij predvsem na vojaškem področju: od tedaj je tudi Egiptčanom poznana uporaba bojnega voza, ki pomeni pravo revolucijo v njihovi vojski. Sicer pa je bilo s političnega in gospodarskega stališča gospodarstvo Hyksov za Egipt negativno.

Za časa 17. dinastije se je oblast Egipta raztezala na jugu v Etiopijo, na vzhodu pa v Sirijo. Tej dinastiji pripada Amanemha III., ki je dal izkopati Moiriško jezero ter zgraditi slavnj labirint. Tutmosis III., član naslednje dinastije, je podjarmil Ninive, Amenofis III. pa se je spet proslavil z veličastnimi stavbami. Pod naslednjo dinastijo so se Egiptčani pojavili že pri Hetitih, ki so tedaj vladali od Tavra do Evfrata. Največjo oblast pa so Egiptčani dosegli pod Ramseom II.

POD TUJIMI GOSPODARJI

Z 20. dinastijo začne imperij upadati zaradi notranjih bojov, hudih uporov in pa zaradi pomehkuženja zavojevalcev. V tej dobi se uveljavi mesto Sais v Nilovi delti, toda dežela ni več enotna vse do Psametiha

(666-611) iz 26. dinastije, ki je deželo zopet združil, pregnal Asirce, doma pa spet vzpostavil trdnjše gospodarstvo. Sin Nekos (611 do 557) je vzpostavil oblast nad Palestino in Sirijo. Toda vzpon je trajal malo časa in Psametih III. se je moral že postavljati po robu perzijskemu vdiranju, a ni vzdržal. Po obleganju v Memfisu je bila 525 pr. n. št. pri Peluziju ob vzhodnem rokavu Nila premagan, ujet in ubit. Egipt je postal pokrajina perzijskega imperija. Ko pa je Aleksander Veliki premagal Perzije, je prišel tudi Egipt pod grško-makedonsko gospodstvo leta 332.

Po smrti Aleksandra Velikega vzpostavi Ptolomej s svojimi nasledniki močno monarhijo, katere moč pa pozneje tudi čedalje bolj upada, dokler ne postane Egipt za Cezarja Oktavijana rimska provinca (leta 30. pr. n. št.). Pod rimsko ali pozneje bizantinsko oblastjo ostane Egipt do VI. st. po n. št., ko ga zavzamejo Arabci, tedaj že gospodarji Sirije, Palestine, Iraka in Mezopotamije. Toda tudi oblast kalifov zaradi notranjih razprtij slabi, tako da postajajo vezi Egipta z Bagdadom vedno ohlapnejše. Razen manjših presledkov ima Egipt od IX. stoletja dalje samostojno zgodovino, V X. st. zavzame Egipt dinastija Fatimidov, ki razširijo oblast Egipta daleč v Afriko. Ustanove tudi mesto Kairo, Egipt je velesila, ki zaradi cvetoče kulture, umetnosti in javnega gospodarstva privlači vse muslimane.

Ni pa Egipt središče velikih vojaško-političnih sprememb, ki imajo za glavno področje svojega dogajanja predele Prednje Azije. Seveda pa prihaja pljuskanje valov od tamkajšnjega središča tudi do Egipta, ki je včasih le obrobno ozemlje drugih, pomembnejših dežel.

Toda XI. stoletje pomeni silen udarec za oblast kalifov z nastopom azijskega plemena Turkov-Seldžukov. Tudi križarske vojne pripomorejo, da važnost Egipta propada. Za nekaj časa se obrne na bolje pod Saladinom (Salah-ad-Din), ki je zopet združil pod svojo oblast tedaj ločene muslimanske države Sirije, severne Mezopotamije in Egipta. Oklical se je tudi za vladarja (1171) z naslovom »malik« (kralj), ki mu ga je podelil bagdadski kalif. Neurejeno vprašanje njegovega nasledstva je povzročilo ponovni razkroj dežele. Oblast si utrdijo nekateri poveljniki turške vojske, pravzaprav policije, sestavljene večinoma iz sužnjev, »mammlukov«, po katerih se potem imenuje dinastija, ki je vladala Egiptu preko 250 let (1250-1517). Za deželo je bila to gotovo doba zatiranja in vojaškega fevdalizma. Ker pa so bili med

mameluki tudi nekateri osebno sposobni vladarji, ki so imeli tudi dovolj uspehov v raznih vojaških odpravah ter so se zlasti znali krepko upirati vdoru Mongolov, je postal Egipt v XIV. in XV. stoletju središče arabskega sveta. Toda oblast mamelukov je pomenila pravzaprav oblast na tujem ozemlju utorbene vojske, ki so jo v XVI. stoletju nadomestili Otomani. Mameluki pa s tem niso bili dokončno odstranjeni. V Egiptu so v imenu carigradskega sultana vladali paše, sicer pa je bila dežela zaradi svojega geopolitičnega položaja za Carigrad zanimiva samo toliko, kolikor je lepo plačevala davke ter tako omogočala pašam, da so se bogati in mogočnejši vračali v Carigrad. Pravo oblast pa so imeli v rokah slej ko prej mameluki, ki so znali uveljaviti na dvoru svojo oligarhično kasto.

OD NAPOLEONA DALJE

Hujši udarec so mameluki doživeli leta 1798, ko jih je premagal Napoleon pri piramidah. Za časa Francozov se je sicer preokrenilo življenje v Egiptu proti novim smerem, toda to je bil le kratek trenutek. Sredi leta 1801 Francozi odidejo in v Egiptu zavladala popolna anarhija, kjer zopet gospodarijo mameluki po mili volji. V dobi, ko je v Evropi novi duh pretresel vse stare sisteme, pa vendar tudi Egipt ni mogel ostati za vsa ta dogajanja popolnoma neobčutljiv. Tudi v tej deželi severne Afrike se je zbudila želja po ustanovitvi lastne nacionalne države. Tedaj so uvideli tudi v Carigradu, da je treba držati Egipt trdno v sposobnih rokah.

V takih razmerah se je prebil v ospredje albanski trgovec, tihotapec s tobakom in nato šef albanskih čet v turški vojski na ozemlju Egipta: Mohamed Ali. Ta človek je imel mnogo smisla za red in disciplino, ki ju je najprej uvedel med svojimi četami. Ker se pa s tem še ni zadovoljil in je svoj vpliv vedno bolj širil in to zlasti na škodo mamelukov, je postal čedalje bolj priljubljen. Pridobil si je popolno zaupanje prebivalstva v Kairu in večjih mestih. Leta 1811 je mameluke dokončno uničil s pokolom v Kairu. Turški sultan mu je zaupal in mu podeljeval številne naslove in časti, toda Mohamed Ali se za Carigrad ni mnogo zmenil. Vladal je kot neodvisen gospodar in je leta 1831 celo začel vojno proti Turčiji, v kateri bi gotovo dosegel še večje uspehe, da se nista vmešali Anglija in Francija. Sledila so pogajanja. Mohamed Ali se je moral obvezati na plačevanje letnega davka Carigradu, to-

da sultan mu je priznal vladu nad Egiptom kot paši z dednim pravom (1841). Turčija je pa ohranila nad Egiptom nominalno suverenost.

Mohamed Ali se lahko smatra za prvega modernega poveljarja Egipta, ki je dokazal, da ni samo sposoben gospodar, temveč tudi prenovitelj. Ni se zanimal samo za vojaške uspehe in teritorialne osvojitve, temveč tudi za modernizacijo dežele. Toda, kakor se je za njegove vlade razširil v deželi vpliv evropske civilizacije, tako je tudi vedno bolj prodiral vpliv evropskih zahodnih velesil, ki s civilizacijo ni imel nič opraviti.

ANGLEŽI - NAJPREJ Z DENARJEM NATO Z VOJSKO

Ze Mohamed Ali je uvedel v Egiptu gojenje bombaža ter s tem postavil temelje še današnjemu gospodarstvu dežele. Njegov prvi naslednik, vnuk Tusun I., sicer ni šel po njegovih stopinjah in je hotel deželo zopet zapeljati na stare tirnice zaostalosti, toda njegovi nasledniki so se spet vrnili na pot neizbežnega napredka in modernizacije. Said paša in Ismail paša sta se potrudila, da pomeni doba njunega, čez dvajset let trajajočega, vladanja velik korak naprej pri presajanju pridobitev evropske civilizacije v Egipt. Zlasti sta posvečala pozornost gospodarskemu razvoju, vendar so bili njuni načrti večkrat nerealni ter so povzročali razmetavanje denarja. Za časa Ismaila (1863-1879) je bil odprt Sueski prekop (1869) in še marsikaj se je napravilo v tej dobi. Toda vse to je tudi tako povečalo egiptovske dolge, da je moral Ismail nekaj let pred svojo smrtjo pristati na to, da mu angleški in francoski uradniki kontrolirajo finance. Popustljivost naslednika Tefvik paše pa je krizo v Egiptu še povečala. Križajoči se interesi Evropejcev, zlasti Angležev, ter egiptovskega nacionalnega gibanja so končno privedli do angleške okupacije. Veliki narodni borec Arabi paša je namreč organiziral odpor proti tujcem. Njegovo gibanje se je razširilo in leta 1881 je prišlo do pokola Evropejcev, kar je bilo Angležem dobra pretveza za oborožen nastop proti Egiptu: najprej angleško-francoska mornariška demonstracija pred Aleksandrijo, nato bombardiranje mesta po Angležih, vdor čet v deželo in vkorakanje generala Wolseleya v Kairo. Leta 1882 je Tefvik paša spet postavljen na egiptovski prestol, a gospodarji so seveda od sedaj Angleži, ki vladajo deželi kot svoji koloniji. Odkar je namreč začel Sueski prekop

prinašati krasne dobičke, je pač bilo Angležem mnogo do tega, da se polaste tega vira dohodkov. Prvotno je sicer Anglija nasprotovala graditvi prekopa, toda pozneje se je zaradi slabe gospodarske politike Ismail paše polastila večine delnic Sueske družbe.

Anglija, ki je zatrjevala, da je njena zasedba Egipta le začasna, je pa zopet našla nadaljnjo dobro pretvezo, da je to »začasnost« podaljšala. V egiptovskem Sudanu je namreč nastal upor, ki ga je vodil Mohamed Ahmed (Mahdi). Po zmagi nad egiptovsko-angleškimi četami ter zasedbi Hartuma, se je proglasil za gospodarja vsega južnega Egipta do Rdečega morja.

Evropska konferenca v Parizu za nevtralizacijo Sueskega prekopa (1885-1888) pa je položaj Anglije v Egiptu še bolj utrdila. Egiptovski kedivi in njihove vlade so bili samo še lutke, pravi gospodarji pa so bili angleški namestniki. Angleži niso takoj mislili na zopetno osvojitve Sudana, temveč so še prej ohranili Egipt pred napadi dervišev. Šele pod konec stoletja je lord Kitchener zopet priključil Sudan.

Nacionalno protiangleško gibanje pa se je zlasti v prvih letih XX. stoletja močno razmahnilo. Velika Britanija je tedaj menila, da je bolje, če se s Francijo pogodi na ta način, da pristane na razširjenje francoskega vpliva v Maroku, medtem ko je Francija priznala egiptovski status quo. Obe državi sta se o tem dogovorili s sporazumom 8. aprila 1904, ki pa je dal nemškemu cesarju Wilhelmu povod za organiziranje demonstracij v Tangerju in pozneje v Agadirju.

BORBA ZA NEODVISNOST

Za časa svetovne vojne, v kateri je bila Turčija na strani »centralnih sil« in torej sovražnica Anglije, suverenost — pa čeprav še tako formalna — Turčije nad Egiptom ni bila več združljiva z dejanskim stanjem. Anglija se seveda ni obotavljala preklicati turško suverenost nad Egiptom. Vnele so se bitke za Sueski prekop, ki ga je Anglija obranila pred Enver pašo (1915-16) ter premaknila bojno črto do Palestine. Sploh je imel v prvi svetovni vojni Egipt kot angleški protektorat važno vlogo strateškega ozemlja v vojaških načrtih Velike Britanije.

Pred koncem vojne je prišel na egiptovski prestol Ahmed Fuad, ki je vladal najprej kot egiptovski sultan. Nacionalistična stran-ka je pod vodstvom Zoghlul paše čedalje bolj

zahtevala neodvisnost, pri čemer se je sklicevala na pravico po samoodločitvi, ki jo je proglasil predsednik ZDA Wilson. Prišlo je do krvavih uporov in zatorov, dokler 28. februarja 1922 Velika Britanija vendar ni priznala egiptovske neodvisnosti. Čez dva tedna (15. marca) pa se je Fuad oklical za egiptovskega kralja. Fuadu je leta 1936 sledil 16-letni sin Faruk, ki je bil zadnji vladar iz rodu Mohameda Alija. Mohamed Ali in njegovi potomci, ki so vladali Egiptu — kolikor so pač vladali, ko je bil dejansko pravi gospodar v deželi tuji kapital — so bili ves čas med Egipčani tujci, čeprav so se znali dokaj dobro prilagoditi. Zadnji med njimi si je dal celo izmisliti rodovnik, po katerem bi ne bil le potomec albanskega tihotapca, temveč direktni naslednik preroka Mohameda in nekaj mesecev pred državnim udarom se je proglasil celo za kalifa.

Po prvi svetovni vojni so nastale v Egiptu razne politične stranke. Največja in najvplivnejša stranka je bila Vafd, ki se je pod vodstvom prej omenjenega Zoglu paše borila za narodno neodvisnost. Ustanovljena je bila leta 1918 kot predstavnica borbenega nacionalizma, naperjenega proti angleški okupaciji. Stranka si je pridobila znaten ugled in je njen voditelj Nahas paša, naslednik Zoglula, nekajkrat sestavil tudi egiptovsko vlado. Vendar je imela ta stranka v sebi že tudi vse zametke, da se je lahki izrodila v stranko, ki je bila pravzaprav zagovornica obstoječega stanja v državi. Zagovarjala je koristi veleposrednikov na škodo kmetov in delavcev. Za nacionalizmom in borbo za neodvisnost se je skrivalo odzemanje še tako neznatnih gospodarskih in političnih svoboščin širokim slojem kmečkih množic, nadalje korupcija in kraja državnega denarja v raznih oblikah.

Bilo je še nekaj strank, ki pa v svojih programih niso imele naprednih elementov. Celo po drugi svetovni vojni nastala socialistična stranka ni imela takega socialnega programa in je sploh nič ni vezalo na borbo delavskega razreda.

Organizacija, ki sicer ni bila politična stranka, a je imela zaradi svoje notranje discipline in dobre organiziranosti ter velikega vpliva na množice važno vlogo v egiptovskem javnem življenju, so bili »Muslimanski bratje«. Ustanovljena leta 1928 se je zlasti razvila po vojni ter se spremenila v teroristično organizacijo, ki si je prizadevala, da pride na oblast. Na videz so se »Mohamedanski bratje« kazali kot verska organizacija, ki po državnem udaru vojaškega gibanja pod vodstvom Gamala Abdela Naserja ni hotela sodelovati z novo vlado, tem-

več se je skušala obdržati na pozicijah nekakih nadzornikov. Organizirala je celo atentat v Aleksandriji (26. oktobra 1954), katerega žrtev naj bi postal Naser, in kar naj bi bilo obenem začetek za fizično likvidacijo vlade, ki je po trditvi »Muslimanskih bratov« zagrešila izdajstvo, ko je bil podpisan sporazum o odhodu Angležev iz Sueza (19. oktobra 1954). Atentat ni uspel, pač pa je revolucionarno vojaško gibanje temeljito obračunalo s to organizacijo, ki je imela pripravljen program za teror širokega obsega. Naserjevo vojaško gibanje se je pokazalo močnejše ter z uničenjem te organizacije prekinilo širjenje verske reakcije in fanatizma.

STARA KULTURA IN UMETNOST

Že stara egiptovska družba je bila razdeljena na kaste, tako da ima egiptovski felah, »večno zgrbljeni človek«, svojega prednika že v kmetu, ki je živel v faraonskih časih na obalah Nila. Ni se mnogo spremenilo niti v načinu življenja niti ne v delu, saj egiptovski felah še danes namaka svoja polja s preprostim »šadufom«, ki je prav tak, kakršne so naprave, upodobljene na reliefih v faraonskih grobnicah. Pa tudi marsikatero orodje se ne razlikuje od orodja, ki ga je uporabljal egiptovski kmet pred več tisoč leti. Sicer pa so urejali življenje starih Egipčanov strogi verski predpisi, ki so priznavali vso oblast in pravico predvsem duhovniški in vojaški oblasti. Versko so bili Egipčani politeisti. Vera v svojevrstno posmrtno življenje je Egipčanom narekovala skrb za ohranitev trupla tudi po smrti in to je bil razlog za balzamiranje in polaganje raznih predmetov k trupu v grobnice. Polagoma se je močno razvilo češčenje sonca, iz katerega je nastal nekaj monoteizem, ki je dosegel višek za časa Amenofisa IV. Ehnatona (Reformatorja). Ko je prišel Aleksander Veliki v Egipt, se je prišel pokloniti v Amonovo preročišče v puščavi, s čimer si je pridobil ugled. Ko se je pozneje grško verstvo pomešalo z egiptovskim, so nastale mešanice novih božanstev, katerih češčenje se je pozneje širilo po rimskem imperiju.

Krščanstvo, ki se je v Egiptu razširilo že v svojih prvih stoletjih, je prav na egiptovskih tleh začelo razpadati v razne ločine, ki so bile na cerkvenih zborih obsojene. Sicer pa je z arabskim vpadom popolnoma prevladal islam, ki je ostal glavna religija v Egiptu do današnjih dni.

Stari Egipčani so se posluževali trojne pisave: **hieroglifske**, to je figurativne in simbolične pisave, **hieratične**, ki je poenostavljena hieroglifska pisava ter **demotične** ali ljudske, ki je še bolj enostavna. S pisavo so se označevali samo konsonanti. Najstarejši spomeniki egiptovskega jezika, ki kaže analogije s hamitskimi in semitskimi jeziki, so se našli v piramidah. S primerjavo starejših in mlajših pisanih dokumentov je mogoče zasledovati razvoj jezika. Poleg umetnosti pričajo tudi številni egiptovski zapisi o visoki kulturi Egipčanov.

Upodablajoča umetnost sega v Egiptu s svojimi začetki v predzgodovinsko dobo in doseže pozneje zelo visok vzpon v času IV. in V. dinastije (sredi tretjega tisočletja pred n. št.). V tej dobi nastanejo čudovita dela, po vsem svetu znani kipi, kot n. pr. Pisar (v Louvru) ali Vaški župan (v muzeju v Kairu). Tudi relief se razvije, tako da nastanejo dela, ki presenečajo po svoji živahnosti. V dolgi dobi egiptovske zgodovine so seveda opazna tudi zastajanja v razvoju in padci v primeri s prejšnjimi vzponi. Zadnji vzpon egiptovske umetnosti pada v dobo saitske renesanse (663-332). Za časa Ptolemejcev prodre v Egipt grška umetnost, ki sicer ni več umetnost grške »zlate dobe«, a je tudi na egiptovskih tleh zelo plodovita. Toda za domačo, tradicionalno egiptovsko umetnost je sedaj nastopilo umiranje.

Svojo posebno zgodovino ima egiptovska arhitektura. Ker se je posvečala predvsem gradnji grobov in templjev, nam je tudi po teh najbolj znana. Tipi templjev so različni. Iz prvotnih zidanih grobov pa so se v dolgih stoletjih razvile piramide, katerih uporaba pa je omejena do XII. dinastije. Seveda se tedaj uporaba piramid ne preneha nenadoma, pač pa jih začne nadomeščati hipogei, to je v skalo skopan grob z vhodnim stebriščem, dvorano, nekako kapelo ter sarkofagom v nižjem prostoru.

Tudi umetna obrt Egipčanom ni bila neznan niti ne raba raznih bolj ali manj dragocenih snovi. Keramični izdelki segajo zelo daleč v preteklost; pozneje jih nadomestijo stekleni in še pozneje alabastrni. S spretnostjo in eleganco so obdelovali tudi slonovo kost, ebanovino in drugi les. Velike umetnine pa so ustvarili z uporabo zlata in dragih kamnov, in to že v najstarejši dobi.

„SE POTRIA FAR UNA CAVA...”

Če smo že rekli, da Egipt v svoji zgodovini nikoli ni bil nezanimiv za razne osvobodjevalce, potem lahko rečemo, da je postal

še zlasti važna postavka določenih imperialističnih računov, odkar je dobil Sueški prekop. Ta umetna vodna pot predstavlja ogromno gospodarsko vrednost. Pa tudi v času vojne ni vseeno, kdo je gospodar te poti in to kljub čl. 1 carigradske konvencije iz leta 1888, kjer je določeno, da bo Sueški prekop vedno prost in odprt, tako v miru kot vojni, vsaki trgovski ali vojni ladji brez razlikovanja po zastavi. (Omenjena konvencija določa, da so vojne ladje nedotakljive v samem prekopu in še tri milje izven vhoda v prekop... Toda kdorkoli je v posesti prekopa, bo sovražno ladjo onemogočil že nekoliko prej, kot bi se približala na tri milje. Druga svetovna vojna pa je tudi dokazala, da prehoda skozi Sueški prehod ni mogoče zavarovati s stalno vojsko v bližini in v primeru nove svetovne vojne bi lahko prekop izkoristile samo tiste dežele in pomorske sile, ki bi imele Sredozemsko morje pod svojo popolno kontrolo).

Misel, kako zvezati dve morji — Sredozemsko in Rdeče — in odpreti novo pot za plovbo, sega že v faraonske čase. In v faraonskih časih je neki prekop že dejansko obstajal, čeprav ni sledil smeri današnjega prekopa. Bila je pravzaprav to kombinirana vodna pot iz Sredozemskega v Rdeče morje. Po Wadi Tumilatu in jezeru Timsah so zvezali Nil s Sueškim zalivom. Pozneje so to vodno pot, ki je že propadla, zopet odprli Rimljani; končno pa jo je pod Arabci zasul pesek. (Deloma pa so jo še uporabili, ko so delali prekop za dovajanje sladke vode iz Nila v času, ko so kopali Sueški prekop).

Ponovno pa so začutili potrebo zveze med Sredozemskim in Rdečim morjem Benečani, katerih trgovinske zveze z deželami Orienta so bile močno prizadete, ko so Portugalci odkrili morskoto pot okrog Afrike (1498). Tedaj so začeli razmišljati o možnosti, da bi se ožina prekopal: **»Se potria far una cava dal mar rosso che mettesse a drectura in questo mare de qua«**, tako je izrazila svoje mnenje neka komisija beneškega Sveta desetorice. Vendar takrat ni nič nastalo, kajti našli so se tudi dovolj zviti nasprotniki, ki so taki zamisli nasprotovali, kolikor že ni bilo drugih, težko premagljivih težav.

Pozneje se je za stvar zavzel Napoleon, ko je bil v Egiptu, in je po naročilu direktorja tudi ukazal inženirju Leperu iz svojega spremstva, naj zbere potrebne podatke, kolikor more. No, Lepere je »ugotovil«, da je prekop skoraj nemogoč, ker je med gladinama Sredozemskega in Rdečega morja deset metrov razlike. Ghedini iz Bologne je potem to trditev ovrgel.

Zamisli, da se zgradi prekop, pa sedaj že ni bilo več mogoče za dolgo zatreti. Največ zanimanja za stvar so kazali Francozi, ki so za to pridobili tudi Mohameda Alija, ki je dal pristanek za kopanje prekopa. Ustanovila se je posebna družba (Société d'Etudes pour le Canal de Suez, 1846). Tridentinec Luigi Negrelli, član avstrijske skupine v tej družbi, je bil posebno aktiven. Napravil je leta 1847 načrte, toda čas ni bil posebno ugoden, da bi začeli kopati prekop (leto 1848!). Pa tudi Angleži niso nič kaj prijazno gledali na vse to početje in uporabili so vsa sredstva, da bi preprečevali začetek dela. Čez nekaj let (1854) je ing. Ferdinandu de Lessepsu, bivšemu francoskemu diplomatu, uspelo pregovoriti podkralja Abbas pašo, da je pristal na začetek del. Sprejet je bil Negrellijev nekoliko spremenjen načrt iz leta 1847. Negrelli pa je leta 1858 umrl.

Načrte je prevzel de Lesseps, ki mu je uspelo tudi najti denarna sredstva, tako da se je aprila 1859 začelo kopanje. Lesseps je sam zasadil prvo lopato. Težav pri delu pa še davno ni bilo konec. Ko se je kolikor toliko ublažilo nasprotovanje Angležev, je pa začela stvar zavirati carigrajska vlada. Toda Lesseps, ki je opravil ogromno delo prepričevalca, navduševalca in organizatorja že pred samim začetkom, tudi sedaj ni obupal. Delo, ki ga je opravil ta človek, je bilo zares nadčloveško. Potovanja in pregovarjanja od Pariza do Londona in do Carigrada; pa zopet organiziranje in nadziranje samega dela v skrajno težavnih razmerah, ko pogosto ni bilo za delavce ne vode ne hrane in so jih vmes še kosile hude epidemije. Včasih pa niti delavcev ni bilo. Ni pa manjkalo pustolovskih elementov, ki so bili raje saboterji kot resni delavci, pa tudi ne roparjev, ki so napadali Transporte materiala in hrane. Ogromno je število tistih, ki so pri kopanju prekopa pustili svoje življe-

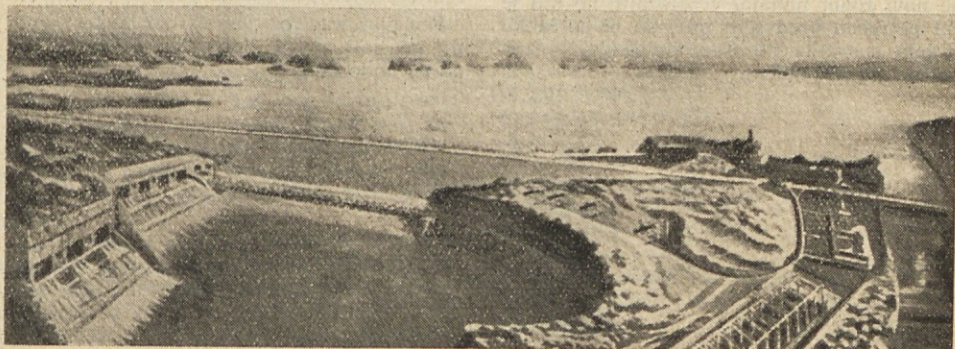
nje. Sploh predstavlja delo za Sueški prekop snov za ogromen roman, poln napetih zapletljajev pa tudi strašnih grozot.

Končno je prišel 17. november 1869, dan slovesne otvoritve prekopa, ki so se je udeležili tudi nekateri evropski vladarji.

ZOPET ANGLEŽI

Angleži, ki so v bojazni za svojo posest v Indiji nasprotovali gradnji prekopa, niso bili tako nerealistični, da bi stali ob strani tudi še potem, ko se je pokazalo, da bo prekop začel donášati dobičke. Hude finančne težave Egipta so najprej izkoristili, da so se leta 1875 polastili skoraj polovice delnic družbe, čez sedem let pa so ustvarili preteveze za »začasno« zasedbo Egipta, s čimer so prišli po finančni še v vojaško posest prekopa. In če Angleži niso hoteli oditi iz Egipta niti potem, ko je bila leta 1922 državi priznana neodvisnost in suverenost, je pač jasno, da jih je tamkaj zadrževal predvsem Sueški prekop. Kajti še tudi potem, ko so zapustili Egipt, je področje prekopa še vedno ostalo ena izmed najpomembnejših angleških vojaških baz, v kateri je bilo nakopičenega ogromno vojaškega materiala. Sicer pa je mogla postati sueška vojaška baza z ogromnim skladiščem vojaške opreme v moderni vojni zelo občutljivo mesto.

Neprestani nemiri in silno pogosti incidenti na tem področju so ustvarili položaj, ki ni mogel trajati v nedogled. Velikanska vojaška trdnjava na področju Suez je bila končno povsem nezdružljiva s suverenostjo države, v kateri se to področje nahaja. Končno je bil oktobra 1954 podpisan sporazum med Naserjevo vlado in Angleži o evakuaciji angleških čet s področja Sueškega prekopa in v prihodnjem letu se je izvedla

Skica načrta za gradnjo velikega jez pri Asuanu.

glavna evakuacija, ki se je popolnoma končala šele 1956. Prve egiptovske čete so stopile na to področje marca 1955. (Dogodki iz oktobra in novembra 1956 pa pričajo, da Angleži ne morejo pozabiti na Suez).

ASUANSKI JEZ

Veliki problem egiptovskega gospodarstva, ki je bil obenem povod za sueško vprašanje in iz njega nastale posledice, je zgraditev asuanskega jez. Jez bi se naj zgradil 50 milj južno od Asuana. Za jezum bi nastalo jezero s 3000 kv. kilometri površine, v njem pa bi bilo nad 120 milijard kub. metrov vode. To jezero bi bilo velikanskega pomena že za kmetijstvo, saj bi bilo mogoče namakati okrog 280 tisoč ha zemlje, ki jo sedaj namakajo le poplave; to pa pomeni dve žetvi na leto namesto ene. Pa tudi površina rodovitne zemlje bi se povečala za 800 tisoč ha. Toda še večjega pomena bi bil ta jez za zgraditev velike hidrocentrale s 16 turbinami, ki bi proizvajala letno 11 milijonov kWh.

Predsednik Naser je računal, da bi se lahko gradnja asuanskega jez kmalu pričela, čeprav predstavlja poleg tehničnega tudi velikanski finančni problem. Sedaj je težko reči, kdaj bo do te gradnje prišlo. Vsekakor pa je z njo združen še en problem: narasla voda za jezum bo namreč poplavlila številne kulturno-zgodovinske spomenike. Seveda bodo rešili pred poplavo, kar je mogoče odnesti in spraviti v muzeje.

ZA SVOJ NAPREDEK SI EGIPT ŽELI MIRU

Pred dogodki v drugi polovici 1956, katerih posledic za deželo ni mogoče napovedati, se je novi Egipt nahajal v položaju, ko mu je bil potreben predvsem mir, da bi se lahko dežela posvetila notranji konsolidaciji, zlasti na gospodarskem področju.

V deželi se je pričelo od leta 1952 novo življenje. Preuranjeno bi bilo govoriti, da so se izboljšave že kaj dosti čutile. Toda gotovo je, da se je po agrarni reformi (zakon septembra 1952) dohodek felahov povečal, kmetje so se prvič od siteda najedli, umrljivost otrok je padla.

Industrije je v Egiptu še malo in še ta se je začela razvijati šele po letu 1914. Velike tekstilne tovarne v Mehala el Kobri so nastale šele pred dvajsetimi leti. Tako je razumljivo, da v Egiptu še ni pravega delavskega razreda. Upoštevati je tudi treba, da je bilo malo pred drugo svetovno vojno v industriji in trgovini zaposlenih 46% tujcev.

Predaleč bi vodilo opisovanje nizkega življenjskega standarda, povezanega še z nizko kulturno ravni in nepismenostjo, čeprav bi to toliko bolj poudarilo težave, s katerimi se mora v Egiptu boriti novo vodstvo, da bi deželo gospodarsko dvignilo ter prebivalstvu zagotovilo boljše življenje.

Voditelji novega Egipta so se prepričali, da je mogoče uresničiti blaginjo dežele z bojem za naprednejše družbene odnose. Februarja 1956 je imel Naser pred 1600 častniki pomemben govor, v katerem je prvič pogumno pokazal pot nadaljnega razvoja Egipta. Uničiti je treba fevdalizem in oblast monopolov v gospodarstvu ter odstraniti gospostvo kapitala nad državno oblastjo. Obenem pa je treba začeti uvajati socialno pravičnost in zgraditi zdrav demokratični sistem. »Naš cilj je zgraditev idealne družbe — resničnega socializma«, je dejal Naser. »To pa je nemogoče doseči s tako nizkim narodnim dohodkom. Kapital ne more biti svoboden in ne more ravnati po svoji volji, temveč mora biti pod kontrolo.« Naser je še poudaril, da pomeni socializem nacionalizacijo, graditev težke industrije, zlasti pa izkoriščanje električne energije in ustanavljanje podjetij, ki služijo potrebam javnosti.

Nedavni tragični dogodki so lahko razvoj po tej poti zavrl, za vedno preprečiti ga pa ne bodo mogli.

DESET LET DELOVANJA SLOVENSKEGA GOSPODARSKEGA ZDRUŽENJA V TRSTU

DR. FRANC ŠKERLJ

Lanskega novembra je poteklo 10 let, odkar je bilo ustanovljeno v Trstu Slovensko gospodarsko združenje. Mislimo, da bomo ustregli željam, zlasti tiste slovenske javnosti, ki ji je pri srcu rast in napredok našega tukajšnjega gospodarstva, če bomo vsaj bežno prikazali desetletno delovanje te edine naše tukajšnje gospodarske ustanove.

Že drugo leto po končani vojni, meseca julija 1946, v časih, ko je precej kazalo, da bo postal Trst ponovno velik srednjeevropski in sredozemski trgovski emporij kakor tudi prometni in tranzitni center za uvoz, izvoz in prevoz vsakovrstnega blaga med Vzhodom in Zahodom ter Severom in Jugom, ko je bil pomen našega življa v tržaškem gospodarskem življenju relativno neznan, so slovenski tržaški gospodarstveniki pravilno ocenili tedanje stanje našega gospodarstva ter spoznali, zlasti po bridkih izkušnjah iz bližnje preteklosti, da je le s skupnimi močmi in naporom mogoče obnoviti in utrditi naše tukajšnje gospodarstvo. Zato so sestavili pripravljalni odbor, da bi pokrenil akcijo za čimprejšnjo ustanovitev enotnega združenja vseh naših tukajšnjih velikih in malih gospodarstvenikov ter obrtnikov, ki naj bi si nudili vsestransko medsebojno podporo v skupnem smotru, da se dvigne položaj tukajšnjega slovenskega življa, zlasti v gospodarskem pogledu. Vsi naši tukajšnji ljudje, zlasti še gospodarstveniki, so podprli to pobudo in se odzvali vabilu na ustanovni občni zbor Slovenskega gospodarskega združenja, ki je bil 24. novembra 1946. v prostorih tržaške Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo. Izvoljen je bil tako prvi upravni odbor ter sprejeta pravila združenja. V januarju 1947 so si izbrale svoje odbore tudi strokovne sekcije združenja: finančniki, veletrgovci, jestvinčarji, maloprodajalci, peki, gostilničarji, obrtniki (mizarji, čevljarji, krojači, mehaniki itd.) prodajalci kuriva, prevozniki, mesarji.

Že od vsega začetka, v skladu z načeli sprejetih pravil, je združenje zastavilo vse svoje sile, da bi ustreglo s svojimi uslugami svojemu članstvu, da bi navezalo najprej stike z vsemi tukajšnjimi sorodnimi združenji ter nato še gospodarske stike z

vsemi državami bližnjega in daljnega zaledja. O tem obširnem delovanju pričajo neštete vloge, prošnje, prizivi, ki jih je vsa ta leta sestavljalo na prošnjo članstva in dostavljalo na pristojna mesta tajništvo združenja. Leta 1947. je conski predsednik z odlokom štev. 3183/2598 priznal združenju pravno osebnost. To priznanje je še bolj dvignilo ugled združenja ter mu dalo tudi večjo pravico, da zakonito nastopa tudi pred oblastmi v korist svojega članstva.

Združenje je zato še z večjim zaletom zbiralo vedno večje število pripadnikov našega gospodarskega življa ter širilo med njimi zavest medsebojne povezanosti, sodelovanja in solidarnosti. Ščitilo je moralne in gospodarske koristi trgovskega in obrtnega stanu, združenja in njegovih posameznih članov. Zato se člani zatekajo k združenju v vedno večjem številu in zaupanju po razna pojasnila, informacije in nasvete. O vsem tem delu govorijo tudi obračuni, ki jih je podal o svojem delovanju upravni odbor na občnih zbore 4. aprila 1948, 3. aprila 1949, 14. maja 1950 in 13. maja 1951. Vzporedno je rastlo tudi število članstva, tako da je bilo ob 3. rednem občnem zboru 14. maja 1950. sledeče številčno stanje vpisanih:

- 4 finančniki
- 32 veletrgovcev
- 104 jestvinčarji
- 10 manufakt. prodajalcev
- 11 lastnikov mlekarne
- 23 prodajalcev sadja in zelenjave
- 5 lastnikov mlinov
- 6 lastnikov trafik
- 19 raznih maloprodajalcev,
- 39 pekov
- 114 gostilničarjev
- 80 prodajalcev kuriva
- 9 brivcev
- 70 čevljarjev
- 8 kovačev-mehanikov
- 25 krojačev
- 33 mizarjev
- 22 mesarjev
- 18 raznih drugih obrtnikov
- 11 prevoznikov
- 10 zadrug
- skupno 674 članov

Do sedaj smo omenili le več ali manj običajno notranje poslovanje združenja, medtem ko je nešteto krat nastopilo združenje v obrambo koristi vsega našega tukajšnjega življa. O tem pričajo številne akcije, ki jih je združenje izvedlo, in spomene: akcija in vloge oblastem za otvoritev dvorazredne trgovske šole, da bi bilo tako poskrbljeno za osebje v gospodarskih pisarnah, ki bi obvladalo tudi slovensko korespondenco; vloga naslovljena bivši ZVU, da bi bili vključeni v posvetovalno komisijo za dodeljevanje fondov ERP za investicije v malo in srednjo industrijo tudi slovenski gospodarstveniki po svojem strokovnem združenju; vloga glede napisnih desk v slovenskem jeziku na javnih lokalih. Zadnjih pet let delovanja združenja pa prikazuje poročilo, ki je bilo podano na 5. občnem zboru združenja, 18. marca 1956 v prostorih tržaške Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo. Iz tega povzemamo, da je Slovensko gospodarstvo združenje, v sedanjem resnem gospodarskem položaju z veliko vneto pristopilo tudi k proučevanju tukajšnjih splošnih pereh vprašanj, zavedajoč se, da je od rešitve le teh odvisen razvoj, bodočnost in razcvet vsega tržaškega gospodarskega življenja. Zato je združenje sklicalo več sej predstavnikov raznih strok ter na njih obravnavalo ne samo pereča vprašanja, ki se nanašajo neposredno na težave posameznih strok, temveč tudi na splošna gospodarska vprašanja. Tako so se vrstile seje trgovcev z lesom, drugih uvoznikov-izvoznikov, jestvinčarjev, gostilničarjev, maloprodajalcev, pekov, masarjev, obrtnikov in prodajalcev kuriva. Na vseh teh sejah je bilo soglano ugotovljeno, da je treba iskati izhod iz težavnega položaja zlasti v gospodarski povezavi Trsta z njegovim zaledjem. Združenje se je sicer vedno zavedalo utemeljenosti teh ugotovitev ter že v prvih letih svojega delovanja skušalo vzpostaviti gospodarske stike s predstavništvom zalednih držav: Avstrijo, ČSR, Jugoslavijo in Madžarsko.

Zaradi tega je združenje pozdravilo podpis gospodarskih sporazumov, ki sta jih sklenila italijanska in jugoslovanska republika 1. aprila 1955. Glede neizvajanja sporazuma, ki se nanaša na ureditev trgovinske izmenjave med Trstom in sosednjimi jugoslovanskimi obmejnimi področji, je Slovensko gospodarsko združenje večkrat interveniralo in poslalo posebno vlogo vladnemu komisariatu ter na zahtevo tržaške Zbornice za trgovino, industrijo in kmetij-

stvo, podrobno seznanilo o tem vprašanju njeno predsedstvo. Nadalje je združenje že v novembru 1954 navezalo stike s predstavniki tržaške zbornice in predlagalo naj bi se ustanovila »Zbornica za pospeševanje trgovine med Trstom in Jugoslavijo«. Na izrecno vabilo tržaške zbornice je združenje izdelalo predloge za ureditev posebnega obmejnega prometa med Trstom in sosednjimi jugoslovanskimi področji. Združenje je podprlo tudi pobudo za ustanovitev integralne proste cone.

Poleg naporov za reševanje splošnih gospodarskih tržaških vprašanj pa ima Slovensko gospodarsko združenje svoje posebne naloge in značilnosti. Zato je združenje med ustanovnimi člani Slovenske gospodarsko-kulturne zveze.

Iz navedenega izhaja, da je predstavljala ustanovitev Slovenskega gospodarskega združenja enega izmed prvih korakov, ki so izrazili željo in voljo po obnovi našega tukajšnjega gospodarstva, da je združenje nastopilo vedno, ne samo v obrambo koristi svojega članstva, temveč na splošno vseh naših tukajšnjih gospodarstvenikov ter da Slovensko gospodarsko združenje, kljub svoji specifičnosti ne predstavlja nekaj ločenega, temveč da je aktivni činitelj v gospodarstvu tukajšnjega ozemlja.

Lahko bi navedli še mnogo pomembnega dela, ki ga je opravilo v svojem desetletnem obstoju Slovensko gospodarsko združenje, zlasti številne korake in akcije, ki jih je storilo za uveljavitev in zaščito gospodarskih interesov tukajšnjega slovenskega življa.

Žal pa razne pobude niso uspeli, ker je združenje, naletelo na nerazumevanje. Tako še danes slovenski gospodarstveniki nimajo svojih zastopnikov niti v predsedstvu Zbornice za trgovino, industrijo in kmetijstvo niti v raznih drugih številnih važnih odborih, v odboru za izdajanje uvoznih in izvoznih dovoljenj, v odboru vzorčnega velesejma in v upravnem odboru Tržaškega industrijskega pristanišča. Kljub tem za prekam, smo prepričani, da bo združenje zvesto načelom ustanovne listine, še naprej delovalo, za dosego svojih smotrov, za zaščito koristi slovenskega življa ter za splošno izboljšanje vsega tržaškega gospodarstva.

V tem nam je porok preteklo desetletno delovanje združenja ter dejstvo, da šteje sedaj združenje skoro tisoč vpisanih članov.

SPLOŠNE UGOTOVITVE IN MISLI O RAZVOJNI POTI KMETIJSTVA NA TRŽAŠKEM

ING. JOSIP PEČENKO

Podnebne razmere dajejo splošno karakteristiko določnemu kmetijskemu področju. Vsako kmetovanje je možno le v tem splošnem okviru. Kakor hitro prekoračimo te meje, je gospodarjenje na njivi vse prej kot gospodarsko. Naše področje je glede podnebnih razmer zelo enotno, medtem ko je rastlinstvo, ki domuje v teh krajih zelo pestro. Tržaški zaliv se nahaja v zmernem klimatskem pasu in je podvržen blagodejnim vplivom sredozemske klime. Že neštetokrat smo imeli priliko citati številke, ki nam ponazorjujejo podnebne značilnosti našega področja, (srednjo mesečno in letno temperaturo, srednjo letno količino padavin in njihovo razporeditev po mesecih, najnižje in najvišje letne temperature in njihovo časovno razdelitev, srednjo letno oblačnost itd.) vendar, ker predstavljajo ravno ti podatki izhodiščno točko za analizo splošnih pogojev, v katerih se razvija kmetijska proizvodnja, ne moremo mimo njih, ne da bi dali pregled le-teh.

KLIMATSKI POGOJI

Naše področje čuti neposredni vpliv morja in hribovja, ki se nahaja v neposredni bližini. Ta položaj neposredno vpliva na podnebne razmere tržaškega ozemlja. Kar se tiče temperature, imamo, posebnost pozimi, občutne razlike med obalnim in kraškim delom področja. Razen teh, ne beležimo drugih občutnih razlik. Površina celega področja je tako neznatna, da je samo po sebi umevno, da je klima enotna. Značilnosti naše klime se povsem ujemajo z značilnostmi sredozemske klime. To klimo karakterizirajo blage zime in ne prevroča poletja. Glavno vlogo ima pri nas morje, ki služi kot regulator temperature. Srednja letna temperatura znaša 14,10° C. Najhladnejši mesec je januar s srednjo temperaturo 4,45° C. Srednja vrednost najnižjih temperatur znaša 0° C. Včasih se pojavijo ostrejšje zime. V teh primerih temperatura pade na 10 in več stopinj pod ničlo. Take zime so bolj redek pojav, vendar označujejo spodnjo mejo, pri kateri še uspevajo razne kmetijske rastline. Ravno take spodnje in zgornje meje ali korice postavljajo okvir uspešnega kmetovanja in določajo rastlinski izbor.

Naše področje predstavlja skrajno severno mejo gojenja oljk. Vemo, da zadostuje le ena ostra zima v daljšem presledku, da nam popolnoma onemogoči gojitev tistih rastlin, ki niso dovolj odporne proti mrazu. Slana je pri nas bolj redek pojav in če že nastopi, se to zgodi zgodaj spomladi, ko se še ni začela rast ali jeseni, ko se je rast že zaključila. Če nam ne dela preglavic temperatura, nam povzroča večje skrbi letna količina padavin in njihova mesečna razporeditev. Srednja letna količina padavin ni tako majhna (1.087 mm), in vendar vedno tožimo o suših. Na podlagi srednjega dežnega koeficienta, ki znaša 77,09, uvrščamo naše področje med humidna področja, četudi nam izkušnje ne potrjujejo tega značaja. Razporeditev letnih padavin po mesecih nam prikaže bolj jasno sliko. Največje količine dežja padajo v septembru, oktobru in novembru, nekaj manj padavin imamo meseca junija, a še manj v ostalih mesecih. Posebno važnost imajo majhne količine padavin v juliju in avgustu. Poleg tega moramo še dodati, da se večkrat dogaja, da pade pretežni del dežja v mesecu septembru bolj proti koncu meseca, tako da imamo od julija do konca septembra prilično majhne količine padavin. Poleg tega moramo poudariti, da se poletne padavine pojavijo večinoma v obliki neviht. Zaradi tega zemlja ne vpije vse vode, in pretežni del padavin odteče po površini. Poleg tega pa še suhi veter suši zemljo. Temu se pridružuje še visoka zračna toplota, ki povzroča izhlapevanje vode. Ti faktorji vplivajo zelo neugodno na vodno zalogo v tleh in večkrat popolnoma onemogočijo življenje marsikatero rastline v tem času na polju. Popoln uspeh je zagotovljen le pri tistih rastlinah, katere v teh suhih in toplih poletnih dneh lahko namakamo.

Vse gornje podatke, na podlagi katerih izvajam zaključke, sem povzel iz knjige: Prof. D. Tamaro; »L'AGRICOLTURA NELLA VENEZIA GIULIA« Casa Editrice Fratelli Ottavi, ki navaja podatke, registrirane v Trstu v šestdesetletju 1841-1900. Vse zgornje ugotovitve, posebno kar se tiče padavin in njih razporeditev, nam dajo slutiti, da niso za nekatere rastline rast-

ni pogoji ravno najbolj ugodni. Večkrat slišimo, da ima naše kraško področje živinorejski značaj. Živinorejski značaj ima jo ona področja, v katerih imamo mnogo padavin in pravilno razporeditev le teh. Pri nas ne moremo reči, da so ti pogoji najboljši. Vemo, da se moramo na Krasu stalno boriti proti suši za ohranitev vlage v tleh. Trave imajo visok transpiracijski koeficient, zato zahtevajo za dosego povoljnih pridelkov dosti vode. Pri nas primanjkuje vode, posebno v poletnih mesecih, tako da večkrat ne utegnemo pokositi otave, ker raste trava zaradi suše slabo in ne daje zadovoljivega pridelka. Isto velja tudi za strniščne posevke in za tiste rastline, ki so na njivi od spomladi do jeseni, to so kuruza, pesa in druge. Drugačni so pogoji v neposredni okolici samega mesta. Tu igrata odločilno vlogo dva faktorja. Prvi odločilni faktor predstavlja razkosačnost zemljiške posesti, drugi pa, ugodne pogoje za napeljavo vodovoda. Ze davno so razni ekonomisti ugotovili, da imajo kmetijska posestva v neposredni bližini mesta odločilno vlogo pri preskrbi mesta z zelenjavo, mlekom in svežim sadjem. V današnjih pogojih, ko je mehanizacija prevoza doživela tak razmah, si je težko misliti, da bi samo predmestje zadostovalo za proizvodnjo vrtnin. Ta pas bi se brez daljnega lahko razširil pravzaprav na celo tržaško področje, vendar predstavlja v več krajih glavno omejitev ravno dejstvo, da je napeljava vodovoda nemogoča. Trst predstavlja naravnost idealne pogoje za prodajo krajevnih kmetijskih pridelkov. Kljub konkurenci od zunaj je razumljivo, da bo kupec kupoval rajši od neposrednega obdelovalca, ker svežnost in kvaliteta pridelka same ob sebi govore v prid krajevnemu pridelkom. Možnosti plasiranja kmetijskih pridelkov na tržaškem trgu so neomejene.

KAKSNE NAJ BI BILE POTI NAŠEGA KMETIJSTVA?

Večkrat se pojavi to vprašanje. Mi vemo, da kdor gospodari z zemljo, gospodari z živo stvarjo. Dogodki so medsebojno povezani v dolgi verigi. Če se dotaknemo le enega člena te verige, bomo vnesli novo enoto, ki bo sprožila celo vrsto novih reakcij in s tem celo vrsto novih problemov. Preden napravimo proizvodni načrt, moramo zbrati nešteto raznih podatkov, na kateri mora sloneti naš načrt. Načrt mora biti le posledica natančne analize vseh pogojev, ki vladajo na področju. Predaleč bi zašel, če bi hotel utemeljevati vsako po-

stavko z odgovarjajočimi podatki. To tudi ni naloga, ki sem si jo zastavil v tem članku. Nameravam govoriti le o splošnih okvirnih smernicah za razvoj kmetijstva, katere so lahko tudi predmet kritike. Gledanja so pač različna.

Oglejmo si kakšne panoge kmetijstva bi kazalo podpirati v njihovem razvoju. V okolici mesta in kjerkoli so dani odgovarjajoči pogoji, tu gre v glavnem za vodo, bi morali forsirati vrtnarstvo in prehajati na čisto specializirano gojenje zgodnjih sort raznega sočivja. Ne bi smeli pri tem pozabiti na, za sedaj poskusno, gojenje jagod. Nepotrebno je poudariti posebni pomen, ki ga imajo jagode v človeški prehrani in njihovo gospodarsko vrednost. Izredne cene zgodnjih jagod in povpraševanje po njih, so porok za gospodarski uspeh, katerega bi lahko dosegli z gojenjem tega sadeža. Vrtnarstvo v danih legah bi se moralo specializirati in preiti v cvetličarstvo. Za gojenje cvetlic je posebno primerna rahla, s humusom založena zemlja, ki se nahaja v zavetnih legah. Ko govorimo o vrtnarstvu, trčimo takoj v dve zapreki; vprašanje vode in vprašanje gnojja. Rešitev vprašanja vode za namakanje je možna ob zadostni količini denarja skoraj na vsem področju, ki bi bilo bolj primerno za vrtnarstvo. Resnejše vprašanje se pojavi, ko pomislimo na gnoj. Pri tem problemu bi se morali vsi kmetje in strokovnjaki resno zamisliti ter iskati primerne rešev. Poseči bi morali po zelenem gnojenju in se ga posluževati, kjer koli ni nujna uporaba gnojja. Zeleno gnojenje bi prišlo v poštev posebno za organsko gnojenje vinogradov. Poleg zelenega gnojenja (podor), bi morali posvečati več skrbi predelavi smeti in večji uporabi mineralnih gnojil. S tem bi lahko sprostili pravejšnjo količino gnojja, ki nam bi služila v glavnem za gnojenje okopavin in vrtnin ob primernem dodatku umetnih gnojil. Na Krasu bi morali povečati živinorejsko proizvodnjo in popolnoma urediti kolobar v tem smislu. Ker so v poletni dobi pogoji za rast trav in strniščnih posevkov zelo neprikladni, bi morali posvečati malo večjo pozornost tako imenovanemu krmnemu kolobarju, kjer bi imele glavno besedo krmne rastline. V kolobar bi morali vključiti deteljno-travne mešanice in spremeniti vse za to primerne travnike v kolobarna polja ter jih vključiti v kolobar ravno tako, kot ostale parcele. S tem, da bi spremenili stalne travnike v zasejane travnike; s travno deteljno mešanico bi si zagotovili večji pridelek boljše krme.

V vinogradniškem kraju bi morali sejati več detelje, da ne bi košnja travnikov sovpadala s delovnimi konicami v vinogradih.

Vinogradništvo bi se moralo umakniti le na absolutno vinogradniška tla. Ne vem, če bi bilo priporočljivo potencirati vinogradništvo s tem, da bi dajali poudarek vinskim sortam. (Pri tem tvori izjemo področje terana). Mislím, da bi bilo, glede na tržne razmere, dosti primernejše gojiti namizne sorte grozdja. Prodaja namiznega grozdja bi bila zagotovljena.

Važnejša iniciativa, o kateri bi morali izreči svoje mnenje tudi živinorejci, bodisi posamezno, bodisi po svojih stanovskih organizacijah, je iniciativa o ustanovitvi neke osrednje mlekarne, ki bi zbiralá mleko neposredno od kmetov in skrbela za njegovo čimboljše povodenje. V luči natančnih statističnih podatkov bi morali proučiti, kje naj bi se tak obrat postavil. Delovanje takega obrata bi zaščitilo neposrednega pridelovalca pred neugodnim sezonskim nihanjem cen in bi urejalo dotok mleka na trg v raznih obdobjih. Tak obrat bi bil toliko bolj nujen, ker bodo oblasti prej ali slej prepovedale raznašanje mleka v vrčih, ker ta način ne odgovarja higienským predpisom in zdravstvenim zahtevam.

Več je takih problemov in vsak problem potrebuje natančne obdelave. Mnenja so različna in vendar bi moral biti smoter enoten. Ob analizi bi morali vsak problem vključiti v dane klimatske, tržne in proizvodne pogoje ter z raznimi primerjavami določiti smer razvoja kmetijske proizvodnje. Analizirati bi bilo treba upravičenost našega raztrganega vinogradništva in ugotoviti ali bi ne bilo bolje preusmeriti proizvodnjo v gojenje namiznih sort. Analizirati bi bilo treba upravičenost živinoreje ter vrtnarstva in na podlagi ugotovitev organsko povezati med seboj vse panoge, kot bi to napravili na večjem posestvu. Na posestvu ne bomo nikdar posadili trto tja, kamor ne spada. Ravno tako bi morali urediti naše področje. Razumljivo je, da ima Križ ali druge vasi, ki imajo obdelane površine na strmém področju, čisto drugačne pogoje kot dolinsko polje.

Organi, ki nadzorujejo razvoj kmetijstva, bi morali imeti razvojni načrt in ga dosledno izvajati. Sredstva za izvajanje določenega načrta? Tu vlada privatna iniciativa! Res je. Kaj pa nagrade in prispevki za razvoj kmetijstva? Ali niso to dovolj primerna sredstva za usmeritev na-

šega kmetijstva? Oglejmo si en primer! Če bi koga »navdahníla« želja, da bi si uredil vinograd neke na dobri zemlji, ki ima vse pogoje, da se spremení v vrt, bi bilo prav dati mu prispevek? Pri tem se bomo vprašali, če res predstavlja tako početje napredovanje kmetijske proizvodnje. Vemo vsi, da nam nudi hektar vrta večje dohodke kot hektar vinograda. Zato bi bila vredna podpore le iniciativa, ki bi to dejstvo upoštevala. Prispevki bi se morali dodeljevati le tistim, ki s svojim delom stremijo k intenzivnejšemu gospodarstvu. V vrtnarskih predelih bomo torej dajali prispevke tistim kmetom, ki manj intenzívno vinogradništvo opuščajo in prehajajo v intenzívnejšo panogo, to je k vrtnarstvu. Načelo dodeljevanja podpor ne more biti enotno za celo področje, ampak bi bilo treba analizirati vsak primer zase. Če je ta ali oni ukrep v skladu s splošnim načrtom za napredek kmetijstva in predstavlja res prehod iz manj intenzívne v intenzívnejši način gospodarjenja, zasluži podporo. Na področju, kjer je živinoreja glavna proizvodna panoga, bomo dajali podporo tistim kmetom, ki uvajajo odgovarjajoči kolobar, ki uvajajo le tiste pasme, ki so za naše področje bolj prikladne, ki gradijo hleve, dočim bi bilo nesmiselno dajati podporo tistim, ki nameravajo graditi hlev tam, kjer ima živinoreja slabe pogoje za uveljavitev in obstoj ter predstavlja manj intenzívno izkoriščanje zemljiškega fonda kot kakršnakoli druga panoga kmetijstva.

Našemu kmetijstvu se posveča premalo skrbi in se dopušča, da se razvíja svobodno, brez upoštevanja kakršnegakoli splošnega načrta. Tak način je divji način gospodarjenja. Mi potrebujemo ureditev in vsklajevanje vseh panog kmetijstva z obstoječimi pogoji. Sele tedaj bomo lahko govorili o kmetijskem gospodarstvu in o napredovanju kmetijstva. Zato ne potrebujemo samo sredstva, ampak tudi modro razpolaganje z njimi in skrb, da bodo ta sredstva prišla v prave roke, ki bodo znale pravilno usmeriti njih kroženje in oplojevanje. Da bomo to dosegli, moramo v prvi vrsti usposobiti naše kmete in jim nuditi potrebno znanje. Le znanje ustvari polnega gospodarja.

Nakazal sem le neke probleme, ki terjajo rešitev. Nisem si domišljal, da bi s tem svojim člankom rešil kakršenkoli problem, ker se zavedam, da bi vsak problem posebej zahteval ogromno dela in bi vsako pristopanje k reševanju posameznih problemov zahtevalo obširno dokumentirano razpravo, mnogo obširnejšo kot je ta moj skromni prispevek.

Občina Devin-Nabrežina

Župan devinsko-nabrežinske občine Dušan Furlan

Izid upravnih volitev 27. maja 1956 v občini Devin-Nabrežina:

Lista občinske enotnosti 1575 glasov; Slovenska lista 536 glasov;

UDI (Unione democratica italiana) 848 glasov.

Izvoljeni občinski svetovalci.

Lista občinske enotnosti: Anton Antonič, Srečko Colja, Dušan Furlan, Arturo Gratton, dr. Janko Jež, Drago Legiša, Alojz Markovič, Ladislav Mervič, Adriano Oliva, Ignac Pertot, Egidij Pipan, Danilo Radovič, Albin Škrk, Lucijan Šušteršič in Ado Visintin.

Lista UDI: Pietro Bonomo, Giovanni Caselli, Antonio Cimador, Mario Squerzi.

Župan: Dušan Furlan.

Odborniki: Anton Antonič, Drago Legiša, Alojz Markovič (Zvonko), Albin Škrk.

»Kljub objektivnim težavam, ki jih predstavlja pasivnost področja, bomo poskušali napraviti kar bo mogoče v korist naše občine. Eno izmed glavnih sredstev za to je splošna težnja občinske uprave, občinskega sveta in vseh občanov, da se v teh naporih angažirajo vsi, ne glede na narodno in politično pripadnost, da bi se energije vseh občanov usmerile v prizadevanje za napredek občine.

Občinska uprava bo ščitila občino kot celoto in interese vseh občanov brez vsake razlike. Poleg vestnega izvrševanja dolžnosti upraviteljev občine, bo tudi naša dolžnost, da doprinesemo svoj delež in dokažemo, da je možno, neobhodno potrebno in koristno sodelovanje raznih političnih in narodnih skupin. Napravili bomo vse, da ustvarimo najlepše odnose sožitja, spoštovanja in sodelovanja med tu živečimi pripadniki dveh narodnosti. Povsem razumljivo je, da se bomo zavzemali za zaščito vseh naravnih in zapisanih pravic, ki pripadajo slovenskemu življu, ker bi ta brez tega ostal v podrejenem položaju.

Za gospodarski razvoj občine in večjo zaposlitev delovne sile, bomo poskrbeli, da privabimo, v kolikor se nam bodo nudile možnosti, nova industrijska podjetja v naše kraje.

Tipična in velike važnosti je za našo občino kamnoseška industrija, ki ima pri nas že stare tradicije. Zdaj je v raznih kamnolomih zaposlenih približno 500 delavcev, včasih pa je imelo v kamnolomih kruha mnogo več ljudi. Lahko računamo, da znaša zdaj letna produkcija kamna v naši občini od 10 do 12 tisoč kub. metrov. Podjetniki večinoma izvažajo surov kamen. Za večjo zaposlitev delovne sile bi morala biti dejavnost kamnoseške industrije usmerjena tudi v predelavo mramorja.

Turizem predstavlja eno najlepših perspektiv naše občine. Naravne lepote ob naši obali privabljajo vedno več turistov. Sesljan je v letošnji sezoni obiskalo ob nedeljah do 10 tisoč ljudi. Imeli pa smo dnev-

no od 300 do 400 inozemcev. Toda te kraje je treba valorizirati, da Devin in Sesljan dobita mesto, ki jima pripada in da bomo lahko nudili gostom vse udobnosti. Devin in Sesljan nista še zadostno opremljena. Predvsem je zelo občuteno pomanjkanje primernih hotelov. Devinski grof namerava obnoviti in preurediti hotel, nekateri zasebniki so tudi že nekaj napravili v tem pogledu. Zeleti pa bi bilo, da bi občina s primerno finančno podporo lahko zgradila občinski hotel, kar bi prispevalo k razvoju našega turizma.

Ob sodelovanju zainteresiranih hotelirjev, gostilničarjev, trgovcev, obrtnikov in drugih občanov, naj bi se ustanovilo občinsko turistično društvo, ki bi s sodelovanjem in podporo Pokrajinske ustanove za turizem lahko znatno pripomoglo pri napredku in uveljavitvi tujskega prometa. Občina bo poskrbela za olepševalna dela, za ureditev cest, higienskih naprav itd. Potrebno pa je, da tudi sami domačini skrbijo, da bodo hiše in vasi imele čedno in lepo lice, kar napravi na turista prijeten vtis.

Ne smemo pozabiti na kmetijstvo. Čeprav je kraška zemlja skopa, bi naše kmetijstvo lahko napredovalo, če bi kmetom nudili možnost strokovne izobrazbe in razne ugodnosti. Za strokovno izobrazbo smo že in bomo še posredovali na pristojnih mestih, predvsem glede tečajev, ki bi morali biti bolj organizirani in bolj stalni. Posredovali bomo tudi, da bodo kmetje dobili primerno pomoč in podporo. Prav tako pa se bomo tudi zavzeli, da se bo izvršila reklasifikacija zemljišč zaradi pravičnejšega obdavčenja.

To so v splošnih obrisih glavna vprašanja naše občine; je pa še kup drugih, ki so s temi posredno in neposredno povezana, tako vprašanja brezposelnosti, ribištvo, novi priseljenci, stanovanjsko vprašanje, šole, ceste itd. Seveda bomo za rešitev teh vprašanj vložili ves naš napor ob podpori in sodelovanju vseh občanov.

Občina Devin-Nabrežina meji na goriško pokrajino, na Jugoslavijo, zgo-
niško ter tržaško občino; oktobra 1956 je štela 5641 prebivalcev; obsega 4512
ha površine in vasi: Nabrežina, Šempolaj, Praprot, Trnovca, Prečnik, Slivno,
Sesljan, Vižovlje, Mavhinje, Cerovlje, Devin, Štivan, Medja vas.

Občina Dolina

Župan dolinske občine Dušan Lovriha

Izid upravnih volitev 27. maja 1956 v občini Dolina:

Lista občinske demokratične enotnosti 1803 glasove, Lista PSI (Italijanska socialistična stranka) 170 glasov, Slovenska lista 554 glasov, Lista DC (Krščanska demokracija) 300 glasov.

Izvoljeni občinski svetovalci:

Lista občinske enotnosti: Bogdan Berdon, Anton Boneta, Urh Hrvat, Sergij Kuret, Severin Kuret, Silvester Kuret, Dušan Lovriha, Josip Ota, Josip Pangerc, Bruno Prašelj, Aleksander Purger, Josip Sancin, Ludvik Švab, Josip Valentič, Josip Žerjal, Just Žuljan.

Slovenska lista: Valentin Jercog, Justina Jercog vdova Ota, Nikolaj Kosmač, Avguštin Štrajn.

Župan: Dušan Lovriha.

Odborniki: Urh Hrvat, Severin Kuret, Josip Sancin, Just Žuljan.

Izjava župana DUŠANA LOVRIHE:

V naši občini imamo večinoma posestnike malih kmetij, ki pa delajo tudi v gradbeni stroki, ki pa niso skozi celo leto zaposleni. Vseh delavcev v naši občini, vpisanih v uradu za delo, je 1.685. Od teh je 1.415 moških in 270 žensk. Zaposlenih moških je 1.098, žensk pa 182. Brezposelnih: 317 moških ter 88 žensk.

Približno 25 odstotkov zaposlenih delavcev dela v tržaških ladjedelnicah, v škedenjskih plavžih, pri podjetju »Aquila«, v pristanišču itd.

Čeravno spada del naše občine v industrijsko pristanišče v Žavljah, ni v okviru naše občine nobene industrije, razen kamnoloma v Boljuncu.

Kmetijstvo predstavlja dober vir dohodkov, vendar za to panogo gospodarstva ni preveč navdušenja — posebno pri mladih ljudeh. Kmetijske oblasti so se v neki meri zavzele za melioracijo hlevov, kleti, gnojišč in novih nasadov, t. j. trt, oljk, raznega sadnega drevja itd. Niso pa nič napravile za temeljito izboljšanje velikih delov zemljišč, ki so še danes skoro neplodna. V tukajšnji občini se pridelava približno 400 hl vina, češnje, koruza, krompir itd. Imamo 1.080 glav goveje živine in 400 prašičev. Število živine je omejeno zaradi pomanjkanja krme. Neobhodno potrebno je, da bi izboljšali pašnike. Z razširitvijo mesta so se že in se še v predmestju uničujejo veliki zelenjavni vrti. Naši mali posestniki bi se morali zaradi tega začeti ukvarjati z vrtarstvom, ki bi jim gotovo dalo večjih dohodkov. Po mojem mnenju ni preveč zanimanja za napredek kmetijstva, ker si mladi ljudje obetajo, da je boljše življenje v tovarnah ali v drugih podjetjih. Krivica se našim kmetom godi, ker niso socialno varovani. Tudi v tem je razlog, da kmetje, zlasti mladina, zapuščajo delo na kmetiji.

Poleg kmetov in delavcev imamo v naši občini tudi mlekarice in perice.

Mleko v naši občini se ne zbira v kakšni združni mlekarni ali podobno, kot je v navadi pri kmetih, ki so oddaljeni od mesta. Zaradi bližine Trsta prodajajo naše mlekarice mleko na drobno neposredno tržaškim družinam. Čeravno imajo lepe do-

hodke, imajo vedno več zaprek zaradi zdravstvenih predpisov in velike konkurence iz bližnje Furlanije.

Veliko število naših žena se še ukvarja, poleg lastnih družinskih poslov, tudi s pranjem perila tržaškim družinam. Ta posel je pa zelo mučen — posebno v zimskem in deževnem času. Kljub temu so pa perice zadovoljne, ker s svojim zaslužkom prispevajo h kritju izdatkov za družinske potrebe.

Občinska uprava je pericam precej olajšala trud s tem, da je zgradila primerne pralnice v vseh vaseh in odpravila davek, ki so ga prej plačevale.

Naše vasi so glede javnih del in naprav, precej v dobrem stanju. Vedno pa marsikaj primanjkuje. Vodovodno in električno napeljavo imajo vse vasi, izven vasi Jezera, ki še nima vodovoda, ampak ga bo v najkrajšem času dobila. Glavne ceste v občini so asfaltirane, kar nalaga občinski upravi, da poskrbi za njih čimprejšnjo ureditev in asfaltiranje.

Velika je stanovanjska kriza. Občinski upravi ni uspelo v zadnjih treh letih zgraditi niti ene stanovanjske hiše. Tudi za rešitev tega vprašanja se bo morala občinska uprava resno zavzeti.

V območju občine imamo sedem osnovnih šol, triletni strokovni industrijski tečaj v Dolini in štiri otroške vrtce. V kratkem bodo otvorili otroški vrtec tudi v mačkolski šoli za vasi Mačkovlje in Prebeneg in pozneje še v Ricmanjih, takoj ko bo dokončano poslopje. Odobren je načrt za povečanje borštanske šole. Gotovo je, da vse te šole ne zadostujejo za učni in strokovni napredek mladine. Potrebovali bi tudi kmetijsko strokovno praktično šolo, razne strokovne večerne tečaje itd. Dejstvo pa je, da so višje oblasti zelo malo naklonjene temu, da bi se ta naša želja kmalu izpolnila.

Iz narodnega in kulturnega vidika se v naši občini čuti veliko pomanjkanje primerne dvorane za razne kulturne in prosvetne predstave. Nimamo javnih čitalnic itd. Kot slovenska občina, bo morala s podporo vseh občanov sama poskrbeti za to.

Dolinska občina meri 33 kv. kilometrov; 1. oktobra 1956 je štela 5192 prebivalcev; meji na občino Milje, na Jugoslavijo in tržaško občino. V njej so vasi: Mačkolje, Prebeneg, Dolina, Kroglje, Boljunc, Domjo, Log, Ricmanje, Boršt, Botač, Jezero, Draga, Pesek in Gročana.

Občina Zgonik

Župan zgoniške občine Alojz Pirc.

Izid upravnih volitev 27. maja 1956 v občini Zgonik:

Lista demokratične enotnosti 462 glasov; Slovenska lista 256 glasov.

Izvoljeni občinski svetovalci:

Lista demokratične enotnosti: Alojz Pirc, Stanislav Milič, Karlo Grilanc, Albin Hrovatin, Josip Gruden, Mario Milič, Anton Milič, Ivan Furlan, Ivan Rustja, Vladimir Cibic, Silvan Bogatec, Just Pegan.

Slovenska lista: Josip Milič, Alojz Avber, Henrik Doljak.

Župan: Alojz Pirc.

Odborniki: Vladimir Cibic, Stanislav Milič.

»Naši kraji so zelo pasivni. Industrije ni, razen dveh kamnolomov, ki zaposlujeta 15 delavcev. Samo od kmetije živijo le redke družine. Največ imamo malih posestnikov, ki si morajo pomagati na razne načine, v tovarnah in priložnostnih delih, da se lahko preživljajo.

Glavni vir dohodkov iz kmetijstva sta pri nas vino in živinoreja. Kmetje pridelajo na leto povprečno od 10 do 25 hl vina, nekateri pa dosežejo tudi 60 hl, a so zelo redki. V občini imamo približno 600 glav goveje živine. Tu pa tam se je kdo začel ukvarjati z vrtnarstvom in cvetličarstvom, ker mu to bolj nese. Prav gotovo bi se tega lotili še drugi, če bi imeli na razpolago dovolj vode po znižani ceni. To bi bilo zares koristno. Kmetje dobro obdelujejo zemljo in skrbijo za trte, zelo pa nam škoduje suša in večkrat pride še toča. Kljub temu pa bi se naše kmetijstvo lahko še izboljšalo in napredovalo. Predvsem bi morale pristojne oblasti nuditi kmetom več pomoči in razne olajšave, prirejati bi morali več tečajev in to vsako leto. Do sedaj imamo tečaje vsaka tri leta in so vedno dobro obiskani. Naša občina se že več let zavzema, da bi v Zgoniku ustanovili kmetijsko šolo, ki bi bila velikega pomena za našo kmečko mladino. Na vsako prošnjo občinske uprave so v Trstu odgovorili, da moramo prej poskrbeti za prostore. No, zdaj bo tudi to vprašanje rešeno. V novi šoli, ki jo bomo zgradili v Zgoniku, bodo tudi prostori za kmetijsko šolo. Upamo, da potem ne bo več ovir in raznih opravičil. Nova občinska uprava se bo zavzela, da bo kmetijska šola imela tudi primeren vrt.

V naši občini je zdaj še približno 20 mlekaric, ki vsak dan vozijo mleko v Trst. Pred leti jih je bilo seveda več, ker je sko-

raj iz vsake hiše gospodinja ali hči nosila mleko v mesto. Zdaj pa se to ne izplača več. Mlekarice odkupijo mleko od tistih, ki ga imajo manj in z avtobusom ga lahko odpeljejo večje količine.

Ker je govora o avtobusih, bi rad pripomnil, da bi bilo zelo potrebno in koristno za našo občino, če bi imela v svoji upravi, oziroma v konzorciju s tržaško občino, avtobusno progo. Tak konzorcij bi lahko razširili tudi na dolinsko in repentaborsko občino, če bi ju zadeva zanimala, saj imajo velik promet z mestom. Dohodki, ki se zdaj stekajo v žep zasebnikov, bi šli v skupno korist občini.

Kakor je znano, ima zgoniška občina sorazmerno na število prebivalstva največje cestno omrežje. Vseh občinskih cest je namreč kar 78 km. Medtem ko je nekdanja ZVU kolikor toliko skrbela za ureditev cest v drugih občinah, je vedno, kljub številnim nastopom občinske uprave, zanemarjala glede tega našo občino. To pa zaradi tega, ker so tod, bolj kot drugod, krožili po cestah in poteh tanki in vojaški tovorniki. Zdaj ni več tega in upamo, da bomo uspeli urediti in asfaltirati naše ceste. To bo prav gotovo ugodno vplivalo tudi na večji dotok izletnikov v naše kraje. Posebnih privlačnosti in naravnih lepot naša občina sicer nima, Tržičani pa vendar radi pridejo na nedeljske izlete, na dobro kapljico in pršut. Ko bomo imeli lepše ceste bodo še rajši prihajali.

Upam, da sem v glavnem prikazal sliko naše občine. Kaj bo občinska uprava naredila? S sodelovanjem občanov bomo skušali uresničiti naš program in korist in napredek občine in v zaščito naših narodnih pravic.

Občina Zgonik meji na devinsko-nabrežinsko občino, Jugoslavijo, repentaborsko in tržaško občino; zajema 3126 ha površine, šteje 1330 prebivalcev in vasi: Zgonik, Salež, Samatorca, Koludrovica, Brišče, Gabrovec, Devinsčina, postaja Prosek, Briščiki, Mali Repen, Zagradec.

Občina Repentabor

Župan repentaborske občine Jože Bizjak.

Izidi upravnih volitev 27. maja 1956 v občini Repentabor:

Lista demokratične enotnosti 196 glasov; Neodvisna gospodarska skupnost 135 glasov.

Izvoljeni občinski svetovalci:

Lista demokratične enotnosti: Jože Bizjak, Veljko Guštin, Ludvik Guštin, Alfonz Guštin, Jože Lazar, Milan Purič, Viktor Ravbar, Jože Škamperle, Alfonz Škabar, Silvester Škabar, Franc Škabar, Ivan Škabar.

Neodvisna gospodarska skupnost: Avguštin Zlobec, Jože Škabar, Vera Furlan.

Župan: Jože Bizjak.

Odborniki: Veljko Guštin, Jože Lazar.

Izjava župana JOŽETA BIZJAKA:

Glavni viri dohodkov prebivalstva naše občine, ki je najmanjša na Tržaškem, so kmetijstvo, kamnolomi in turizem. Vse to je seveda v skromnem merilu in ne more doseči velikega obsega. Lahko pa bi se vse tri panoge našega gospodarstva še bolj razvile. Velikih problemov nimamo, treba pa je skrbno gospodariti in se zanimati za najmanjše stvari, da občina napreduje. To pa ne pomeni, da se lahko omejimo samo na naše krajevne zadeve in da nam ni mar za vse, kar se okrog nas dogaja, da lahko zanemarjamo večja vprašanja, ki se posredno in neposredno tičejo nas vseh. To so gospodarska in socialna vprašanja ter obramba naših narodnih pravic.

Ker je pri nas premalo zaslužka s kmetijo, so si mnogi poiskali delo v kamnolomih. Le majhen odstotek občanov, povečini so to vajenci, hodi v mesto. V glavnem je tod razvita živinoreja ter vinogradništvo. V občini je 109 krav, 2 konja, 18 volov, 18 telet in 80 prašičev. Tu že uspeva teran. Vina pridelamo v srednjih letinah od 100 do 120 hl, to pa le na Colu in v Velikem Repnu, ker v Fernetičih nimajo vinogradov.

V naši občini je precej jusarskega zemljišča, približno 224 ha, pa je skoraj samo skalovje in grničevje. Bilo bi več paše, če bi posekali brinje, očistili kamenje itd. Včasih so pridelali v repentaborski občini do 300 stotov žita, zdaj pa ne verjamem, da dosežemo 50 stotov. To je velika razlika, čeprav je treba upoštevati, da sta po novi razmejitvi vasi Vrhovlje in Voglje prišli pod Jugoslavijo. Nekateri pravijo, da se jim bolj splačajo deteljišča.

Po mojem mnenju bi morali pri razdeljevanju podpor za kmetijstvo upoštevati tudi manjša dela, n. pr. dela za ureditev njiv, za prevoz zemlje v visečih njivah itd. Naši predniki so namreč napravili pašne, ki pa zdaj propadajo zaradi deževja, zime in burje, a jih nihče ne popravlja. Na vsak način pa je treba poskrbeti, da bi našo mla-

dino bolj navezali na kmetijstvo, sicer bo propadlo. V vseh podeželskih občinah bi morali biti pozimi večerni tečaji, seveda v slovenskem jeziku. Prav tako bi morali imeti kmetijski strokovni list v našem jeziku, ki bi prinašal poučne članke, obvestila, odgovore na razna vprašanja, nasvete itd. Poudarjam, da bi moralo kmetijsko nadzorništvo bolj upoštevati pravice Slovencev, tako pri namestitvah strokovnjakov in nameščencev, kakor tudi pri organiziranju tečajev.

Repentaborski marmor je znan daleč po svetu zaradi svoje kakovosti. V občini imamo 5 kamnolomov, ki obratujejo, poleg tega so še 4 manjši kamnolomi v rokah zasebnikov. V kamnolomih je zaposlenih približno 30 domačinov. Če bi tu predelovali kamen, bi bilo lahko več ljudi zaposlenih.

Ob koncu pa še nekaj o našem turizmu. V naše kraje zelo radi prihajajo Tržičani, zlasti ob nedeljah, pa tudi med tednom, posebno poleti. Največji obisk imamo seveda na veliki šmaren, ko pridejo ljudje iz mesta in vseh sosednjih krajev na naš tradicionalni praznik in na romanje na Repentabor, kjer je starodavna cerkev in lepa razgledna točka. Notranjost cerkve in prostor okrog bomo lepo uredili, prav tako zidove in poti.

Zelo važne za razvoj turizma so urejene ceste. Glede cest se v naši občini ne moremo pritoževati, ker so vse v dobrem stanju, razen ceste od Velikega Repna proti zgoniški občini. Pa bomo tudi to uredili. Ob vseh cestah bomo posadili drevje, da bo bolj prijetno. Kakor sem že rekel, prihajajo Tržičani zelo radi k nam na dober zrak, teran in pršut, gostilne pa so dobro opremljene in znajo gostom lepo postreči. Omenim naj še, da bo v najkrajšem času naša občina vključena v mestno telefonsko omrežje, da imamo elektriko in vodovod po vseh vaseh in da imajo skoraj povsod že napeljšano vodo v hiše.

Občina Repentabor meji na zgoniško občino, Jugoslavijo in tržaško občino; obsega 1250 ha površine, šteje 581 prebivalcev in vasi: Veliki Repen, Col, Poklon, Fernetiči.

ENAJSTA SEZONA SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA V TRSTU

JOŽE BABIČ

Ko pričenjam, to poročilo sem še poln vtisov iz zadnjega gostovanja v Brdih s Cankarjevim Martinom Kačurjem. Res, da to gostovanje sodi v delokrog letošnje sezone, toda izvedli smo ga z delom, ki je bilo nastudirano lani za otvoritev sezone. Odrska oživitve Cankarjeve povesti »Martin Kačur« je na Goriškem uspela prav tako kot v Trstu in okolici. Nabite dvorane v Medani, Vipavi ali v Idriji so prav tako s pridržanim dihom spremljale bridko usodo Kačurja, idealista — kot lani na Kontovelu, v Sosljanu, pri Sv. Ivanu in v Ricmanjih, ali v Koprju, Sežani in v Postojni.

Uprizoritev »Martina Kačurja« je dala pečat lanski, enajsti sezoni. Morda so bile igralske ustvaritve naših igralcev v drugih uprizoritvah pomembnejše, nekatera dela v

merilu svetovne dramatike zrelejša, morda, — v »Kačurju« pa se je zrcalila zmogljivost vsega ansambla, umetniškega in tehničnega. Predstava je dosegla največje število ponovitev: 26, in če prištejemo še 11 predstav na zadnjem gostovanju, je bilo vsega 37 predstav »Martina Kačurja«. Že zlepa ni Cankarjev tekst razgibal tolikšnega števila gledaliških obiskovalcev na Primorskem, kajti še to bi veljalo ob teh podatkih poudariti, da so bile vse predstave tega dela uprizorjene le na tržaškem, goriškem in koprskem področju.

Marsikdo nam javno, pa tudi v osebnih stikih očita, da smo v zadnjih letih zanemarili domačo, slovensko dramatiko. Nekdo je celo z javnega mesta razširjal trditev, da to delamo hote, nekako po »programu«.

Prizor iz Cankarjevega »Martina Kačurja«.

Seveda je to hudo natolcevanje. Že samo dejstvo, da smo v času od 1945. do danes, uprizorili 28 slovenskih gledaliških del, ko skupno število premier še ni doseglo 100, govori proti enostranskim in nestrpnim ocenjevalcem našega repertoarja. Če pa je danes sestavljalvcu repertoarja težko odkriti primerno izvirno delo, je treba iskati vzroke drugod. Pred leti je bilo še dovolj neodigranih tekstov in v repertoarju našega gledališča je bilo tedaj po več slovenskih del v vsaki sezoni. Že nekaj let sem pa se vsa slovenska gledališča borijo za vsaj »časten« domači tekst in so zadovoljna, če se vsako sezono uprizori po eno delo domačega avtorja. Poleg tega pa so v Sloveniji, zaradi ogromnega dotoka novega občinstva, možne pogostejše obnovitve že v prejšnjih sezonah uprizorjenih domačih del. V zvezi z najnovejšimi dramskimi teksti, posebno po lanskem natečaju ljubljanske Drame, se položaj ni bistveno popravil. Kvaliteta uprizorjenih izvirnih del je naletela na hud odpor pri kritiki in — žal — tudi pri občinstvu. Bilo bi nespametno takšna dela, ki so doma naletela na odpor, uvrščati v naš repertoar. Zato čakamo. In ko bomo v izvirni dramatikali našli primerno delo, ga bomo brez oklevanja uprizorili. Naša želja je čimprejboljšati razmerje med domačimi in tujimi dramskimi deli v korist domače dramatike.

Nekoliko sem se odmaknil od lanske sezone. Toda to vprašanje nas tare že nekaj sezon in tudi v pravkar začetni, dvanajsti sezoni, čakamo praznih rok — razen Pregarčeve »Sagre«, ki smo jo za otvoritev srečno spravili preko »krstnih težav«.

Drugi dogodek, ki dviga raven enajste sezone SNG, je bila proslava 25. obletnice igralskega delovanja našega člana Rada Nakrsta in za to priložnost namenjena uprizoritev Pirandellovega »Henrika IV.«. Uprizoritev je umetniško izoblikoval gost iz Zagreba, režiser Vlado Habunek s svojimi sodelavci (scenograf in kostumerka) tudi iz Zagreba. Čeprav s tem delom nismo mogli zajeti vseh naših rednih obiskovalcev, je ta uprizoritev potrdila resna umetniška stremjenja našega gledališča. Najlepše je ta prizadevanja označil vodilni slovenski gledališki kritik dr. Vladimir Kralj, ki je po gostovanju našega SNG v Ljubljani zaključil svojo pohvalno kritiko, objavljeno v »Naši sodobnosti«, z naslednjimi mislimi: »... v tej zvezi še nekaj besed o vlogi, o poslanstvu tega našega gledališča, ki nam mora biti od vseh najbolj pri srcu. Poslanstvo našega tržaškega gledališča je v današnjem stanju lahko samo eno, vzdrževati in krepiti živo zvezo našega ljudstva v Trstu z njegovo duhovno

*Stefanija Drolčeva in Miha Baloh v tragediji
»Brez tretjega«*

domovino in z njegovim materinskim jezikom. Poslanstvo tega gledališča gre torej preko zgolj umetniških smotrov, toda te smotre mora doseči zgolj in samo z umetniškimi sredstvi. To se pravi, naše gledališče v Trstu mora biti najmanj tako kvalitetno, kot je kvalitetno povprečno italijansko gledališče, ako hoče vzdržati tekmo z italijanskim filmskim gledališčem in drugimi italijanskimi kulturnimi prireditvami, katerih vpliva na naše ljudi ni podcenjevati. Kvalitetna predstava tržaških gostov nas je prepričala, da je SNG v Trstu na pravi poti.«

»Henrik IV.« je bil lani igran 15-krat, uprizoritev pa bomo ohranili za morebitna gostovanja v inozemstvu.

In še o nečem govori uprizoritev Pirandellovega dela. Govori o pravilnem odnosu, ki ga naše gledališče goji do sosednjega naroda in njegove kulture. Vsa leta uvrščamo v naš repertoar tudi italijanska dramska dela v enakovrednem razmerju z ostalimi tujimi deli, v želji po čim boljšem spoznavanju našega sosedu, s katerim nam je usojeno bivanje na skupnem prostoru. To ni klečeplazenje pred tujcem, marveč iskanje kvalitet tudi tam, kjer mnogi, zaradi tragične preteklosti, mislijo, da jih ni.

To naše zavestno stremljenje je v enajsti sezoni privedlo tudi do nepozabnega sestan-

ka med najpopularnejšim italijanskim dramatikom in igralcem Eduardom de Filipom in njegovo igralsko družino ter našim ansamblom. Prvič v zgodovini tržaškega gledališkega življenja se je primerilo, da sta italijanski in slovenski ansambel na isti večer, vsak pred svojim občinstvom, uprizorila isto delo: »Glasovi vesti«, Eduarda de Filippa...

Tudi eksperiment z gledališčem »v krogu« je razgibal zanimanje našega občinstva za razne smeri gledališkega delovanja. Nenaavadna rešitev prostora ima za naše razmere seveda tudi grenak priokus, če pomislimo na dolgoletno brezuspešno borbo za lastno gledališko stredo. Vprašanje, ki je šele po desetih letih vzbudilo žarek upanja ob pričetku gradnje Kulturnega doma... Priredba Begovičevega teksta »Brez tretjega« za igro na odrski ploskvi sredi občinstva je doživela 24 predstav in pohvalne kritične odmeve v vsem slovenskem in jugoslovanskem tisku, celo v Avstriji in v kulturni oddaji graškega radia.

Kaj bi še povedal iz lanske sezone? Mor-da to, da se nam je posrečilo razširiti naše delovanje na Goriško. Ali to, da smo v poletni sezoni na prostem obiskali predvsem tiste kraje, kamor v redni sezoni ne moremo zaradi pomanjkanja tudi najprimitivnejše dvorane? Da smo z veseljem pozdravili prve znake pomiritve v odnosih med tržaškimi Slovenci in da ne moremo razumeti trmaste namere raznih »prijateljev našega ljudstva«, ki kar naprej in ob vsaki priložnosti z obrekovanjem, natolcevanjem in potvarjanjem škodujejo naši ustanovi? Preveč bi bilo. In vendar bo treba vrsto teh vprašanj temeljito obravnavati, zato, da pomremo našemu občinstvu do objektivne sodbe o našem delovanju. Predvsem bo treba s podrobno analizo našega dosedanjega reperto-

Prizor iz igre »Glasovi vesti«

arja »odkriti« v čigavi službi smo. Kajti še vedno se nekateri ne morejo pomiriti z resnico, da smo v službi gledališke umetnosti, ki po svojih močeh in ob podpori najzlahtnejših dramskih stvaritev domačih in svetovnih dramatikov, skuša našemu sodobnemu človeku pomagati najti pot iz sedanje razdvojenosti in podivjanosti s tem, da mu neprestano kaže »ogledalo življenja«. In kako je že napisal Gogolj na prvo stran svoje nesmrtni komedije? »Nikar ne dolži ogledala, če imaš grd obraz«.

P. S.: Prilagam kratke podatke, da se z njimi seznanijo naši prijatelji in da ostanejo kot dokument našega dela v XI. sezoni: Vseh predstav je bilo 166. Igrali smo v naslednjih krajih: Sv. Ivan pri Trstu, Škedenj, Kontovel, Sv. Križ, Nabrežina, Opčine, Boršt, Sv. Barbara, Ricmanje, Boljunc, Trebče, Sosljan, Doberdob, Gorica, Koper, Piran, Izola, Škofije, Sv. Anton, Nova Gorica, Ajdovščina, Sežana, Divača, Herpelje, Postojna, Ljubljana, Maribor, Tezno, Slovenska Bistrica, Kidričevo, Ljutomer, St. Lovrenc, St. Lenart, Ravne, Mežica, Konjice, Ptuj, Kranj, Ruše, Rogaška Slatina, Jesenice. — Naštudirali smo: I. Cankar: Martin Kačur; S. Škufca: Janko in Metka; M. Begović: Brez tretjega; Eduardo de Filippo: Glasovi vesti; J. B. Priestley: Sreča, kje si?; L. Pirandello: Henrik IV.; N. V. Gogolj: Ženitev; J. Kesselring: Arzen in stare čipke. — Iz prejšnjih sezon pa smo obnovili: J. de Hartog: Sopotnika; Goldoni-Rupel: Primorske zdrahe; E. de Filippo: Filumena Marturano; O. Wuehner: Pastirček Peter in kralj Briljantin; R. Ferdidand: 3 + ena.

J. B.

Rado Nakrst kot Henrik v Pirandellovi drami »Henrik IV.«

Prizor iz drame »Arzenik in stare čipke«

Prizor iz komedije »Ženitev«.

Glasbena Matica in njen pomen za razvoj slovenske kulture na Tržaškem

DR. GOJMIR DEMŠAR

Slovenskemu kulturnemu izživljanju je bil Trst vedno mačeha. V letih pred prvo svetovno vojno in prva leta po vojni je sicer kazalo, da bodo tržaški Slovenci v svojem kulturnem razvoju celo prehiteli druge slovenske pokrajine, a fašizem je bogato mlado rast kmalu temeljito zatrl. Tako usoda je zadela tudi Glasbeno Matico in vse ostalo glasbeno izživljanje. Medtem ko je ljubljanski konservatorij postavil temelje opernemu in kasnejšemu simfoničnemu orkestru ter številnim drugim ansambli, je bila v Trstu prepovedana celo slovenska pesem in le posamezni pevski zbori so jo na skrivaj gojili. A tudi po 1. 1945 ni bilo pravih pogojev, da bi se moglo glasbeno življenje razviti vsaj do tiste mere, kakor je bilo pred 40 leti. Tako ZVU, kakor italijanska vlada, ne podprejo delovanja slovenskih kulturnih ustanov. Medtem ko prejemajo podobne italijanske institucije v Trstu iz raznih proračunov (državnih, občinskih ali drugih) razmeroma visoke zneske za svoje delovanje, so slovenske ustanove navezane le same nase.

Kljub navedenim težavam pa so sodelavci Glasbene Matice postopoma postavili delovanju centralne slovenske glasbene ustanove trdnjše temelje. Pri tem je treba prvenstveno omeniti Šolo Glasbene Matice, ki je v zadnjih letih svoje delo administrativno uredila, pritegnila v učiteljski zbor kvalificirane učne moči, uvedla pouk cele vrste novih instrumentov in stranskih predmetov ter v zadnjih dveh letih tudi tečaj za zborovsko dirigiranje.

Šola Glasbene Matice zbira številno mladino iz Trsta kakor tudi s podeželja, ji nudi kvaliteten glasbeni pouk, ji omogoča sodelovanje v pevskem zboru in orkestru ter jo s koncerti, ki jih organizira, seznana z bogato glasbeno tvornostjo lastnega naroda ter njenimi visoko kvalificiranimi reproduktivnimi umetniki. S sistematičnim vzgajanjem mladega glasbenega kadra bo Glasbena Matica polagoma premostila »čitalniško« vzušje, ki na tem področju še vedno vlada ter bo postopoma pripomogla k afirmaciji slovenske glasbene kulture v Trstu. To je posebno pomembno, če pomislimo na dolgoletno zatira-

nje in z njim povzročeni občutek manjvrednosti pri tržaških Slovencih, katerih sile še niso dovolj razgibane, da bi z njimi mogli dokazati, da prebiva na Tržaškem narod, ki ima prav tako visoko kulturo, kakor tisti, ki si v Trstu lastijo kulturni monopol.

Delovanje šole Glasbene Matice najbolje osvetlimo z nekaterimi podatki iz preteklega šolskega leta. V centralni šoli v Trstu ter v obeh podružnicah v Nabrežini in v Borštu je šola Glasbene Matice vzgajala 165 gojencev, od katerih se je največji del posvetil pouku klavirja, violine in harmonike, a posamezniki so se oprijeli tudi drugih orkestralnih instrumentov. Uspehe, ki so jih dosegli pri pouku, so gojenci pokazali v javnosti bodisi pri šolskih nastopih bodisi v okviru prireditve drugih slovenskih ustanov v Trstu. Gojenci so nastopili tudi v radijskih postajah v Trstu in v Kopru ter s samostojnim koncertom v Gorici ter pri vseh teh nastopih pokazali zelo lep napredek v tehničnem in muzikalnem pogledu. Šolski pevski zbor je nastopil v javnosti devetkrat — sodeloval je tudi pri »Prešernovi« in »Aškerčevi« proslavi. Pevski zbor so vodili dijaki tečaja za zborovsko dirigiranje ali pa njih profesor Ubald Vrabec. Omenjeni tečaj je v kratki dobi pokazal dobre sadove svojega dela, saj se nekateri od tečajnikov že uveljavljajo kot pevovodje v vaških zbiorih.

Šolski orkester je pod vodstvom profesorja Oskarja Kjundra dvignil svojo kvaliteto ter pomnožen z nekaterimi zunanji sodelavci in skupno s pevskega zbori šole Glasbene Matice, P. D. »Slavko Škarnperle« in iz Trebč, nastopil na končni šolski produkciji s Sattnerjevo kantato »Jef-tejeva prisega«.

Že od leta 1949 dalje organizira Glasbena Matica javne koncertne prireditve s sodelovanjem domačih ali jugoslovanskih solistov in ansamblov. Zaradi pomanjkanja primerne dvorane je bilo delo koncertne poslovalnice v pretekli sezoni precej oteženo, saj je bila na razpolago le dvorana na Stadionu I. maj. Kljub temu pa se je zvrstilo med letom nekaj lepih koncertnih prireditve, pri katerih so na-

stopili: pevski zbor primorskih študentov »Vinko Vodopivec« pod vodstvom dirigenta Antona Nanuta, zabavni orkester Radia Ljubljane pod vodstvom Bojana Adamiča, Slovenski vokalni oktet, operni pevec Vilma Bukovec, Miro Brajnik in Lado Korošec, operni kvintet »Niko Štritof«, pianisti Freddy Došek, Damijana Bratuž, Dana Hubad, Ema Vrabec in dr. Demšar Gojmir duet Bogdana Stritar-Tone Kozlevčar, harmonikar Avgust Stanko, recitator Janez Rohaček in kot glasbeni predavatelj prof. Pavle Merku. Sporedi koncertov so nudili ljubiteljem glasbe pregled domače in tuje literature ter so bili tako sestavljeni, da so zadovoljili v prvi vrsti širšo publiko, a tudi tiste manj številne obiskovalce, ki najdejo užitek pri poslušanju resnejše glasbe.

V kolikor ji okoliščine dopuščajo, skrbi Glasbena Matica tudi za izdajo glasbenih

edicij. Pri tem naj opozorimo na prvo večjo zbirko pesmi za mešani in moški zbor, ki jih je izdala Glasbena Matica v preteklem letu. Zbirka vsebuje 15 mešanih in šest moških zborov, katerih avtorjih so izključno Primorci in sicer: Ivan Grbec, Vladimir Prinčič, Breda Šček, Fran Venturini, Rihard Orel, Vasilij Mirk, Mihael Rožanc, Vinko Vodopivec, Adolf Groebming, Stanko Malič, Stanko Premrl, Ubald Vrabec, Emil Komel in Pavle Merku. Edicijo je uredil prof. Vasilij Mirk.

S svojo rastjo je Glasbena Matica do danes dokazala, da bistveno prispeva k splošnemu kulturnemu, a posebej še glasbenemu razvoju tržaških Slovencev. V kolikor bo mogla v bodoče svojo nalogo še izvrševati, poglobiti in razširiti, pa ni odvisno samo od njenih sodelavcev, temveč tudi od moralne in materialne podpore vse naše javnosti in oblasti.

PREGLED LJUDSKO-PROSVETNEGA delovanja na Tržaškem v l. 1956

SILVAN MESESNEL

Pretekla sezona nam kaže, da se je ljudsko-prosvetna dejavnost na Tržaškem še bolj razmahnila kakor v prejšnjih letih. Prav gotovo je imelo precej vpliva na to, dejstvo, da je v teh zadnjih časih Slovenska prosvetna zveza v Trstu po izstopu raznih kulturnih ustanov, kakor Slovensko narodno gledališče, Glasbena Matica, Narodna in študijska knjižnica in druge, ki so vsaka zase postale član Slovenske gospodarsko-kulturne zveze. Slovenska prosvetna zveza, ki je tako postala bolj zveza prosvetnih društev, in katere glavni namen je koordinirati in razvijati vsestransko ljudsko-prosvetno dejavnost po naših vaseh, kakor tudi v mestu. Poleg tega pa je seveda Slovenska prosvetna zveza še vedno ostala pobudnik za narodno obrambo Slovencev, posebno v akcijah za utrditev slovenske šole na Tržaškem. V tem tako važnem delu je Slovenska prosvetna zveza, da bi bili uspehi čimvečji, sklenila sodelovati tudi z ostalimi slovenskimi prosvetnimi organizacijami na Tržaškem. V tem pogledu je določil po daljši diskusiji delegatov društev, včlanjenih v Prosvetni zvezi, zelo jasne smernice za možnost sodelovanja z ostalimi prosvetnimi organizacijami ravno deveti redni občni zbor Slovenske prosvetne zveze, ki je bil dne 11.

marca 1956, ko je postavil za bazo pri razgovorih in dogovorih sledeče pogoje:

1. Sodelovanje mora sloneti na objektivni oceni vsakokratne situacije in bodo morale soglasne odločitve odgovarjati pogojem, danim v določeni fazi razvoja.

2. Sodelovanje je mogoče ob popolnem spoštovanju obstoja naše zveze in naših društev.

3. Iz gornjega sledi samo po sebi umevno načelo popolne enakopravnosti ter izključitev vsake tendence monopoliziranja, ker bi to nujno ohranjevalo in stopnjevalo borbo in razdor ter strankarske špekulacije.

4. Naše stremiljenje po sodelovanju bo rodilo dobre sadove le ob popolni iskrenosti in poštenju obeh strani, ki se morata obvezati, da se bosta odločno zavzemali za odpravljanje škodljivih usodnih preteklostí.

Skupne prireditve

In res je bila pod takimi pogoji, v letu 1956, čeprav so tu pa tam nastale, zaradi napačnega tolmačenja navedenih točk, tudi kakšne težave, ki so se potem razčistile v diskusijah vodstev nastopajočih

prosvetnih organizacij, vrsta prav lepo uspelih ljudsko-prosvetnih manifestacij.

Tako je bila 13. maja 1956 v Trstu v dvorani na stadionu »Prvi maj« Aškerčeva proslava, ki sta jo organizirali s skupnimi močmi SPZ in SHLP. Na tej proslavi so nastopili poleg oficialnega govornika, razni recitatorji, mladinski pevski zbor Glasbene Matice, moški pevski zbor »Rota« iz Rovt, moški pevski zbor »Vesna« iz Križa, ter mešani pevski zbor »Slavko Škamperle« od Sv. Ivana. Teden pozneje, 20. maja je bila zopet druga taka skupna prireditev, katero je organiziral na zapadu našega področja koordinacijski odbor PD »Igo Gruden« v Nabrežini ter PD Nabrežina. Na tem skupnem koncertu smo imeli priliko videti in slišati vse aktivne pevske zборе našega zapadnega kota, saj so nastopili kar štirje zbori: moški pevski zbor »Berto Sirk«, moški pevski zbor »Vesna« iz Križa, »Zarja v svobodi« iz Šempolaja in »Igo Gruden« iz Nabrežine.

Druga taka prireditev, kjer je prišlo do izraza sodelovanje, je bila proslava 60-letnice ustanovitve pevskega zbora in bralnega društva »Zastava« v Lonjerju. To proslavo je organiziral koordinacijski odbor prosvetnih društev »Lonjer-Katinara« v Lonjerju na dvorišču »Pri županovih« 22. julija 1956. Program je bil zelo pester in bogat, saj je pri tej proslavi sodelovalo poleg domačih recitatorjev in dolinske občinske godbe, kar šest pevskih zborov: združeni domači mešani pevski zbor, mešani pevski zbor »Ivan Cankar« od Sv. Jakoba, moški pevski zbor »Slovana« iz Padrič, moški pevski zbor »Valentin Vodnik« iz Doline, moški pevski zbor »Slavec« iz Ričmanj ter mešani pevski zbor iz Trebč.

Zopet na zapadu našega področja je bil 5. avgusta 1956 pod okriljem koordinacijskega odbora prosvetnih društev »Zarja v svobodi« iz Šempolaja že 11. tradicionalni pevski koncert, na katerem so sodelovali moški in mešani pevski zbor »Zarja v svobodi« iz Šempolaja, moška pevska zbor »B. Sirk« in »Vesna« iz Križa ter mešana pevska zbor prosvetnih društev »Salež-Zgonik« in »Igo Gruden« iz Nabrežine. Tudi ta prireditev je privabila mnogo poslušalcev. To so bile uspele prireditve s skupnimi naporii dveh glavnih prosvetnih organizacij v Trstu.

Poleg sodelovanja je Slovenska prosvetna zveza v Trstu po daljši diskusiji pri seji glavnega odbora dne 24. junija 1956 spoznala tudi možnost, da se ustanovi po predložitvi tega predloga vodstvu Slovensko-hrvatske ljudske prosvete stalni ko-

ordinacijski odbor obeh prosvetnih organizacij, ki naj bi skrbel za poživitev prosvetnega dela povsod, kjer je popolno mrtvilo. Tako je prišlo v drugi polovici leta 1956 tudi do omenjenega stalnega koordinacijskega odbora, ki se je takoj spravil na delo in ki je že žel neke uspehe. Temu odboru je namreč do danes uspelo poživiti, ako ne upoštevamo poživitev PD »Gaj« od Banov in pevskega zbora iz Trebč, ki sta se obnovila s skupnimi naporii že prej, dve prosvetni društvi in sicer PD »Morje« v Sesljanu-Višovljah, v katerem sodelujejo tudi Cerovci, ter PD »Ivan Kralj« pri Domju. Prvemu teh dveh društev je celo uspelo organizirati proslavo 50-letnice ustanovitve bralnega in pevskega društva »Morje« v Sesljanu. Proslava sama je bila v Sesljanu 26. 8. 1956, na kateri so sodelovali poleg domačih recitatorjev, ženskega dueta ob spremljavi harmonike in obnovljenega domačega moškega pevskega zbora, še moški in mešani pevski zbor PD »Zarja v svobodi« iz Šempolaja ter mešani zbori prosvetnih društev »Igor Gruden« iz Nabrežine, »Salež-Zgonik« in Trebč.

Prireditve Slovenske prosvetne zveze

Sedaj pa pogledimo kaj nam je v pretekli sezoni poleg že omenjenih skupnih prireditev nudila sama Slovenska prosvetna zveza v Trstu, oziroma v njej včlanjena društva. Iz tega pregleda bomo videli, da so naša društva, čeprav doživljajo krizo zaradi pomanjkanja pevovodij, na pevskem področju precej aktivna. Manjšo aktivnost pa beležimo na področju dramatike, predavanj itd. Precejšen pa je bil v pretekli sezoni napredek na športnem področju.

4. decembra 1955 je dostojno proslavilo 10-letnico svojega obstoja s prav lepo prireditvijo PD »I. Cankar« od Sv. Jakoba. Zaradi oblastvenih predpisov proslava ni bila v društvenih prostorih, temveč v dvorani na stadionu »Prvi maj«. Na tej prireditvi so nastopali prav vsi odseki. Tako smo imeli priliko videti šentjakobske otroke v zborni recitaciji, slišati pa moški in mešani pevski zbor, tamburaški zbor in dramsko skupino v enodejanki »Dva raztresenca«.

Nekaj dni prej pa se je isto društvo poklonilo s komemorativno prireditvijo spominu padlih članov šentjakobskega društva v NOB. Sodeloval je zbor in recitatorji.

15. januarja 1956 je organiziralo pevski koncert v domači dvorani »B. Sirk« v

Križu, na katerem so sodelovali poleg društvenega moškega zbora še mešani zbor »I. Gruden« iz Nabrežine, ter moški in mešani pevski zbor »Zarja v svobodi« iz Šempolaja.

26. januarja 1956 pa nam je pripravila presenečenje folklorna skupina »Breg«. Namesto folklorne prireditve nam je nudila v dvorani v Borštu dramsko prireditev. Predstavili so se namreč mladi folkloristi pred brežanskim občinstvom s petdejan-ko »Slaba vest«.

5. februarja je SPZ v Trstu organizirala centralno Prešernovo proslavo v dvorani na stadionu »Prvi maj«. Ta proslava je bila, kakor vse prejšnje, revija vseh aktivnih pevskih zborov raznih društev na Tržaškem, katerim so bile razdeljene kot nagrada za sodelovanje, grafike našega tržaškega umetnika Spacala. Na Prešernovi proslavi so sodelovali poleg recitatorjev Štefke Drolčeve in Alekseja Pregarca, še mladinski mešani pevski zbor Glasbene Maticе, mešani pvski zbori prosvetnih društev s Proseka-Kontovela, »B. Sirk« iz Križa, »Slovan« iz Padrič in »V. Vodnik« iz Doline.

2. marca je PD »Ivan Cankar« organiziralo s sodelovanjem recitatorjev in zbora krajevno Prešernovo proslavo v društvenih prostorih. 8. marca je ponovila v Borštu folklorna skupina »Breg petdejan-ko »Slaba vest«.

15. aprila pa je šentjakobski podmladek PD »Ivan Cankar« organiziral samostojno prireditev, na kateri so mali Šentjakobčani nastopili kot recitatorji, harmonikarji, pevci, folkloristi, solisti, dramski igralci in napovedovalci. Ta prireditev naj bi služila za zgled vsem ostalim društvom, ki po-svečajo premalo skrbi našim najmlajšim.

9. maja 1956 je PD »S. Škarnič« od Sv. Ivana priredilo samostojno prireditev, ki naj bi bila izraz dejavnosti raznih društvenih odsekov. Tako se je predstavil mešani pevski zbor, dramska skupina, recitatorji, harmonikarji, pianist itd.

9. junija 1956 nam je pripravila v dvorani na stadionu »Prvi maj« lepo prireditev pod naslovom »Večer narodnih plesov in pesmi«, folklorna skupina »Breg«. Program je bil zelo pester. Sodelovali so poleg že dobro znanih folkloristov iz Brega, moški, ženski in mešani pevski zbor PD »I. Cankar«, ženski duet, solistka ob spremljavi klavirja, godbeni vaški kvartet iz Doline ter mladinski tamburaški zbor »Tržaška tamburica«. Ista folklorna skupina je teden dni prej gostovala v Gorici na prireditvi folklornih plesov, ki jo je orga-

niziral goriški akademski klub »S. Gregor-čič«.

15. junija je pripravilo PD »I. Cankar« ob 80-letnici rojstva našega velikega pisatelja Ivana Cankarja dostojno proslavo na svojem sedežu.

15. avgusta 1956 je dramski odsek PD Lonjer-Katinara nastopil z veseloigro v treh dejanjih »Stari grehi«, ki so jo od-igrali, ker nimajo dvorane, na lepo ureje-nem dvorišču »Pri županovih«. Isto igro so ponovili dne 28. oktobra 1956 v edini dvo-rani v Bregu, to je v Borštu.

Isti dan, to je 28. oktobra je priredil v zadružni dvorani na Kontovelu samostojni koncert umetnih in narodnih pesmi mo-ški pevski zbor »Prosek-Kontovel«. Na tem koncertu, ki ga je obiskalo prav veliko po-slušalcev, tako da je bila kontovelska dvo-rana skoro premajhna in ki je bil res na umetniški višini, je sodeloval kot recitator vseh izvajanih pesni član SNG Stane Raz-tresen.

7. marca 1956 so pri centralni proslavi dneva žena v dvorani na stadionu »Prvi maj« sodelovali mešani pevski zbor »Škam-perle«, tamburaški zbor »Tržaška tamburi-ca« in ženski zbor »I. Cankar«. 23. marca 1956 se je poklonil mešani pevski zbor »Lo-njer-Katinara« pred lonjerskim spomeni-kom padlim v lonjerskem bunkerju. Na dan 1. maja 1956 so sodelovali na stadionu »Prvi maj« godbeni vaški kvartet iz Dol-ne, tamburaški zbor »Tržaška tamburica« in folklorna skupina »Breg«, ki je pozneje sodelovala tudi v okviru gostovanj SNG s »Primorskimi zdrahami«.

9. septembra 1956 so sodelovali pri ko-memoraciji bazoviških junakov poleg pev-skega zbora »Rota« še mešani zbor PD Lo-njer-Katinara, moški pevski zbor PD »Lipa« iz Bazovice in moški pevski zbor PD »Slo-van« iz Padrič. Moški pevski zbor »V. Vod-nik« iz Doline pa je sodeloval na občin-skem prazniku v Glinašnici.

Tudi z nastopi v radiu so bila naša društva precej aktivna. V radiu Trst A in v radiu Koper so nastopali zbori iz Barko-velj, Nabrežine, Šempolaja, Lonjerja-Kati-nare, Križa, Padrič, od Sv. Jakoba, s Pro-seka-Kontovela ter »Tržaška tamburica«.

Omeniti moramo še naslednje priredit-ve:

6. novembra 1955 je uredilo PD »I. Can-ka« ob 10-letnici svojega obstoja spomin-sko fotografsko razstavo, ki je bila oboga-tena tudi z razstavo slik njihovega člana M. Magajne. 10. novembra 1955 je organi-ziralo razstavo društvenih trofej in daril

z raznih gostovanj PD »S. Škamperle« po Jugoslaviji.

Društvene izlete so organizirala društva: Barkovlje, »S. Škamperle« k Belopeškim jezerom ter »Zarja v svobodi« iz Šempolaja v Aurono.

Iz vsega, kar smo našli lahko vidimo, da je bila aktivnost naših društev na ljudsko-prosvetnem področju precej živahna, toda to ni bilo še vse, kajti poleg SPZ in v njej včlanjenih društev, so aktivna na našem področju še Slovensko-hrvatska

Mešani pevski zbor
»Igo Grudena« iz Na-
brežine poje na Pre-
šernovi proslavi v
Trstu

Pevski zbor prosvetne-
ga društva »Morje« iz
Sesljana poje na pro-
slavi 50-letnice

Mešani zbor iz Lonjer-
ja-Katinare poje na
proslavi 60-letnice dru-
štva v Lonjerju

ljudska prosveta ter druge prosvetne organizacije. Poleg teh pa imamo še nekatera samostojna društva in skupine, ki niso včlanjene v nobeni prosvetni organizaciji.

Med te spada PD »Slovenec« iz Boršta, društvo PD »Gaj« od Banov, ki je v pretekli sezoni organiziralo kar dve samostojni prireditvi, pevski zbor iz Trebč, ki je poleg raznih sodelovanj imel še samostojne koncerte v Trebčah, v Križu in pri Sv. Barbari ter glasbeno skupino iz Boljunca, ki je nastopila v Boljuncu, v Škednju, na Opčinah, na stadionu »Prvi maj«, v Borštu ter v Boljuncu.

Prireditve Slovensko-hrvalske ljudske prosvete

ANTON KAPELJ

Slovensko-hrvalska ljudska prosveta si že dalj časa vztrajno prizadeva, da bi prišlo do ustvaritve dejanske enotnosti na kulturno-prosvetnem področju med tržaškimi Slovenci. Že ob spremembi uprave na tem področju, je objavila svojo programatično resolucijo, v kateri je točno podčrtano to načelo. Enotnost Slovencev je zlasti potrebna v novem položaju, ker le s skupnimi močmi bomo lahko razvili kulturno-prosvetno in splošno narodno-obrambno dejavnost naše narodne skupnosti na tem ozemlju.

V teku letošnjega leta je prišlo do konkretnega sodelovanja med Slovensko-hrvalske ljudske prosvete in Slovensko prosvetno zvezo ter med včlanjenimi prosvetnimi društvi. To je prvo konkretno dejanje, ki mora z radostjo navdati slehernega Slovenca.

Že spomladi se je odposlanstvo SHLP udeležilo občnega zbora Slovenske prosvetne zveze. Na tem občnem zboru je predstavnik SHLP prinesel delegatom prosvetnih društev, včlanjenih v SPZ sledeč poročilo:

»Dragi prijatelji! Prinašamo vam bratske pozdrave Slovensko-hrvalske ljudske prosvete, želeč vašemu občnemu zboru mnogo uspehov za nadaljnje delo na področju slovenske napredne prosvete ter v obrambo slovenskih narodnih koristi.

Veseli smo, da prisostvujemo vašemu občnemu zboru ter da obenem lahko povabimo vaše zastopstvo na bodoči občni zbor Slovensko-hrvalske ljudske prosvete.

Naša prisotnost na tem občnem zboru je dokaz iskrene želje, da hočemo skupno z vami prispevati k nadaljnji krepitvi vsega kulturnega in narodno-obrambnega delovanja Slovencev tega ozemlja.

Prepričani smo, da bosta zblizanje in sodelovanje naših organizacij prispevala k odpravi vseh ovir na poti k enotnosti ter ustvarila ozračje medsebojnega zaupanja.

Z enotno borbo naše narodne skupnosti bomo gotovo premostili vse ovire ter dosegli zadane si cilje.

Dovolite, da ob tej priliki skupno z vami pozdravimo vse Slovence v zamejstvu in v matični domovini, ki bodo tega dogodka gotovo veseli.

Skupno se zavzemimo za dvig slovenske kulture ter v obrambo demokratičnih pravic, napredka in svobode!«

Za koordinacijo delovanja je bila ustanovljena posebna mešana komisija, ki deluje in je v poslednjem času napravila že mnogo korakov naprej.

Da je sodelovanje uspešno, nam potrjujejo razna dejanja in skupni nastopi, bodisi v centru, kakor tudi v okviru prosvetnih društev na vaseh, ki so navedeni že v prejšnjem sestavku.

SHLP si vztrajno prizadeva za ustvaritev čimvečjega zblizovanja in skupnega delovanja v okviru prosvetnih društev. Včlanjena prosvetna društva stalno spodbuja za skupne natepe, kjer koli je to mogoče.

Razen že omenjene mešane prosvetne komisije je bil ustanovljen poseben skupen koordinacijski odbor za poživitev takih društev, ki so iz katerega koli razloga zamrli.

Ko pregledujemo bilanco letošnjega delovanja v SHLP včlanjenih prosvetnih društev, ugotavljamo, da je to delovanje v primeri s prejšnjimi leti skromnejše. Pri tem moramo upoštevati občutno pomanjkanje pevovodij in režiserjev, kakor tudi pomanjkanje primernih prostorov, prosvetnih dvoran, kolavdiranih odrov itd., nadalje številne ovire, na katere naletijo prireditelji, kot strogi predpisi o kolavdacijah odrov, predhodna cenzura iger, pesmi in recitacij, težave pri vlaganju prošelj za dovoljenja, visoke takse, in druge ovire birokratskega značaja. Do neke mere je vplivalo pri tem tudi obstoječe stanje in pa težnja po čim številnejših skupnih nastopih. Kljub temu pa moramo podčrtati, da je bilo delovanje prosvetnih društev, ki so včlanjena v SHLP, kljub številnim oviram najrazličnejšega značaja, tudi v tem

lITU vsestransko plodno. Ne bomo navajali vseh raznovrstnih prireditev, pač pa omenjamo le nekatere važnejše.

19. februarja je bila v Domu pristaniškin delavcev osrednja Prešernova proslava s sodelovanjem zborov »Slovan« iz Padrič in »Vesne« iz Križa, solistov in recitatorjev iz Trsta. 25. februarja je bila Prešernova proslava v novem prosvetnem domu, ki nosi naslov »Dom padlih borcev« v Križu. Na tej prireditvi so poleg domačega zbora »Vesne« sodelovali še zbori iz Saleža-Zgonika in od Banov ter oktet s Proseka-Kontovela. 22. aprila je bila na Opčinah krstna predstava komedije »Pesem s ceste«, ki jo je naštudirala dramska skupina prosvetnega društva »Opčine« pod vodstvom režiserja Justa Košute. Ta igra je imela zelo velik uspeh in so kasneje z njo gostovali tudi v Trebčah in na Kontovelu. 30. septembra pa je delo ponovila še enkrat na Opčinah, predvidena pa so še nadaljnja gostovanja v raznih vaseh in celo v mestu. Dramska skupina prosvetnega društva »Vesna« je 29. aprila uprizorila v novem prosvetnem domu v Križu otroško igro »Nikita, ruski junak«, ki jo je režirala Zora Košutova. Važen pomen so imele tudi številne manjše kulturne prireditve v raznih mestnih krožkih: »Haas« na Vrdelci, »Pečar« v Zgornji Kolonji, »Matjašič« v Barkovljah, »Simon Jenko« v Domu pristaniških delavcev, v Ljudskem domu v Ul. Madonnina, »Pisoni« v Spodnji Kolonji itd., pri katerih so sodelovale izključno otroške in mladinske skupine iz mesta. Prav tako važna je vrsta manjših prireditev pri Sv. Barbari, katere je organiziralo tamkajšnje društvo.

Na predavateljskem področju je bilo delovanje šibkejšje, kljub temu pa smo imeli niz predavanj o zdravstvu (Igor Dekleva), o agrarni problematiki (Kodrič). Predavanja, ki so jih spremljale filmske predstave, so bila v društvih S. Jenko v Domu prist. del. v Trstu, pri Sv. Barbari, v Ricmanjih, Trebčah, Dolini. V Haasu na Vrdelci pa je bilo predavanje o Aškercu (Jelka Gerbec) združeno s proslavo krajevnega značaja.

V teku letošnjega leta so imela svoj redni občni zbor le društva: »Matjašič« v Barkovljah, »Vesna« v Križu, »Slavec« v Ricmanjih in »Zvezda« v Podlonjerju, pač pa je bilo na stotine članskih sestankov društev, na katerih se je razpravljalo o kulturnih problemih in o vprašanju enotnosti med tu živječimi Slovenci. Skoro da ni kraja na Tržaškem in ne okraja v mestu, kjer

se ne bi pristaši društev sestali in razpravljali na sestankih.

Predaleč bi zašli, ako bi hoteli podrobneje opisovati najrazličnejšo dejavnost SHLP in vanjo včlanjenih prosvetnih društev. Tu bi morali naštevati sodelovanja pri najrazličnejših prireditvah manifestacijah, proslavah, na praznikih žena, mlklavževanju, silvestrovanju, razne družabne večere, itd.

Omembe vreden je poslovilni večer pevovodje Danila Pertota. Prireditve so organizirala v Podlonjerju društva iz Podlonjerja, Škednja, od Banov s sodelovanjem SHLP.

SHLP se je mnogo trudila tudi na drugih področjih. Mnogokrat je interevenirala pri oblasteh, deloma sama, odnosno s prizadetimi društvi, deloma skupno z drugimi osrednjimi organizacijami. Važna je bila zlasti borba za ohranitev Prosvetnega doma na Opčinah, ki so ga hotele oblasti odvzeti Slovincem.

Nikakor pa ne moremo in ne smemo mimo problematike slovenske šole. To delo se je do nedavnega vršilo povsem ločeno, v teku letošnjega leta pa je prišlo do enotnega in koordiniranega delovanja Slovenske prosvetne zveze. Slovensko-hrvalske ljudske prosvete in v njih včlanjenih prosvetnih društev. Samo v času pred otvoritvijo tekočega šolskega leta je bilo 69 skupnih sestankov v raznih krajih v mestu in na deželi. Prav na tem področju se odpirajo nove možnosti skupnega delovanja in ne le, da se odpirajo nove možnosti, temveč to nujno narekuje sedanji položaj. Zato bo treba v bodoče povetiti mnogo več pažnje temu problemu. Skrbeti bo treba za to, da bo glede tega zainteresirana vsa slovenska javnost in ne le člani prosvetnih društev in starši šoloobveznih otrok.

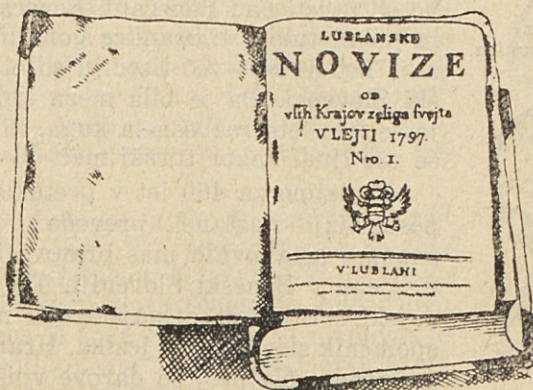
Živimo v važnem zgodovinskem času, ki zahteva od nas, da storimo mnogo več za pospešitev in razvoj slovenske prosvete in kulture. Pred nami stoji naloga, da s skupnimi močmi in prizadevanji oživimo tudi prosvetna društva v tistih krajih, v mestu in na deželi, kjer so iz enega ali drugega razloga zamrla, da uvrstimo naše skupno delovanje za obrambo naše narodne skupnosti na tem ozemlju, da razbrihtimo naše kulturno izživiljanje med najširšimi množicami, da vzdamo narodno zavest tudi v tistih slojih, zlasti v mestu, ki odmirajo od naše narodne skupnosti. To poslanstvo bomo tem uspešneje izvršili, ako bomo nastopali skupno in složno. Četudi pogoji niso rožnati, gledamo z optimizmom v bodočnost.

PRVI SLOVENSKI ČASNIK

Komaj bi človek mogel verjeti, da je slovensko časnikarstvo staro že 160 let, saj evropsko časnikarstvo ni kaj prida starejše.

Prvi slovenski časnik je nastal leta 1797 v Ljubljani in se je imenoval »Ljubljanske Novice«. Ustanovil ga je, urejal in skoraj sam pisal Valentin Vodnik.

Takratni časniki so se v toliko razlikovali od današnjih, da so smeli poročati le o posameznih dogodkih, v politiko pa niso smeli vtikati prstov. V prvem letniku »Lublanskih Novic« najdemo pisano časnikarsko šaro drobnih novic. Dovolil si je edino poročilo o Napoleonovem pohodu skozi Italijo v naše kraje. Kljub ostri cenzuri je Vodnik dal razumeti, da ga korzijski junak posebno zanima. Hvalil je francosko vojsko in lepo prikazoval Napoleona. Zanimivo je to poročilo tudi zato, ker vsebuje prvi so-

Faksimile prve številke »Ljubljanskih novic«

dobni opis Napoleonove osebe. Vodnik pravi, da je videti truden, a trdnega zdravja srednje postave, bled, suh, rjavih oči, kljukastega nosu, naprej pomaknjene spodnje čeljusti in širokega čela, spomin da ima trden, malo govori in ni tako živahen kot drugi Francozi.

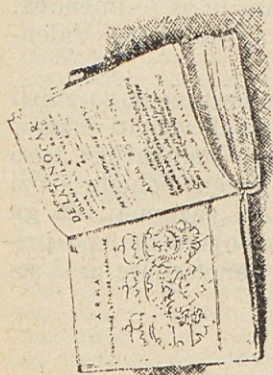
Sloencem je vzbujal narodno zavest tudi s pozdravom ruskim vojakom, ki so šli leta 1799 skozi Ljubljano. Pravi, da so naši bratje in korenine, iz katerih so zrasi naši očaki.

Najvažnejši Vodnikov spis iz »Lublanskih Novic« je Povedanje od slovenskiga jezika, kjer je priredil in izpopolnil Linhartova razmišljanja o prvotnih Slovencih.

Kot pristaš razsvetljenstva je Vodnik rad poročal o iznajdbah, o prirodoslovju, zdravstvu in gospodarstvu.

SLOVSTVENE OBLETNICE OB LETU 1957

IVAN ŠAVLI

»Zimske urice«
prva slovenska slovnica

Primož Trubar
utemeljitelj
slovenske književnosti

Faksimile iz
Kopitarjeve knjige
„Glagolita Clozianus.“

Leto 1957 ne bo za primorske Slovence leto kakšnih izrednih obletnic. Ker pa so v življenju narodov, kakor v življenju posameznega človeka, tudi manjši dogodki večkrat velikega pomena, je dobro, če si priključimo v spomin vse tisto, česar nas bo spominjalo leto 1957. Stopimo na sprehod po slovenski obči in kulturni zgodovini, zlasti tisti, ki se nanaša na našo ožjo domovino, in se ustavimo pri posameznih letnicah, kakor se včasih ustavljamo pri spomenikih.

Vrnimo se za 480 let nazaj! Leto 1477 je zapisano s krvavimi črkami v zgodovini primorske dežele. Tega leta so namreč pridirjali Turki, ki so se hoteli znesti nad Benečani. Benečane so premagali in pobili tudi vse branilce gorskih sedel in prelazov. Teh je bilo več tisoč in so bili povečini beneški Slovenci. Da je bila mera trpljenja polna, se je še isto leto razbesnela kuga, ki je baje pobrala še več ljudi kakor turški meč.

Poglejmo za 460 let v preteklost! V leto 1497 postavljajo nastanek prevoda v slovenščino za znamka ustanovnih maš bratovščine sv. Marije v Črnjevu v Beneški Sloveniji. To je takozvani Čedadski rokopis in je najstarejši natanko datirani spomenik slovenskega jezika. Hranijo ga v muzeju v Čedadu. Najprej so darove vpisovali v latinščini, pred 460 leti pa je cesarski notar Johannes s Krka vse zapiske darov prevedel v slovenščino. Jezik tega znamenitega rokopisa je beneško slovensko narečje, pozna pa se, da ga je prevajal čakavski Hrvat.

Isto leto, torej pred 460 leti so na tržaški občini ugotovili, da govore duhovniki v tržaški okolici samo slovenski.

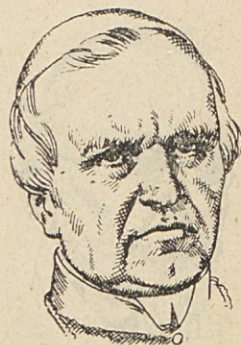
Ne smemo mimo 390-letnice smrti enega najvidnejših Trubarjevih sodelavcev, v Vipavi rojenega slovenskega protestanta Sebastjana Krelja. Med začetniki slovenskega pisanja je znan po lepi slovenščini, ki jo je gotovo prinesel od doma. S svojimi pravopisnimi reformami je segel v Dalmatino Biblijo in v Bohoričevo slovnico.

Letos bo poteklo 150 let, kar je izšel v Vidmu prvi italijansko slovenski slovar. To je bila hkrati prva slovenska knjiga, ki jo je izdala katoliška duhovščina po zatoru cvetoče protestanske književnosti. Napisal jo je menih Alasia da Sommaripa in je izšla v Vidmu leta 1607. Slovarju je priključil kratko slovensko slovnico, italijansko slovenske razgovore in nekaj molitev in pridigarских obrazcev ter pet starih slovenskih cerkvenih pesmi. Ta knjiga je nekako podobna po svojem namenu prvi slovenski knjigi, Trubarjevemu Abecedniku in Malemu katekizmu: kakor je hotel Trubar naučiti svoje rojake najprej brati, takoj nato pa protestantskih verskih resnic, tako uči Alasia svoje pridigarje najprej osnov slovenskega jezika, nato jim podaja v slovenščini molitve, začetke in zaključke pridig ter zglede za cerkvene pesmi.

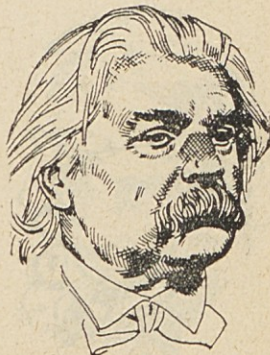
Valentin Vodnik
prvi slovenski pesnik

Tudi leto 1627, to je pred 330 leti, je pomembno za primorsko ljudstvo. Tedaj se je namreč vnel prvi tolminski punt. Vzroki tega kmečkega upora so bili po vsej priliki isti kot vzroki drugim revolucionarnim poskusom: pretirani davki in samopašnost gosposke. Na srečo ta upor ni imel za kmete tako krvavih posledic kakor poznejši, veliki tolminski punt.

Anton Slomšek
pesnik in pisatelj

Sprehajaje se tako po zgodovini, naletimo pred 210 leti na letnico 1747. To je letnica rojstva znamenitega in svojevrstnega Tržačana, ki je toliko pomenil v slovenskem slovstvenem in kulturnem življenju. Ta mož je Žiga Zois. Živel in deloval je večinoma v Ljubljani, ker je imel na Gorenjskem velike plavže. Njemu se imamo zahvaliti za prvega slovenskega pesnika Valentina Vodnika in tudi za učenjaka svetovnega slovesa Jerneja Kopitarja. Razen teh dveh je navdušil za slovstveno delovanje celo vrsto slovenskih preporoditeljev. V svetu je Zois znan tudi kot prirodoslovec, nekaj rudnin in rož nosi njegovo ime, ker jih je on odkril.

Franc Miklošič
sl. jezikoslovec

Jernej Legat je bil tržaško - koprski škof, ki se je rodil pred 150 leti v Naklem na Gorenjskem. Umrl je v Trstu in je tu pokopan. Njegova zasluga je zlasti, da je pospeševal ljudsko šolstvo in zlasti, da je uvedel v vse tržaške cerkve, razen v starem mestu, tudi slovenske pridige.

Po svoje je zelo zanimiva slovenska slovnica za Italijane, ki jo je izdal Franul de Weissenthurn, čigar 140-letnica smrti bo letos. Izšla je leta 1811

Jakob Gallus
slovenski skladatelj

Anton Foerster
preroditelj slon. alashe

Miroslav Vilhar
slovenski skladatelj

v Trstu. Za berilo je svoji slovničci priključil ponatis Linhartove igre »Ta veseli dan ali Matiček se ženi«. Občudovati moramo Franulovo vnemo, kajti slovenščine ni niti dobro znal in je moral naprositi Valentina Vodnika, da mu je knjigo popravil. K delu ga je gnala pač preporoditeljska miselnost tedanje dobe. Še večjega občudovanja je vredno njegovo jasno gledanje na jezikovne razmere v Trstu. Njegova sodba o slovenskem jeziku drži še danes, le da si mnogi pred njo zakrivajo oči. V predgovoru tej slovnici pravi: »Zakaj ne bi nas, ki smo slovenskega pokolenja in smo del preprostega ilirskega rodu, ki živimo v mestu, katerega okolica je povsem slovenska, nas, ki smo zmeraj v dotiku s Slovenci in smo v neprilikah celo zaradi hišnih opravil, če ne znamo slovenskega jezika, navduševale želje spoznati ta jezik. Ali ni dobro, da se učimo jezika, katerega znanje je koristno in potrebno?«

Sto in deset let bo letos od smrti svojevrstnega pesnika Valentina Staniča, ki je bil doma iz Bodreža pri Gorici. Razen pesnika je bil tudi eden prvih slovenskih hribolazcev. Na Banjšicah je ustanovil celo tiskarno za razmnoževanje svojih nabožnih pesmi. Bil je dalj časa v Ročinju in se je trudil s šolo, učil petje, astronomijo in celo telovadbo, kmete je učil umnega gospodarstva, izmislil si je poseben voz za prevažanje telet v Gorico, cepil je ljudi proti črnim kozam. Bil je tih in skromen, a zavzema odlično mesto med slovenskimi preporoditelji.

Povsem gospodarskega, a tudi političnega pomena je letošnja stoletnica Južne železnice. Po njej je Trst dobil zvezo z Ljubljano, Dunajem in dalje s Češko in Šlezijo. To zvezo je sicer imel že prej, saj so dežele v njegovem zaledju njegova pljuča, a promet se je opravljal po prašnih cestah na širokih parizarjih.

Ker imamo v mislih železnico, opazimo, da letos poteka 60 let, odkar je bila zgrajena železnica od Herpelj - Kozine do Trsta. Tudi ta železnica je imela precejšen pomen za tržaško trgovino z Istro.

S priimkom Rocolski se je podpisoval pisatelj in prevajalec Jožef Križman, ki se je rodil pred 110 leti v Rocolu pri Trstu. Bil je med ustanovitelji tržaške Edinosti. Spisal je italijansko slovenco in prevedel dve Alfierijevi tragediji: Antigono in Filipa.

Ravno tako pred 110 leti se je rodil v Kanalu ob Soči glasbenik in vzgojitelj Avgust Leban. Skladal je cerkvene in svetne pesmi, ki kažejo gorko čustvo in lep melodični talent.

Skromen, a spomina je vreden slikar Franc Mirt, ki se je rodil pred 90 leti v Kobaridu. Slikal je tihožitja, portrete in pokrajine.

Pred devetdesetimi leti se je rodila v Trstu pisateljica Marica Bartol-Nadliškova. V zadnjem desetletju preteklega stoletja je bila glavna buditeljica narodnega in prosvetnega gibanja med slovenskimi ženami, zlasti v Trstu. Kot pisateljica je rada opisovala tržaško velikomesto okolje.

Pisatelj dr. Ivo Šorli se je rodil pred osemdesetimi leti v Podrobeh pri Podmelcu na Tolminskem. Znan je po novelah in črticah iz naše malomeščanske družbe. V romanu »Človek in pol« je hotel prikazati podobo nadčloveka, ki se dvigne nad svoje okolje. Značilen je roman »Pot za razpotjem«. Za življenjepisni »Moj roman« je dobil pred vojno Prešernovo nagrado.

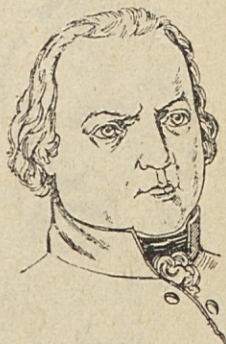
Med prvimi Slovenci je začel seznanjati Italijane s slovensko književnostjo Rudolf Golouh, ki se je rodil pred sedemdesetimi leti v Kopru. V milanski reviji *La Demolizione* je priobčil prevod Cankarjeve »V bogatih kočijah se vozijo«, iz Dunajskih večerov, v drugi milanski reviji »Il Grido della Folla« pa prevod Župančičeve pesmi »Ob Kvarneru« in dramatizacijo prizora iz Cankarjevega »Hlapca Jerneja«. Poleg tega je sodeloval s slovenskimi prispevki pri celi vrsti časopisov. Bil je tudi narodni poslanec.

Slovenski prirodopisec in pisatelj Fran Erjavec sicer ni bil s Primorskega, a je zadnjih 16 let preživel v Gorici, kjer je umrl in je pokopan na goriškem pokopališču. Njegovi spisi se odlikujejo po lepem in čistem jeziku in bi zaslužili še danes več pozornosti: Avguštin Ocepek. Huzarji na Polici, Hudo brezno. Znameniti so opisi živali, mravlje, žabe, raka, velbloda, rastlinskih svatb. Posebnost so tudi njegovi potopisi. Zbiral je narodno blago in ga objavljajl »Iz popotne torbe«.

Prav istega leta je umrl v Trstu Ivan Dolinar. Po rodu tudi ta ni bil Tržačan, a je večino življenja preživel v Trstu, kjer je deloval na političnem področju. Organiziral je slovensko društveno življenje, bil je soustanovitelj Tržaškega podpornega

Hrabroslav Volarič
slovenski skladatelj

Jurij Vega
znameniti slov.
matematik

Anton Janežič
kulturni delavec

Fran Erjavec
prirodopisec in pisatelj

Anton Aškerc
slovenski pesnik

Josip Jurčič
slovenski pisatelj

društva, Delavskega podpornega in bralnega društva, s katerim je priredil veliko slovensko prireditve v gledališču Fenice, soustanovitelj Sokola, Pevskega društva Tržaške čitalnice, Rojanske čitalnice, političnega društva Edinost. Izdajal je šaljivi list »Juri s pušo«.

Pred sedemdesetimi leti je umrl v Trstu trgovec in politik Viktor Dolenc. Bil je iz Senožeč. Pripomogel je do ustanovitve čitalnice v Solkanu, govoril je na ljudskem taboru v Šempasu, izdajal list Sočo in pisal v njej politične in gospodarske članke. Držal je z mladoslovinci in nasprotoval oportunistu ljubljanskih političnih prvakov. Po njegovem prizadevanju se je ustanovil pri Sv. Jakobu v Trstu slovenski otroški vrstec.

Leto 1887 je krepko zapisano v knjigo slovenskega kulturnega življenja. Če se ob tej letnici spomnimo slikarja Alberta Sirka, vidimo, da se je rodil pred sedemdesetimi leti v Križu pri Trstu. Letos je hkrati desetletnica njegove prezgodnje smrti. Sirk je bil najboljši slovenski slikar morja. Uveljavil se je tudi v portretu. Njegove slike so polne žarečega obmorskega sonca.

Prezgodaj je umrl tudi slikar Avgust Bucik. Letos bi tudi on praznoval sedemdesetletnico. Rodil se je v Trstu. Bucik je znan zlasti kot portretist. Zlasti ženskemu liku je v portretu znal vdihniti življenje. Bil je eden naših najbolj kozmopolitskih izobražencev, ker je veliko prepotoval.

Kot žrtev nenasitnih nemških taborišč smrti je umrl knjižničar ljubljanske univerzitetne knjižnice in literarni zgodovinar dr. Avgust Pirjevec. Rodil se je pred sedemdesetimi leti v Gorici. Uveljavil se je s poljudnimi življenjepisi naših slavnih mož, zbiral je gradivo za slovensko politično in gospodarsko zgodovino, prirejal kritične izdaje slovenskih pesnikov in pisateljev, izdal je prvo slovensko znanstveno delo o knjižničarstvu.

Med primorske rojake lahko štejemo letošnjega sedemdesetletnika, v Idriji rojenega skladatelja Zorka Prelovca. Zbor Ljubljanskega zvona je povzdignil na umetniško višino, v okrilju tega pevskega društva je izdajal nove slovenske skladbe, pozneje še mesečnik Zbori, pri katerem so sodelovali vidnejši jugoslovanski skladatelji. Prirejal je slovenske narodne pesmi, med temi je najbolj zna-

na njegova »Oj, Doberdob!«. Izdal je tudi več zbrovskih skladb.

Politik Josip Abram je umrl pred petdesetimi leti v Gorici. Bil je mož nesebičnega dela, narodnjak in poštenjak. Zoprno mu je bilo vsako politično strankarstvo.

Izven ožje domovine je deloval in se proslavil pred petdesetimi leti umrli botanik Franc Krašan iz Šempasa. Svoje znanstvene spise je priobčeval v nemških in francoskih časopisih. Zanimal se je zlasti za rastlinstvo svoje domovine in je proučeval vpliv rastlinskih bivališč na rastline.

Ne bo odveč, če ugotovimo, da praznuje letos petdeseto leto življenja tržaški slikar Lojze Spacal. Mnenja o njegovi umetnosti so zelo različna, gotovo pa je eno, da se je Spacal med vsemi slovenskimi slikarji najbolj uveljavil med svetom, zlasti v Italiji. O njegovi zamisli slikarskega izražanja se bo najbrž dokončno izrekla šele bodočnost. Za seboj ima že uspeha polno umetniško pot, a v bodoče bo gotovo ustvaril še kaj presenetljivega.

Z Abrahamom se srečuje letos univerzitetni profesor dr. Anton Ocvirk. Rodil se je v Žagi ob Soči. Ocvirk je eden prvih slovenskih literarnih zgodovinarjev, ki se ukvarja s primerjalno književnostjo. Posebne zasluge si je pridobil z urejanjem kritičnih izdaj slovenskih pesnikov in pisateljev. Tudi sam je začel kot pesnik. Bil je vrstnik Srečka Kosovela. Ocvirk se odlikuje po tankem čutu za slovstvene vrednosti.

Pred tridesetimi leti je umrl slovenski politik Otokar Rybař, glavni predstavnik Slovenske narodne stranke v Trstu in njen zastopnik v dunajskem parlamentu.

V življenju primorskih Slovencev imamo še marsikatero veselo, še več pa žalostnih obletnic. Letos poteka 30 let, odkar so bila razpuščena vsa društva, prosvetna in druga, in nadomeščena s fašističnimi. Ravno tako je šele 30 let od izida kr. dekreta, ki pooblašča tržaškega prefekta, da sme masovno spreminjati prebivalcem slovenske priimke v italijanske. Priimke so spreminjali tudi na grobovih.

Zadnja v vrsti važnejših obletnic je deseta obletnica mirovne pogodbe, ki je Trstu določila posebno usodo.

Srečko Kosovel
pesnik *Krasa*

Sirkov spomenik v Celju

Akademsko društvo

Ob 50-letnici ustanovitve

„Balkan“

DR. FORTUNAT MIKULETIČ

Slovenski visokošolci so prvotno študirali večinoma na Dunaju, pozneje v Gradcu in še bolj pozno v Pragi. V vseh teh mestih so imeli svoja združenja, od katerih bi nekatera danes že lahko slavila več kot stoletnico. Ob počitnicah so se seveda posamezni dijaki tudi udeleževali na raznih področjih, toda do ferialnega akademskega združenja je prišlo šele leta 1902, ko so goriški dijaki ustanovili svoje akademsko ferialno društvo »Adrija«. Zanimivo bo spomniti se, da so od tedanjih dijakov ustanoviteljev danes še živi dr. Josip Ferfolja, v prvem odboru podpredsednik; dr. Karol Podgornik, tedaj tajnik in dr. Alojz Gradnik, odbornik.

Vzglede Goričanov na eni strani, dejstvo, da smo imeli Narodni dom v Trstu in pa tudi štiki, ki so jih tržaški dijaki imeli na univerzi z drugimi slovanskimi dijaki, posebno s Poljaki, so leta 1907 dovedli slovenske visokošolce v Trstu, da so si ustanovili na občem zboru dne 3. februarja 1907 svoje »Akademsko ferialno društvo Balkan«. Kar tukaj naj bo omenjeno, da je društvo pozneje postalo redno akademsko društvo, ne več ferialno, glede na to, da smo imeli v Trstu visoko trgovsko šolo »Revoltello« in da so bili vsi slovenski in tudi hrvaški »revoltelaši« člani »Balkana«.

V glavnem so si »balkanci« postavili kot program dvojno delo: na znotraj in na zunaj. Glavno delovanje je imelo biti izobraževanje članov samih s pomočjo društvene knjižnice in predavanj ter v narodno-prosvetnem delu sodelovanje z obstoječimi slovenskimi združenji, posebno C. M. družbo, s Sokolom in z različnimi pevskimi in izobraževalnimi društvi. Poleg tega se je »Balkan« kaj kmalu začel ukvarjati z izboljševanjem materialnega stanja svojih članov, t. j. z olajševanjem študija, pozneje pa se je sploh porodila in uredila ideja Dijaške Matice, ki je tvorila in tvori podlago današnji tržaški Dijaški Matici.

Prvi predsednik društva je bil jurist, sedaj že pokojni Ivan Marija Čok, lonjerski rojak ali kakor je sam večkrat rad poudarjal, doma iz Slovenije vasi, češ da se omenjena vas že v srednjem veku večkrat

omenja kot Villa Sclavorum. Znano bo tudi, da so Lonjerci svojo dogmo, okrog leta 1900, predložili formalno prošnjo na tržaški magistrat, naj se Lonjer uradno preimenuje v Slovenjo vas. Seveda je magistrat to prošnjo slavnostno odbil.

Prvi predsednik Ivan Marija Čok se je energično lotil društvenih nalog. Dosegel je, da je Slavjanska čitalnica odstopila »Balkanu« sobo za društveni prostor. Omenjena Slavjanska čitalnica je bila društvo, v katerem so se združevali slovenski srednji tržaški sloji. Imela je tudi svoj pevski zbor in še precej veliko knjižnico, sem ter tja je priredila kako predavanje in tudi kako slikarsko razstavo, v glavnem pa je posvečala pažnjo družabnemu življenju (družabni večeri, plesi, koncerti itd.). Pripomniti je treba, da precejšen del »balkancev« ni bil navdušen s to rešitvijo vprašanja društvenih prostorov; Slavjanska čitalnica je bila ustanova, do katere ni imel dostopa pripadnik delavskega ali obrtniškega sloja ali, recimo mali trgovec in tako je prišlo do tega, da so revolucionarno razpoloženi »balkanci« kmalu ustvarili parolo, češ da ne marajo imeti posla s »frakarijok«. Resnično je prišlo do tega, da si je društvo kmalu našlo druge prostore.

Toda v začetku je ta soba le služila kot zbirališče, medtem ko so društveni sestanki, ki so se redno vršili vsako sredo, pozneje vsak četrtek, in to ne samo ob počitnicah, temveč skozi vse leto, bili v zgornji sobi hotela »Balkan«, ki je imel svoje prostore v Narodnem domu.

Ti sestanki so imeli redno nekaj ur trajajoči oficialni del, kjer je bilo skoraj vsakokrat primerno predavanje z diskusijo, nato razpravljanje (včasih zelo živahno) o društvenih vprašanjih. Absolutno redno je sledil nato neoficialni del, kjer je prišlo na vrsto sveže petje, več ali manj duhovite govornice in podobno. Ti balkanski neoficialni deli so s svojo burno in razigrano veselostjo kmalu privabljali številne prijatelje, ki so društvu ostali zvesti do konca. Naj bo omenjeno, da je najemnik hotela, Nemec Dunajčan Koeigl z brhlim trgovskim duhom znal ceniti privlačnost

balkanskih večerov in redno je priromal s štefanom vina in vedno in vedno ponavljal svojo krilatico: »Is Palkan sa Palkan!«

Notranje delovanje Balkana je bilo zelo raznovrstno in v različnih obdobjih prav pestro. Fiksno točko so tvorili že omenjeni društveni sestanki. Predavanja so imeli večinoma društveni člani, akademiki sami, toda kronika beleži tudi druga imena, med njimi državnega poslanca dr. Rybára, dr. Vilfana itd. Evo nekoliko naslovov teh predavanj: Avstro-ogrski dualizem, Produkcija piva, Denar, Ideja sokolstva, Ekonomski odnosi med Srbijo in Bosno-Hercegovino, Pomen ljudskih knjižnic, Ibsen in zakon, Akademiki in manjšinsko delo, Demoralizacija slovenskega dijaštva, Dijaštvo in C. M. družba itd.

Nadvse važna prireditev je bil društveni občni zbor, ki se je navadno vršil v velikih počitnicah, včasih tudi o božiču ali veliki noči. Na občnem zboru so se sestali tudi tovariši iz oddaljenih krajev, ki niso mogli prihajati redno na sestanke. Tu se je polagal obračun storjenega dela in snovali so se načrti za bodoče delo.

Medtem ko so se v letih 1907 do 1914 vršili ti občni zbori v Trstu ali v spodnji okolici, so bili pod Italijo preneseni na slovensko podeželje, ker v Trstu niso bile razmere ugodne. Na ta način so se zborov udeležili tudi vaščani. Zbori v Krepilah, Tomaju in v Dornbergu so med najlepšimi spomini.

Za ilustracijo naj navedem nekaj stavkov iz poročila o občnem zboru, ki je bil v Krepilah dne 28. julija 1921: »S tem zborom je društvo takorekoč prvič po znanih dogodkih (požig Narodnega doma in drugih kulturnih ter gospodarskih domov) zopet stopilo v javnost. Ime Balkana, ki je bilo prej znano daleč izven meja ožjega tržaškega ozemlja, je skoraj prišlo v pozabo, ker se je moralo društvo pod pritiskom razmer omejiti na najnujnejše notranje društveno delo. Večina dijaštva je prisiljena študirati v inozemstvu, a tisti, ki so kljub hudim časom tukaj, ne smejo na dan, ker jugoslovanskih dijakov naša nova država ni še priznala za enakopravne njihovim tovarišem. Upalo se je, da bo po aneksiji bolje, toda že na prvem sestanku je Balkanu stopila naproti oborožena sila. Ni ji bilo zadosti, da je društvu bilo pred enim letom uničeno vse imetje, da je društvo ostalo brez knjižnice in brez prostorov, našim dijakom se je nasilno preprečevalo tudi shajanje in prijateljsko pogovarjanje v lokalih. V takih razmerah

je bilo pričakovati, da bo dijaštvo prišlo na svoj prvi občni zbor v novi državi potrto in obupano; toda nič takega: Kdor se je udeležil Balkanovega občnega zbora, je moral videti, da sedanji »Balkanci« ne bodo delali sramote svojim starešinam. Mladeniški svežosti in podjetnosti »balkancev« so se navzeli tudi krepiljski vaščani, ki so napolnili dvorišče pred dvorano Kletarskega društva, katere je bila polna društvenih članov in prijateljev, ki so ostali vso noč z našimi akademiki.

Tak je bil uvod poročila, ki ga je objavila Edinost. Poudarila je tudi, da je bil na ta občni zbor poslan tudi uradni zastopnik sezanskega komisariata. Po strokovnem poročilu o sporedu občnega zbora nadaljuje Edinost: »Oglasil se je k besedi tudi poslanec Virgilij Šček in je najprej pozdravil, tudi v imenu svojih tovarišev poslancev, akademike ter nadaljeval: Vseli me, da vidim tukaj tudi vladnega zastopnika, ki zna prav dobro slovensko, in mu bom zato odkrito in po domače povedal, kake krivice se nam gode, da o tem poroča na pristojnem mestu. Le poročajte, gospod komisar, kakšno kulturno delo je napravila italijanska vlada, ko je zaprla naše šole. Bližamo se rezijanski kulturi. Še do po vojni je bilo na Goriškem 2800 naših dijakov, danes jih ni niti 400. Ko so bile naše srednje šole zaprte, je naše dijaštvo študiralo po privatnih stanovanjih, pozneje se je moralo skrivati po kleteh in podstrešjih. Toda tudi tam jim niso priznale oblasti, ki so s tem zakrivila zločin nad kulturo.«

Takoj v začetku je imel Balkan svoj moški pevski zbor, ki ga je vodil »balkanec« Vasilij Mirk in ki je med drugim tudi za »balkanec« skomponiral več pevskih iger ali »oper«, kakor so jih »balkanci« ponosno nazivali. Te prireditve so imele velik uspeh med občinstvom.

Razen tega je društvo prirejalo članske izlete v bližnjo in daljno okolico. Omembe vreden je izlet v Ricmanje, kjer se je tedaj bil znani boj za vpeljavo glagolice v cerkvi. Ta izlet se je v družbi vrlih Ricmanjcev z njihovim hrabrim županom Bordonom na čelu spremenil v pravo manifestacijo.

Pod Italijo so se vršili le kratki izleti v Trstu in okolici, večji izleti pa so bili usmerjeni v Jugoslavijo, ker se je bila tja preselila večina dijakov in starešin. Izleti v Jugoslavijo so bili zelo posrečeni, udeležba je bila ogromna, večkrat je dosegla sto udeležencev. Med najbolj uspele je treba šteti izlet 1923 v Bohinjsko Bistrico,

1924 v Mojstrano, 1932 v Ljubljano, 1935 v Maribor, 1939 v Rimske Toplice.

Društvo »Balkan« je imelo več zelo agilnih odsekov. Informacijski odsek je skrbel za informacije dijakom glede študijskih predpisov na raznih univerzah, za objavo prostih profesorskih in drugih mest, za nabavo učnih knjig in skript; planinski odsek je gojil turizem in visoko planinstvo; manjšinski odsek se je ukvarjal s sestavljanjem narodnega katastra (to delo je prekinila vojna); socialni odsek se je ukvarjal s podpiranjem dijaštva.

V ta namen je imel »Balkan« svoj bolj skromni notranji podporni sklad, ki so ga »balkanci« ustanovili iz lastnih sredstev in ki je dijakom priskočil na pomoč v bolj nujnih primerih, posebno za takse pri izpiti. Iz tega odseka je izšla tudi ideja o Dijaški Matici, ki se je tudi uresničila, o čemer bo govora pozneje. Imeli smo tudi juridični in šahovski klub, katerih imena sama označujejo delovanje.

Notranje delo »Balkana« je bilo torej zelo razgibano, a poleg tega ne smemo pozabiti tudi eminentno družabnega društvenega življenja. Vsako leto je bil »brucovski večer«; »Balkan« je imel tudi svoj društveni humoristični list »Biks«, ki je izhajal po potrebi in imel kot geslo »V biksu je luč«. »Biks« je obravnaval seveda v glavnem društvene dogodke in le malokdaj je posegel v zunanje življenje. »Biksovi« večeri so bili najbolj veseli dogodki v življenju »balkancev«. Ilustratorji lista so bili Lavo Čermelj, Berto Sirk in Robert Hlavaty. Tekst pa je dajalo življenje. Zaradi res izbornih ilustracij je zelo obžalovati, da so se vse številke »Biksa« zaradi vojnih dogodkov izgubile. Hranitelj »Biksov« je leta 1941 v strahu pred Nemci izročil liste drugi osebi, ki se je pa še bolj bala Nemcev, tako da jih je iz previdnosti sežgala.

Ena izmed glavnih nalog, ki si jih je »Balkan« postavil, je bila ustanavljanje ljudskih knjižnic. V sedmih predvojnih letih je društvo ustanovilo 12 ljudskih knjižnic in sicer: v Barkovljah, Bazovici, Lonjerju, Koprivi, Krepljah, na Opčinah, v Rojanu, Rocolu, pri Sv. Ivanu, v Škedenju, Trebčah in Padričah.

Otvoritev vsake knjižnice je bila povezana z veselico, kjer so večji del prispevali »balkanci« sami. Ves potrebiti denar za nabavo knjig, vezavo, prenos in prevoz ter za društvene omare so si nabavili »balkanci« sami s svojimi nastopi in prireditvami in če pomislimo, da je bilo v označenih 12 ljudskih knjižnicah nad 3000 zvezkov,

ki so bili vsi vezani in po vsebini odlični, lahko rečemo, da so te knjižnice predstavljale lep kapital. Poleg tega je bil vsako leto pri vsaki ljudski knjižnici prirejen bolj intimen sestanek, kjer so bili trije najmarljivejši čitatelji nagrajeni s knjigami. »Balkanec«-knjižničar je redno nadzoroval knjižnice, skrbel za izmeno in vzdrževanje knjig ter za propagando.

Posledica delovanja za ustanavljanje ljudskih knjižnic je bila misel o ustanovitvi velike centralne ljudske knjižnice v Trstu, katera se je porodila v začetku leta 1914. »Balkanci« so šli odločno na delo, zbrali so tudi precejšen fond, toda vojna je vse to prekinila.

Seveda ni »Balkan« zanemarjal drugih zabav, namenjenih širokemu občinstvu. Tu je po starem latinskem reku vezal utile cum dulci, ker so te prireditve bile zelo priljubljene in so stalno prinašale lep čisti dobiček. Prvotno so »balkanci« sodelovali pri organizaciji velikega vsakoletnega plesa za šolsko Ciril-Metodovo družbo, pozneje pa so v svoji praktičnosti sami organizirali vsako leto veliki akademski ples, ki je bil nekaka elitna prireditev.

Vedno je »Balkan« gojil ozke stike s srednješolci (skupni izleti, predavanja in drugo), a v prvih letih po koncu prve svetovne vojne do svojega razpusta je imel tudi skupne društvene prostore s srednješolskim društvom »Tommaseo«.

Pravtako je bil »Balkan« v stalni zvezi z bratskimi društvi goriško »Adrijo«, istrsko »Istro« in pozneje s padovanskim »Nanosom«.

V Pragi so tržaški dijaki prišli v stik tudi s poljskimi dijaki in so zvedeli za veliko akcijo teh poljskih dijakov »Bratnija pomoč«, ki je delovala v Krakovu in Lvovu. Poljaki so bili postavili rešitev socialnega vprašanja na bazo: Pravica visokošolca, ki redno študira in ima skromne dohodke, da zahteva od naroda podporo, ki mu jo je ta dolžan dati; na drugi strani pa dolžnost dijaka, da skrbi za uspešno nabiranje sredstev in da podpore, ki so se dajale v obliki posojil, vrača. Seveda je bila tudi moralna dolžnost dijaka, da v svojem življenju z uspešnim javnim delom vrača narodu dobrohotno pomoč. Ta poljska »Bratnija pomoč«, ki se je ustanovila že leta 1866 s kapitalom 1400 kron, je z leti narastla v ogromno podjetje in je imela tik pred prvo svetovno vojno kapital nad pol milijona kron, (današnjih 150 milijonov lir).

Socialni odsek »Balkana« se je ukvarjal s tem vprašanjem že od leta 1910 dalje;

leta 1912 je bil dijaški kongres v Ljubljani, na katerem so razpravljali o podpornem vprašanju in katerega so se udeležili tudi »balkanci«. Ustanovljen je bil najprej že omenjeni notranji podporni sklad, a obenem je »Balkan« zasnovo veliko idejo in delo za ustanovitev Dijaške Matice. Vojna 1914-18 je to delovanje pretrgala, a ideja je ostala. Kmalu po koncu vojne je »Balkan« najprej izvršil obširno anketo in nato sklical veliko konferenco oseb iz vseh slojev, ki je bila dne 14. maja 1922 na Opčinah. Udeležba je bila izredno velika, zborovanja sta se udeležila tudi tedanja državna poslanca v Rimu Vilfan in Stanger. Najbolje bo, da o tem citiram odstavček iz poročila »Edinosti«:

»Na konferenci se je moglo ugotoviti z veseljem, da je akademično društvo »Balkan« s svojo iniciativo izpolnilo želje vseh slojev našega ljudstva širom dežele. Razprava, ki je trajala skoraj štiri ure je bila nadvse trezna in resna. Gre za absolutno nepolitično in čisto gospodarsko ustanovo, v kateri lahko sodelujejo vsi. V naših novih razmerah, katerim se moramo prilagoditi, je dijaško vprašanje najvažnejše vprašanje, od katerega rešitve bo odvisna

naša gospodarska in kulturna bodočnost, vprašanje, pri katerem so prizadeti vsi sloji našega ljudstva. (Te plemenite besede veljajo še danes za naše razmere! op. pisca). Bodoča »Dijaška Matica« bo postala taborišče našega dijaštva v Italiji, bo objemala vse plasti našega ljudstva, kateremu ne more biti vseeno, kakšna bo usoda njegove mladine, ki je sedaj razkropljena in zapuščena. Da pa bo zgradba D.M. trdna, je treba postaviti železno podlago, vzrasti mora iz srca ljudstva!«

Leto pozneje, 6. januarja 1923, je bil v dvorani Konsumnega društva pri Sv. Jakobu ustanovni občni zbor in Dijaška Matica je začela delovati. Toda že leta 1927 je tržaški prefekt razpustil to Dijaško Matico z motivacijo, da je »nettamente« nasprotna državnemu redu. Z mirno vestjo in z absolutnim prepričanjem lahko rečemo, da bi Dijaška Matica danes, če ne bi bilo prišlo do razpustitve, razpolagala z večmilijonskim premoženjem. Ljudstvo jo je z odprtim srcem in z odprto roko podpiralo in najboljši znak za navdušenje in požrtvovalnost je med drugim ta, da je pok. Ana Dobida v svoji oporoki zapustila Dijaški Matici trinadstropno hišo pri Sv.

Skupina »Balkancev« po spopadu v Revoltella

Jakobu. Zaradi grozeče razpustitve je bila ta hiša prodana pod ceno za tedanjih 130.000 lir, kar bi bilo v današnjem denarju še vedno kakih 10 milijonov. S prodajo hiše so seveda tudi odpadli dohodki. Vsekakor pa je bila tedanja Dijaška Matica predhodnica današnje, katero je treba smatrati kot nadaljevalko ustanove, ki si jo je »Balkan« zamislil in ki jo je tudi poklical v življenje.

Suhoparna kronika ne more biti kos pravemu pomenu akademskega društva »Balkan«. »Balkan« je bil živo, močno drevo, ki je klubovalo najmočnejšim viharjem, kar jih je prinesla zgodovina in katerega krepke veje še danes segajo v zrak in čakajo, da poženejo sveže zelenje. Mladostna energija in podjetnost, narodna in socialna zavednost, veselje nad delom in doseženimi uspehi ter kultivirana razposajenost združena z globoko umevanim tovarištvom je na eni strani povezala »Balkan« za vse življenje, na drugi strani pa dala našemu narodnemu in kulturnemu življenju može kakor so, odnosno so bili: dr. Lavo Cermelj, Vasilij Mirk, Mirko Polič, Berto Sirk, Igo Gruden in še desetine drugih, katerih imen bodoči zgodovinar ne bo mogel preskočiti, ko bo pisal zgodovino o kulturnem delovanju in življenju Slovencev.

Da primerno osvetlim balkanski duh, naj mi bo še dovoljeno opisati epizodo, ki se je dogodila v marcu 1914 in zaradi katere je »Balkan« dvignil prah po vsej Evropi, čeravno nas poročilo o tej epizodi spominja skoraj na nekakšno junaško opereto spričo resnih dogodkov in udarcev, ki jih je slovensko ljudstvo na Primorskem in tudi izven Primorske moralo prenesti od leta 1914 naprej do najnovejšega časa.

Dne 3. marca 1914 je na tržaški visoki trgovski šoli »Revoltella« med odmorom v učni dvorani prvega letnika stala gruča slušateljev Hrvatov in Slovencev in govorila med seboj v materinščini. Obkolila jih je večja skupina sošolcev Italijanov in jih pozvala naj prenehajo govoriti »sciaov«. Seveda so se naši dijaki uprli, Italijani so jih skušali izriniti iz dvorane, prišlo je do pretepa, tako da so se naši dijaki morali umakniti do ravnateljve sobe, kjer so ravnatelju opisali potek dogodka. Profesor, ki je imel naslednjo uro jim je svetoval, naj se vrnejo v učno dvorano, in jim je obljubil, da bo on skrbel za red in mir. Vrnili so se, toda Italijani so jih sprejeli s huronskim krikom »Fora i sciaovi, o loro o noi«. Ker profesor ni mogel vzpostaviti reda, so naši dijaki korporativno odšli. Se-

stavili so kratko spomenico in jo takoj izročili ravnatelju.

Zadeva je seveda imela odmev v časopisu. V »Piccolu« so italijanski dijaki opisali stvar po svoje in obdolžili slovanske slušatelje, Hrvate in Slovence, med katerimi je bil tudi tedanji predsednik »Balkan« Franjo Peric, celo veleizdaje, češ da so srbofilni. Ravnateljstvo šole je ustavilo predavanje za dva dni.

»Balkan« je takoj sklical sestanek in po burni debati sprejel naslednjo resolucijo: »

»Slovensko akad. fer. društvo »Balkan« v Trstu, zbrano na svojem sestanku dne 4. 3. 1914, energično protestira proti nezaslišanemu nasilstvu italijanskega dijaštva na visoki trgovski šoli Revoltella v Trstu zoper slovansko dijaštvo iste šole in proti žalitvi slovenske in srbo-hrvaške narodnosti. Izreka svojo solidarnost in simpatije slovanskim slušateljem omenjene šole, pozivajoč jih, da vztrajajo neustrašeno v boju za pravice svojega jezika na svoji zemlji«.

Ko je »Revoltella« zopet odprla svoja vrata, je bila atmosfera skrajno napeta. Poslanec dr. Rybar je bil takoj naslednji dan po dogodkih interveniral na Dunaju pri šolskem ministru, sledil mu je dr. Piattaco za Italijane. Dr. Rybar je dne 6. marca skupaj s poslancem Mandičem (Hrvatom) ter Vukotičem (Srbom) vložil v dunajskem parlamentu primerno interpelacijo, poudarjajoč, da na Revoltelli študira veliko število Jugoslovancev, v I. letniku poleg 30 Italijanov, 20 Hrvatov in Slovencev itd. Vprašal je ministra, ali so mu znani nastopi italijanskih dijakov na Revoltelli proti slovanskemu dijaštvu in ali hoče ukreniti vse, da bodo slovanski dijaki mogli nemoteno, brez žaljenja svojih narodnih čustev in brez kršenja pravice da uporabljajo svoj materni jezik in da nadaljujejo svoje študije na omenjenem zavodu.

Za isti dan je bil na Dunaju sklican velik protestni shod vsega jugoslovanskega dijaštva.

Takoj ko se je šola zopet odprla, je direktor dr. Spadon poklical zastopnike jugoslovanskih dijakov in jim sporočil, da so se italijanski dijaki s častno besedo zavezali, da ne bodo motili predavanj, da bodo spoštovali v polni meri jugoslovansko narodnost in da bodo vsak eventualni spor predložili ravnateljstvu.

Medtem so prihajale na društvo »Balkan« številne protestne brzojavke, iz Zadra, Inomosta (kjer je študiralo precej

Jugoslovanov), iz Zagreba, z Dunaja, in iz Gradca ter iz raznih mest Slovenije in Hrvaške. Na Dunaju so na velikem shodu govorili Slovenci, Hrvati in Srbi ter je bila sprejeta ostra resolucija, ki ni vsebovala samo protestov, ampak tudi opozorilo, da Trst, kjer vlada taka nestrpnost, ni primeren kot sedež za italijansko pravno fakulteto, ki so jo Italijani zahtevali, ter je pozivala jugoslovanske poslance, naj preprečijo vsako rešitev italijanskega vseučilišnega vprašanja tako dolgo, dokler vlada ne izpolni visokošolskih zahtev Jugoslovanov, v prvi vrsti ustanovitve vseučilišča v Ljubljani in reciprocitete zagrebskega vseučilišča.

Italijanski visokošolci pa so kmalu pokazali na svojo svečano obvezo. Ze po nekaj dneh so na ulici napadli »balkanca« Iljica in pozneje Bruvnjaka. Morala je intervenirati policija in pomagala jim je skupina bosenskih vojakov, ki so tedaj služili v Trstu, tako da ni prišlo do hujšega.

Toda dne 14. marca je prišlo do novega hudega spopada. Napad je bil pripravljen. Nanj so hujskali tudi nekateri profesorji. Tako je prof. Musaffia pri francoski uri dal prevajati naslednji stavek: »Potrebno je, da med jutrišnjim dnevom ukrenemo definitivno, ker smo v nevarnosti, da nas nadomestijo tujci.« Pri popoldanskem pouku so bili samo neitalijani, ker so se italijanski dijaki zbrali v sosedni sobi in navlili z gorjačami na jugoslovanske dijake, ko so ti odhajali. Nastal je pretep. Jugoslovani so se branili s stoli, mizami in z vsem, kar jim je prišlo pod roke. Napaden je bil tudi dijak Stjepan Sisgoreo, ki se je najprej ubranil pred gorjačo z roko, a ko je napadalec zamahnil v drugič, potegnil revolver in ustrelil napadalca dijaka Sangulina v roko; istčasno je skočil k oknu in ustrelil v zrak, tako da je priklical po-

licijo, ki je zasedla Revoltello. Ranjencev je bilo pet, štirje jugoslovanski dijaki in omenjeni Sangulin. Revoltella je bila zaprta za nedoločen čas.

Odmev teh dogodkov je bil ogromen. Dr. Rybar je takoj interveniral pri notranjem ministru Heinoldu. Na Dunaju je prišlo do ponovnih hudih spopadov med jugoslovanskimi in italijanskimi dijaki, intervenirala je policija, sledile so aretacije itd. Tudi v naslednjih dneh so se demonstracije ponavljale. Vlada je odredila strogo preiskavo, medtem so prihajale od vseh krajev številne brzojavke na društvo »Balkan«. Listi so prinašali dolga poročila.

Dne 17. marca je društvo »Balkan« priredilo svojim članom Dalmatincem poslovilni večer, ker so odhajali v domovino. Pri odhodu jih je pozdravila na pomolu sv. Karla ogromna množica tržaških Slovencev, katerim na čelu so bili »balkanci« s predsednikom Franjem Pericem. Se večja množica je sprejela Dalmatince v Splitu, kjer so bili dva dni gostje mesta. V Trstu pa je bil sklican velik manifestacijski shod, kateremu so sledili shodi tudi drugod. Podrobnosti tu niso na mestu. Vsa epizoda, kakor rečeno ni bila tako grozna spricho hude usode, ki je tedaj še čakala jugoslovanske narode. Vsekakor pa je ta epizoda in odločna iniciativa društva »Balkan« pripomogla k temu, da je tržaško vprašanje postalo popularno in da so se posebno tudi Hrvatje in Srbi začeli intenzivno zanimati zanj.

(Razpustitve, preiskave ter vojni dogodki sploh so uničili ves podrobni material, ki bi lahko služil za izčrpno zgodovino akademskega društva »Balkan«. Moj tovariš dr. Karel Ferluga je s pridno vnemo zbral mnogo gradiva po časopisju in iz drugih virov ter mi ga dal na razpolaganje, zakar mu tu izrekam zahvalo.)

Narod brez mladine je narod brez bodočnosti! Narod brez izobražene mladine je narod z umirajočo kulturo. K izobrazbi slovenske mladine pomaga Dijaška Matica. Zato pomagajmo Dijaški Matici! Prispevajmo za naše revne dijake in postanimo člani Dijaške Matice!

60-letnica ustanovitve čitalnice v Ščedni

DRAGO GODINA

Bilo je v šolskih počitnicah leta 1897, ko se je zbrala na sredi vasi v Ščedni, v dvorani tedanje Gašparjeve gostilne ne prav velika družba, večinoma okoli dvajset let starih mladeničev.

Bil je to ustanovni občni zbor ščedenske Slovenske čitalnice. Od te, takrat mlade družbe, sta živa samo še mizarški mojster Ivan Flego in podpisani. Najteže je bilo zbrati pripravljalni odbor in ga navdušiti za novo društvo. Sestanki in razgovori so bili brez konca in kraja.

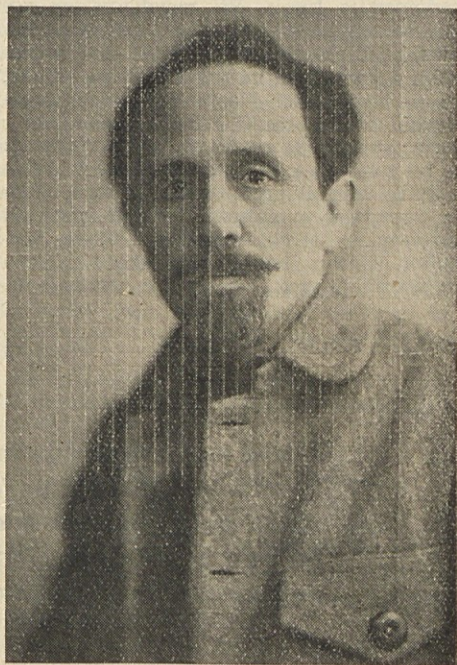
81-letni Ivan Flego se še danes natančno spominja vseh imen članov pripravljalnega, kakor tudi članov na ustanovnem občnem zboru, dne 25. julija 1897, izvoljenega prvega odbora. Člani pripravljalnega odbora so bili: Drago Godina, predsednik, Ivan Flego (Mezo), Andrej Cink, Lovro Flego (Lazar) in Cezar Kariš, odborniki. Razen teh, sta bila v stalni odbor izvoljena še brata Josip in Fran Sancin (Kotalj) in namestnika Luka Flego (Dražan) in Ivan Sancin (Kralj). Za predsednika je bil izvoljen Drago Godina, za podpredsednika Lovro Flego (Lazar), za tajnika Andrej Cink in za blagajnika Ivan Flego (Mezo).

Po občnem zboru je bila na dvorišču Gašparjeve gostilne prosta zabava, na kateri je prepeval pevski zbor »Velesila« in so razni govorniki pozdravljali rojstvo nove kulturne ustanove. Lastnik Gašparjeve gostilne je sedaj njegov sin, ki pa ni imel do zdaj niti pojma, da se je v njih hiši rodila in imela svoje prvo bivališče Slovenska čitalnica v Ščedni.

V Ščedni sta sicer delovala tedaj Gospodarsko društvo, ki je bila prva denarna zadruga na ozemlju poznejše Julijske krajine ustanovljeno leta 1880 in pevsko društvo »Velesila«, ustanovljeno leta 1889, ali čitalnica je bila za naš kraj nekaj popolnoma novega in nenavadnega. V Trstu in njegovi okolici ni bilo leta 1897 nobene ljudske čitalnice razen stare, že leta 1861 ustanovljene Slavjanske čitalnice v Trstu, ki pa je bila bolj za mestno gospodo, nego za ljudstvo. Značilno za Slavjansko čitalnico je dejstvo, da je prirejala v zimski sezoni »elitne« plesne, na katere so gospodje smeli prihajati le v fraku. Duševne hrane ni do-

bivalo naše ljudstvo v tej čitalnici, pač pa je dobivalo nekaj materialne hrane, to je nekaj kosil. Na ta kosila so prihajali dvakrat na teden, ko so imeli namreč šolski pouk tudi popoldne, srednješolski dijaki iz tržaške okolice. Sicer pa je bila Slavjanska čitalnica le po imenu čitalnica, ker je od približno 250 članov le redko kateri prihajal v čitalniško sobo. V resnici je bil to nekaj klub tržaške srbske in slovenske gospode, a niti klub ne, ker so člani napolnili čitalniške prostore in plesno dvorano le ob priliki že omenjenih elitnih plesov. Resnični klub in čitalnica mestnih Slovencev je bil tedaj Caffè Commercio, in ako bi bili imeli tako kavarno s časniki tudi v Ščedni, bi se tam čitalnica morda sploh ne bila ustanovila.

Čitanje ni bilo v dobi, ko se je ustanovila ščedenska čitalnica med našim ljudstvom mnogo razširjeno. Knjige Mohorjeve družbe so bile skoraj edina tanka nit, ki je naše

Ustanovitelj čitalnice Drago Godina

Ljudstvo vezala s prosveto, »Edinost« se je komaj začela polagoma iz tednika razvijati v dnevnik, a čitali so jo še zelo redki. Pevskih društev ni manjkalo ne v mestu ne po okolici, ali ta so le spodbujala narod za politično borbo in ustvarjala temelj za prosveto, prosvete same pa pevsko društvo ni moglo graditi. Zato so bile potrebne predvsem čitalnice. Seveda nismo mladi ustanovitelji pred šestdesetimi leti tako daleč mislili; nam niso zadostovale Mohorjeve knjige in »Edinost«, hoteli smo imeti na razpolago več knjig in časopisov in samo zato smo ustanovili čitalnico.

Prve svoje prostore je imela Slovenska čitalnica v že omenjeni gostilni Gašpar in sicer dvorano v prvem nadstropju nad gostilno.

Pozneje se je čitalnica okoli 1. 1900 preselila v hišo Sancina-Toča pred cerkvijo, kjer je imelo svoje prostore Gospodarsko društvo, ki je čitalnici pustilo po znižani ceni večjo sobo. Predsednik čitalnice je bil tedaj Benedikt Godina (Ban), medtem ko je Drago Godina prevzel predsedništvo Gospodarskega društva. Nekaj let za tem pa je Gospodarsko društvo kupilo posestvo sred vasi (kjer ima sedaj svoj sedež prosvetno društvo) in se 1. II. 1903 preselilo v svojo hišo s čitalnico vred, kjer je ostala čitalnica do fašistične nesreče, septembra 1927.

Članarina, ki so jo plačevali člani, se je takoj porabila za naročila časopisov. Današnja mladina, ki zna čitati le športna poročila, ne more razumeti kakšno neizmerno veselje so nam napravile čitalniške mize, obložene s časopisi vseh slovenskih dežel. Med njimi so nas najbolj zanimali ljubljanski dnevnik in leposlovni mesečnik »Ljubljanski Zvon«, ki je sicer prihajal samo enkrat na mesec, a ko je prišel, je bil za nas pravi praznik slovenske prosvete. Kakor predhodnik današnjih sten-časov, je ležala na mizi takoj od začetka debela knjiga, v katero je lahko vsak član napisal svoje misli, želje, opazke in predloge. Odbor je v tej knjigi odgovarjal na opazke in sporočal članom svoje sklepe. Ta knjiga je postala v kratkem času tako zanimiva in priljubljena, da so člani, še preden so prišli v roke časopise, pogledali najprej, če je v njej kaj novega; bil je nekak domači časopis, še več kot to, ker člani je niso samo čitali, ampak so bili tudi njeni sotrudniki, ne da bi jim bil kdo ukazoval, kaj smejo in česa ne smejo pisati.

Čitalnica je postala mnogo več, kot smo od nje pričakovali ko smo jo ustanovili: postala je shajališče najbolj zavedne in

najnaprednejše ščedenske mladine, žarišče slovenske prosvete in politike. Število njenih članov se je stalno množilo. Leta 1906 jih je bilo že 110, kar ni malo za tedanjo skoraj izključno kmečko vas, ako pomislimo, da jih je imela istega leta že 45 let stara mestna Slavjanska čitalnica 237. Kakor je že omenjeno, je bila ščedenska čitalnica prva, ki se je ustanovila v tržaški okolici, štiri leta pozneje so ustanovili čitalnico pri Sv. Jakobu in šele devet let pozneje (leta 1906) v Rojanu. Razen teh treh je leta 1906 obstajalo še neko bralno društvo pri Sv. Ivanu, o katerem pa nimam nobenih podatkov. Bržkone je bilo to društvo le bolj na papirju, ker se ni odzvalo, ko se je leta 1900 na njega obrnilo za podatke uredništvo brošure »Imenik slovenskih društev in udruženj v Trstu in okolici.«

Čudno se zdi, da je primer slovenske čitalnice v Ščedni postal skoraj popolnoma osamljen, ko je bilo vendar na koncu preteklega stoletja v Trstu in okolici vse polno pevskih, gospodarskih in drugih društev. Tudi je bilo v ostali okolici mnogo več slovenskih izobražencev kakor v Ščedni. Sicer se tudi v Ščedni izobraženci niso zanimali za čitalnico, od učiteljev na slovenski šoli v Ščedni ni bilo niti enega zraven. In vendar bi se morali zanjo zanimati prav učitelji, kakor potrebno in naravno nadaljevanje ljudske šole, posebno za tisto mladino, ki po ljudski šoli ne hodi v srednje in višoke šole.

Odkar so začeli zapirati slovenske šole in uničevati vse slovenske ustanove do septembra 1927, ko so razpustili tudi slovensko čitalnico v Ščedni, je seveda njeno delovanje skoraj popolnoma zamrlo. Naloga njenega zadnjega predsednika Srečka Šumana, ki je prevzel predsedništvo nekaj let pred razpustom, je bila edino ta, da reši in shrani za boljše čase, kar se je dalo še rešiti, to je društvene listine in knjige, ki jih je bilo takrat okoli 600, nekateri trdijo celo 700. Med temi celi letniki Ljubljanskega Zvona, Doma in Sveta in Slovana. Knjige so bile večinoma v slabem stanju, kar pomeni, da so jih člani pridno čitali. Neki član je vzel precejšnjo število čitalniških knjig s seboj v Jugoslavijo, nekaj knjig je vzel v svoje varstvo neka žena in jih zakopala, a tako slabo, da je prišla do njih voda in vse uničila. Vsega skupaj je ostalo kakih 150 knjig, ki so bile po vojni izročene prosvetnemu društvu.

Te knjige je torej uničila voda, medtem ko je na drugem mestu zakopane listine društva »Velesile«, med katerimi so bile tu-

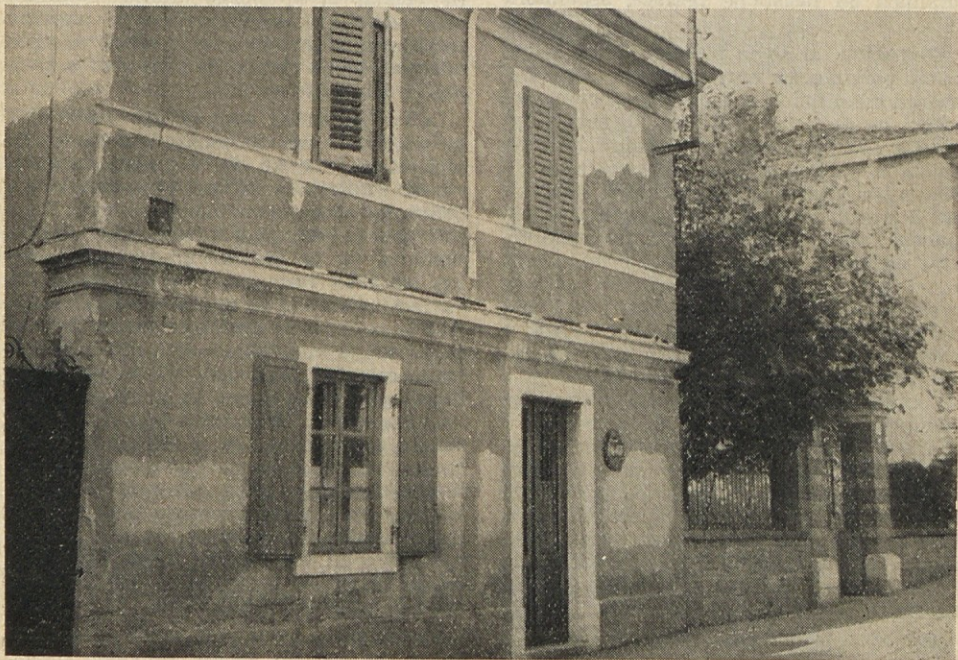
di nekatere listine čitalnice, uničil ogenj. Pod lopo Mateja Puriča na vogalu, kjer se Ulica Giardini odcepi od glavne Ščedenske ulice (Via di Servola), so izkopali namreč jamo, v katero so spravili listine, in jo pokrili s kamnito ploščo. Na tej plošči so potem mesece in mesece kuhali tropinovec in ko so po končani zgodovinski nevihti odkrili jamo, so našli namesto listin — pepel.

Edini dokument, ki ga je zadnji predsednik Srečko Šuman rešil, je tajnikova knjiga z zapisniki odborovih sej od 20. 12. 1897 do 15. 1. 1907. Škoda, da mi je ta knjiga prišla prepozno v roke, da bi jo mogel izčrpno porabiti za ta sestavek. Zato bom navedel le nekaj važnejših podatkov.

Pri seji od 20. 12. 1897 je bil sprejet predlog, da se plačata tamburaškemu zboru dva litra vina, kar pomeni, da je bil tamburaški zbor ustanovljen od čitalnice. To potrjuje tudi sklep seje 2. septembra 1901, da se dovoli društvena soba za vaje tamburaškemu zboru, ki je odsek čitalnice. In beležka v naslednji seji, da je tamburaški zbor daroval čitalnici 4 goldinarje. V prvih letih je bil odbor v velikih denarnih zadregah, kar je razvidno iz sejnega zapisnika od 16. 5. 1899, kjer je zapisano:

Ako čitalnica ne bo imela primernih uspehov pri koncertih, naj se iz malega dobička plačajo dolгови, ter naj se društvo razpusti. Čemu naj bi se mi trudili in žrtvovali, ko se ljudstvo ne zanima za društvo. Dalje tudi, ker je v naši vasi velika beda. Sicer so v vasi dobri posestniki, ki bi lahko pomagali, pa se ne brigajo.

Do polnega razmaha je prišla čitalnica šele po svoji preselitvi (1. 2. 1903) v prostore gospodarskega društva, ki jih je, z gostilno vred, kupilo na sredi vasi od posestnika Skrlja. Lega je bila zelo ugodna za društvo in še posebno za čitalnico. Pristopanje novih članov se je začelo v letu 1903, ki je bilo potem vedno številnejše. Skoro na vsaki odborovi seji čitamo o sprejemu novih članov. Na seji 13. 2. 1906 na primer jih je bilo spetih kar 6 na enkrat. Biti član čitalnice je postalo za prebivalce Ščedne, kot za domačine, tako tudi za priseljene Slovence, že skoro častna zadeva. Čitalnica ni bila več v denarnih stiskah, kar je razvidno iz tega, da je odbor plačeval naročnino za časopise in periodične publikacije vnaprej za celo leto, in da so na primer na seji dne 2. 5. 1906 sklenili nakup 33 novih knjig: Aškerc »Zlatorog« in »Mučeniki«, Zofka Kveder »Iz

Poslopje Gašparjeve gostilne v Ščedni, v kateri je bil prvi sedež čitalnice

naših krajev«, Murnik »Navihanci«, Ivo Sorli »Človek in pot«, »Bog«. Vošnjak »Na razsvitu« in »Zapiski mladega popotnika«, 11 Jerčičevih zvezkov, J. Trdina »Bahovi huzarji in Ilirij«, Anton Askerc »Izlet v Carigrad«, Zadnikovi »Zbrani spisik I. zvezek, Ivan Turgenjev »Otcij in sinovi«, Anton Čehov »Momenti«, Zofka Kveder »Iskre«, Regalli »Reliefi«, Ivan Cankar »Hiša Marije pomočnice« in »Gospa Judita«, Oton Zupančič »Časa opojnosti«, Jelovšek »Simfonije«, Ebin Kristan »Pod spovednim pečatom«, Dumas: »Monte Cristo«, Sienkiewicz »Z ognjem in mečem«.

Kot zanimivost bi bilo še omeniti, da je namestništvo dne 2. nov. 1900 ugodno rešilo prošnjo, da sme čitalnica razobešati trobojnico, nakar je odbor dne 6. maja 1902 sklenil, da se zastava razobeši nad društvenim oknom ob velikih praznikih in ob izrednih primerih. Dne 8. maja 1906 je odbor sklenil, da se pošlje v Ricmanje sledeči pozdrav: »Dragi Ricmanjci! Občni zbor Slovenske čitalnice v Šedni sklenil je enoglasno, da popolnoma odobruje junški boj, katerega vodite neustrašeno za naše svete pravice, ter kliče vam: Pogumno naprej do končne zmage! Živeli!« In da se pošlje hrvatski opoziciji, in sicer listu »Pokret« v Zagreb sledeča brzojavka: »Na sijajnem uspehu raduje se z vami Slovenska čitalnica v Šednu.«

Čitalniški predsedniki so bili za ustanoviteljem: od oktobra 1897 do 1900 Lovro Flego (Lazar), od maja 1900 do 27. 2. 1907 in še naprej, a se ne ve do kdaj, ker manjkajo nadaljnji zapisniki sej, Benedikt Godina (Van). Zadnji predsednik je bil Srečko Šuman, ki je prevzel predsedstvo nekaj let pred razpustom.

Odkar je pri nas zavladal fašizem in do konca zadnje vojne ni bilo mogoče seveda niti misliti na slovensko prosvetno življenje, in na ustanovitev novih čitalnic, po vojni pa smo namesto njih dobili prosvetna društva. Sicer pa bi morala tudi ta društva posvečati največjo pažnjo čitalniškim prostorom, ne toliko zaradi čitanja samega, temveč predvsem zaradi shajališča dinamične mladine in žarišča prosvetnega življenja, kakor je bila svoječasno ščedenska čitalnica, kjer se je med drugim rodil tudi ščedenski Sokol.

Lahko si mislimo, kakšen krasen uspeh bi bila dosegla ta ustanova, ako bi se bila nemoteno dalje razvijala in da je niso pred 30 leti zadušili fašisti, ki so morda še bolj kot mi sami spoznali njeno važnost in sploh važnost vsega gibanja našega mladokulturnega naroda s svojimi neizčrpnimi življenjskimi silami, ki so jih fašisti hoteli zadušiti, kar pa so seveda preprečili veliki zgodovinski dogodki.

70-letnica pevskega društva

„Hajdrih“ na Proseku

VEKOSLAV ŠPANGER

Pevsko društvo »Hajdrih« na Proseku je bilo ustanovljeno leta 1887. Nastalo je iz velike družine »Čitalnice« Prosek, ki je bila tedaj gonilna sila kulturnega vretja na Proseku.

Da se bolje spoznamo z ono dobo in s tem pravilno ocenimo kulturno vzgojo, ki si jo je nadelo P. D. »Hajdrih« na Proseku in okolje, v katerem je nastalo, se moramo povrniti v bežnem pregledu v dobo kulturno-političnega prebujenja, ki se je razcvetovala tudi na Proseku. S tem razvojem prebujenja pa ni šlo tako gladko, ker so se zakrknjeni starikopitneži upirali novemu razvoju.

Za opisovanje zgodovinskega razvoja, četudi omejeno na kulturno delovanje ene same vasi, v nekih zaključnih razdobjih, so dani tehtni razlogi v družbenem ustroju, kjer so neštete usedline preteklih zavirajočih pojavov, ki otežkočajo in zadržujejo razvoj, čeprav se ne spremenijo.

Primorski Slovenci smo živeli dolga stoletja pod vplivom dveh različnih kultur, italijanske in germanske.

Da bi se Slovenci kulturno osamosvojili, smo potrebovali seveda svoj kader in ta kader so tedaj ustvarjale »Čitalnice«. Šele nato je bila ustvarjena poglobljena podlaga društvenemu delovanju.

V vzdušju narodnega preporeda in elana politično-kulturnega prebujenja, ki se je uvrstila v tedanji dobi z novo ideologijo revolucionarnih gibanj in zajela najnavadnejši sloj, je bil dan pogoj za ustvarjalne sile novega kadra s tisto naglico, ki jih samo tako ozračje more ustvariti.

Na Proseku so tedaj živeli pomembni možje, ne samo za Prosečane, temveč za vse Slovence. Naj omenim le dva, Ivana Nabergoja, državnega in deželnega poslanca in občinskega svetovalca ter Ivana Gorjupa, deželnega poslanca in občinskega svetovalca. Medtem ko je prvi posvetil vse svoje življenje političnemu prebujanju Slovencev in uveljavljanju pravic Slovencev v državnih zbornici na Dunaju, se je drugi ukvarjal z organizacijo kmeta in kulturnih društev.

Na ustanovnem občnem zboru P. D. »Hajdrih« je bil Ivan Gorjup izvoljen za predsednika društva in je ostal na tem mestu petindvajset let, to je do svoje smrti leta 1912.

Pod spretnim vodstvom svojega predsednika se je P. D. »Hajdrih« krepko posta-

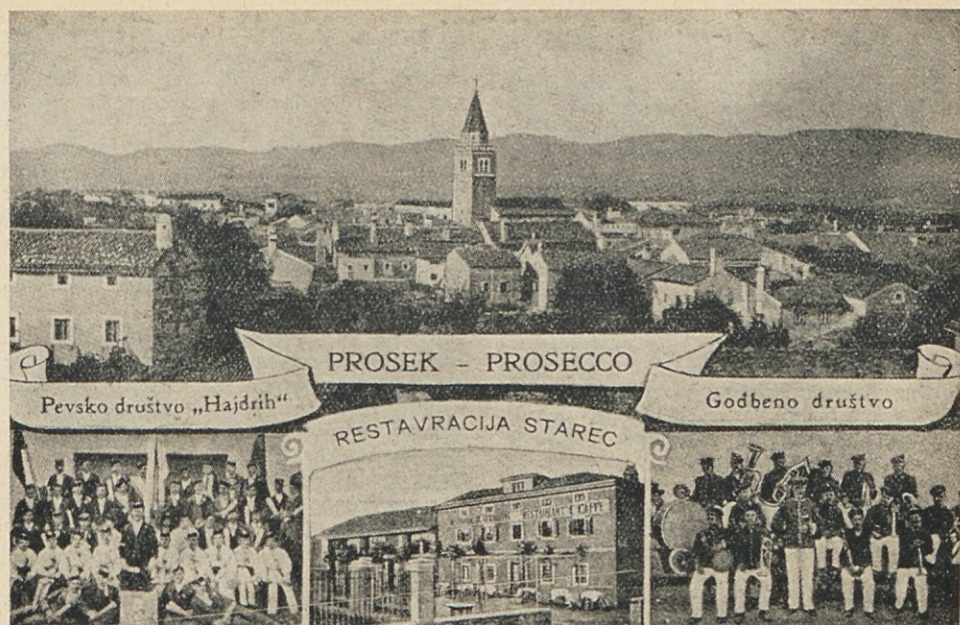
vilo na noge. Dobilo je svoje prostore v Starčevi hiši, ali bolje znano »Pri Turkovki«. V teh prostorih je nastalo žarišče ne samo »Hajdriha«, temveč tudi godbenega društva in dramske družine.

Toda že v samem začetku je naletelo na odpor cerkvenih upraviteljev in njihovih somišljenikov. To so bile prve težkoče, ki so ustvarile v vasi dva tabora. Stari tabor pod pokroviteljstvom cerkvenih upraviteljev, ki se ni mogel otresti tujih vplivov s tisto navlako, ki so si jo ustvarili med dolgimi stoletji, je gledal z nezaupanjem v novo prebujanje, zato je zavračal vsako sodelovanje z novo ustanovljenimi društvi, med temi seveda s »Hajdrihom«. Če upoštevamo takratne predsodke na vasi v pogledu novih stremeljenj, potem si lahko predstavljamo težkoče, ki so jih imeli napredni voditelji na vasi. In vendar je tekovanje med dvema taboroma postalo žilavo do znage naprednih sil, ki so pozneje močno vplivale na nasprotni tabor in ga s tem prisilile na umik.

Razvoj narodnega preroda na Proseku je še bolj naglo napredoval in želja po

Društvo »Hajdrih« ob razvitju zastave 8. sept. 1898

Razglednica, ki je bila izdana ob razvitju zastave

združevanju je pripomogla, da so se na predna društva naglo razvila in premagala nezaupanje. Medsebojno spoštovanje, disciplina in demokratični duh je vladalo med hajdraši. To je tudi vplivalo na širši krog in povečalo ugled ne samo v okviru svoje dejavnosti, temveč tudi na nasprotno področje.

V prvih časih je »Hajdrih« priredil koncert v Lukšovi dvorani, večje prireditve pa na prostem. To so bile prireditve večjega obsega, zlasti ob pet ali desetletnici ustanovitve. Ob takih slavnostnih prireditvah so sodelovala tudi druga slovenska društva, proseška godba na pihala in tudi dramska skupina. Na veliki prireditvi na prostem, 8. septembra 1898, ko je bilo razvitje zastave, je sodelovalo trideset pevskih zborov, med katerimi tudi »Zvon« iz Ljubljane. Vsako teh društev je zabilo zlat žebelj v drog zastave. Še danes s ponosom pripovedujejo starejši hajdraši, kako srečne so se počutili tisti dan, pa ne samo hajdraši, temveč vsi tisti, ki so se udeležili te slavnostne prireditve. In ni jih bilo malo, saj je bil Prosek tisti dan skoro preplavljen od ljubiteljev slovenske kulture. Slovenska beseda in njena glasba je donela daleč naokrog in dala nadaljnje pobude pri izobraževanju in združevanju. V

počastitev te prireditve so tiskali razglednico s sliko P. D. »Hajdrih«, godbenega društva in prostorov, kjer je redno nastopalo društvo. Razglednice so bile naprodaj v mestih in na deželi po Sloveniji.

Prireditve, prosvetnega društva »Hajdrih« niso imele na sporedu pevske točke, temveč dosledno svojemu namenu združevanja in pritegnitve množic je društvo organiziralo tudi zabavne večere, plese, posebno zabavne večere na zadnji dan leta.

Vse prireditve so bile v dvorani Dragotina Starca, ki jo je zgradil leta 1906 s pomočjo požrtvovalnih domačinov.

Leta 1912, to je ob petindvajsetletnici P. D. »Hajdrih« je bila spet velika prireditev na Gorjupovi njivi. Tedaj je zbor štel osemdeset pevcev. Tudi na tej prireditvi je nastopilo več slovenskih zborov.

Uspehe, ki jih je želo P. D. »Hajdrih« je treba pripisati prizadevanju požrtvovalnih pevcev in organizatorjev, zlasti pa spretnim in požrtvovalnim pevovodjem. Omenil bom le tiste, ki so delj časa vadili zbor: Koren, Hrast, Šonc, Čok, Ferluga, Vogrič, Komar, Čebulec, Kenda, Dragotin Starc, Karlo Cibic in Ivan Rebula. Od teh jih le malo še živi, Karlo Cibic, Prosečan po rodu, še vedno vadi znani pevski zbor v Mariboru, ki je najboljši na Štajerskem.

Ivan Rebula, tudi Prosečan, je kapelnik vojaškega orkestra v Jugoslaviji.

Po smrti zaslužnega predsednika Ivana Gorjupa je bil izvoljen za predsednika nje gov sin Alojz, nato Dragotin Starc in končno Rudolf Cibic. Zastavonoša pa je bil Andrej Škabar od razvitja zastave do nasilne razpustitve društva.

Med prvo svetovno vojno je zbor utihnil. Toda še preden so topovi prenehali svojo pesem, je še v letu 1917 zopet zadonel zbor. P. D. »Hajdrih« je po prvi svetovni vojni, okrepljeno z novimi močmi prirejalo domače koncerte. Leta 1924 je nastopilo na povabilo »Lipe« v Bazovici in naslednje leto v Sežani. Pozneje je razjarjeni fašizem onemogočil vsako delovanje P. D. »Hajdrih«, četudi ni bil uradno prepovedan obstoj.

Toda proseški hajdraši niso mirovali. Zbrali so se pri Cibicjevih, na pol ilegalno in imeli vaje do leta 1927, ko je P. D. »Hajdrih« bilo z odlokom prefekta razpuščeno.

A tudi tega odloka se niso ustrašili mlajši hajdraši. Z mladim pevovodjem Milkom

Cibicem so na Škabarjevem podstrešju nadaljevali delo, prevzeto od starejših hajdrašev. Seveda ni bilo več koncertov in nastopov. Vendar je bila mogoča dejavnost tudi v takih okoliščinah. V nedeljah in praznikih se je skupina preostalih pogumnih hajdrašev odpravila po kraških vaseh, kjer fašisti še niso divjali in kjer policija ni bila tako budna. Tam je zadonela slovenska pesem in dajala pogum in spodbudo udeležencem. Včasih so improvizirali pravi koncert s kako dramsko točko.

Ko pa je fašistovska policija opazila to delovanje preostalih hajdrašev, ni nič več pomagalo skrivališče na podstrešju in tudi kraške vasi niso bila več varna zatočišča. Skoro vse so spravili v konfinacijo na Ventotene. In tedaj je nastala tišina na Proseku vse do leta 1945.

Tradicija pa je še ostala na Proseku, zato lahko trdimo, da je današnji pevski zbor na Proseku-Kontovelu dedič in nadaljevalec kulturnega dela naših prednikov in obenem porok, da kulturna ustvarjalnost v teh krajih ne bo zamrla.

Iz tajniške knjige društva

od 1. 1894 naprej

„Adrija“

MILAN PERTOT

Ko sem prelistaval II. tajniško knjigo, to je od VI. rednega občnega zbora dalje, sem našel toliko zanimivosti, da bi bila res škoda ne priobčiti nekaj izvlečkov, ki naj pokažejo, kako so naši predniki pred približno 70 leti reševali razne prosvetne probleme in kako so to natančno zabeleževali v tajniško knjigo. Izredno zanimiv je jezik in reči moram, da je najti med vsemi zapisniki občnih zborov in sej 91 po številu tako malo napak, če pomislimo, da so bili tajniki sami preprosti ljudje, to je zidarji ali pa ribiči. Drugo je, kako so se lotevali z vso resnostjo vsestranskih ljudsko-prosvetnih problemov, ki so se vili kot rdeča nit skozi leta in leta in jih pravzaprav rešujemo še dandanes. Poleg vsega tega je bilo mnogo borbe z avstrijsko reakcionarno oblastjo, ki je nemalo krat hotela preprečiti z raznimi zvijačami tedanje preproste veselice kljub temu, da so bili naši ljudje zelo državljansko navdahnjeni in so se pri besedi cesar spoštljivo odkrili. Pa poglej-

mo, kaj nam pravi zapisnik VI. rednega občnega zbora od 11. marca 1894 med drugim:

»Predsednik odpre zborovanje s kratkim primernim govorom ter predstavi vladnega zastopnika c. kr. (cesarsko kraljevega) nadkomisarja Bacher-ja, kateremu v čast vstanejo udje raz sedežev.«

Sledilo je tajniško poročilo, poročilo blagajnika, knjižničarja, nakar so sledile služajnosti in volitev novega odbora. Ves potek občnega zbora je zelo natančno popisano.

Iz 1. seje po tem občnem zboru sta dve zanimivosti, ki naj jih navedem:

»Predsednik Dragotin Martelanc omenja, da se po navadi izvoli načelnik cerkvenemu petju in predlaga, da se isti voli. Volitev vrši se po listkih in izvoljen je jednoglasno dosedanji načelnik cerkvenemu petju odbornik Dragotin Pertot Križetov.

»Tajnik Dragotin Pertot prečita pismo g. Ražma bivšega pevovodje naslovljeno na

zadnji občni zbor »Adrije«, pa vsled krivde polževe pošte došlo prekasno katero se glasi:

Slavni zbor!

V duhu med Vami, s telesom v Bazovici kličem Vam

Pri morju da naša se pesem glasi,
Kjer rod naš, naš dom in naše je selo.
Znju vzbujat sinove iz spanja na delo
Je naloga sveta to »Adrija« Ti!

Zanimiv je zapisnik naslednje odborove seje, ki se glasi med drugim:

»Predsednik Dragotin Martelanc omenja, da sliši od več strani pritožbe na račun »Adrije«, ker ista že več časa ne napravlja nobenih veseljc. Omenja joč stiske v kateri se naše društvo nahaja radi pomanjkanja potrebnih prostorov v prireditvah društvenih veseljc, nasvetuje, da se napravi za sedaj koncert s petjem in sodelovanjem orkestra v gostilni »Obertnijskega društva« se vstopnino 20 kr. (krajcerjev). Odbornik Dragotin Pertot Križetov je zoper ta nasvet, ker bi »Obertnijsko društvo« ne dovolilo vstopnine. Blagajnik Anton Ščuka je za to, da bi se napravila popolna veselica, ali pa naj se vse opusti. Po daljši debati predlaga predsednik Dragotin Martelanc, da se piše odboru »Obertnijskega društva«, da nam prepusti za dne 27. maja t. l. vrt lastne gostilne v prireditvah koncerta s petjem in sodelovanjem orkestra in vstopnino 20 kr., ker nam drugače ni mogoče izhajati. Ako bi pa nam omenjeno društvo ne dovolilo gori omenjene vstopnine, naj se vsa stvar za zdaj opusti. Predlog predsednika Dragotina Martelanc sprejme se enoglasno.«

Kako so nadaljevali z reševanjem problema veselice odnosa koncerta nam pove zapisnik naslednje odborove seje:

»Predsednik Dragotin Martelanc naznaja, da se je poslalo pismo na Obert. društvo radi prireditve koncerta v društveni krčmi za dne 27. maja, da je pa omenjeno društvo odklonilo mašo prošnjo, ker bi ba je društvena krčma trpela materialno škodo in ker nameruje isto društvo obhajati 15-letnico svojega obstanka. Dovoljuje pa se nam prirediti omenjeni koncert v mesecu juniju t. l. toda brez vstopnine. Predsednik Dragotin Martelanc omenja, da bi omenjeno društvo utegnilo povabiti pevce »Adrijaša« k sodelovanju pri 15-letnici in vpraša navzoče kaj se ima v tej priliki zgoditi. Po kratki debati odloči se, da se društveni pevci udeležijo omenj. 15 letnice proti plačilu 15 gl. (goldinarjev), ako se jih na to povabi.«

Iz iste seje je tudi naslednji odstavek zanimiv in se glasi:

»Prečita se pismo odbora »Glasbene Matice« v Ljubljani v katerem prosi omenjeni odbor sl. (slavna ali pa slovenska) bralna in pevška društva, kakor tudi čitalnice, da naj blagovole priposlata kak denarni znesek za »narodni dar«, kateri se namerava v znak hvaležnosti slovenskega naroda pokloniti prezastlužnemu slovenskemu skladatelju Antonu Nedvedu. Ker pa žalostni položaj društvene blagajne ne dopušča, da bi se tej prošnji ustreglo, zato se ista odkloni. Odbornik Jakob Pertot omenja, da bi se lahko kaj dovolilo od nagraje cerkvenega petja ako odsek cerkvenega petja to dovoli. Navzoči udje cerkvenega petja dovoli na to 3 gl. (goldinarje) kateri naj se pošljejo odboru »Glasbene Matice«. Predsednik se zahvali odseku cerkv. petja za dodeljeni dar in sklene sejo.«

Mnogo je bilo neprilik tudi glede obnašanja društvenih članov in tako čitamo v zapisniku naslednje seje:

»Odbornik Jakob Pertot predlaga, da se izključita uda Fran Martelanc in Blaž Pipan, ker delata nečast društvu s popevanjem tujih pesmi. Tajnik Drag. Pertot je zato, da se ne izključita, ker bi se utegnilo napraviti kak razpor. Boljše bi bilo, da se jih prezira. Blagajnik Anton Ščuka je za to, da se ju s pismom pokara in prisili, da v teku enega meseca odgovorita — in stavi v tem smislu svoj predlog. Predsednik Fran Ščuka stavi predlog odb. Jakoba Pertota na glasovanje, kateri predlog pade medtem ko se predlog blag. Antona Ščuka sprejme soglasno.«

Da so bili predsednik in drugi odborniki vestni do skrajnosti so priča zapiski iz naslednje seje, ki pravijo:

»Tajnik prečita pismo gosp. Dragotina Martelanc v katerem prosi, da se mu dovoli dopust do 31. decembra t. l., kajti drugače mora se odpovedati predsedništvu radi bolezni. Dalje nasvetuje gosp. predsednik v svojem pismu, da bi se napravila veselica z igro in plesom v filijalki obrtnijskega društva ali pa na Greti. Odbor sklene enoglasno, da se gospodu preds. Dragotinu Martelanc dovoli naprošeni dopust in soglasno, da se napravi veselica s petjem, igro in plesom, v filijalki »Obrtnijskega društva« in sicer zadnjo nedeljo meseca novembra. V ta namen naj se začnejo precej pevske vaje in sicer do Rožnevenčne nedelje v župnišči poleg cerkvenega petja, potem pa v društveni sobi. Pričujočemu gosp. pevovalji nalaga se da izbere primerne pesmi v to.«

Ker je bil predsednik Dragotin Martelanec zelo bolan, se je odpovedal predsedništvu, a odborniki so sklepali na eni izmed naslednjih sej takole:

»Tajnik Drag. Pertot omenja težke bolezni in nevarnega stanja bivšega predsednika g. Martelanca in vpraša, kaj naj društvo stori, ako bi isti v kratkem umrl. Sklene se, da se društvo v tem slučaju vdeleži pogreba in corpore, da mu poje nagrobnico in da mu kupi venec z narodnimi travkovi.«

Iz zapisnika občnega zbora z dne 24. marca 1895. je razvidno, da je društvo zašlo v malo krizo in krivijo za to svojega pevovodja Ferdinanda Pertota kakor sledi:

»Odbornik g. Jakob Pertot omenja slabega delovanja društva, kateremu, da je edini vzrok dosedanji društveni pevovodja. G. Fran Godnig je istega mnenja ali naj se osebnosti spustijo in naj se vsa stvar izroči prihodnjemu odboru kateri naj vse potrebno vkrene, da se delovanje društva oživi. Nadalje govori isti gospod zahvaljujoč stari odbor, da je pri takih razmerah vendar še ohranil društvo celotno za kar mu gre hvala. Obrača se nadalje do udov pevec, da podpirajo prihodnji odbor v nje-ga delovanji, da naj bodo pridni v zaha-janji k pevskim vajam, naj spoštujejo učitelja in naj goje ljubezen do lepega petja. Ud g. Iv. Sancin prosi za besedo govoreč o slavnem delovanji društva v minulih letih in spodbujajoč ude pevec, da se spet za-vzamejo za društvo in proslavijo ime »Adri-je« ter končuje svoj krasni govor s pozivom do navzočih, da izvolijo vredne ude v novi odbor.«

V prvi seji po tem občnem zboru so reševali zadevo pevovodje takole:

Radi volitve društvenega pevovodje vna-me se daljša debata katere se vdeleže vsi navzoči, slednjič se izvoli dosedanji pevo-vodja gosp. Ferdinand Pertot pa pod na-slednjimi pogoji — da se pri učenju petja ima ozirati na odborova navodila. Da na-pravi mešani zbor in za vsaki glas po dvoje glasov zastoni. Za učenje petja dobiva 8 gl. (goldinarjev) na mesec in sicer 2 šoli na teden, poleg tega ima učiti mešani zbor tudi ob nedeljah in praznikih. Tajniku se naloži, da to pismeno naznani in pristavi, da se za odgovor čaka do nedelje, dne 7. t. m., ako bi ne bilo do tega dne odgovora, se odbor ne ozira več nanj.«

O eni izmed naslednjih sej je zapisano:

»Predsednik g. Fran Godnig omenja ve-selice od dne 16. t. m. v prostorih »Obert-nijskega društva« na vrtu in še precejšnje udeležbe od strani prostega občinstva med-

tem ko je inteligencija popolnoma manj-kala.«

Iz tega je razvidno, da so bile tudi tedaj prilike glede obiska kakor danes, ko se teh udeležuje povečini preprosto ljud-stvo.

Da so bili naši prosvetarji zelo domorod-ni in državnotvorni sem že prej enkrat omenil, vendar se mi zdi še potrebno, da izpišem še odstavek iz ene izmed sej pred cesarjevim rojstnim dnem, ki se glasi:

»Preds. g. Godnig omenjajoč rojstnega dne našega presv. (presvetlega) cesarja predlaga, da se napravi na predvečer ome-njenega dne t. j. (to je) 17. avgusta pevski večer v prostorih »Obrotnijskega društva«, da se kolikor mogoče proslavi imendan presvetlega cesarja. V ta namen naj se zberejo pevci ob 8 in pol uri zvečer v ome-njenih prostorih kjer bi se pele naslednje pesmi — Koračnica, Ostre su, Zavičaj, Zvečer, Bratje v kolo, Kantata (himna), Zrinjski Frankopan i. t. d. sprejeto jedno-glasno. G. Fran Ščuka predlaga, da se raz-obesi zastava na društvenem prostoru na rojstni dan presvetlega cesarja t. j. 18. av-gusta, sprejeto jednoglasno.«

Kako se je vršila proslava tega presvitle-ga cesarja pa je zapisano takole:

»Dne 17. avgusta slavilo je društvo pred-večer imendana našega presvitlega cesarja Frana Josipa I. Prostori so bili razsvetlje-ni. Pevci društva zbrali so se v narodnem društvu »Obrotnijskega društva« ter tamo prepevali slovanske pesmi. Po III. točki programa zapela se je stoje Hribarjeva Kan-tata, a predsednik Fr. Godnig je v krasnem govoru razjasnil pomen te zabave ter konč-al s trikratnim »živio« na očeta avstrijske zemlje, to je na presvitlega cesarja. Priču-joče mnogobrojno občinstvo odzvalo se je stoje in razoglavo in končalo s Hribarjevo Kantato. Pozno v noč končala se je ta slav-nost, a 18. avg. pri sv. maši pelo je društvo »in corpore« sv. mašo, a na prostorih društvenih razobesila se je zastava.«

Zelo zanimivo je predsednikovo poročilo na neki seji o neki veselici, katere čisti do-biček je šel za nakup nagrobnega spomeni-ka bivšemu umrlemu predsedniku in usta-novitelju »Adrije« Dragotinu Martelanču. Zapisano je:

»Predsednik omenja in razlaga o izidu zadnje veselice, katero je priredilo društvo dne 25. avgusta, koji čisti dobiček bil je na-menjen za spomenik (nagrobni) za pok. bivš. društvenega predsednika Dragotina Martelanca. Ta veselica vršila se je prav sijajno in dostojno. V prvo moram nagla-sati, da teden dni pred veselico sem pogle-

dal, kakor mi je bilo od sl. (slavnega) odbora naloženo, za veliki vrt restavracije »Miralonda«, toda po dolgem mučenju smo ga vendar dobili, ki je podpisal kontrakt za dvesto gl. av. vr. (goldinarjev avstrijske vrednosti), ako on, namreč dotični gospodar izostane od besede, tako rečeno, ako bi od nasprotne stranke podkupljen bil. In res se je to tudi zgodilo in sicer v petek 23. avgusta je lepo prišel dotični gospodar k predsedniku, da on ne more dovoliti za oni dan svoj vrt ter hotevši dati nazaj vloženi denar. Jaz sem se temu vpiral reki, da je kontrakt podpisan ter da mora dati svoj vrt za onaj dan, ako ne da, bode sodnijsko postopal proti njemu. Nakar je on z vso odločnostjo protestiral proti predsedniku, da on noče znati za nobeden kontrakt. Nakar mu je društveni predsednik pokazal njegov podpis, potrdil je dotični gospodar, da bode gledal pri banki, ako mu ista dovoli, nakar mu bode šele v soboto znal pozitivno povedati, kaj je z lokalom. Predsednik se je potrudil v soboto, da poizve, kaj da je. Nakar je govoril s istim ter rekel, da vrta ne more dati. Torej predsednik je zahteval svoto od 200 gold. ter vse one stroške, katere so bile do istega dne nabrani. On se je začudil ter uvidel, da ni drugega kakor vrt dovoliti. V drugo pa je bilo dovoljenje za obdržavati veselico. In to seveda kakor se pri vsaki veselici godi, da je zadnji dan prepovedana. Torej tudi ta mi odmanjkala tako, da je bila v soboto dne 24. 8. ob 11 in pol uri zjutraj prepovedana radi govora predsednika, vse pesmi in povrh še muzikalne stvari. Torej, ako si slavni odbor to stvar razjasni in premisli, videl bode, da ako je bilo naznanilo že v torek položeno dotični oblasti, to je slavnemu mestnemu magistratu in šele v soboto ob 11 in pol prepove celo veselico vključ v vsega tega, da so se že veliki stroški nabrali, da je od dotične oblasti stvar vse preveč na dolgo se vlekla ter da bi moglo društvo trpeti v materialnem obziru. Da to društvo ne bode trpelo, priskrbel je g. predsednik hitro položiti »rekurz« na visoko slavno namestništvo. Ta rekurz s prilogami vred se je priložilo vis. c. kr. namestništvu ob 12 uri (poldan) ter isto videvši, da veselica nima političnega smisla, je ob 1 uri popoldne — razun govora g. predsednika in pesem »Slovenski svet« je vis. c. kr. namestništvo je dovolilo ter sl. mesni magistrat poslal nam je okoli 9 ure zvečer v italijanskem jeziku dovoljenje, samo da je govor in pesem »Slovenski svet« od pevskega društva »Danica« prepovedano. Torej povsem tem vendar je prišel tisti dan t. j. (to je) 25. 8.

Krasen poletni dan cvel je okoli barkovljanskih obrežij. Vse je vrvelo iz bližnjega in daljnega kraja v krasno odičenem vrtu »Miralonda« plapolan z mnogoštevilnimi trobojnicami. Mestna inteligencija kakor vse, kar je bilo zavednega je bilo pohoditi to veselico, do dna srca čuteči žalost britke izgube ter namen veselice, na drugi strani pa radi tega, ker se je vodilo in opazovalo bratski in narodni napredek in kako so častili blagega pokojnika. Odzvala so se pevska društva »Danica« s Kontovelja, »Hajdriha« s Proseka, »Slava« od Sv. Marije Magdalene Spodnje, »Slovansko pevsko društvo« iz Trsta ter veselični odsek posojilnega in konsumnega društva iz Rojana. Društva so pela svoje izbrane pesmi, samo s Kontovelja »Danica« ni pela, ker jim je bila pesem prepovedana. Občinstvo je nemorno ploskalo društvom, ker petje je bilo jako izborno (tudi v »Edinosti« je bilo pohvaljeno). Predsednik naznani, da je govor prepovedan ter po dovoljenju dotičnega mestnega delegata prečital je pismo od g. deželnega in državnega poslanca Ivana Nabergerja. Godbo treba je še posamezno pohvaliti, ker je igrala izključno le narodne komade. Sploh z eno besedo rečeno, veselica se je vršila v vsakem oziru toli v materialnem toli v moralnem povoljno. Taj govor se je sprejel z živahnimi čestitkami do g. predsednika.

Iz naslednjega izrednega občnega zbora:

»Pevovodja g. Ražem opominja pevce naj se obnašajo dostojno, naj opuste kričanje ponoči (g. magistratni delegat prikimuje) in naj bodo sploh v izgled drugim.«

Iz zapisnika občnega zbora 1. 1900 še tole:

»Ud Cvetko Martelanec pravi, da je magistrat odvel cerkvenemu orglarju letno plačo 120 glđ. in ker sedaj plačuje vas sama organista se lahko zahteva od njega, da poučuje v cerkvi le slovensko petje. Piznava, da sedanja plača je premala in on da je prvi, kateri bo gledal na to, da se mu ta plača zviša, a zato da mora v cerkvi od sedaj naprej doneti izključno le slovensko petje.«

Mnogo je še napisanega o vzgoji pevcev, ki so ga tu pa tam malo preveč pocukali ob priliki takih veselice, nadalje o sodelovanju z drugimi bratskimi društvi, o nekem izletu, ki so ga napravili v Rojan (!) itd. Iz vseh sej veje ona domačnost in preprostost v izražanju in kako je vse do pičice natanko popisano. Te vrstice naj bi bile spodbuda vsem onim tajnikom današnjih prosvetnih društev, ki s tako težavo zabeležujejo našo ljudsko — prosvetno kroniko.

Barkovlje nekdanj in danes

RIKO PERTOT

Če se vzpneš s prošeške ceste pri svetilniku na Greti do »Rdeče hiše« pod Komeščino, se ti odpre krasen pogled na Barkovlje. Slika se vije v polkrogu od Tenjanjevega skozi Staro goro, gre v ključu pod Gašperji skozi Boved, Zajdovce, Cjake in Kozjak in se nadaljuje s strmim pobočjem pod Kontovelom, da se konča z belim miramarskim gradom, ki je kakor protiutež belemu svetilniku na Greti. Če naletiš na jutro, ko je tisto noč deževalo, ti sega pogled do Tržiča, izliva Soče in do Gradeža. Srednji del slike napolnjuje Tabor, Spolovina, skupina hiš okrog cerkve, Grad, Speklatovec in Judovec, spodnji del pa pokopališče, stavbe ob morski obali, vrt, pristan in dolgo obrežje, ki se konča za oko pri miramarskem gradu.

Pred dobrimi petdesetimi leti se ti je nudila čisto drugačna slika. Barkovlje, ki se raztezajo v skoraj tri kilometre dolgi zračni črti od Trstenika do Judovca, so bile posejane z redkimi hišami, tako da si se vprašal, zakaj so pravzaprav te majhne skupine hiš tako oddaljene druga od druge. Ali je bilo treba Judovcem hoditi skoraj do pod Kontovela in Gašperjem skoraj do pod Opčin, ko je bilo ob obrežju toliko prostora? Danes so se te praznine napolnile in se še polnijo tam, kjer se pred leti človeku niti ni sanjalo, da bi bil prostor primeren za zidanje. Tetiči in Tenjanjevo, ki so šteli pred dobrimi petdesetimi leti pet do šest hiš, se danes ponašajo s svojimi tridesetimi vilami, v Bovedu rastejo hiše dan za dnem in ob prošeški cesti so že lepe nove naselbine, ki se bodo v kratkem času prav gotovo še pomnožile glede na povezavo z mestom, za kar skrbijo avtobusne proge.

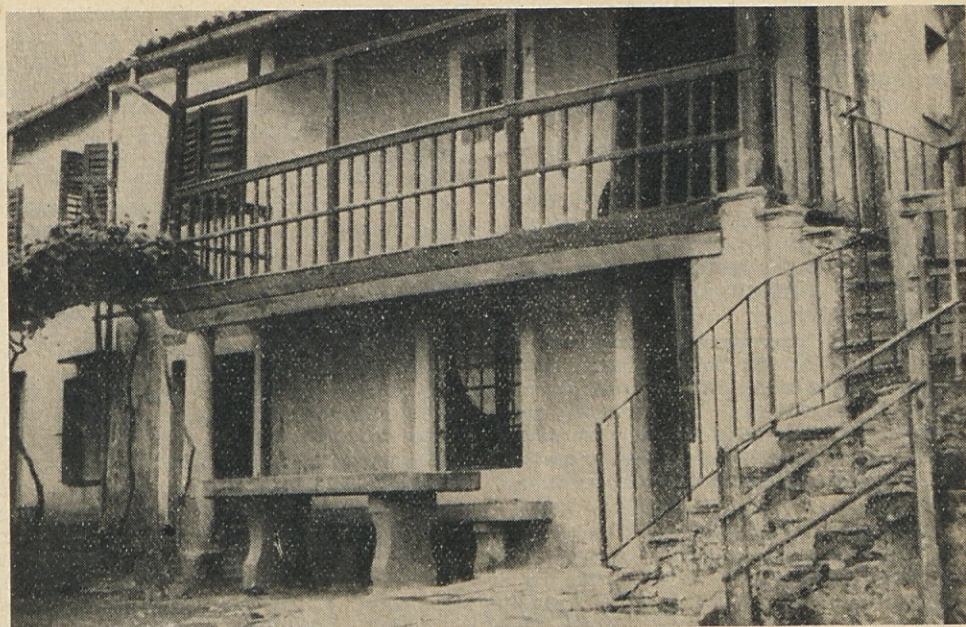
Kakor povsod, tako so pustili naduti in oholi Amerikanci tudi v Barkovljah sledove svojega vladanja na Tržaškem ozemlju. Prav v sredini vasi nasproti vrta so sezidali mastodontično stavbo, ki popolnoma kvari slikovitost tega najlepšega kota tržaškega predmestja. Človek se vpraša, kje je bil takrat tehnični urad, da je dovolil zidanje stavbe, ki bi delala čast New-Yorku ne pa Barkovljam. Saj Barkovljani nismo

Amerikanci, da bi gledali morje z desetega nadstropja. Od vrta do Paleževine nas loči nekaj sto metrov poti in od tam imamo krasen pogled na morje in povrhu še na tržaško mesto. Pravijo, da se po toči ne da zvoniti, ali vendar bi se lahko streljalo pred točo.

Seveda se današnje stavbe razlikujejo od starih barkovljanskih hiš, ki so imele stopnice večinoma od zunaj in so se končale na manjšem ali večjem »baladurju«. Kakor še danes na Krasu, tako so služili taki »baladurji« za sušenje perila, koruze in radi-

Barkovlje — »Cijaki«
Zadnja »kura«

Stara pendlovska hiša v Bovedu. (Barkovlje)

ča za seme. Pred marsikatero hišo je stala kamnita miza s kamnito klopjo, in če ne vsaka hiša, vsaj marsikatera je imela na dvorišču vodnjak. Karakteristične so bile tudi hiše s »kurami«, izbočinami večinoma v polkrogu v vislih hiše, ki so služile za kuho. V Barkovljah najdeš še zadnjo »kuro« pri Cjakihi in ravno tam še zadnji baladur.

Kar se tiče cest se Barkovlje niso spremenile niti za las. Če stojiš z vozom na Kozjaku pri mitnici in hočeš priti z njim do kontovskega pristana ob miramarski cesti, moraš napraviti ovinek tja do svetilnika in od tam kreniti v smeri, od koder si prišel, za kar rabiš z oslovsko vprego dobro uro. Pomanjkanje cest je za nekatere dele Barkovelj prava sreča. Kaj ima pravzaprav vaščan od tega, če se zračni prostor okoli njegove hiše napolni s stavbami, ki mu jemljejo razgled na desno in levo?

Njegov bližnjik je navadno tujec, ki govori drug jezik in večkrat postane celo gospodar. Bolje po klancih Barkovljan z Barkovljanom, kakor po lepi cesti s tujcem. Tako je mislil v tistih časih tudi mestni svetovalec Martelanc. Ko so mu nekateri očitali, da se ne briga za ceste, vodo in luč, jim je lepo odgovoril: »Ko

boste imeli Barkovljani lepe ceste, luč in vodo, bodo Barkovlje v resnici lepe, a vaše ne bodo več, kajti na vaših posestvih bo zavladal tujec. »Vsakdo, ki danes sledi z zaskrbljenostjo pojavu, kako izginjajo posestva iz naših rok v tuje, mora občudovati daljnovidnost tega očaka.

Seveda so se s hišami, časom in razmerami spremenili tudi vaščani. Barkovlje so bile predmestna vas, kjer so se vsi poznali, a danes ni več tako. Kako naj bi Trsteničar poznal Judovca, ko se več ne srečata. Svoj čas so bili Greta, Trstenik in Komeščina povezani z Barkovljami, danes pa je nastala povezava z mestom. Trsteniški in komeščinski otroci, ki so hodili v barkovljansko šolo, posejajo danes rojansko šolo, a tudi odrasli, ki delajo v mestu, so se popolnoma odtujili Barkovljam. Barkovljani se srečamo z Gretarji, Komeščinci in Trsteničarji samo ob priliki pogrebov, kajti ti kraji so še danes povezani samo cerkveno z našo vasjo.

V tistih časih so se domačini shajali po gostilnah. Seveda bo marsikdo takoj pripomnil, da so tam pijačevali. Pa ni tako. Res da si srečal skoraj v vsaki barkovljanski gostilni po nekaj pijančet, a večinoma so bili taki gostje, ki so šli na svoj polič, katerega so krvavo potrebovali in zaslužili.

li, saj se takrat ni delalo, kakor se dela danes, po osem ur dnevno, ampak »od vida do vida«. Tudi je bila gostilna urad za delo. Tam se je zmenil kovač za kovaška dela, mizar za mizarska in zidar za zidar-ska.

Življenje je bilo takrat precej trdo, kaj-ti delavci so prejeli za deset do dva-najsturno delo le borne mezde in za vsak-danje potrebe so morale priskočiti na po-moč žene, ki so bile povečini perice. Po-zno v noč so garale te reve in nosile težke cule perila v mesto in to še preden je bil peljan tramvaj.

Kljub bolj skromnemu in zaskrbljene-mu življenju so bili barkovljanski možje napredni in zavedni. Bili so med prvimi v Trstu, ki so skrbeli za lepo slovensko pet-je. Slovenska pesem, in edino le ta, se je glasila po vseh gostilnah in tudi po cestah v poznih nočnih urah, s čimer se danes

Barkovljani ne moremo več pohvaliti. Ra-di so hodili poslušat slovensko petje tudi drugam in celo v oddaljene kraje. Tolmin ni ravno tako blizu Barkovelj in vendar je šla tja večja skupina Barkovljanov, da prisostvuje obletnici tolminske čitalnice. Upoštevati je treba pri tem, da ni bilo takrat takih zvez, kakršne imamo danes.

Cesta iz Barkovelj do Trsta je bila vedno polna pešcev, ki so imeli opravka v mestu in to ob vsaki uri. Gruče Kontovelk in Prosečank so se pomešavale z Barkovljan-kami in vsaka je nesla koš, jerbasa ali pa culo. Danes srečaš na tej cesti le tu pa tam kakega meščana, ki gre do Barkovelj, da si malo pretegne noge.

Ko primerjamo starejši Barkovljani da-našnje razmere s takratnimi, pridemo na-vadno do zaključka, da je v tistih časih predla precej trda ali vendar si želimo po-vrnitev tistih lepih časov.

Nekač so peli mlini...

MITJA PRESEL

Dolina Glinščice, kdo je ne pozna, nje-nih divjih skalnih rebri, slapa in tolmu-nov. Kdo še ni občudoval te krasne debri, tega gorskega sveta lepote in divjine?

Že od nekdaj so se zbirali tu različni ljud-je. Dobri plavalci so preiskovali njene tolmune, plezalci so se pomerili z njenimi vrhovi, geologi so preiskali njene sklade, zgo-dovinarji razvaline gradov, navadni izlet-niki pa so tu občudovali delo vsemogočne narave, življenje in borbo človeka v njej. Skratka, vsakemu še tako zakrknjenemu človeku nudi dolina Glinščice nesebično svoje večne lepote in čare. Prav pri koncu te lepe doline, ki jo občudujejo ljudje, sko-zi tisoče let, pa se skriva vas, oziroma naj-manjša vasica, kar jih poznamo tu v naši bližini. Le-ta je marsikomu manj znana: kajti skrita je prav na koncu te doline in se zdi kot da bi bila zagozdena med dva hriba. Ta vasica je Botač.

Kako je pravzaprav nastal, kaj je gna-lo ljudi, da so si tu postavili svoje hiše, daleč proč od drugih vasi? Sicer pa, če si slučajno na Jezeru v osmici, pa se potrdi še do Botača, ne bo ti žal. Z Jezera zavij mimo kala navzdol po poti, ki je sicer po-dobna jarku, pa kaj si hočeš? Hodiš lepo navzdol in pred teboj se odpira dolina. Čudovita je: na tvoji levi je pobočje strmo

in vse zaraščeno s pritlikavimi mladimi hrastiči, brinjem in različnim grmovjem. Tu lahko poslušaš v poletnih dneh orke-ster glasnih prebivalcev našega sončnega Primorja — skržatov. Seveda je poleg njih, ki so pravzaprav le gostje tega brega, med skalami po luknjah in drevesih še polno operjenih in štirinožnih roparic. Tako so skobci, sove, kanje in postovke, kune, pod-lasice in lisice. Če imaš s seboj še kakega dobrega štirinožnega prijatelja, ti bo ver-jetno hotè ali nehoteè splašil kako zaspa-no sovo ali kaj drugega.

Pravo nasprotje od tega zelenega brega, pa je pobočje na tvoji desni. To je popol-noma golo: mogočno skalovje, razjedeno od dežja in vetra. Cerkvica sv. Marije na Pe-čeh, do katere te vodi ozka steza in končno na dnu tega »kanjona« potok ali rečica Glinščica, ki ob obilnem dežju že kar zdivia, ob poletni suši pa je čisto pohlevna in jo tu z visine komaj opaziš kako leno se vije po tesni strugi, podobna srebrnemu traku. Hodeč malo naprej po poti, se usta-vi nad drugim tunelom železnice, ki pelje iz Trsta v Drago in naprej do Kozine.

Glinščica, kako lepo domače ime, kako je vendar nastalo? Če si nekoliko geologa, opaziš, da je svet tu do reke glinast, la-pornat, onstran pa apnenčast. Ime pa iz-

vira verjetno iz dobe prve naselitve Slovencev po naših krajih. (VI. stoletje po n. št.) Slovenci so keltsko besedo »glaons« — kar pomeni bister, kristalno čist, prevzeli in jo prilagodili sestavi tal, po katerih je že takrat tekel bister potok. To je po glinastem peščenjaku in laporju. Odtod beseda »Glinščica«. Tukajšnji ljudje jo imenujejo po svoje »Klinščica«.

Zgodovinskega pomena pa so tudi razvaline gradov, ki jih vidiš naokoli. Ti gradovi imajo zelo burno zgodovino za seboj preko starega in srednjega veka. Njih nastanek je različen. Tako socerbski grad nad Dolino, botaški in grad na Robidi, imenovan Mokò, Socerbski grad stoji na strmi peščenjakovi pečini, ločeni po prepadu od glavne gmote apnenčastega socerbskega Krasa. Zidan je bil iz ruševin nekdanjih gradišč. Botaški grad je zrasel iz stare rimske stražne utrdbe v močno zgradbo. Njegove razvaline še lahko vidiš nad prepadnim pečevjem nad Botačem. Varoval je velik del ozemlja, obenem pa za tiste čase važno pot iz Trsta skozi Glinščico v Istro. Najmočnejši je bil Mokò na Robidi. Pozneje so kakih 300 let vladale po teh gradovih razne nemške plemiške rodbine, ki so nadzorovale delo kmetov — tlačanov in ropale potujoče trgovce. Kakor vsi gradovi, so tudi tile propadli z iznajdbo smodnika. Danes stoje njihove razvaline kot nemi spomenik nekdanjih žalostnih dni.

Tudi cerkvice, ki jo vidiš, ni bila nekoč taka. Prvotno je bila majhna kapelica, nato je po večkratni predelavi postala cerkev (XII. stol.). Danes je obnovljena, trdna in predstavlja priljubljeno izletniško točko (235), s katere krasno obdružuje slap Glinščice.

Nič čudnega ni, če zaslišiš tu nenadoma neko govorjenje in ko se ozreš, vidiš nad seboj drzne plezalce, ki hladnokrvno preizkušajo svoje moči in znanje po nevarnih grebenih. Že odkar obstaja planinstvo v Trstu, je bila dolina Glinščice plezalna šola za mlade gornike. Še danes je znana tako imenovana »Jugova stena«. To je najbolj obiskovana stena v jugozahodni plati Malega Krasa. To steno je prvi preplezal Josip Cesar s tovariši. Krstil jo je v spomin na pok. prijatelja dr. Klementa Juga, utemeljitelja moderne turisticke. Polici nad to steno pa je dal ime: »Zlatorogova polica«, kar prijetno spominja na naš Triglav. Če pa te zanima in sam iščeš tod še naprej, boš našel v »Cozzijevi smeri« še v steno vklesan napis »Plez. 2«, kar je delo slovenskega gornika iz prvih let porajajočega se gornštva na slovenskih tleh.

Toliko o zanimivosti doline same. Sedaj pa naprej. Pot prične močno padati. Čez progo prideš pri novi čuvajnici. Tu te sprejme strahovit pasji lajež, ki močno odmeva po vsej debri. Malo pohitiš, da izgineš kosmatincem izpred oči in naenkrat si v objemu zelenja in polj. Takoj opaziš lepo obdelane njive in skrbno negovano vinsko trto. Še bolj se pogreznesh v zelenje in prijeten hlad te obdaja. Mimo zapuščenih zidov — nekdanjih mlinov, ob katerih se tiho pretaka med kamenjem Glinščica, prideš v vas, ki te čaka skorajda »z odprtim mi rokam«. Ni velika. Nekaj hiš s petimi družinami, šteje vsega skupaj le 18 ljudi, od teh je le 6 moških sposobnih za delo. Sicer pa se ustavimo kar v najbližji hiši, to je štev. 2, pri Sancinovih. Prijazna kmečka hiša s še bolj prijaznimi stanovalci. Takoj ti žegnemu od dolge poti postrežejo z res odličnim domačim vinom.

Botač je majhno naselje, ki je nastalo ob gornjem toku Glinščice. Da teče potok po tem suhen Krasu je redek pojav. Zato so bili prvi naseljenci verjetno že poklicni mlinarji, ki so izkoristili to naravno dobroto. Sezidali so mline, seveda preproste. Iz nekoliko uravnane struge so naredili jez z zatvornicami, kjer se je zbirala voda, da je potem enakomerno tekla na kolesa. Mlinsko kolo je bilo na dveh oseh in je gnalo, s pomočjo posebnega sistema koles, glavno pokončno os, ki je nosila mlinski kamen. Pod tem vrtečim se kamnom je stal še eden nepremični. Med ta dva kamna se je vsipalo žito in se mlelo v moko. Mlinar pa je vrteči se kamen bolj ali manj privzdignil, kakršno moko je želel kmet imeti: ali bolj debelo, ali bolj fino zdrobljeno. Potem so moko presejali.

Kadar pa je bilo treba kamen poostriti, je mlinar vzel kamen ven, ga namazal z ogljem in potem po potrebi s posebno nazobčanim kladivom zbrusil. Kjer je kamen bolj uglajen, bolj se ga prime črna barva oglja in ko ga je brusil je barva izginjala in mlinar je vedel, da je tam kamen že izbrušen.

Po zunanosti pa so bili mlini skoro vsi enaki. Veselo so klopotali po sicer tihi dolini Glinščice. Mlina sta bila v začetku dva, potem trije, pozneje že šest. Okoli teh in prav zaradi mlinov je začela rasti vas. Obrt se je izplačala, kajti modernih električnih mlinov v starih časih ni bilo. V poznejši dobi so sicer bili, a daleč in tudi so ljudje rajši nosili v svoje mline, k domačim ljudem. Tako so prihajali kmetje iz bližnje in daljne okolice z vozovi polnimi žita v ovčjih mehovich. Revnejši pa so

prinesli žito kar na ramah. Najstarejši mlin je bil Ljubičev, nato sta bila dva Žerjalova, Čačev, Bakov in Sancinov. Botač je živel dolga leta od tega. Potem je prišel fašizem. Nove določbe in navodila so hudo prizadele mlinarje. Mlini so vedno bolj poredko klopotali. Končno je prišel še visok davek, a zaslužek je bil premajhen. Mlinarska obrt, ki je včasih lepo cvetela, je začela propadati. Eden za drugim so mlini utihnili in začeli razpadati. Zadnji je bil Sancinov. Utihsnil je leta 1933. Dandanes se vidijo le zidovi teh mlinov, zidanih iz sivga kamna, lapornega izvora. Od tedaj Botač nima več pravega lica. Kot smo videli je ljudi le še malo. Le-ti životarijo nekako »robinzonsko« življenje. Hrani jih zemlja, ki je na splošno zelo dobra, in tudi vlage ji ne manjka. Lepo uspevata v njej zlasti koruza in ječmen, malo slabše pa pšenica in ostalo. Zlasti vinska trta je zelo negovana in neredko dobro obrodi. Tudi pobočja gričev, na katerih so stali gradovi so bila zasajena z vinsko trto in vsa obdelana. Danes pa tega in še marsičesa ni več. Še pred 30 leti je vasica Botač štela okroglo 40 pre-

bivalcev. Potem so minila leta in vojna vihra je pobrala ljudi, slabe razmere po vojni so pripomogle k smrti mnogih starčkov, mladina pa se je poročila drugam. Tako šteje Botač le še borih 18 ljudi. Podoba je, da bo Botač v doglednem času povsem izumrl.

Ljudje so preprosti, vedri, zavedni in nimajo velikih zahtev. Že od nekdaj so navajeni na preprosto, skoraj idilično življenje. Vendar sta elektrika in voda v današnjih časih nujna faktorja za življenje, pa naj bo še tako preprostih ljudi. No, v Botaču sicer imajo elektriko, napeljalo jim jo je iz Drage podjetje SVEM. Drugače je s pitno vodo. Te sploh v vasi sami in po hišah ni. Voda sicer teče ob vasi — Glinščica, ali ta še zdaleč ni pitna, vsaj za ljudi ne. Vso pitno vodo, ki jo ima Botač, predstavlja majhen curljajoči izvirek, ki prihaja kdove od kod in iz kakšnih podzemeljskih virov. Pa naj bo, voda je sicer naravna, čista in okusna, a kaj pomaga, ko pa je onstran meje — v Jugoslaviji. Vmes teče še Glinščica, preko katere drži most, če se smemo tako izraziti, kajti ta »most« obstoji v tem, da sta kaka dva metra nad

vodo položeni dve tračnici, na katerih je tu pa tam kaka trhla deska ali tram. Vmes so seveda luknje. Tak »most« v razpadajočem stanju bi že davno ne smel služiti svojemu namenu, ker je zelo nevaren zlasti za stare ljudi, ki hodijo čezenj k studencu po vodo.

Popravitlo mostu v Botaču ne bi kdove kako obremenilo proračuna dolinske občine. S tem bi zelo ugodili vaščanom, ki so že itak močno prizadeti z neprikladno načrtano mejo, ki je vasi odrezala polja in vinograde, kamor morejo iti le trikrat v tednu, kar je vsekakor premalo za nujna poljska dela. Popravitlo mostu bi tudi omogočilo lažji dovoz poljskih pridelkov, ki jih sedaj spravljajo le s težavo preko Glinščice.

Šolska mladina pa hodi vsak dan in ob vsakem vremenu po naporni poti v osnovno šolo v 2 in pol km oddaljeni Boršt.

Žerjalov mlin pri Boljuncu

In tako dragi bralec, ko se boš vračal iz Botača in slišal veselo vriskanje izletnikov pri cerkvi Marije na Pečeh ali kričanje otrok v Glinščici, vedi, da je bila dolina Glinščice včasih še lepša kot je danes. Globoko v njej so peli mlini, vas je živela lepše, idilično življenje. Poleg plezalcev raznih planinskih društev so hodili tod po

pisanih skladih laporja ljudje, težko obloženi z mehovi žita.

Danes tega ni več. Življenje v Botaču bo nekoč utihnilo, maloštevilne hiše bodo začele razpadati, kot so razpadli mlini in mogočni gradovi, ki so jih izpodjedle razmere in izgledal neizprosni zob časa. Ostal bo le še spomin, morda ime na vas Botač.

Hrib Kokoš

in njegova okolica

MITJA PRESEL

Če te zanimajo kratki izleti v naravo, v katerih z malo truda veliko vidiš in se naužiš lepot, potem ti svetujem, da obiščeš ob prvi priliki hrib Kokoš.

Ker je pobočje od naše strani, to se pravi iz Bazovice, precej strmo, je bolje, da te potegne avtobus do Peska, od tam pa jo lepo mahneš po grebenu na vrh. Spotoma si lahko ogledaš lično narejen rezervoar za vodo in nehote pomisliš, kakšen napor je terjalo delo betonske zgradbe na tej višini. Kako so pripeljali material, vodo, stroje itd. No, pa se je vseeno izplačalo, saj ima sedaj Gročana, Pesek in Draga stalno čisto pitno vodo. Čez nekaj časa si končno na vrhu, na tako imenovani groblji.

V zadnji vojni so Nemci prisilili ljudi, da so jim nosili kamenje na vrh. Tu so zgradili velik bunker za protiletalsko obrambo Trsta. Položaj bunkerja je bil precej dober, a na srečo je prišel ravnokonec vojne. Nemcem je odklenkalo, bunker pa je začel razpadati. S časom so današnje oblasti iz bunkerja zgradile velik kamnit kvader, na katerega so postavili trigonometrično znamenje, ki označuje višino 672 m.

Malo niže pod znamenjem raste sredi ostrega kamenja in živih skal bor-viharnik. Majhen je in precej oklešen od vetrov in dežja ter črn od strel. Pa vseeno kljubuje vsem viharjem že leta in leta in njegove korenine se še trše zajedajo v živo skalo. Poleg njega pa stoje borni ostanki sosed,

ki je podlegel v večni borbi za obstanek. Se niže pod njima, najdeš lepo zeleno praproto in razno grmičevje.

Sicer pa občuduj razgled! Pod teboj leži Bazoviška planota z vasjo in cestami, Opčine in v daljavi Furlanija. Prav spodaj pa Tržaški zaliv, Istra, Koprsko, Slavniki itd. Ob lepem vremenu se ti pokaže še alpska veriga velikanov.

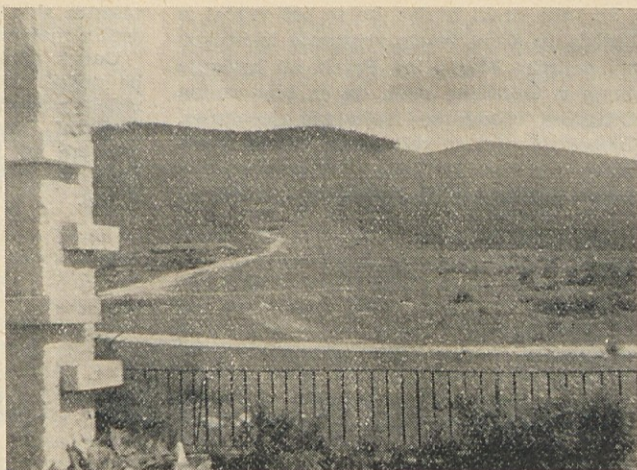
Daleč za teboj pa je meja z Jugoslavijo, kar hitro spoznaš po značilni hišici jugoslovanskih graničarjev. Meja teče nato nekaj časa pod grebenom, ter ga preseče v 100-metrskem posekanim pasu, spuščajoč se nizdol po pobočju, čez gmajno, lipiško cesto in dalje na drugi hrib.

Severno pobočje je še najbolj pogozdeno s črnim borom, hrasti in največjimi grškimi jelkami na našem teritoriju. Danes pobirajo od njih seme in ga pošiljajo celo drugim gozdarskim drevesnicam v Italijo. Poleg tega je grška jelka s črnim borom vred edino drevo, ki najbolj kljubuje tegobam našega Krasa, in hkrati izboljšuje zemljo. S svojimi močnimi koreninami prodre globoko med kamenje in v trdo zemljo, od koder srka potrebne hranilne snovi, ki preidejo nato v njene iglice. Ko se te posuše in padejo na tla, segnijo in se izpremenijo v rodovitni humus. Se le po letih, ko se nabere dovolj humusa, vsebuječega mnogo dušika, lahko uspevajo listavci.

V tem severnem pobočju se zadržuje mnogo divjadi. Stare ljudi spominja ta

stran na dogodek iz leta 1923, ko je bil tu umorjen mladi lovec Bucher. Bil je sin takratnega predsednika tržaškega lovskega društva. Hotel je prestati lovski krst z dobrim strelom na srnjaka. Nekje je bilo slišati strel in mladi Bucher se je s prestreljenim čelom zgrudil v dehteče brinje. V severni grapi na oni strani meje stoji njegov spomenik. Zločin se ni nikoli razčistil, ljudje pa pravijo, da so ga zakrivilo divji lovci, ki so imeli tu svoj raj in jim oblasti niso mogle nikdar do živga.

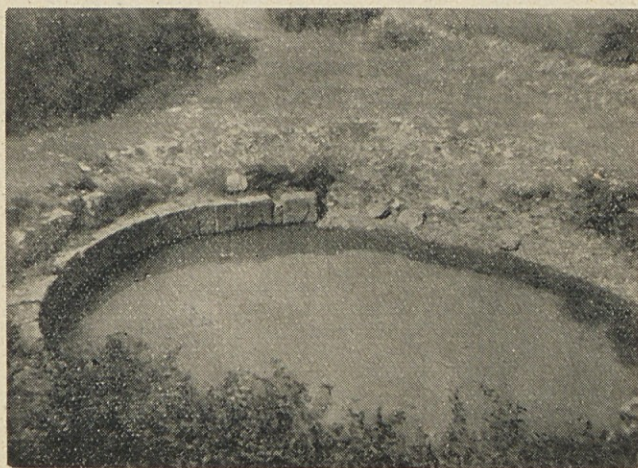
Bolj južno ob vznožju vidimo strelišče. Napravili so ga še za časa stare Avstrije. Ob njenem razsulu, so ga prevzeli Italijani, v novejšem času pa anglo-ameriške čete, ki so strelišče lepo preuredile in ga prikrojile svojim potrebam. Včasih, še nedavno tega, je bilo tu skoraj vsak dan živahno streljanje. Močno pokanje pušk, je splašilo vso divjačino iz gozda na drugo stran hriba, tako da je bil ta del zelo pust in tih. Za tarčami je nasip, v katerega se je zarilo brez števila krogel. Ko je streljanje ponehalo in so vojaki odšli, so prišli domačini in tako temeljito očistili strelišče, da si težko našel še kakšno kroglo ali tu-

Pogled na Kokoš od spomenika bazoviškim žrtvam

lec. Baker in svinec so nato peljali v mesto in nekateri, zlasti mladina, so pri tem precej zaslužili. Med vojaki pa niso bili vsi ravno najboljši strelci. To še danes pričajo obstreljena drevesa in razrite skale visoko gori v pobočju nad šancami. Take blodeče krogle so bile izredno nevarne in oblast je izdala ukaz, da je strogo prepovedano hoditi po tem strelnem področju. Po odhodu zavezniških čet je zavladal mir po Kokoši. V gozdu je zopet vse živo. Posebno spomladi vse kipi v njem. Šance pa samevajo in tonejo v pozabo, pokriva jih mah in robida. Kjer so stale prej tarče, veselo kričijo pastirji in kurijo ognje po betonskem hodniku, okoli pa mukajo krave.

Naprej od šanc proti Gročani je tik za ogrado star razpadel vodnjak »štirenca«. Kot je razvidno iz slike ni to navadna »štirna«, kakršne smo vajeni videti po kmečkih dvoriščih, ne, to je precej večja »štirna« in tudi razmeroma globoka. Služila je starim prebivalcem vasi za rezervoar pitne vode. Obdana je bila z visokim okroglim zidom, v katerega so bila vdolana vrata. Celo stopnice so bile. Tudi ob veliki suši je bila »štirenca« vedno polna vode

»Štirenca« na Kokoši

in našim dedom, ki so preživeli dan največ po gmajnah in ogradah, je bolj ali manj čista voda odlično tešila žejo. Z leti je nekoliko izgubila svoj namen in začeli so se kopati v njej. Če vprašaš kakega starega moža, če se spominja »štirenca« iz svojih mladih let, ti bo gotovo z veseljem na dolgo in široko pripovedoval, kako je tod pod vrhom pasel krave, bil »svinko« z drugimi pastirji, obiral do golega drekulje in robidnice ter dobival prve lekcije v plavalni umetnosti prav v »štirencu«. Navadno so starejši mlajše zvezali s pasovi in jih držali, nakar so mlajši čofotali po vodi in se učili pravih gibov. Lekcije so seveda zalili z obilnimi požirki kalne vode, vendar je bil trud poplačan z uspehom. Ker pa je bila »štirenca« globoka, se je včasih kaka neprevidnost končala tudi z utopitvijo. Kaže pa, da taki žalostni dogodki niso kvarili idile »štirenca«, in še danes se v vročih dneh pastirji radi osvežijo v njej. Da pa se preprečijo morebitne nesreče, si razpnejo žico čez in čez tako, da se je vsak čas lahko oprijel in zlezejo na suho. Nesreč tako res ni. Moderna generacija stremi pač po varnosti in udobnosti.

Od štirince naravnost proti vrhu zagledaš veliko jamo »Ulc«, Ime samo ne pojasni nič o jami. Tudi ogledati si je ne moreš tako lahko, ker je precej strma in silno globoka. Z velikim naporom so jo večkrat preiskali tržaški speologi. Od njih sem izvedel, da si je v času Avstrije vojak Joseph Hollmotz sam hotel ogledati jamo. Dne 10. VIII. 1912. se je odpravil na lastno pest v jamo. Noto je še nekako prišel, pri plezanju iz nje pa so mu od silnega napora zmanjkale moči, otrple roke so popustile in treščil je skoraj z vrha nazaj v temno globino.

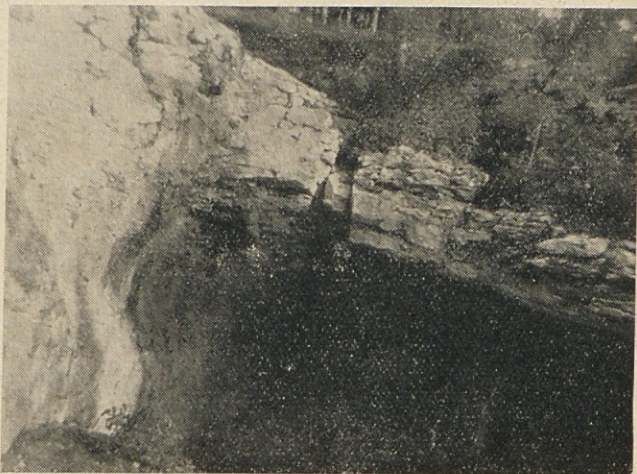
V okolici je še polno jam, od katerih so mnoge lahko dostopne. N.p. Lovretova Vodnica, B'č v Dulah, Pečina v Bazzoniju, Fečeva jama na Gropajskem itd. Bile so to jame, ki so v prvih dobah zemeljske zgodovine verjetno odlično služile jamskemu človeku za bivališče. Temeljito kopanje in iskanje bi nam gotovo odkrilo kake kul-

turne plasti, iz katerih bi se dali razbrati podatki o življenju takega Prakraševca. Močno so se seznanili z jamskim življenjem, seveda bolj moderno, naši vaščani, ki so nekaj gorkih dni in noči iz borb za Trst preživeli po varnih globinah B'ča.

Poznejša človekova bivališča so bila tkz. gradišča (Castellieri). Nastajala so ob gozdnih parobkih, vzdolž rodovitne rdeče kraške zemlje ali na ravnih površinah vododržnega fliša. Eno tako gradišče je bilo tudi na gročanski strani hriba Kokoši, (zdaj v Jugoslaviji). Kraju pravijo domačini »Na Gradišču«. Zanimivo je, da je na pečatu tržaške mestne občine iz leta 1300 omenjeno gradišče kot mejnik ozemlja te občine.

Latinsko besedilo pečata se glasi: SISTILANU PUBBLICA VIA CASTLIR MARE CERTOS DAT MICHI FINES. Kar pomeni: »Od Sesljana po javni cesti do gradišča mi daje morje varne meje. Faksimile pečata najdemo lahko na raznih turističnih publikacijah mesta Trsta, ima ga pa tudi tržaški list: IL CORRIERE DI TRIESTE tik pod naslovom.

Torej, razgled je krasen. Oko se kar pase po zanimivi okolici. Vseeno pa čutiš, da nekaj manjka. Gozdov je premalo. Le tu pa tam nekaj zelenih krp. Pod teboj leže prostrani travniki in pašniki, po katerih raste večinoma timjan, žajbelj, brest, lipa, akacija, lešniki, rašeljika, nešplja in cibora, dočim se bohotijo po sivi gmajni brinj, glog, klen, beli in črni trn, zimzelen, bezeg, robinije, trdoleske, razne vrste

Pečina v Bazzoniju

Groblja na vrhu Kokoši

mete z gladežem in nepogrešljivim mlečkom. Precej pisana flora! Stare listine in ustna izročila pričajo, da Tržaški Kras ni bil vedno le »mignuda orrida landa«, kot so ga nekoč opevali razni pesniki. Mestna občina se je že v srednjem veku trudila, da bi obvarovala gozdove pred izsekavanjem v korist novih pašnikov in travni-

kov. Njeno prizadevanje so močno hromile mnoge vojne, v katerih sta se obe sovraini si strani prizadevali, da čimbolj uničita gozdove svojega nasprotnika. Posledice so bile seveda porazne. Tako so v začetku preteklega stoletja od občin-skih gozdov ostali samo lipiški, ki se je ohranil zaradi konjušnice, bazovski, gro-pajski s peščico starih zmaličenih hrastov, proseški in svetokriški. Pomanjkanje go-zdov je močno vplivalo na klimo mesta.

Leta 1842. so začeli zopet resno misliti, kako bi znova pogozdili Kras. Nalogo so poverili botanikoma Biasolettu in Tomma-siniju. Po več letih napornega dela je bil Kras zopet pogozden in sicer z borom, ce-drom, belo in grško jelko. Eksperimente za aklimatizacijo eksotičnih iglavcev, ki so se deloma obnesli, so delali v gozdu Bazzoniju, v znani Pirčevi dolinici (ime po gozdarju Francu Pircu, ki je umrl leta 1924), 400 m nad morjem.

Poznejše vojne in pogosti požari so zo-pet uničili velike površine gozda in po-vzročili s tem skoraj nepopravljivo škodo. Starejši vaščani še dobro pomnijo veli-kanski gozdni požar leta 1916 v Bazzoniju, ko je bilo uničenih čez 2600 mladih, lepo raščenih borov, kljub temu, da je požar gasilo dva tisoč avstrijskih vojakov. Česar niso uničili požari in vojne, so se lotile še gosenice sprevodnega prelca (ki se je po-javil prvič v neznatni množini leta 1901, pozneje pa v zelo velikem številu).

Poznejše saditve so pravo sizifovo delo. Zemlja je sprana od dežja in pusta. Kras je gol in siv. Šele v daljni bodočnosti bo morda spremenil lice. Prostrane gmajne se bodo spremenile v večnozeleno prepro-ga dišečih borovih gozdov. Stoletne sanje Kraševca se bodo morda uresničile.

*Ko sreče je polno Tvoje srce
ob svatbi, al' krstu, trgatvi, kolini,
odprte naj bodo Tvoje roke:
pomagaj revni dijaški mladini!*

*Ne le ob žalostnih, tudi ob veselih prilikah se
spomnite Dijaške Matice.*

Gradišče na Sv. Lenartu

ZORKO JELINČIČ

Od starejših planincev in izletnikov — mladim je na žalost ožja domovina — neznana, razen na prvi pogled ob glavnih cestah — marsikdo pozna lepo izletniško, zelo razgledno točko na položnem kraškem hribčku nad Samatorco, — na Sv. Lenartu. Seveda misli pri tem na izredni položaj najvišjega hriba v onem, za povprečnega Tržačana navidezno odročnem predelu.

Tam, kjer je na zahodu Grmada že odmaknjena, je svoboden razgled ob morju od Istre, Sosljanskega in Štivanskega zaliva, preko izliva Soče in lagun v Furlansko nižino. Ves Kras je kot na dlani pred nami, in pogled se zaustavlja šele ob zidu Trnovske planote in Nanosa, oz. če je zrak čist, gori v Krnu in Kaninski gmoti, ali še dalje na zahodu v Karnskih Alpah ali celo Dolomitih. Marsikdo se spomni tudi na naše ribiče, ki jim ta najvišja zahodno-kraška kopa služi v orientacijo, za točnejše določanje lege precej daleč na visokem morju — bliže obale so jim druge prikladnejše.

Kdor je bolj romantično razpoložen pomisli na staro božjo pot, ki je že davno ni več, in misli na minljivost časov. Pred poltisočletjem ali še več je versko čustvo ustvarjalo čudovite katedrale, gradilo cerkvice in kapelice po vseh mogočih vrhovih in po vseh skrivnostnih kotih naše zemlje, enako kot po svetu. Danes pa samotari zapuščenata še cerkva blizu prvih hiš v Samatorci, ki oživi komaj enkrat na leto ob slovesni priliki. Domačini pripovedujejo, da so že davno sem preselili sv. Lenarta z vrha hriba. Zakaj pravzaprav ima svetnik le skromno mestece v tej cerkvi, pri stranskem oltarju, medtem ko ga je z glavnega oltarja odrinil sv. Urh, — ne vedo razložiti.

Pozno — poletnega dne, ko koračim po prašni cesti iz Križa proti Samatorci, naletim pred Briščami na že priletno ženico. Med pogovorom mi pove, da je cerkvice sv. Lenarta odpravil avstrijski cesar Jožef II., in sicer zato, da je spravil na varno pred Napoleonovimi vojniki vse dragocenosti, nakopičene tam gori.

Precej zgodovinske resnice je na tem. Ko je pred skoro dvema stoletjema napredka željni Habsburžan, eden izmed redkih, ako ne edini, — odpravil mnogo stotin samostanov, — med temi n. pr. tudi onega v

Grljanu — razen takih, ki so opravljali kako važno javno koristno delo, gospodarsko ali kulturno, — je namesto njih ustanovil mnogo novih župnij, ki so imele takrat skrbeti tudi za — šolski pouk. Za samostani je odredil l. 1784. tudi odpravo neštetihi cerkvice, ako niso bile tesno povezane z župnijami in dušebrižništvom. V Trstu so takrat odpravili cerkvice sv. Ane, sv. Marije Magdalene, tzv. Madonine, sv. Andreja, sv. Pantalona, kakor piše pok. župnik Matija Sila v svoji »Zgodovini Trsta in okolice«, in največkrat so od njih ostala le imena mestnih predelov. Cerkvico sv. Silvestra pod jezuitsko cerkvijo v Starem mestu, kjer danes gradijo obema cerkvama monumentalno stopnišče k Sv. Justu, — so takrat prodali kalvincem, švicarskim protestantom. Na Nabrežinskem Krasu so takrat odpravili cerkvici sv. Lenarta in sv. Primoža na robu Krasa med Prosekom in Križem, Sv. Primož je izginil brez sledu, razen imena grička, sv. Lenart pa se je preselil v dolino, da je bil bližji ljudem za verska opravila, n. pr. tudi za pogrebe, kot priča nekdanje pokopališče okrog cerkvice.

Manj znano pa je, da je bilo nekoč vrh Sv. Lenarta staro ilirsko gradišče. Kdor pride po položni kolovozni poti iz Samatorce, opazi že precej pod vrhom, na desno pod potjo široko kamnito sipino, ki se vleče pod potjo navzgor, ter se ovije pod ostanke cerkvenega zidu okrog in okrog vrha, in se sklene nad potjo z dolgim nasipom. Sipina je dolga na vsem poteku več sto metrov in široka do deset metrov. Kdor bi si jo pobliže ogledal, bi takoj opazil, da to ni navadna kraška griža, slučajno nametano kamenje od čiščenja pašnika. Če bi na primernem mestu odmetal malo kamenja, bi našel ostanke prvotnega, starega ilirskega obzidja. Ni treba prav nič kopati, — le malo pazljivo pregledovati med kamenjem, pa najdeš lončevina, stečepinje, ostanke dela in življenja naših davnih prednikov, iz dobe pred dvema tisočletjema, t. j. od časov od začetka našega štetja, ob Kristusovem rojstvu, še skoro dve tisočletji nazaj.

Ni treba mnogo domišljije, da si pričaramo sliko našega Krasa, kakršen je bil v oni dobi. Ob sebi se razume, da ni bilo nele železnic in avtomobilskih cest, temveč tudi najbolj zanemarjene ceste ali ce-

lo — kolovoza ne. Ni bilo sledu o Trstu, Nabrežini, Devinu, o najmanjši kraški vasi. Povsod sam kraški gozd, vmes pa čistine, travnate jase, kjer so se pasli jele ni, srne, divji zajci, ali so žrli želod in rili zemljo divji merjasci in jazbeci. A nad njimi so gospodarili medvedje in volkovi.

Le po vrhovih kraških gričev so se belila obzidja gradišč, edinih obzidanih ljudskih selišč v oni dobi. Spočetka so bila bolj redka, v teku stoletij, ko so se rodovi namnožili, pa jih je bilo zgrajenih precej več. Od teh, kar jih poznamo in jih je bilo vsaj deloma raziskanih (največje zasluge je imel pri tem tržaški znanstvenik dr. C. Marchesetti, pred dobrih petdesetimi leti), naj naštejemo sledeča gradišča na Tržaškem ozemlju: na griču nad Korošci-Sv. Barbaro v Miljskih hribih, na Dolinskem hribu nad Žavljami, na Malem Krasu, na Sv. Mihelu nad Borštom, na Šanci nad Spodnjim Ključem, na Taboru t. j. pri sedanjem Sv. Justu v Trstu, nad Mombeljem (Montebellom), menda na Globojnarju, na vrhu med Padričami in Trebčami, na Mali Gročanci, na Kokoši oz. točneje, na Groblji, na Grebenu t. j. na Repentabru, na Kroglem vrhu med Colom in Repnom, bržkone tudi na Medvejkju, na Njivci pri Volniku, ki so je prej imenovali Ajdovski Gradec, na Gradcu nad Repenčem, vrh Griže nad Barkovljami, na kontovelskem Gradcu, na Sv. Primožu, na Gradcu pri Slivnem, na Gradišču in na Gradcu nad Saležem, na Sv. Lenartu, na Gradini nad Trnovco, na malem gradišču prav vrh Grmade, na Velikem pa na Lisicjem vrhu nekoliko niže, najbrž na Gredini pri Medji vasi, na Goucu nad Tržičem.

Predvsem je treba popraviti mnenje, da so to bili gradovi ali kaj podobnega, na kar bi zavajalo ime gradec ali gradišče. Kar nas spominja na to, je edinole ogradni zid, ki se vleče okrog in okrog vrha v dolžini več sto metrov. Ta zid je bil vedno le na suho zidan, brez kakega ometa, oz. malte, visok na zunanji, padajoči, strani 6, 7, do 10 metrov; spodaj že zaradi trdnosti mnogo bolj širok nego na vrhu, oz. je sestajal iz mnogih zaporednih zidov, ki so bili zgrajeni vsak po skoro meter razdalje eden nad drugim proti notranjosti, seveda zaradi visečega ozemlja vedno više stoječ. Ta zid je služil za varnost pred zvermi, predvsem pa pred napadi sovražnih rodov.

V ograjenem prostoru so bile zgrajene koče takratnih naseljencev, največ na ravnici, ki se je vila okrog in okrog tik za

obzidjem gradišča. Seveda so bile koče tudi v ostalih notranjih predelih ograde, o čemer pričajo še razne druge manjše ali večje ravnice po notranji vzpetini. Po drugi strani, pa tudi po ravnica, niso bile le kočice, pač pa tudi prostor za prehod ljudi in tudi staja ali prostor za živino. Da, tudi za živino, ki je bila največje bogastvo takratnega, predvsem pastirskega ljudstva. To nam dokazujejo nele izkopane kosti v včasih več metrov globoki zemlji, ki se je nakopičila v teku stoletij, in je to vedno bolj ali manj črna zemlja, humus, nekaj čudnega na Krasu, pač le od — gnoja domačih živali.

Danes, po več tisočletjih so seveda obzidja po večjem razvaljena, vsaj v gornjem delu, in to porušeno kamenje se je razlezlo v široko sipino, ter pokrilo dolnji del zidišča. Drevje, grmovje, trava in mah so prerasli sem in tja sipine, — ljudje pa so naredili ostalo, česar ni zmožal »zob časa«. Odnášali so kamenje za svoje potrebe, za zidavo ograd, odvažali kamenje, da so čistili svet za pašnike, zrušili sem in tja zid do tal za prehode, pota v gradiščne ravnice itd.

Vendar so še vidne posamezne posebnosti, n. pr. da je bilo navadno zidovje na severni strani višje kot drugod, da so ograjeni prostor zaščitili pred burjo. Na Gradcu pri Slivnem je n. pr. opaziti še ostanke prečnega zidu, preko sredine gradišča zaščitene pred burjo. Po tem je jasno vidno, da takrat podnebje ni bilo drugačno od sedanjega.

Za kočice se da komaj utemeljeno trditi kakšne so bile, ker je le malo ali nič preostankov od njih, — kar predvsem že dokazuje, da so bile slabo grajene. Najbrž iz kamenja in ilovice, — Marchesetti misli, da so bile pri nas štirikotne, in ne okrogle — ter z lisjem, vejevjem oz. protjem in bičjem pokrite. Vendar da so jih znotraj še s kožami zavarovali pred dežjem in mrazom.

Kakor že omenjeno so se preživljali stari Ilirci predvsem z živinorejo. Iz izkopanih kosti je razvidno, da je bila najbolj razširjena domača žival takrat — koza, zelo redko ovca in govedo, konj in osel, pogostejši pa prašič in — pes kot varuh čred: veliki ovčarski pes, »ilirski ovčar«, kot ga še danes poznajo v Istri.

Vendar je takrat dopolnjeval Ilirec prehrano še vedno z lovom, kot je razvidno iz številnega orožja in orodja, izdelanega iz jelenovih rogov, iz mrjaščevih čekanov, ali iz njihovih kosti. Posebno kaže to številno orožje, namenjeno nele za boj in

obrambo, marveč predvsem za lov: sekire, kladiva vseh mogočih oblik in velikosti, ki so jih rabili enostavno v roki drželi ali nasajena na toporišča, posebno številne konicice za nekake sulice. Seveda je uporabljal tudi druga sredstva, posebno zanke, ki so bile manj nevarne ali prače za metanje kamnov itd. Da bi znal loviti ribe v morju še ni gotovo, je pa najti po vseh gradiščih školjke, ki jih je pobiral pri morju in jih obdeloval za strgala za kože, nožice itd.

Zanimivo je vprašanje, ali se je tedanji Ilirec že ukvarjal s poljedelstvom. V nekropoli (nekakem pokopališču) v Ribiču pri Kobariču so našli izogleneli ječmen v starih žarah, po raznih gradiščih pa so našli okrogle kamne z odgovarjajočimi vdolbinami v večjih kamnih: za drobljenje žita oz. zrnja v moko. Pridelovali so torej že takrat žito, ječmen, proso, bob, in že uporabljali v neki meri vlakna lanu in žoltovine-zajčevine (tako imenujejo v dolinskem Bregu brnistro). Za trto in oljko se ne da dognati ali so že poznali ali ne.

O kulturni stopnji naših ilirskih prednikov priča poleg že doslej opisanega načina življenja, posebno še razno orodje, posodje, orožje in celo primitivni okrasni izdelani iz kamna, kosti roga, lončevine, pa tudi iz brona, bakra, in kasneje že tudi — iz železa. Seveda so bili kovinski predmeti zelo redki, ker jih pač niso izdelovali po mnogih gradiščih, posebno ne pri nas, kjer ni odgovarjajočih rudnin. Preskrbeti so si jih torej morali z zamenjavo za druge izdelke in pridelke po takratnem načinu in trgovskih poteh, ki so bila že takrat na široko razpredena po morju in po suhem po vsej Južni in Srednji Evropi, ter še dalje, do Male Azije in Severne Afrike.

Po vseh gradiščih pa so izdelovali lončevinasto posodo. Ila na Krasu ni manjkalo, ogenj so že davno prej poznali, — in pre mnogo lončevinastih črepinj, najdenih po vseh gradiščih, dokazuje, da so lončarili v veliki meri. Izdelovali so lonce, skledice, skledice najrazličnejših oblik in velikosti, v kasnejših dobah zelo dobro izdelane, četudi skoro vedno brez vsakega okrasa, — le redko s kakim primitivnim poskusom ornamenta. Le redko se dobe večji deli posodja po gradiščih — po nekropolah pač mnogo več, celo kovinastih — treba je torej iz črepinj sestavljati ter po obliki domnevati kakšna je bila celotna posoda. 6, 7, do 10 cm debeli okrogli držaji, ročice kažejo, da so delali tudi ogromne lonce ali

kozice. V kakšen namen in uporabo? Najbrž le redko za kuho.

Če pomislimo na lego gradišč po vrhovih, visokih nad 500 m nadmorske višine, po Krasu, ki ne pozna studencev in sploh ne tekoče vode, tedaj razumemo v vsem obsegu, kakšno je bilo tudi takrat vprašanje preskrbe vode — ne sicer za umivanje, pranje, vendar vsaj za osnovne naravne potrebe: za pitje, kuhanje in napajanje živine. Ni dvoma, da so bili ti veliki lonci predvsem za vodo, toliko bolj, ker so šele iz kasnejše dobe nekaki začetki primitivnih vodnjakov, kamor so lovili deževnico s streh in poti. Domnevati pač moremo, da so že takrat vodo črpali iz — kalov, vseh mogočih luž, ki so jih začeli po malem večati, poglobljati ter zadelovati z ilovico, da so bolje držali vodo.

Ali se stari Ilirci verovali v kako božanstvo ne moremo upravičeno domnevati po izkopanih predmetih. Vsekakor sodimo po žarah, raznih posodah, najdenih po nekropolah, kamor so ob smrti polagali pokojnikove najdražje predmete, orožje, okraske, celo hrano, — da so verovali v posmrtno življenje.

Iz opisanega vidimo, da so gradišča pri nas najstarejši, častitljivi spomeniki, stari do štiri tisoč let, ki zaslužijo zato vso našo pozornost, spoštovanje in — varstvo. Če primerjamo kaj delajo kulturni narodi za zaščito podobnih spomenikov, tedaj pač moramo zmagjati z glavo nad čudnim ravnanjem in — kulturo pri nas, kjer se gradiščna obzidja tako brezvestno in brez pomislekov uničujejo, kamenje, ki ga na Krasu nikjer ne manjka, z gradišč odnaša ali prezidava v ogradne zide, da niti ne govorimo o raznih oblastvenih organih, kot so bili n. pr. razni ameriški vojaški oddelki, ki so za vežbanja po gradiščih zidali nekake strelske jarke n. pr. na Slivskem Gradcu, na Grmadi itd. Ako tujcu še najdemo kako opravičilo, češ da ne pozna vrednosti teh spomenikov, — in tudi včasih, ako bi jo poznali, bi je morda ne spoštovali zaradi kake nekulturne prenapetosti, je pa vsega obsojanja vredno ravnanje menda celo raznih občinskih oblasti, ki za zavarovanje pogozdovanja ali podobno-grade zide prav po sredi gradiščnih nasipov, ki jih s tem uničujejo.

Povsod sem namenoma uporabljal za Ilirce in Kelte naziv neposrednih naših prednikov, ker so to tudi v resnici bili. Razne poznejše zasedbe naše zemlje so bile le vojaškega značaja, krajše ali daljše dobe. Tudi Rimljani so gradili le naprave v vojaške namene: utrdbe, ceste, taborišča

in tudi naselja celo z vodovodnimi napravami, mestna upravna središča nad podvrženimi plemeni, z mestnimi četrtmi za trgovce, obrtnike kasneje. Toda s poljedelstvom, obdelovanjem zemlje se niso ukvarjali ne Rimljani ne Germani, razna njihova plemena kot Goti, Langobardi, da niti ne govorimo o Hunih, Obrih, Madžarih ali Turkih. Zato vsa ta ljudstva, razen Rimljanov na nekaterih mestih, niso pustila nobenih sledov za seboj. Velika večina krajevnih imen neslovanskega izvora v naših krajih je zato ilirsko-keltskega izvora: Kras Alpe, Soča, Timav, Trst, Pulj; Histri, Li-

burni, Dalmati, Veneti, Karni, ki so dali imena še današnjim pokrajinam, so bila ilirska plemena. Če naletimo celo po rimskih naselbinah na kamnitih spomenikih na nešteto ilirsko-keltskih imen, moremo pač upravičeno trditi za poljedelsko deželo, naš Kras, da so bivali po njem izključno le Ilirci ali deloma morda kasnejši prišleki Kelti. Zato je upravičeno mnenje, da so kraške planote, gozdove, polja in goličave stari Slovenci, prvi naseljenci, kmetje, obdelovalci zemlje, zasedli in obdelovali neposredno za ilirsko-keltskimi staroselci. Od njih so sprejeli zemljo in mnoga imena.

NAŠ KRAS

ZORKO JELINČIČ

Z besedo Kras, naš Kras, mislimo nekaj čisto določenega. Ni to le zemljepisni pojem za svet od Miljskih hribov, Malega Krasa do Grmade, trziškega Gouca, od morja do Sv. Lenarta, Gradca, Volnika, Repentabra, Gaje, Kokoši. Svet s kraškimi jamami in pečinami, z grižami in stenami, s kraškimi dolinami, doli in dragami, z borovci, s hrasti, jesenom in gabričjem, z brinom, s pomladanskim cvetjem, rašeljike ali jesenskega reja. Predvsem so to naše kraške vasi, stare vasi z zgodovinskim vzdušjem: Devin s Štivanom, Sempolaj in Nabrežina, Križ in Kontovel-Prosek, Zgonik, Repentabor in Bazovica, Opčine, Dolina in Boljunec, — in za njimi male vasice z najmanjšimi naselji, ki bi jih bilo preveč naštevati. In po njih in okrog njih štirne in kali, pašni in ograde. Duša te pokrajine pa je kraška hiša s kalono, brjačem, vodnjakom in ganki.

Danes, ko se že toliko govori o tujskem prometu in njegovim gospodarskim pomenom za našo pokrajino, in ko se ta v resnici razvija, bi bilo treba poskrbeti, da ne bi imeli koristi od tega samo gostilničarji in prevozniki. Usmeriti bi bilo treba tujce na podeželje. Morali pa bi jim nekaj nuditi.

Prva privlačnost za tujca je seveda morje. Toda morje z odljudno, neprikladno obalo prav nikogar ne privlačuje. In ta obala, ki se neizbrisno vtisne tujcu v spomin, je naš Kras, ves naš Kras.

Koliko tujcev je, ki bi poznali Repentabor, Glinščico, izvire Timava, Briškovo

jamo, naše slikovite kraške vasi. (Pri tem pač ne mislim na kasarenska naselja »ezulov« po kraški planoti, ki z barakami in žičnimi ograjami, napravijo vtis koncentracijskih taborišč, poznavalca pa zbodejo s političnim prizvokom kolonizacijskih metod)?!

In gostom, ki niso le parvenijski naduti nevedneži, marveč pogosto tudi res kulturni ljudje, ki jih zanimajo v vsakem pogledu kraji, kamor večkrat prihajajo, — je treba dati tudi možnost, da naš Kras vidi jo, ga spoznavajo in cenijo. Zadnje čase je urad za turistični promet zaznamoval z rdečimi »markacijami« že mnoga pota po naših vrhovih in po planoti. Tudi nekatere naše občine so že napravile kako hvale vredno pobudo, kot repentaborska, ki je uredila pota k cerkvi, dolinska razgledišča in mostičke v Glinščici, — devinsko nabrežinska polepšala pota okrog Devina in Sesljana, poleg Nabrežine itd. Toda to je šele začetek. Koliko lepot se skriva naš Kras, ki so ljudem še neznana.

Stara, častitljiva kamnita metropola Krasa, Repentabor, še ni tako obdelana kot bi morala biti, niti Glinščica ne. Ali ima kako ilirsko gradišče najmanjšo orientacijsko tablo, ki naj bi tujca povedla n. pr. na Slivenski Gradec, na Saleško Gradišče ali Grac itd. Tržaški Kras nima Postojnske jame ali Škocijanske, ima pa poleg Briškove še marsikatero, ki bi bilo vredno, da jo pozna tudi turistična javnost, ne le jamarski krožki. Trebenska Labadnica, je imela že v avstrijskih časih, pred pol sto-

letjem, leseno stopnišče do struge Reke-Timava. Danes je to stopnišče neuporabno, ker je povečini segnilo. Ali je morda Labadnica danes manj zanimiva?! Francozi, Švicarji imajo v mnogo manj zanimive jame dvigala itd. Kdo pozna, razen jamarjev. Cilino pečino (Grotta dell'Orso) pri Gabrovcu, ali vsaj veličastni vhod v pečino, ki ni bila le bivališče medveda brlogarja, marveč tudi jamskega človeka? Ali k še starejši pečini Pod Kalom pri nabrežinskih mostovih, — pečini, ki ju pozna ves učeniški svet na področju arheologije, paleontologije itd. Da niti ne omenjam nešteti drugih, znanih po lepota ali znanstvenikom? Kdo pozna ogromne kraške doline, ki so pravzaprav že silna brezna, n. pr. opensko Zburlovco, nabrežinsko Pertotovo Lašco, zgoniške Riseljce, sesljsko Kavšco? (Ne vem čigava je staroverska zamisel, da je začel to kraško zanimivost — zasipati s smetmi in odpadki, namesto da bi se nad prepadno steno zgradil zaščitni zid oz. malo razgledišče). Treba je vsekakor omeniti n. pr. še ogromne kraške dole in drage po Nabrežinskem, Zgoniškem Krasu, — in tudi na Tržaškem. Tu so vsaj Prčedol pri Opčinah nekoliko ovrednotili, a o drugih ni niti govora.

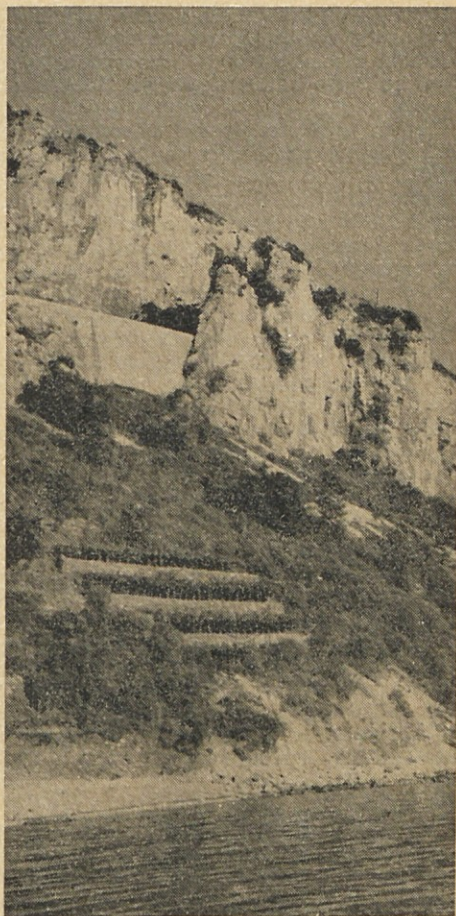
KRAŠKA HIŠA

Daleč po svetu je znana tirolska hiša, kakor je značilna pri nas gorenjska, orientalska, kitajska ali francoska-normandijska. Vsak je po svoje nanjo ponosen, jo ceni in si prizadeva, da se ohrani — in če gradi novo, hoče graditi v lastnem, domačem slogu, da se ne potopi v morju dolgočasne enoličnosti moderne stavbe, ki je povsod kasarseno enaka, bodisi v Ameriki, Avstraliji ali v Evropi. S tem ohranjajo karakteristični, največkrat zgodovinski značaj pokrajini, — kar je najboljša reklama za tujski promet.

Pri nas smo, na žalost, še zelo daleč od tega, ker naš Kraševac, pa naj je preprost človek ali izobraženec, ne pozna prave vrednosti kraške hiše, je ne ceni dovolj ter se niti ne zaveda, da je prav tako značilna, kot druge, da se loči od katere koli druge, in da je lepša od marsikateri druge po svetu.

Potrnilo za to najdemo vsepovsod, v literaturi, v umetnosti in znanosti, — toda prikazati vsaj del tega, bi pomenilo napisati celo razpravo. Naj navedem samo nekaj primerov, ki so najbolj pri roki.

Na umetniških razstavah po tržaških galerijah, je bilo samo v preteklem letu videti kako močno gospoduje Kras, posebno

Pod Nabrežino segajo vinogradi prav do morja

kraška vas in kraška hiša še posebej. Dva naša vidnejša slikarja, ki sta se zadnje čase bolj uveljavila v Italiji, sta dobila posebno oznako pri italijanski kritiki, — kot kraška slikarja.

Pred seboj imam knjigo »La casa rurale nella Venezia Giulia« (Kmečka hiša v Julijski krajini), izdano l. 1940 — XVIII. Era fascista (18. leto »fašistične ere«) v Bologni, ki jo je napisal italijanski znanstvenik, geograf in narodopisec Bruno Nice, ki je bil izdal tudi knjigo o kmečki hiši na Južnem Tirolskem, nadalje o toskanski, in o sardinski kmečki hiši, poleg nešteti zemljepisnih knjig in razprav, in je po vojni napisal blizu desetino knjig in knjižic za državno pripadnost Trsta k Italiji. Ni torej

vajo sicer z vsem modernim udobjem, vendar ji ohranjajo vso tipično zunanost in domačnost. In to bi morala biti naloga naših arhitektov, v prvi vrsti pa kraških gospodarjev, da branijo lepe stvaritve svojih očetov, ne pa, da jih uničujejo, zatajujejo ali celo izdajajo. Saj bo kraška hiša še vedno lepa in pristna, če se bo n. pr. vegasto in razpadajoče stopnišče podprlo s cementno podlago, ali če se nagnjenemu ganku postavi cementna plošča na stare, lepo izklesane »medjone«, opornike, ali pa se v popravljeno in okrepljeno izpahnjenko postavi plinski štedilnik in električna napeljava itd.

Posebno pozornost je posvetiti tudi še redkim preostalim skrilnatim streham, ki vzbujajo izredno pozornost tujcev in domačinov — meščanov, zaradi arhaičnosti, častitljive kraške starosti in slikovitosti. Res je, da je obnova draga, toda taka streha

je večna. Toča je gotovo ne poškoduje, tudi burja ne bo odtrgala skrli iz nje.

Seveda bi morale tudi javne ustanove, posebno občine, posvetiti več skrbi staremu kraškemu značaju hiše in pokrajine, da n. pr. ohranjajo stare »komunske štirne«, kale. Kako slikovit, moderen okras nudi kontovelsko-proseška Mlaka svoji okolici, prirejena kot je sedaj s trato in vrbami naokrog. V neštetih krajih so prav stare štirne, ki dajejo našim kraškim vasicam najznačilnejšo kraško barvitost, in so zato največja privlačnost za izletnike, — pozabljene in zanemarjene kot nadležna stara šara, kje za kakim starim zidovjem, za kupi kamenja, odpadkov ali skrite in zaraščene z grmičevjem, namesto, da bi bile lepo vidne, v arhitektonsko poudarjajočem okolju. Taki so primeri z vodnjaki v Saležu, v Križu, v Vižovljah, pri bazovski štirni in Skledi, pri nabrežinskih kalih, s kalom na Jezeru itd. itd.

Kal pri Gropadi še vedno služi za napajališče

O kriških ribičih

ANTON KAPELI

Križ pri Trstu je že iz prastarih časov znan kot slovenska ribiška vas. Kljub temu pa so se in se še vedno kriški prebivalci ukvarjajo tudi z drugimi deli. V prejšnjih časih so se ukvarjali s kmetijstvom, zlasti z vinogradništvom, v zadnjih stoletjih pa tudi s kamnoseštvo. Danes so razmere v Križu — kakor tudi po ostalih slovenskih vaseh na Tržaškem — precej drugačne. Večina prebivalcev išče zaposlitve v mestu, zato je kmetijstvo potisnjeno ob stran, kamnoseška obrt ne nudi dovolj kruha niti za izurjene kamnoseke, ribiči pa so ostali le tisti, ki jim je ta poklic takorekoč prirasel k srcu.

Toda namen tega sestavka ni bil opisovanje razmer v Križu, temveč seznaniti širšo slovensko javnost z nekaterimi značilnostmi kriškega ribištva, s posebnim ozirom na prejšnje čase.

V starih časih so kriški ribiči lovili ribe le v obrežnih vodah. Tedaj niso imeli na razpolago ladij in čolnov, ki so primerni za ribolov na širokem morju. Namesto ladij ali čolnov so imeli tako imenovane čupe. Te so bile iztesane iz lipovega hloda in so bile navadno dolge od 5 do 7 metrov, široke pa od 50 do 75 centimetrov. Čupe niso imele jadra ali kakšne druge naprave za pogon. Imele so le vesla. Veslal je po en sam mož. V čupi je navadno bilo prostora za dve osebi, zato sta »hodila« na lov po navadi oče in sin, včasih pa celo mož in žena; mož je veslal, žena pa je »vrgla in pomagala povleči mrežo«.

Čupe so izginile z našega morja v začetku tega stoletja. Le ena je ostala v kriškem portiču do pred nekaj leti. Bila je na suhem in so jo navadno povlekli v morje le tedaj, ko so barvali ribiške čolne. Pred nekaj leti pa so jo odpeljali stran in danes jo hranijo v nekem tržaškem muzeju. V kolikor mi je znano, hranijo drugo tako čupo v etnografskem muzeju v Ljubljani.

Z uvedbo novih čolnov, zlasti pa potem ko so prišle v rabo motorne ribiške ladje, so se tudi naši ribiči »modernizirali«. S pomočjo teh ladij se jim je odprlo široko morje.

Kriški ribiči lovijo ribe skozi vse leto, razen v neugodnem zimskem času, ko je zelo nevarno »hoditi« na morje, predvsem zaradi burje. Pozimi lovijo pasere, rombe, gu-

»Kolnar« na straži

že, od marca dalje lovijo kalamare, nato sipe in škombre, šarake; od aprila dalje sardane in sardone. Kljub temu da lovijo vse ribe, ki se nahajajo v vodah severnega Jadrana, je že od nekdaj najznačilnejši lov na tune, ki ga opravljajo navadno v zgodnjem jesenskem času. Ta lov, posebno če je obilen, spravi domala vse prebivalce Križa v veselo razpoloženje, kajti od lova je deležna koristi vsa vas in ne le družine ribičev. In da je tako reš, nam potrjuje že znani rek, da mora riba trikrat plavati: prvič v morju, drugič v olju in tretjič v vinu.

Pa se povrnimo k ribolovu in sicer k lovu na tune.

Ko nastane goden čas za lov na tune, ko ribiči pripravijo svoje ladje in čolne ter jih opremijo z vsemi potrebščinami za ta lov, se postavijo stari in izkušeni kolnarji na karune, to je na kraje, ki so primerni za opazovanje na morju. Kriški ribiči imajo tri karune: prva je »Pri hrastičih«, druga v »Klavžah« in tretja v »Uolksi«. Na teh ka-

runah kolnarji opazujejo, »kaku ribe hudo dijo po murju«. Ker tune plavajo po vrhu vode, jih lahko s prostim očesom opazujejo s karun, četudi so te precej stran od morja, skoraj tik vasi. Ko kolnar opazi tune in ugotovi v katero smer se pomikajo, začne vpiti. Z vpitjem opozori svoje tovariše - ribiče, ki čakajo v portiču. Pravzaprav kolnar nekako poveljuje ribičem, ki so takoj, ko so dobili znak od njega, vstopili v ladje in čolne ter se odpravili na morje, da nastavijo mreže. Temu sledijo nadaljnja povelja kolnarja.

Kriški ribiči imajo povsem svojevrstne izraze glede tega. Neki starejši ribič mi je svoj čas pripovedoval, da imajo posebne besede, katerih pomen poznajo samo domačini in se zato njihovi sosedje ne morejo ravnati po njih in zato ne morejo prestreči njihovega plena. Upam, da mi kriški prijatelji ne bodo zamerili, ako bom »izdal« njihove skrivnosti. Če se pomikajo tune proti Trstu izgovarja kolnar sledeče besede: »Abaut, about! Buta de magro«. Če pa »hodo ribe kot muhe po morju« v smeri proti Devinu, tedaj kriči kolnar: »Avah, avah! Buta de grašo!« Toda včasih se zgodi, da se tune »premislijo« in naenkrat uberejo novo pot, tedaj začne kolnar vpiti: »Stegando,

stegando!« ako so se usmerile proti določeni smeri; ako pa so se usmerile v nasprotno smer, tedaj kriči: »Premando, premando!«

Lov na tune se tedaj šele pričinja. Pravzaprav se začne z nastavitvijo mreže. Toda pravi »dirindaj« se začne, ko se začenja mreža zaokrožati in se ribe vlovijo vanjo. Tedaj pa ne zmorejo vsega dela ribiči sami. Na pomoč jim priteče vse, kar more zlesti iz vasi, stari in mladi, možje in žene, vse vleče, kriči, vpije, vriska, se preriva...

Po dolgem in napornem vlačanju so ribe potisnjene in nastane pravi boj med njimi. Ribiči morajo biti previdni, kajti nekatere postanejo celo nevarne. Često morajo seči po kolih in veslih. Ko bogati plen privlečejo na kopno, se prične odbiranje, male ribe je treba ponovno spustiti v morje. Ko je to delo dokončano, dobi vsakdo, ki je količkaj pomagal, primerno plačilo. Ako je plen velik, tedaj je tudi plačilo večje, ako je plen pičel, tedaj je samo ob sebi razumljivo, da je tudi plačilo manjše. Vrsta kriških prebivalcev, starih in mladih, otrok, mož in žena, ki so pomagali vleči mrežo, se tedaj veselo vrača domov, vsakdo pa nese v rokah večji ali manjši kos tune. Na večer prihaja iz hiš prijeten vonj po cvrtih ri-

Mreže so polne. Vaščani jih pomagajo vleči k bregu

bah... In ker mora, kot sem že prej omenil, riba trikrat plavati, se zaključí živahno kramljanje o ribjem lovu ob kozarčku dobrega vinca.

Kriški prebivalci so živahni ljudje. V lepih, pa tudi hudih časih so vedrega duha in židane volje, vedno dovzetni za prijeten humor. Ribiči kaj radi, bodisi doma v krogu svoje družine, kakor tudi ob kozarcu vina v gostilni, pripovedujejo o svojih doživljajih na morju. V prijetni družbi kaj radi zapojejo, tako da se »soba trese«. Med drugimi je znana zlasti sledeča pristno domača pesem:

Tune čistijo takoj po ulovu

»Fantje pijte vince,
naj voda tam stoji,
k' voda je nezdrava,
pr' srcu slabu stri.

Naj pije žaba v luži,
k' družga ne zasluži,
naj pije le vodo,
k' je vince presladko.

Po pameti ga pijmo,
da pamet ne zgubimo,
k' tu bi blu šaldu grdu,
k' b'ne znali kam domu.«

*S prispevkom za kulturni sklad prispevaš k krepitevi
slovenske kulture na Tržaškem.*

Ribolov

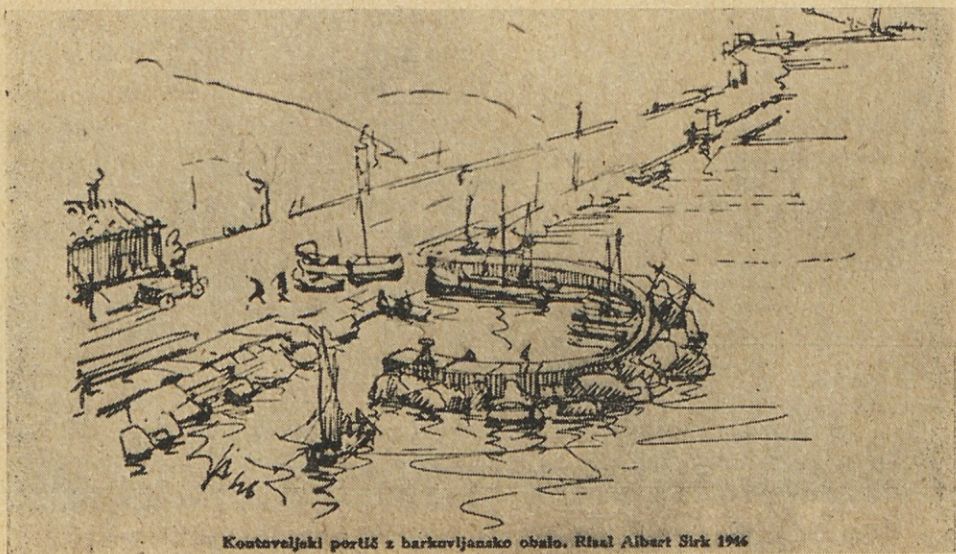
DRAŽAN

Od Trsta do Gorice,
do Padove in dlje,
ob uri vsaki
nad bregom v noč drve
tiktakajoči vlaki.

Ej, Grgo! ... Spusti sak!
Kaj spiš, da bi te vrag?
Pod nama je drugačen vlak
in kdor ga zamudi,
ta ribič prida ni? ...
Se ti ne zdi? ...

Potem pa stara godrnja:
»Fej, kakšnega imam moža!
Za kruh, črn kruh, ni v žepu več
beliča,
za sol ni v hiši, glej hudiča,
a v oštariji za kvartin,
moj mož, ta vražji sin,
bo našel sold iz nič!«

Ej, Grgo, ... Žuri, žuri! ...
Ob taki uri
za božjo voljo mi ne spi,
nam riba ubeži ...
Če pa se to zgodi,
z Marjano mojo,
doma račune delaj ti ...

Kontevaljski portiš z barkovljansko obalo. Risal Albert Sirk 1946

Stare kolednice

SAMO PAHOR

in zgodbe na Tržaškem

Star latinski pregovor pravi: »Verba volant, scripta manent«. Po naše bi rekli temu: Besede se zgubijo, spisi pa ostanejo. Meni gre za besede, ki se še niso zgubile, a jim preti ta nevarnost. To je naše narodno blago. Obredne pesmi (kolednice in zagovori) in otroške pesmi, (s katerimi si otroci nagajajo), nato pregovori in reki. Zlasti obredne pesmi poznajo, posebno tam, kjer se je običaj izgubil, le stari ljudje. Ti umirajo in z njimi gredo v grob stare pesmi in pregovori, ki vsebujejo zlate resnice. Zato je treba stopiti do teh ljudi, da povedò, kar znajo in si vse to zapisati.

V Gročani je živela Minka Drnava, kateri je manjkalo le pet mesecev do sto let, ko je leta 1935. umrla. Znala je ogromno pesmic. Ta stara žena je, ne vem po kakšnem navdihnjenju, večkrat silila mlado sosedo naj napiše pesmice, ki bi jih ji ona narekovala. Na mojo žalost in na škodo slovenskega narodopisja, se to ni zgodilo. Kdo ve koliko pesmic bi dobil v Gročani pred letom 1935. Lani sem dobil le dve, o eni pa sem zvedel le približno, kako se je začela.

Predlansko leto sem zbiral ledinska imena in nazive za orodje, pa tudi poročila o Francozih, grofih, nekdanjih položajih vasi. Letos sem se lotil poleg vsega opisanega, še pesmi. Prej si namreč nisem niti mislil, da bi se jih moglo še kaj ohraniti v bližini tolikšnega mesta. Lanskega januarja ali februarja pa sem bral v Primorskem dnevniku, da so v Trebčah oblasti prepovedale koledovanje. Zanimal sem se kako poteka v Trebčah ta prastari običaj in izvedel, da hodijo fantje od hiše do hiše in pojejo neko pesem. Oziroma dve: eno, ko pridejo k hiši in eno, ko dobijo kak dar. Stopil sem v Trebče in izvedel naslednjo pesem:

*Boh oživi, blagoslovi
vas prijetli spoštovani,
to vam voščimo tukaj zbrani,
leto danes slavimo.
Da bi zdravi in veseli še živeli mnogo let,
Boh oživi, blagoslovi
vaše zdravje, spoštovani, mnogo let.*

Druga pesem se začinja: »Dobro jutro Boh daj, deklica«. Zvedel sem še, da so ohranjene kolednice tudi v drugih vaseh. Nato sem miroval do naslednjih velikih počitnic. Tedaj sem se zopet lotil tega zanimivega dela in najprej zapisal kolednico iz Boljunca. Kmalu nato sem zapisal v Zgoniku, kjer sicer običaj ni ohranjen, po narekovanju starega moža, tale začetek:

*Dober večer Buh dej, dekelca,
brumna, poštena,
mi te pros'mo za en dar božjega.*

To so peli svoje dni koledniki, kjer so bila dekleta pri hiši. Drugod pa so zapeli:

*Dober večer Buh dej, gospodar
gospodinja brumna, poštena...*

V Padričah sem dobil najdaljši zapis kolednice, celo tisti odstavek, ki ga ne pojejo več. Običajno pojejo ta del pesmi:

*Dobro jutro Boh daj, gospodar
in tudi gospodinja vi,
mi smo prišli tukaj semkaj les
kakor eni fantje pošteni
vam eno sveto pesem pet
od tega rojstva božjega,
od svetih treh kraljev tri,
ki nam Boh bo dau dočakati
in še enkrat naprej prebivati.*

Nadaljuje pa se pesem takole:

*Stoji, leži ravno polje,
na polju cerkev zidana,
na štiri vogle rezana.
U tje cjerkve so altarje tri
(kolikor je družinskih članov)
ta prvi altar, ki je le-tà,
je od preljub'ga, svet'ga Toneta (ime gospod.)
Oj gori, gori gospodar
in tudi gospodinja vi,
zdaj vam je pesem spojena
na vaše drobno srčece,
da Boh be dau zdravje, véselje.
Zdaj mi vas lépo prosimo
za božji dar, za en beu denar,
polovnik orehov in jabek dva
in še kaj d'narca srebrnega.*

V Gročani je izumrlo koledovanje že pred prvo svetovno vojno. Če je le bilo kako dekle pri hiši, so koledniki peli nekako tako: »Dober večer Buh daj, dekelca, mi ti voščimo novo leto in ti hočemo zapet eno pesemco.«

Vse naštete kolednice, razen prve, katere Štrekelj v svoji zbirki »Slovenske narodne pesmi« nima, so inačice pesmi »Rožice v vinogradu«, »Marija na zlatem stolu pri mrzli studenčnici« in »Marija počiva pod jablano.« Ob isti priliki sem zvedel za ljudskega pesnika Janeza Mežnarjevega iz Drage, ki je takole zapel, ko je izumrlo koledovanje:

*Novo leto je v deželi,
fantje vam ne bodo peli,
ker ne znajo, jih je sram,
tudi jaz napišem vam.*

Zapisal sem pa tudi dve narodni pesmi, ki nista kolednici. Prva je pesem mlatičev, »ki so po štirje skupaj mlatili in žganje pili«:

*Hej mlatiči,
po pšenici
čvrsto naj pojo cepiči:
pika, pika, pika, pok!
pika, pika, pika, pok!*

To pesem so bajè poznali tudi okoli Zgonika. Štrekelj je nima; vendar kaže, da je res narodna. Enako je z naslednjo:

*Spomlad je prišla,
sneg je odpou,
starček je spravil svoj kožuh veseu.
Pojmo na polje, ki rože cvetijo,
rože cvetijo, prav lepo dišijo,
volki pa rugajo se.*

Razen prve, sem vse pesmi zapisal v teku štirinajstih dni. Za tako kratek čas je to kar obilna žetev. Uspeh je še vedno pričakovati; le ta nevarnost je, da se bo klasje zaradi pomanjkanja žanjcev osulo. Zato bi bilo dobro, da bi dijaki s podeželja, od katerih vsak dobro pozna svojo vas, pri tej žetvi pomagali. Isto lahko storijo tudi podeželski učitelji, ki imajo najlepšo priložnost za nabiranje otroških pesmi.

Noč na Avali

DUŠA FERJANČIČ

*Avala, veter, noč tema ...
pod nama svetli Beograd
in ti in jaz sva tu sama,
in v krošnjah šelesti pomlad.*

*Ne veš, kako mi je lepo,
ker imava zase ta večer,
ker nežno stiskaš mi roko,
in boža lase mi zefir.*

*Nikar ne misli! Pusti to!
Vem, mnogo težkega sva preživela,
in jutri zopet bo težko,
vsaj danes bodiva vesela.*

*Vem, mnogo težkega sva preživela,
saj veš, da jutri pojdem proč,
odnesla bom samo spomin,
na to pomladno tiho noč.*

Slovenska občina

V PODGORI

IVO MARINČIČ

Po »pomladi narodov« leta 1848 so polagoma dobivali tudi slovenski obrobni predeli svojo občinsko samoupravo. Med temi kraji je bila tudi Podgora pri Gorici, ki je do tedaj spadala k občini Ločnik, pozneje pa je dobila lastno občinsko upravo, ki so ji bile pridružene še briške vasi Pevma, Oslavje, Št. Maver in Podsabotin. Razen Podsabotina so vsi ti kraji tudi po drugi svetovni vojni ostali pod Italijo in tvorijo sestavni del goriške občine.

Po površini je teh pet vasi obsegalo nekaž nad 2250 hektarov, po avstrijskem štetju iz leta 1910 pa je imela občina 4249 prebivalcev. Od teh jih je bilo 3717 Slovencev, 270 Italijanov (odnosno Furlanov (večinoma v podgorski predilnici), 17 druge narodnosti ter 185 tujih državljanov.

Gospodarsko je bila občina trdna in sposobna za samostojno upravo. Tedanja občinska uprava je veljala kot prva ljudska uprava, čeprav je bila njena oblast precej omejena v primeri z ljudsko občinsko upravo, kot jo imajo na primer danes v Sloveniji.

Po pristopu Pevme k podgorski občini je prvi županoval Andrej Vogrič iz Pevme. Po njegovi smrti je bil izvoljen za župana Andrej Kocijančič iz Podgore. V dobi čitalnic in narodnih taborov, ko se je dvignila narodna zavest goriških Slovencev, pa so občinski možje izbrali za župana mladega, bistriga in odločnega posestnika iz Podgore, Antona Klančiča. Bilo je to leta 1871 in Klančič je od tedaj vodil usodo te obsoške občine celih 50 let.

V tej dolgi dobi je Klančič posegal tudi v javno življenje na drugi strani Soče, v Gorici ter postal važna osebnost med goriškimi Slovenci. Izvoljen je bil za deželnega poslanca in odbornika, bil član okrožnega šolskega sveta, predsednik cestnega odbora itd. Na podgorski strani pevmškega mostu, v Fogarjevi hiši, je bil sedež občine, kjer je županoval Klančič. Skrbel je za graditev novih cest, šol, otroških vrtcev, učiteljske pripravnice, sirotišča, pošte itd. Razvila se je industrija v Podgori in povečalo se je gospodarsko blagostanje, z njim pa tudi

dohodki občine, ki so Klančiču omogočili izvedbo cele vrste koristnih javnih del.

Podgorska občina je imela ob svojem začetku le malo polja in gozda. Z razvojem papirne tovarne pa je dobila močno finančno oporo, in se razvila v pravo industrijsko središče, kar je še danes, saj je v njeni predilnici zaposlenih nad 3000 delavk in delavcev in je to za Jadranskimi ladjedelniciami v Trzinu največje industrijsko podjetje na Goriškem.

Promet z Gorico je bil živahen, vozniki so prevažali celulozo in bale za papirno tovarno. Do 25 vagonov blaga je tovarna odvažala dnevno na železniško postajo. Delavci so bili skoro izključno domačini. Dobro je delala tudi Fogarjeva klavnica, kjer so tedensko zaklali 30 do 35 glav živine. Ker so se na pevmškem mostu stekale vse briške ceste, saj je bil to takrat edini most za Gorico, je stala tam mitnica, ki je tudi dajala občini lepe dohodke.

Javno varstvo je bilo zaupano trem redarjem v Podgori, Pevmi in Podsabotinu, ki so se ob nedeljah postavljali po cestah in na trgu z dolgo sabljo in z avstrijsko vojaško kapo. V Podgori je bila tudi orožniška postaja, kjer pa so le 3 do 4 orožniki opravljali svojo službo. Čeprav je v njihovo področje spadal tudi Ločnik, pa niso imeli mnogo opravka, saj je bilo naše delovno ljudstvo mirno in disciplinirano.

Desna roka župana Klančiča je bil pri izvrševanju občinskih poslov njegov pribočnik, svetovalec, obhodnik in pisar Ivan Trpin ali Nuto iz Podgore. Bil je duša občinske uprave od leta 1892 do 1921 ter prejemal za svoje vsestransko delo po 300 do 350 kron mesečno. Uradovali so v slovenskem jeziku tudi v odgovorih na nemške vloge višjih oblasti.

Delovanje podgorsko-pevmške občine je leta 1915 prekinila prva svetovna vojna. Tedaj se je večina prebivalcev razkropila po raznih begunskih taboriščih v Lipnici, Brucku, Wagni, Strnišču na Stajerskem in drugod. Tovarniški delavci pa so dobili delo v tovarni papirja v Radgoni. Županska

pisarna je delovala nekaj časa v Rihemberku na Vipavskem, pozneje pa v Polju pri Ljubljani. Župan Klančič pa se je zatekel v Gorje pri Bledu.

Po povratku leta 1918 so našli begunci le razdejanje. Porušeni so bili skoro vsi domovi in morali so postaviti barake za zasilno zavetišče vračajočim se družinam. Toda župan Klančič in njegovi sodelavci so skupaj z vsem ljudstvom krepko prijeli za de-

lo in že leta 1923 so zrasli novi domovi v obnovljenih vaseh. Leta 1921 je Klančič zaključil svoje županovanje, nekaj let pozneje pa je fašistična oblast ukinila tudi samostojno občinsko upravo in vse vasi podgorske občine priključila goriški občini.

Na cvetočo slovensko občino pa je ostal le še spomin in danes imamo v Brdih na tej strani meje samo še majhno števerjansko občino.

Trgatev v Brdih

IVO MARINČIČ

*Od Kožbane in Medane
pa do Števerjana,
danes briška je mladina
vsa veselo razigrana.*

*Izpod brajd, po vseh bregovih,
pesem se razlega
in oznanja vsemu svetu,
da trgatev se začela.*

*Že kipijo sočni grozdi,
že se v soncu nam smejiijo;
to bo letos dobro vince!
Bricem se oči žarijo.*

*Pa zavriskal tam na bregu
nekdo je s prešernim glasom;
iz vasi harmonikar je
odgovoril z mehkim basom.*

*V brajdi fant krepak nadel je
težko brento si na rame,
lepi Cvetki pomežiknil:
»Ali bo zvečer kaj zame?«*

*Nič ni rekla Cvetka Marku,
le s pogledom razodela,
da če pride naokoli,
bo veselo ga sprejela.*

ŠT. MAVER PRI GORICI

Po grizastih južnih obronkih Sabotina se še pozimi sončijo lepo raztrosene vasice in samotne kmetije starodavnega naselja Št. Maver. Potisnjen je v skrajni trikotnik goriške pokrajine med Pevnico in Sočo ter grebeni Sabotina (609 m) in Sv. Valentina (535 m) strmo nad solkanskim mostom. Nekdanja farna meja je danes na vzhodu in zahodu tudi državna.

»TAM ONKRAJ SVETI MAVER TOČI VINA...«

Kot samo nebeško sonce se cekinijo jeseni zlahtni grozdi štmavrskih vinogradov, ki so lepo kot hiše razloženi po treh stegnih, ki se vlečejo iz bokov Sabotina do okljukov Pevnice. Izpred nove cerkve sv. Mavra plava pogled na pisan prt, kjer razširja Soška se dolina in

»Soča teče tiho v temen jez.«

Na desno briški griči, levo pozdravlja Sv. Katarina, tam na koncu, kjer se zgublja srebrni Sočin trak se golijo in zelenijo kraške rebri, v sredi pa kot stražni stolp sivi goriški grad. Že zaradi tega opojnega razgleda z vedno sončnih reber je v Št. Mavru lepo kar celo leto.

Vode in hribi ločijo Štmavrce od sosedov. Potoki Močilnik, Znariški, Bensov, Breščakov in Hudi potok na podsabotinski meji režejo globoke brazde, ki ločijo še posamezne zaselke med seboj, da komaj v enem dnevu obreš Št. Maver, ki ga pravzaprav — ni, ker je le skupina vasi z drugačnimi imeni. Hiše so si postavili v dveh glavnih smereh. Na vrhu stoje povprek zaselki farovž ali Vas, Pintaršče, Bensi, Grad. Navzdol proti jugu je po glavnem stegnu raztroseno Znarišče, ki je zdaj prekrščeno v »Noris«. Stari Dreja Figelj pravi, da prihaja to ime od zbiranja fantov in deklet, ki so včasih kar malo znoreli pri večernih sestankih. Potem so še kopice po nekaj hiš, ki imajo imena po družinskih priimkih: Cibišče, Boškarji, Brajniki, Breščaki, Mežnarji, Konično, Samotišča pa kličejo Slugišče, Bregantišče, Gropaj, Kacafurišče, Komunščar, Hledetišče, Spodaj pa še: na Dolini ob Pevnici, v Malnu in pri Stantu. Pri tej kmetiji je topla Pevnica odplavila dosti krhkega soldana in laporja in je ustvarila obširno »Hudičevo luknjo«

Vsi ti zaselki čemijo kot v materinem naročju po pobočju razoranega Sabotina. Po

starem je bil obraščen z gostim državnim gozdom, razdeljenim na posamezne »partide«. Gozda je bilo 17 terenov po 12 kampov ali njiv. Toda že v 16. stoletju so ga začeli močno izsekavati. Leta 1540 je dosti gozda zaradi suše tudi pogorelo obenem z gozdovi okoli Solkana. Cesar Ferdinand II. je pa ukazal, naj se gozd zavaruje. Poznejše vojne, posebno prva, so drevje uničile in pustile samo drobnjav in goličavo. Druga nadloga so pa bile ovce, ki so se pasle proti vrhu, kjer je bilo precej dobrih izvirkov, posebno »Sončna voda«. Ko je drevje zgini- lo, so se pokazale stare jave, kjer so lomili mesnato-progast kamen. Te jave sredi gore nameravajo zopet obnoviti. Saditi so začeli tudi črni bor. Glavni vir dohodkov je pa danes trta in sadje; dosti deklet zaposli tudi podgorska predilnica in širni svet.

Nekoč je bilo več hišnih števil, do 62, danes pa jih ni niti 50. Število vaščanov pa se je zmanjšalo v petdesetih letih od 330 na okoli 280.

Stara družinska imena se berejo: Figelj. (tudi rodovina avstrijskega zunanjega ministra Fiegla je od tod), Bensa, Pintar, Vendramin, Valentinčič, Breščak, Kacafura, Persolja. Dosti novih je prišlo iz sosednje Pevme in Solkana. Danes je tudi naseljenih nekaj družin iz Benečije in iz notranjosti države.

Kolonstvo, ki je bilo še konec prejšnjega stoletja skoraj splošno, se sedaj že izgublja. Blizina Gorice tudi pomaga pridnim posestnikom. Kar je novih hiš, so prav čedne; elektrika jim je že zasvetila, pač pa se občuti pomanjkanje vodovoda.

Štmavrci so marljivi in zavedni ljudje, zraščeni s svojo zemljo, o kateri vedo marsikaj zanimivega povedati iz nekdanjih časov.

IZ STARIH LISTIN

Že naravna lega kraja kaže, da so morale biti tod že v najstarejših časih človeške naselbine. Sončni parobki, varna lega, gozd in paša s studenci so gotovo vabili že zdavnaj, da so se naši predniki naselili pod Sabotinom. Tudi ime Šent Maver ali okrajšano Št. Maver, kaže na častitljivo starost.

Iz starih pergamentov razberemo, da se Št. Maver imenuje že pred 700 leti. Zgodovinar Kos navaja listino iz dunajskega državnega arhiva, kjer je zapisano, da sta leta 1280 dala Volker in Ulrik iz Rihember-

ka (danes Branik) notarju Francišku iz Gorice več posestev v Št. Mavru pod Sabotinom v fevd. Ta posestiva sta imela prej v fevdu neki Salentus in njegov oče iz Štandreja. V istem času se omenja, da so rihemberški gospodje imeli v Št. Mavru svoj dvor, desetino in gozd. Ime Št. Maver se omenja tudi v drugi listini iz leta 1342. Takrat sta se neki Profeta iz Pevme ter Wulfing in Meichs iz Solkana prepirala zaradi desetine od žita in vina v Pevmi in Št. Mavru. Sodnik Ritzendorfer je potem pravdo razsodil.

Ko so z Ulrihom leta 1371 izumrli rihemberški gospodje, so tudi njih posestiva v Št. Mavru zopet prišla v roke goriškim grofom kot fevdnim seniorjem. Tudi iz te dobe se najdejo listine, ki izpričujejo imena Št. Maver in Sabotin. Zanimiva je iz leta 1379, kjer je pisano, da so sinovi nekega Jakomucija dobili od goriškega grofa Majnharda v fevd vinsko desetino na gori Sabotin. Iz tega smemo sklepati, da je vinska trta precej više gori rastla kot danes. Goriški grofje so nekaj štmavrskih posestev podelili leta 1398 Bartolomeju iz Moše, leta

1458 pa Hanzu iz Krmina. Zadnji grof Leonhard je dal v last eno kmetijo grofu Antonu Turnu. Tako vidimo, da je fevdalna gospoda razcepila ozemlje pod Sabotinom na več delov.

Največ zemlje so pa dobili že leta 1365. v last plemenitaši Graben, ki so postali štmavrski graščaki. Virgil Graben se je povzpel celo za upravitelja goriške grofije. Ti graščaki so izumrli že leta 1507 in Št. Maver je prešel s svojimi tlačani v druge, še vedno fevdalne roke.

EREMITI IN ZGODOVINSKA PODOBA

Brali ste na podlagi starih listin, kako staro je naselje Št. Maver. O tej starosti pa priča še ena ostalina, ki je bila doslej prav malo znana in ki je v zvezi z redovno naselbino. To je kamniti relief¹ (glej sliko), ki predstavlja Mater božjo z Jezuškom v naročju. Še pred petdesetimi leti je bil postavljen nad vrati Venderminove hiše v zaselku »Farovž«. Danes je relief vzdal France Vendermin v vdolbino, na zidu stranskega poslopja. Pravijo, da je bila vzdana nekoč v čudovito obokani kleti Venderminove hiše, kjer je še zidna vdolbina. Podoba, ki jo cenijo, da je stara 650 let starosti, nosi ostre, skoro geometrične poteze. Izklesana je iz trdega peščenca.

Prišla pa je iz cerkve sv. Valentina na vrhu hriba. Torej je morala cerkev stati že v prvih početkih Št. Mavra. Gotovo je stal poleg cerkve samostan za eremite ali puščavniki. V vasi, ki je zato dobila ime »Farovž«, so imeli zimsko bivališče, kjer je obokana klet, v zgornjih prostorih pa izrezljani tramovi. Poleg te hiše »pri Gaserju« je stalo poslopje na prostoru, ki mu pravijo še danes »kora«. Od tod po stezi proti hribu se opazijo sledovi še dveh kapelic. Bržkone je vodila tam romarska pot na Sv. Valentin.

Pa ne samo ti ostanki, marveč tudi iz pisanih poročil zvemo, da je stala cerkev na gori in da so bili tam eremiti. Iz mojih prepisov starih Kocijančičevih zapiskov razbiram, da je bila septembra meseca 1742 opravljena kanonična vizitacija na gori. Tam se tudi bere, da je bil »Alfieri Federicus eremita ad S. Valentinum in parochia Salcani«. Imel je še enega sobrata, ki je hodil z njim na bero². V letu 1772 zasledim med eremiti, ki so pa v resnici bi-

Starodavni relief v Št. Mavru

¹ Velikost 64,5x38, globina vdolbine 19 cm.

² Po zgodovinarju Kocijančiču navajam: »vo alla cerca del pane a Gorizia una volta alla settimana et il mio compagno va l'altra settimana«.

li frančiškani¹ p. Franca Janežiča. Ta je pri vizitaciji izpovedal, da živi v samostanu že 28 let tudi brat lajik Feliks Fiegl in da je pri svetišču samostanske poslopje in prenočevališče za romarje².

Iz povedanega je torej osnovana ljudska govornica, da je bila tu starodavna božja pot s samostanom. Cerkev so podrli leta 1786. za časa cesarja Jožefa II. Večino oprave so prenesli dol v cerkev, kjer je bila ustanovljena samostojna, od solkanske neodvisna duhovnija že leta 1754.

Cerkev je stala do vojne pri današnjem pokopališču in so jo dali postaviti Grabni kot grajsko kapelo.

»NAVŽARJI« IN DRUGI GOSPODJE

Novi štmavrski gospodje so postali l. 1507 tržaški patriciji Bursa. Prvotno so imeli posestva okoli Golca v Istri. Ko so si sezidali pri Podgradu nov grad, so prevzeli ime »Neuhaus« (= nova hiša). Od goriških grofov so dobili graščine v Furlaniji, Brdih in Vipavi. Anton Neuhaus, ki je kupil St. Maver, je bil član goriških deželnih stanov. Neuhausi so zgradili tudi grad, kjer je še danes »Fanzarjevo«. Postali so tudi upravitelji goriške grofije in baroni. »Neuhaus von Sankt Maver« Jožef Iv. Krstnik je postavil 1640 tudi cerkev³. Pridobivali so si vedno več imetja in cesar Leopold I. je Nikolaja povzdignil v državnega grofa. Ti

grofje so s podložniki lepo ravnali. V našem kraju so ostali 300 let. Zato se je spomin na »Navžarje« ohranil še do današnjega starejšega rodu.

Leta 1805 po miru v Požunu so naši kraji na desnem bregu Soče prišli pod Francoze do leta 1813. St. Maver je spadal pod »mačrij« (županstvo) Števerjan. Na pevm-skem mostu je stala francoska straža. Zaradi hudih davkov ljudje niso marali Francozov. Grajski oskrbnik duhovnik Primožič je vse dragocenosti skril v »Kacafurovi jami« ob Soči. Semkaj so nosili skrivati denar tudi drugi vaščani. Marsikak mladenič se je zatekel v te votline, da je ušel vojaški suknji. Baje je Napoleon ob svojem bivanju v Gorici jezdil na sprehod v prijazni St. Maver in je ukazal nasaditi lepi drevo-red pri graščini.

Ko je Napoleon zginil, so se 1836 priselili v Gorico s pregananim kraljem Karlom XI. tudi vojvode Blacas. Ti so že naslednje leto kupili posestva od Neuhausov. Ker je prejšnji grad pogorel, so v empirskem slogu na istem mestu sezidali lepšega. Bivali so pa le redkokdaj v njem. Posestva jim je oskrbovala družina Fontazi, ki je 1891. tudi kupila njih premoženje. Kmetje so dobili po zemljiški odvezi že prej nekaj zemlje v last, večinoma so pa bili njih koloni. Nekaj so jih imeli tudi Zettlerji, ki so postavili palačo na kraju, ki se še danes imenuje »Palača«. Ondi so imeli svojo pristavo goriški jezuitje. Danes pa je tam sama groblja. Ostali so le spomini na nekdanje mogotce.

IZ NESREČ V NOVE ČASE

St. Maver je zastran svoje odročne lege bolj malo občutil razne vojne s Turki, Benečani in Francozi, ki so tako hudo prizadevale goriško deželo. Pač pa so tudi štmavrc obiskovale razne nesreče in vremenske ujme. Konec 16. stoletja je zemlja slabo obrodila. Zapored so ljudje trpeli hudo lakoto. Enako je bilo okoli leta 1770; takrat so začeli na cesarski ukaz saditi pri nas krompir. Kmetu je skušala država pomagati in je 1762 prepovedala uvoz vina iz Benečije. Leta 1763 je izšel cesarski patent, da se morajo saditi murve za povzdigo svilarstva. Zasajati so začeli od 1769 dalje tudi oljke. Pa so se zopet ponovila huda leta 1816 in 1817, ko so ljudje kar cepali od lakote. Mernik koruze je veljal za tiste čase ogromno vsoto 4 goldinarje, za enega vola vrednosti. Ljudje so mleli moko iz drevesne skorje in kopriv. Na Sabotinu so našli kmeta Benso in Figlja mrtva — v ustih sta pa imela zatlačeno travo. V spominu so tu-

¹ Glede obstoja in reda eremitov, kot jih je ljudska govornica imenovala, popravljam mnenja v knjigi Kutin: Opis St. Mavra, Gorica 1905.

² »P. Franciscus Janesig, tertii ordinis S. Francisci, dicit: socium suum Eremitam laicum Fr. Felicem Fiegl, qui in eodem loco S. Valentini secum convivit per annos 28, ubi ipse constitutus jam per annos 31 ibi moratur. — In na koncu: si... aliquid supersit, applicat pro beneficio et fabrica Eremitorii ibidem extructi... Pelegrini, qui ad montem confluunt, noctu separatione pernottant in camera magna ibi extructa. Prevod: Pater Franc Janežič, tretjega reda sv. Frančiška pravi: ima za sobrata Felixa Fiegla, eremita lajika, ki na istem kraju Sv. Valentin živi z njim že 28 let, kjer on sam tja postavljen živi že 31 let... Če kaj ostane (namreč od bere) se porabi za beneficij in za stavbo eremitišča, ki je tam zgrajena... Romarji, ki se zbirajo na gori, prenočujejo ločeni v veliki sobi, ki je tam zgrajena«.

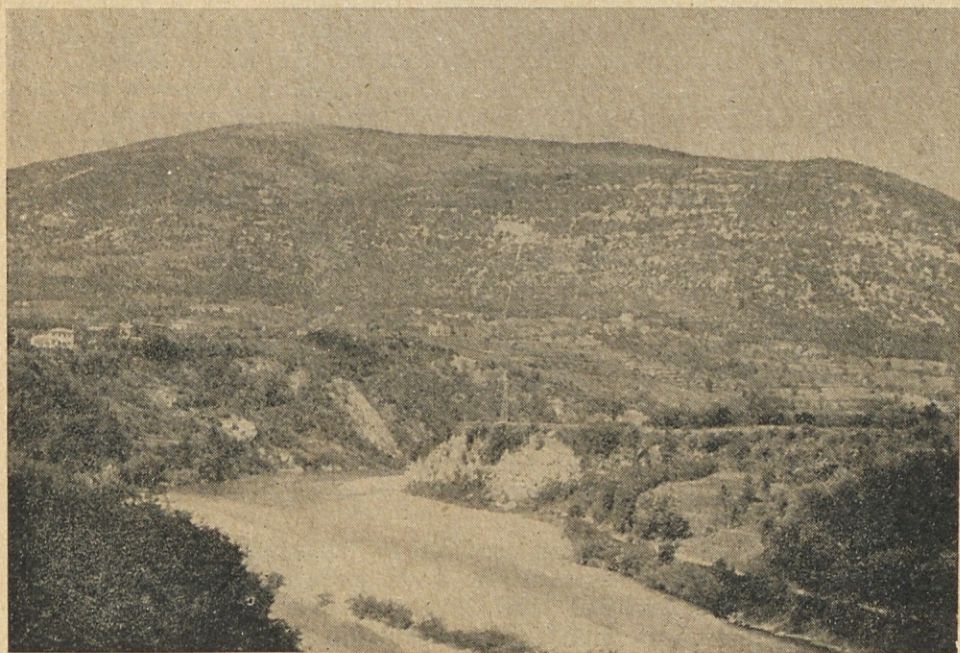
³ Nova cerkev pa stoji danes na križpotju blizu nekdanje palače Zettler.

di hude zime 1829 in 1830, ko je pozebla polovica trt. Ljudje so se preživljali s prodajo butar drv po mestu. Potem je leta 1866 plašila vojna z Italijo. Iz Podgore in Pevme so ljudje s culicami pribežali v Št. Maver iskat zatočišča. Vmes je divjala kolera, ki je posebno poleti 1854 tako morila, da je postalo pokopališče premajhno in so morali mrliča pokopavati v »Dragi« pod cerkvijo.

Po nekaj desetletjih mirnega življenja se je Št. Maver znašel sredi prve svetovne voj-

ne. Sabotin je bil v prvi črti. Vse je bilo porušeno, ljudje raztepeni po svetu, domovi požgani. Ko so se vrnili, so s staro žilavostjo zopet postavili domove, kjer so bili prej. Obnovili so vinograde in preorali zemljo svojih dedov. Marsikaj novega so tudi postavili; med temi tudi krasno šolsko poslopje. Le še dobra pota jim manjkajo.

Kot v starodavnih časih se tudi danes Št. Maver ponosno ozira na goriško ravan, poln lepote in žalostnih, a tudi lepih spominov iz nekdanjih dni.

Pogled na Št. Maver s Sabotinom v ozadju

Množično izseljevanje *iz Beneške Slovenije*

IZIDOR PREDAN

Znano je, da je Beneška Slovenija hribovita dežela in kot taka tudi nerodovitna. Z velikim trudom in z velikimi težavami si pridelajo naši kmetje, kadar je najboljša letina, le toliko »živeža«, da se lahko z njim preživljajo komaj štiri mesece v letu. Da se naš človek preživi skozi celo leto, si mora poiskati zaslužka izven svoje domovine. Izseljenska pot ni nova za beneške Slovence. Poznali so jo tudi naši predniki, a vendar je bilo nekdaj bolje, kakor je danes. Emigracija ni zavzemala tako širokega obsega kakor sedaj. Naši dedje in očetje so hodili spomladi na sezonska dela na Hrvaško, Madžarsko in v Nemčijo. V jeseni so se vrnili domov s prihranki in preživeli zimo v krogu svojih družin. Danes pa gre na stotine beneških Slovencev v vse dežele sveta in se nikoli več ne vrnejo, ker jim domovina ne more nuditi človeku primerne življenja. Mnogo je takih vasi, ki so že skoraj popolnoma izpraznjene. Iz občine Dreka, ki je najmanjša v Vzhodni Benečiji, se je izselilo nad 400 najbolj dela zmožnih ljudi. Iz občine Grmek, ki šteje komaj 1543 prebivalcev, živi v tujini približno 600 ljudi. Isto velja za druge občine. Beda in revščina vihrata po Beneški Sloveniji kakor strašna vojna in posledica tega je, da bežijo rojaki pred njima kakor pred kugo. Lahko trdimo, da je skoraj ni dežele na svetu, da ne bi živeli tam naši »begunci«. Doma ostajajo samo stari, otroci in pohabljeni, tisti, ki ne morejo več dati življenja našim hribom in vasem, ker so, naj mi je dovoljen ta izraz, nerodovitni, kakor opuščene njive. Tako naš narod umira! Nobene pomoči od nikoder. Kdor se hoče preživeti mora zapustiti dom. Tako se izvaja proti beneškim Slovencem največji in najhujši genocid. To, kar trdimo, je res! Ni samo narava kriva, da se tako slabo godi prebivalstvu, ki živi v deželi pod Matajurjem. V največji meri so krivi odgovorni ljudje, ki so na oblasti države. Namesto, da bi pomagali našemu človeku na domači grudi, se trudijo z vsemi možnimi sredstvi, da bi izselili čimveč naših rojakov in s tem zbrisali slovenstvo iz Nadiških dolin.

Mnogo več ljudi bi se moglo preživeti na domači grudi, če bi obdelovali kmetje zemljo na moderen način. Toda glede tega se pri nas ni nič spremenilo, odkar tu živi naš kmet. Nič se ni storilo, da bi opustil starinski način obdelovanja zemlje. Še jo obdeluje kakor pred tri sto leti. Oblastem ne pride niti na misel, da bi bilo koristno in potrebno ustanoviti po beneških vaseh kmetijske šole. Zanje je dovolj, da so tam ustanovljeni davčni uradi, kateri vedno bolj dušijo beneškega kmeta.

Treba je, da oblasti ukrenejo kaj, in to čimprej, v prid naših ljudi. Treba je, kot smo že povedali, ustanoviti kmetijske šole po vseh centrih Beneške Slovenije. V teh šolah bi se mladi rod naučil, kako se obdeluje zemlja na moderen način. Zemlja, drugače obdelana kakor sedaj, bi dala več pridelka in bi preživljala mnoge od tistih, ki morajo danes služiti grenki kruh v tujini.

Gozdarstvo

HEKTOR ŠPEKONJA

..... v Beneški Sloveniji

Ko so se Slovenci priselili v današnjo Beneško Slovenijo, so našli doline poraščene z gozdovi, gričevnat svet pa je bil gol in pust ali pa delno pokrit z grmičevjem, zlasti kjer je bil skalovit kraški svet. V teku stoletij pa so ti novi priseljenci pogozdili gole vzpetine in deloma skrčili gozdove v nižjih legah. V plantiščih so sadili lipo, brest in jesen, posebno, ker je listje tega drevja nudilo edino krmo v zgodnji pomladi, medtem ko so gričevnat svet pogozdovale z bukvami, hrasti, gabri in drugimi listavci.

Gospodarstvo je v tistih časih slonelo predvsem na živinoreji in na poljedelstvu. Znano je, da primitivni narodi nimajo velikih zahtev. Hranijo se s tem, kar jim nudi domačija. Gozdovi niso imeli za beneške Slovence nobenega pomena. Zadovoljili so se, če so dobili iz gozda drva za svojo potrebo in pa les, ki se rabi v kmečkem gospodarstvu za ograje, za graditev koč »kazanov« v gornjem delu bivališča. Popraščevanja po lesu v tistih časih ni bilo, saj je bila vsa Slovenija, celo Kras, zaraščena z bujnimi gozdovi. Prvič je nastopilo povpraševanje, ko so začeli z graditvijo Benetk in tedaj so izvažali les s Krasa, ki je imel ogromno bogastvo v hrastih in mogočnih kostanjih.

V Beneški Sloveniji so prvi naseljenci krčili gozdove s požiganjem, da so dobili dovolj zemlje za obdelovanje. Na gričih so se gozdovi ohranili do XVIII. in XIX. stoletja. Ti so bili nato revnim prebivalcem Nadi-

Kostanjev gozd pri Kalu

ških dolin edino sredstvo, da so se rešili krize v kritični dobi, ko so ti kraji prišli pod Italijo. V tej dobi je bila večina gozdov uničena, nekaj drevja je ostalo le še na teže dostopnih pobočjih in kjer je prevladovalo iglasto drevje, ki ni imelo večje vrednosti. Ljudem je primanjkovalo sredstev, Italija ni dala dovolj kruha, zaslužka ni bilo, za ekonomski dvig se država ni brigala, kajti v prvi vrsti ji je bilo mar raznarodovanje. V tem času so uničili Landarsko in Mersko banko, njih sodnije in arhive, ki so bili edini izpričevalci slavne preteklosti tega prebivalstva. Nova oblast je tudi hitro vzpostavila novo državno italijansko oblast za Slovence v Šempetru ob Nadiži.

Beneška Slovenija je bila tako prepuščena sama sebi. Nastopile so nove denarne

dajatve v obliki davkov, ki jih prej ti svobodni ljudje niso poznali. Do tedaj so prispevali le v potrebi nekaj denarja, ali pa so brezplačno delali in pomagali pri javnih delih (robote), kot so bile razne gradnje cest, mostov ali slično. Sedaj pa je šel dobršen del še preostalih gozdov za davke. Gojili so tudi sviloprejk in si z izkupičkom nekako pomagali. Te podatke sem navedel, ker so bili v veliki meri vzrok, da so beneški Slovenci uničili svoje gozdno bogastvo.

Pravi udarec za to bogastvo je dobilo gozdarstvo po prvi svetovni vojni, ko je nastopila ponovna kriza za beneške Slovence. Pred vojno ni bilo treba imeti nobenih potnih listov za sosednje države in tako so hodili, zlasti možje, vsako poletje v Avstrijo, kjer so lahko dobili zaposlitev. Ko so se v jeseni vrnili domov, so si nabavili hrano, obleko in obutev za zimske mesece. Gozdovi, kjer so še bili, so ostali nedotaknjeni, ker so dovolj zaslužili na »ajzemponu«. Marsikdo je dal celo del svojega zaslužka v tujini v razne banke, ki so bile v Šempetru, Čedadu, Centiju, Vidmu. Pod fašistično Ita-

lijo pa so bile meje zaprte. Ljudje so morali imeti dovoljenje za emigracijo, ki so ga pa le težko dobili in tudi pogoji za delo so bili v sosednji Avstriji mnogo slabši kakor pred vojno. Ljudje so začeli izsekavati gozdove, kolikor jih je še bilo.

Oglejmo si malo te gozdove. V najbolj dostopnih krajih gričev, kjer tvorijo strma pobočja prepade ali pa so tako strma, da se mora človek držati za debela dreves, če hoče hoditi po njih, so še ostali gozdovi. Bukev, gaber, jesen, lipa in javor tvorijo večji del teh gozdov. Tla so povečini skalovita, pokrita z drobnim kamenjem, ki so ga prinašali plazovi. Počasi so zrastle omenjena drevesa, a listje, ki je odpadlo in se razkrajalo, je polagoma ustvarjalo plast humusa. Kjer je rastle pretežno bukev, listje ni strohnelo tako hitro, ker nastane, zlasti v zimskem času, pod vplivom snega, neka strnjena in trdna plast. Domačini pravijo tej plasti »skr-lut« ali »klobuk«. Ta »skr-lut« je nepredoren in zato ne more rasti pod drevesi trava in kjer se tudi ne morejo zasejati nove sadike. Novo drevje nastane le iz štorov posekanih dreves.

Posekana debela prežagajo ter razcepijo. Kjer je cesta blizu, nategnejo žice ter »spuščajo« drva do ceste, kjer jih zložijo v kope, ki potem čakajo na kupca. Debelejše veje oklestijo in znesejo domov za kurjavo. Dračje, vrhače in neporabne dele pustijo kar po tleh in se zanje ne brigajo. Prižigajo jih ne več, ker bi s tem samo osmodili ter poškodovali bližnje drevje. Kadar sekajo na travniku, spravijo vejevje in dračje na kup daleč od drevja ter požgo, pepel pa raztrosijo naokrog. Po vojni so se gozdovi skrčili in kjer so prej stale stoletne bukke, hrasti, gabri in jeseni, so se sedaj pokazale gole rebri in voda je odnašala prst. Prizaneseno ni bilo niti jelšam in leskam, ki so najslabši les za kurjavo. Zaradi tega so iz tega lesa žgali oglje in povsod je bilo mnogo ogljarjev, ki so vsi črni nosili oglje v Čedad na trg. Vsak košček lesa je pripomogel k nahranitvi lačnih želodcev otrok in odraslih. Pripravljanje oglja v Beneški Sloveniji ni kar tako enostavno. Zato se ljudje niso tega lotili, dokler niso bili v to zaradi potrebe prisiljeni. Denarna stiska je bila velika in ljudje so morali poiskati vsak uporabljen les, da so ga prodali. Jelševa in leskova drva niso imela na trgu posebne cene, zaradi tega se je le bolj izplačalo iz njih delati oglje. So bili sicer pri tem umazani, toda zaslužek jim je obilno poplačal vse nevšečnosti in trud.

Med vojno so posekali zadnje stoletne bukke, ki so kraljevale tu in tam. Iz njih so

Benečanki z bremenom

pridelali oglje in ga prodali v Čedadu. Skoda je bilo takih velikih bukev. Če bi še dve leti počakali, bi zaslužili stokrat več, toda potreba ne pozna odlašanja in čakanja na boljše čase.

Zaradi potrebe niso prizanesli niti kostanjevim nasadom. Kostanja je več vrst v Beneški Sloveniji: objaki, ranci, peroni, purčinke, maroni, dobljaki, burjaki itd. Kostanj je poleg koruze in krompirja, glavni vir dohodkov in najvažnejši del domače hrane, zlasti v zimskih mesecih. V tem času jede skoraj v vsaki družini za večerjo kostanj s kislim mlekom, le redkokje s sladkim. Kljub takemu pomenu sem videl leta 1935 kmeta na Kalu, ko je posekal ves kostanjev nasad, da bi poravnal dolg. V Čedadu je delovala tovarna za izdelavo tanina in okrog so hodili kupci za kostanjev les. Tisti kmet je posekal orjaške kostanje, da je napravil okoli dva tisoč stotov lesa. Cena je bila takrat zelo nizka, okrog dve liri za stot. Kmet je posekal kostanj, a naslednjo zimo mu je zmanjkala hrana. Dolg je bil sicer poravnán, manjkala pa je hrana dolgo vrsto let.

94-letna Benecanka iz Crnega vrha

Preprosta stiskalnica za sadje

Ko so ljudje uničili gozdove, so s skrbjo zrlí v prihodnost. Pojavljali so se celo tatovi, ki so kradli drevesa, ki so tu pa tam še ostala. Ko so posekali nekaj debel, so jih odveklí do ceste in ko se je nabralo nekaj stotov, so jih prodali, da so dobili denar za najnujnejše potrebe. To se je dogajalo najčešče pred božičem, veliko nočjo, »senjanom«, farnim patronom. Za take praznike se hočejo fantje postaviti, bodisi z obleko, obutvijo ali pa samo s cigaretami. Se ve, fant velja toliko, kolikor ima v denarnici. Če je denarnica prazna, ne more peljati dekleta na ples. Zaradi tega gre v gozd, poseka drevo in ga proda. Boj za denar zamegli človeku vsak pogled v bodočnost, da ne pomisli na škodo, ki jo povzroči že tako uničenemu gozdu. Čeprav ne kradejo, je škoda tudi, če v lastnem gozdu preveč sekajo. Ob vsakem večjem prazniku je navada, da se doma pripravijo potice, »gubance«. Vse, kar je potrebno za potice, si morajo kupiti: pse-

nično moko, sladkor, dišave, suho grozdje, olje. Edino les jih reši iz zagate. Toda ljudje se ne zavedajo, da s tem uničujejo gozdove. Kjer je bil prej »skrlut«, rase trava, jagode in robidovje.

Po vojni si je vsakdo pomagal, kakor si je pač vedel in znal. Ko je bila urejena oskrba s hrano, so ljudje zopet poiskali sekire in mladi gozdovi so zapeli svojo poslednjo pesem. Cene lesa so bile v teh povojnih letih zelo ugodne. Tisoč lir za stot je pomenil v tem času že lep znesek. Družini, ki je prodala les, se je to poznalo. Na ta način so si ljudje začeli nabavljati tisto, kar so izgubili med vojno.

Konec vojne — konec gorja — začetek novega življenja. Dekleta so ostajala doma, fantje so se vračali iz vojne. Bili so v pravi dobi za ženitev. Očetje so bili v skrbeh, ker hčere niso imele »bale«. Pa nič za to: rešil jih je les. Drugi so nosili denar v hranilnice, kasneje so kupovali rodovitne njive po Furlaniji. Kdor je bil previden je kupil njive v Furlaniji. Domača zemlja ne nudi dovoljne hrane številnim družinam, zato jim pridejo prav njive, ki so jih pokupili v nižini.

Ta vir dohodkov, ki ga je dajala prodaja lesa, pa se je kmalu posušil. Ljudje so začeli odhajati v tujino. Zaslužek ni več tolikšen, da bi dopuščal tudi male prihranke za huda leta. Italijanska oblastva se sicer zanimajo za vprašanje zaščite gozdov in so tudi izdala primerne zakonske predpise, toda ti se ne izvajajo v celoti. Tako predvideva ta zakon brezplačno nabavo drevesnih sadik in oprostitev davkov za dobo trideset let za tista zemljišča, ki so jih na novo pogozdili. Vendar pa jih je malo, ki so teh ugodnosti deležni, največ zato, ker ljudje zanje ne vedo. Uslužbenci gozdne uprave bi morali o tem ljudstvo poučiti. Če bi se ti zakoni izvajali, bi zopet pogozdili Beneško Slovenijo. Marsikomu je sicer ljubše, da ima na pol senožet na pol gozd, ker ima tako seno in les, kar pa ni pravilno.

Zato bi bilo prav, da bi se resno lotili pogozdovanja in izkoristili ugodnosti, ki jih nudi zakon. Ker je manj živine bi bilo kreme za živino zadosti, hkrati pa bi bili oproščeni za trideset let davkov za parcele, ki bi jih pogozdili, kar bi v precejšnji meri olajšalo domače gospodarstvo, ne glede na korist, ki bi nastala iz novih gozdov.

Pri Špekonejih izkopavajo krompir. V ozadju Matajur

Štruklje jedo...

HEKTOR ŠPEKONJA

Za Božič ta po družinah so u nauad štrukji. Otrc se zlo veseljo Božiča, ne zak nie šuale an de je praznik, pač pa, de bojo štrukje jiedli. Okuole Božiča, tudi če nie snega diela ta velika so podielal, so doma skor cieu dan an počiuajo. Lih po kako fažino drou, če so šli, pa so se hitro uarnil. Otruok tudi nieso gonil ninkoder, zatuo so bli nimar ta po hiš an bli napot usiem. Pousien so fifal an use tiel viedet. Tist dan je bluo neki tu ajarje: priešnji večer so jih gnal preca spat an so guaril potiho. Neki so paračual, kar nieso tiel, de bojo oni viedli. Malo kada, de so šli uon s hiše norčuat z družim otruoč, ku po nauad.

— Boris! Boris! —

— Ki? —

— Puj uon! —

Boris an Angel sta letiela hitro če pred hišo.

— Pujta se gremo lovit. —

— Kan? —

— Ce Za Kanton. —

— Kaduo še bo norčau? —

— Usi bomo. —

— Kaduo usi? — je jau Angel an gledu škuoze okno če u hišo an ulaču na uhuo.

— Sandrin, jest, Lino, Elio, Paula, Livija, Marija, Livac, Dolfina, Mario, uša Marija puojde tudi an Ivica, kajne? —

— Ja. —

— Ja. —

Na use skriušne reči so pozabil an se pejal usi kupe če Za Kanton.

— Čudno, de so se pejal, — je jala Cvetka. — San tiela reč, de se na zga-nejo vič. —

— Sreča, de jih je pršu klicat Fabio, — je jala mat.

Cvetka ja ustala an šla če u kliet; kr je pršla san u hišo, je nesla ta pod pasko škuodiolo z grozjan noter an stučenim kakoe an liešink. Gor na furnelo, tu lonco so se kuhale burje.

— Prnes še mrtau, — je jala mat, sama je paj diela kakoce an liešinke ta na dno karto, odprla foran an jih noter diela sušit. Cvetka je prnesla mrtau an šla po skiero, paj mat ga je očedla an ga diela če h krajo.

Kr so bli pečeni liešinki an kakoci, so jih usul tu mrtau an s taporiščan jih stukli. Kr so končal liešinke an kakoce, so ocedil burje, jih usul tu mrtau an še tiste zmuškal. Mat je tisti cajt zgratala kroh an ga diela tu škudiolo za jidrik, noter usula še cukar, kanelo, grozje an liešinke, kakoce an burje.

De bo buj sladkuo so ulil še malo medu an use zmešal. Takuo gujada je bla paračana. Testno so naredil usušenične moke an uade, lepua zaualil an če na mizo diel. Cvetka je uzamjala po no malo testa, ga pomuškala an zriezala majhane kose za štrukje. Testuo sta sfletale, noter diele gujado, zavile an diele če na prt, ta na mizo.

Ta Za Kantonan so se lovil an skriual ta po laznah, griuah an njiuah, ta-kuo, de so tudi kako brosku popeštal, se no malo ustauli, pogledal, jo gor pr-stauli an hitro šli proč, de na bojo oni kauža an se nieso vič uarmil na tist kraj.

— Fabio, ustaue, san te ujeu, — je jau Angel an gledu za puobčan, ki je leteu še nimar an se skru če za Patokinu uart.

— Puj san, — je še zaueku, — če ne na bon norčau vič! —

— Fabio puj san, — je jala Paula, — te je taknu, san vidla an jest. —

— Me nie, ne me nie, — je zaueku Fabio tan za vrtan an pokuku uon čez grajo.

— Puj san če ne na bon norčau, san ti jau žej priet! —

— Bieš! Paj na gren. —

— Paj jest na bon vič, — se je obrnu an šu če pod Patokinovim gnojake če na tnal an zleteu če u hišo, lih kr so runal štrukje.

Cvetka an mat sta se spogledale an moučale. Angel je gledu tu škudielo od gujade an šu če h miz. Cvetka je potisnila škudielo če na tokraj, paj Angel je sednu če za mizo na klop, debelo gledu an mouču.

— Na, de ti se na bo poznalo gor u čele, — je jala mat, uzela z dviem prst gujado an mu dala.

Angel je uzeu an hitro sniedu; nie imeu niti cajta povečit, ki mu je žej zletela dol po grle. Mouču je še nimar, gledu an študju, de kuo bi mou spuk-nit še malo gujade. Če do škudiele nie mou z roko, mat mu jo na bo dala vič, Cvetka še manj. Saj ries, tu štrukjah je bla, je zadost, de uzame štruki an gu-jada skoč uon.

— Ajej, že kaj sta jih naredle! — je jau an začeu štiet an kazat tu usake-ga s prstan: dan, dua, tri, štir, pet, šest, sedan . . . — se je obrnu če h sestri, de bo viu al ga gleda, uzeu štruki tu pest, — osan, devet, dest, danajst jih je tu teli fil, — potegnu proč roko, jo deu tu gajofu an noter pustu štruki, jo nazaj uon uzeu, se opru z obiema rokama ta na mizo, gor ustu an šu če pred hišo, de ga na bojo vidli.

— Laj tle manjka dan štruki, — je jala Cvetka, kr je vidla, de je prazan zadnji prastor tu te prvi fil. — Ga je sigurno spuknu Angel an ga šu če uon jest. —

— Samuo de nie sniedu še testa, de ga na bo trebuh boleu. —

— A, ga na bo ne, se na buoj, snie še kamanje! —

— Na hod tle tode, — mu je jala Cvetka, kr je nazaj pršu noter, — ne dost ne malo, če ne te opalenknem . . . Agor za kot sedni an na nančo dol gle-di . . . Pust štrukje, tuk so! Laj, poglediga, kuražo, ki ti ima! — je gor ustala, de puojde za njim, pa jo je popihu hitro skuoze urata, s trem štrukji tu pest, če pred Patokinouo hišo an če Za Kanton.

— Smo udobil, smo udobil! — je zaueku Boris, kr ga je videu. Kaj če nie teu bit ujet Fabio. San ga potle jest ujeu an potle še te druge . . . Ki jieš? — ga je še uprašu.

— Štrukje! —

— Kaduo ti jih je dau? —

— Obedan, uzeu san jih ta na miz. —

— Al jih runajo naši? —

— Ja. —

— Na bon vič, na bon vič, — je zaueku Boris an leteu damou. Za njim je šu še Angel an Ivica. Angel se je ustavu tan pred hišo, zak se je bau Cvetke an gledu skuoze okno. Sestra ga je zagledala, ustala an šla če pruo h uratan. Angel je skoču ta s kandreje, ki je bla pod oknan an leteu dol na tnal, kjer je čaku kada pride Cvetka za njim. Tale pa je uzela kanjac ta zad urat, zasiekla droua an potaknila.

— Mama, dam an mene gujade, — je uprašu Boris.

— Gujade na bo še za štrukje! —

— Pru Angelu si jo dala. —

— Na ben še ti, de ti na skočne gor u čelo. —

— Bog loni. —

— An mene, mama, — je jala mala Ivica, ki je ustopila lih tekrat tu hišo an je muorla dat še nji.

Boris je sniedu gujado, uzeu ta na miz šruki, ga deu cieu gor u usta, an ga sniedu.

— Ki jieš? — ga je uprašala Cvetka.

Boris je hitro poždru an jau: — Nič —

— Kuo tiste nič, če si veču? —

— Oblizau san se od gujade. —

— Morebit si uzeu srou šruki? — an ga gledala.

— Ne paj vieš, kajne Ivica? —

— Na vien, niesan vidla. —

— Viš, ki niesan jiedu šruki. —

Mat je šla po droua, če pred hišo, Cvetka je lila uado us kotla tu škudie lo od testa, de se odpusti, Boris je paj basu tu gajofe srove šrukje.

— Laj šrukje uzamja! — je zaekala Ivica.

— Pust pr miero šrukje, ti lump, lumpast! — an letiela za njin. Ta na urat ga dotekla, mu prsmodila plater an mu tiela še dat cabado, pa nie mogla, zak je skoču če u to staro hišo an uon pred hišo. Za sabo je zapru urata, takuo, de Cvetka nie mogla za njim, še lih terkaj, de nie zaletielu tu nje. Dol na tnale ga je čaku Angel.

— Al an ti si jih uzeu srove? —

— Saj vidiš. —

— Dam dan. —

— Na pa jest san jih ušafu. —

— Vidim, de imaš uhuo ardečo. —

— Tajšan plater mi je dala, de mi pru glaua brenči. —

— Do drieve ti pasa. —

— Se jih takuo najiem, de bom puobneu. —

— An jest vidiš. — An sta se pobrala če pred Lenarticouo hišo dol Na Dolino an če Na Solarje. Kr sta se uarnila, ta pod nuoč, doma so žež pozabil, de sta uzela šrukje. Ta na furnelo je biu ramu velik lonac pun uade, ki je začela lih tekrat ugriet.

— Kje sta bla? — je uprašu Pužina.

Otroka sta moučala an se stisnila če za mizo. Šrukji so bili ta pred nji-ma, pa jih niesta taknila, zak sta se bala oč. Sta tudi čakala, de jih stuče, za kar sta bla popoudan naredla an de sta hodila okuole do noč. Pa Pužina nie vieu za nič, tudi gledu jih nie vič; takuo jih je uprašu le od nauade. Tudi kr

sta hodila od šuole, prvo riev, ki jih je uprašu je bla. — Kaj sta dielal tu šuol? Uas je uprašala ki meštra? Sta znala? Kaj uama je dala za študjat? — Use je teu viedet. Sida je sedeu na majhani kandreji, ta pred furnelan an potiku. Strukji so plažal tudi njemu, zatuo ga nie brigalo al sta mu otroka odguarila al ne.

— Uada ugreje. Cvetka den noter štrukje, — je jau.

Cvetka, ki je čakala tel moment, je naglo ustala, osolila uado tu lonco, odkrila štrukje, jih počas pobierala ta na roko an kladla tu lonac. Pužina jih je paj miešu s hlodouo kruhinco. Otroc so čakal mouče dol za mizo.

— Dost jih snieš ti Angel? — je uprašu Pužina.

— Dvie bokalic! —

Pužina an druzi so se posmejal.

— An ti Ivica? —

— Puno, puno. Trkale — an je odprla roke, de pokaže dost, dost.

— A, jest jih bon teu samuo trianduojst, — je jau Boris, — če bom mou le tiste sniest. —

— Jih na snieš trkaj. —

— Se malo jih bo imeu, — je jau Angel. — Jest jih snien manko štirideset.

— Ce jih snieš štirideset, — je jau Pužina, — ti dan dua franka, de si ukupiš kolače tan pr cerkvi. —

— An če jih na snie trkaj? — je jala Ivica.

— Mu dan paj samuo dvie palank, ku usien. —

— Nančo na guar jih snien. —

— Jih na, ne. —

— Pač, boš ben viu. —

— Bomo vidli, ja, za pou ure, kr bojo kuhani. —

— Finitajo, finitajo, gole galozne! — je jala Cvetka an ložla mast tu padielo. Ta pred hišo mat je dol diela šenglote, pune mlieka, ki so zarausal. Mače je ta zad furnela zletielo če h uaratan an zanjaulilo, de naj mu se odpre, de puojde mlieko pit uz njega škudiele.

— Al sta jih žej diel kuhat? — je uprašala, kr je pršla noter po to gor ko uado. Mače je gor przdignilo rep ku palco, se ji pošujalo okuole noge an šluo če u to staro hišo čakati ta pred škuodiolo, de mu ulije mlieko.

Kr so bli štrukji kuhani, so jih vebal s pienarco an ložli tu veliko škuodiolo. Tu manjš so jih diel, kar jim se je parielo, de jih bojo mogli sniest, ulil noter ocuorto mast an cukar anta zmešal. Usak se je biu žej priet paraču vilce an tont, gor na katerin bo jiedu.

— Stej jih, dost jih snieš, — je jau Pužina.

— Tri san žej! —

— Ku kuražno naprej! —

— Oh, jih na moren vič! — je jau za no malo cajta buj potle Angel.

— Dost si jih sniedu? —

— Osanajst. —

— Ha, ha, an si jau, de jih snieš štirideset! —

— Alora nič dvieh franku. —

Angel je dol deu glauo an poardeču od špota.

— E, ti si previč samoguten, pa sam na vieš, ki češ an dost moreš sniest, — je jala Cvetka. Usi so se posmejal, samo Angel se nie oglasu.

Rihard Levjesrčni v Gorici

in druge zanimivosti iz XV. stoletja

SAMO PAHOR

Čim večje ozemlje obravnava zgodovinska knjiga, tem splošnejše morajo biti njene trditve. in čimbolj so te splošne, tem bolj je knjiga dolgočasna. Zelo zanimivi pa so viri, katere zgodovinarji dolgo proučujejo in primerjajo, preden izrečejo katero tistih dolgočasnih trditev. Bolj kot listine, ki so strogo uradne, so zanimive sodobne kronike, pisma in sodni zapisniki. Večkrat se po zanimivosti kosajo z romani. Opis povratka angleškega kralja Riharda Levjesrčnega iz Palestine v kroniki Rogerja Wendovbrskega beremo kot obnovo pustolovskega romana.

Ko se je leta 1192 vračal angleški kralj Rihard Levjesrčni iz Palestine, je vihar zajel njegovo ladjo in jo zanesel proti Ogleju. »Z zvitimi jadrji je z majhnim spremstvom, namreč z Balduinom iz Betuna, z učiteljem Filipom, s kaplanom Anzelmom in nekaterimi templarji, pristal v Sloveniji blizu vasi imenovane Gorica. Hitro je poslal na bližnji grad sla, da bi izprosil od gospoda tistega ozemlja, ki je bil nečak mejnega grofa, mir in spremstvo. Kralj je bil kupil na potovanju od nekega Pizana za devet sto bizancijev tri rubine. Enega teh je vdelanega v prstan po slu poslal grajskemu gospodu. Ko je gospod tistega kraja vprašal sla, kdo so tisti, ki ga prosijo spremstva, je ta odgovoril, da so romarji, ki se vračajo iz Jeruzalema. Nato ga je vprašal po njihovih imenih in sel je odgovoril: »Enemu je ime Balduin iz Betuna, drugi pa je trgovec Hugo, ki vam pošilja prstan.« In ko je tisti gospod že dolgo opazoval prstan, je rekel: »Ne Hugo, temveč kralj Rihard mu je ime« in dodal: »Čeprav sem prisegel, da bom vse romarje, ki prihajajo od tam, zajel, in ne sprejel od njih nikakega daru, vračam onemu, ki me je tako počastil, čeprav me ni poznal, zaradi njegove častitljivosti, dar in mu dovoljujem prost odhod!« Ko se je sel vrnil, je vse to kralju sporočil. Kralj in spremstvo so se zelo prestrašili in so sredi noči pripravili konje, skrivaj zapustili Gorico in dolgo prosto potovali skozi deželo. Toda goriški gospod je kasneje za njimi poslal k svojemu bratu sla, naj ujame kralja na svoji zemlji. Ko je prišel kralj v mesto, kjer je prebival brat goriškega gospoda, je ta hitro ukazal zvestemu človeku Rogerju, ki je bil po rodu Norman iz Argentana in je živel z njim dvajset let ter se je bil oženil z njegovo nečakinjo, naj skrbno pregleda hiše, v katerih so bili v gosteh romarji (križarji), če bi mogel slučajno odkriti kralja po govoricah ali kakem znaku. Za zajetje kralja mu je obljubil pol mesta. Ko je Roger pregledoval gostišča posameznih križarjev, je našel kralja, ki pa se je potajil. Končno pa se je od dobrega iskalca dal preprositi in je priznal, da je on. Roger je takoj začel kralja nagovarjati naj zbeži in mu je izročil najboljšega konja. Nato se je vrnil h gospodu in je rekel, da je bilo izmišljeno, kar je slišal o prihodu kralja, da pa je v mestu Balduin iz Betuna s svojimi spremljevalci, ki se vračajo z božje

poti. Grof je jezen ukazal vse zajeti. Toda kralj je skrivaj odšel z Viljamom iz Stagna in nekim dečkom, ki je umel nemški jezik iz mesta in tri dni in tri noči ostal na potovanju brez hrane. Končno je zaradi hude lakote krenil v neko vas po imenu Dunaj v Avstriji ob Donavi, kjer se je v onem času vrh vsega zla zadrževal avstrijski vojvoda. « Ta je kralja ujel, ga zaprl za nekaj dni v grad Dirinstein in ga nato izročil cesarju Henriku.

Ker so bile oblasti v srednjeveškem Trstu zelo malomarne, so bili zločinci zelo predrzni, kot priča sledeči primer: Zvečer 7. marca 1421 je šest mož, ki so prišli iz Tržiča, vstopilo v gostilno čevljarskega mojstra Petra, ki je stala v bližini današnjega Trga Goldoni. Potem, ko so nekaj popili in poklepetali s krčmarjem, so odšli in po nasipu solin prišli na morski breg. Eden od njih je stopil v čolniček in se odpeljal v pristanišče, kjer je spoznal ladjo Janeza Jakoba iz Portogruara, ki je pripeljal iz Benetk blago nemških trgovcev Purmhana Detricha iz Kölna, Globarja iz Salzburga, Matije Videa iz Ljubljane in Petra iz Dravograda. Vrnil se je k nasipu po ostale in jih prepeljal v pristan. Tam je eden od njih skočil na pomol, da je odvezal ladjo, druga dva pa sta oborožena s ščitom in mečem pregnala kapitana, katerega sta gnala do mestnih vrat. Nato so se vsi vkrkali in odpluli. Šele čez mesec dni je gosposka sklenila zasledovati tatove, od katerih so dva resnično ujeli in kaznovali.

5. julija 1422 sta Nikolaj iz Riminija in Jakob Prosinec sklenila zaroto proti plemenitemu Janezu de Cigottiju. Ko sta zvedela od patricijevega hlapca, da namerava Cigotti naslednjega dne v svoj vinograd v Kolonji, sta zgodaj vstala in odšla skozi različna vrata iz mesta, da ne bi vzbudila suma. Ko sta že pet ur zaman čakala, sta se odločila za povratek v mesto. Toda spet sta šla ločeno. Prosinca so ujeli, brž ko je stopil v mesto, mu zaplenili vse imetje in ga izgnali. Nikolaj se še zmenil ni za ujetega tovariša. Z bratom Antonom se je znova pripravil za napad na plemiča. Ko je ta nekega dne odjezdil na ogled svojih solin v Žavlje, sta mu brata oborožena s palico, mečem in bodalom, od daleč sledila. Nato sta izbrala primeren kraj, kjer je bila pot zelo ozka in živa meja visoka, ter ga počakala. Ko se je vrnil, sta ga s sulicama pobila, nato pa zbežala v bližnje Milje, ki so bile pod beneško oblastjo. Interpolata takrat še ni bilo in v drugi državi sta bila varna.

Po iznajdljivosti današnji malopridneži le malo prekašajo svoje tovariše izpred 500 let. Berite tole:

Medtem ko je 20. marca 1428 Gregor iz Gorice, kolon mestnega glavarja, mirno sedel v gostilni Janeza de Teffania, so vstopili Janez Žnidar iz Gornjega grada, Jančel Luša iz Lokve in Martin iz Celja. Naenkrat je Jančel, ki se je izdajal za glavarjevega vojaka (ti so opravljali službo policajev) pristopil h Gregorju in ga pozval naj mu sledi v ječo. Ker se je Gregor upiral, sta pristopila še tista dva, ki sta igrala vlogo vojakovih pomočnikov in začeli so ga vleči na prosto. Med prerivanjem so ga vrgli na tla, mu odrezali mošnjo s 40 soldi in zbežali.

Prevara z izdajanjem za uradnika je tedaj stara stvar.

Ker so bile oblasti brez moči, so se zločinci prosto sprehajali po deželi. Zato pa jih je doletela toliko hujša kazen, ko so prišli oblastem v pesti.

Ko sta leta 1440 Jurij iz Tomaja, imenovan Vrabec in Avguštin iz Milj, znana morilca, vstopila v gostilno Petra Strelca iz Žavelj, sta opazila spečega mladega Mihaela, vinskega trgovca, sina Jurija iz Rodnika. Naskočila sta ga z bodali in ga kruto umorila. Morilca sta ušla roki pravice. Tri leta kasneje je neki Tomaž ukradel vinskemu trgovcu Juriju iz Lašč, s katerim je spal na seniku, pet zlatih dukatov in 26 lir. Tat je bil obsojen na vislice.

Številne vojne so otežkočile življenje. Mnoge grozovitosti poznamo iz opisov očividcev. Pustimo besedo enemu od njih:

»Leta 1463 je bil pred Trstom tabor beneške gosposke, in beneški vojaki so ravnali zelo kruto. Najprej je prišel gospod Santo de Gauardi s 400 oboroženimi konjeniki in je poslal tržaškim patricijem zahtevo, da dovolijo, da hodijo kranjski trgovci skozi Žavlje. Ker Tržačani tega niso dovolili, je imenovana gosposka napadla Tržačane z ognjem in plamenom in tedaj so Tržačani poslali s Cristofom Cancelierijem 200 tovarišev, ki so ob prihodu v Žaveljsko dolino ubili grajskega grofa in 12 vojakov gosposke. Ostali so zbežali v Koper. Tedaj so Benečani poslali 20.000 mož po morju in po kopnem in na grič Sv. Vida so postavili 4 topove, na štiri splave pa štiri velike možnarje, s katerimi so metali veliko kamenje na strehe. Vsak dan so Tržačani poslali v boj proti Benečanom 200 pešcev in prišli so v tako stisko, da so jedli konjsko, pasje, mačje in mišje meso; in kjerkoli so po cestah dobili kose usnja, so jih razsekali ter jih skuhane pojedli, zakaj nikoli ni bilo take krutosti, ko so nemški najemniki padali mrtvi od lakote. Obleganje je trajalo od sv. Urha 4. julija do sv. Martina. Desetega novembra so Tržačani z Nemci napadli taborišče Benečanov in ga požgali.«

Siloviti so bili zaradi urejenosti bojevanja turški vpadi. Enega popisuje očividec, častnik beneške vojske v Furlaniji:

»Zahariji de Pisis, da pokaže svojemu gospodu.

... Vi morate vedeti, kako so preteklo leto Turki izropali Istro in so prišli do Tržiča in nekateri celo do Soče, da bi jo poizkusili prebrest, toda nihče ni prišel čez. Naša presvetla gosposka je poslala čete v to deželo in ko smo prišli, smo bili tako nastanjeni, da smo mogli biti za vsako silo v štirih urah skupaj in bilo je tudi tako preskrbljeno z ogleduhi do Bosne, da se Turki niso mogli premakniti, ne da bi mi vedeli. In medtem ko smo bili tako pripravljeni, nas niso prišli nikoli nadlegovat. Nekaj mesecev sem pa so Furlani hoteli tako razdeliti to posadko, da bi jo vsi vzdrževali in, ker je dežela zelo obširna, ni bilo mogoče zbrati se v dveh ali treh dneh. Ker so bili skopi, so jih težili stroški za ogleduhe, po 20 dukatov na mesec, in so ogleduhe odslovili, zanašajoč se na obvestilo ljudi, ki so jih pa prevarili. Ko so to slišali Turki, ki so bili bolj obveščeni o dogodkih pri nas, kot Vi o dogodkih v Vaši hiši in to na mnogo načinov, da bi bilo predolgo vse opisovati in so zvedeli, da so naše posadke raztresene po deželi, so prišli sem po gorah, gozdovih, ter opustošeni deželi in na predvečer sv. Ma-

teja pred Tržič, ne da bi mi kaj slišali o tem. Bilo jih je več nego dvajset tisoč in istega večera jih je nekaj prišlo k Soči, da bi jo poiskusili prebresti. Vrgli so se v vodo, ki je bila tako narasla, da so jo morali delno preplavati in so uspeli, ker jih ni nihče oviral. Ko se je raznesel glas o tem med posadko, ki je bila z gospodo in drugimi poveljniki v Campolungu, so tekli k reki, se spopadli ter jih zavrnil, a od Turkov je ostalo šest do osem konjenikov ujetih. Istega večera je poveljnik razposlal ukaz, naj se vsi hitro zberejo v Campolungu. Toda ni bilo mogoče, ker so bili vsi nastanjeni daleč. In ni bilo drugih, razen tistih od tega večera, katerih pa ni bilo več kot 400 konjenikov. Nikola Seco, ki je bil nastanjen 22 milj daleč, je prišel drugo jutro ravno v času, da se je srečal z roparji. Bilo je hudo, ker jih je bilo več kot 12 tisoč, osem tisoč pa jih je ostalo na straži tabora pred Tržičem. Ni jih bilo mogoče zadržati, ker je mogoče prebrestiti reko na več mestih v dolžini 14 milj. Turki so se razdelili na tri dele in so prebredli reko, ker se jim ni upiralo več kot 400 konjenikov in 50 pešcev. Niti en Furlan se ni prikazal; gospod Deyfebo in proveditur sta se morala umikati, toda vedno častno. Turki so se razkropili po obširni neutrjeni deželi in so ujeli okoli 600 ljudi, v glavnem žene in dečke: in istega večera so se vrnili pred Tržič k svojemu glavarju. Nikola Seco je prihajal s štiridesetimi konjeniki in kot rečeno je srečal roparje in jih prisilil, da so izpustili nekatere ujetnike in nekaj blaga. Nato je počakal, da so odšli, ker resnično jih hvalim v tem oziru, ker jih ni nikoli videti, da bi se ustavili in se bojevali, temveč pograbijo in zbežijo...

Iz Trevignana, 21. oktobra 1472.«

Tudi gospodarstvu so škodile stalne vojne kot priča sledeči odlomek iz stare tržaške kronike:

»Leta 1472 je štiri sto vojakov, pešcev in konjenikov stalo dan na dan onkraj doline Sv. Socerba, da bi prinesli novice v Trst in so vsak dan delali škodo, da se je večini izplačalo trgati konec avgusta in tisto vino se je večinoma skisalo in je imelo tržaško ljudstvo veliko škodo.«

Kralju Matjažu so bili naklonjeni tudi nekateri kranjski plemiči in nekateri tržaški meščani, ki so Ogrom odprli mestna vrata.

Leta 1481 je prišlo mnogo Ogrov, po številu dva tisoč, razdeljenih po Fernetu, pri mlinih in pri solinah in neka žena jih je videla skozi svoje okno in je šla povedat svojemu možu, rekoč: vstani, ker vidim oborožene ljudi pred mestom, nato je hitro šla klicat gospoda Justa Snela, ki je bil mestni sodnik. Tedaj je prišel gospod Just Snel od Obrežnih vrat, ker je stanoval na tistem kraju in je našel vrata odprta, jih je zaprl z verigami in je šel bit plat zvona. Ogri so vsi zbežali v Lokev. Ko bi jih tržaški možje ne zagledali, bi bilo celo mesto izropano. Vodil jih je gospod Erazem iz Jame.

Trgovino na kopnem so ovirali Turki, na morju pa morski roparji, kot je razvidno iz sledečega odlomka sodnega zapisnika:

»Leta 1484, ko je bilo beneško gospodstvo v vojni s ferarskim mejnim grofom, sta se Damjan Grisoni in Andrej iz Labinja zmenila, da bosta

šla v Ravenno oziroma Cesenatico nakupit česna in čebule, s katerimi sta mislila zaslužiti v Istri. Da bi prineslo potovanje več dobička, sta nakupila več rezanega lesa. Damjan je založil kapital 200 lir, Andrej pa je nudil ladjo za prevoz. Dobiček in izgubo bi delila na pol. Les sta srečno prepe-ljala preko morja in ga večji del razprodala med Pesarom in Riminijem. Ko sta odplula iz Riminija, kjer sta zadnjič pristala, sta se jima približali nad Cesenaticom dve oboroženi ladji Ferarcev, sovražnikov beneške drža-ve. Ko so se spravili na njuno ladjo, so šli v Damjanovo kabino k njegovi skrinji in jo s silo odprli. Pobrali so ves denar in oblačila, tako da ni nič ostalo v nji. In ko so dobili denar, ki je bil v dveh vrečkah zavitih v robec, so ferarski pirati rekli jasno: »Tukaj je denar!« Nato so pograbili Dam-jana in ga s silo slekli, tako da je ostal v sami srajci in kar je še huje, ho-teli so ga ubiti, ker se je nekoliko upiral in se ni pustil sleči. Nato so pi-rati odšli, ne da bi vzeli Andreju karkoli. Ko sta prišla v Ravenno, sta se javila županovemu namestniku Rigu Petronji iz Kopra. Brž ko je njegov sin Peter to slišal, je prišel k ladji in prinesel Damjanu tudi nekaj obleke, da je mogel sam v mesto.«

Jesenski dež

IVAN MINATTI

*V zraku jesenski dež
tih in sanjav,
mehko šuštenje lip,
gabrov in trav.*

*Dež, dež, jesenski dež
bajko drobi
lipam in gabrom in travam
opolnoči.*

*Poslušajte bajko prelepo
in trava se v snu smehlja...
— Kaj sanjajo drobne trave,
ko boža jih šum dežja?*

*Slutim in mi tesno je.
O bilki, ki hoče v svet,
sanjajo trave, o hipu,
ko v vetru zaniha cvet,*

*o radosti neizrečni,
ko se semena napno,
in o trenutku, ko vdane,
mirne pod koso umro.*

*Sanjajo in se smehljajo...
V grozi zaprem oči:
ob uri, ko smrt skoplje jamo
in žilam izsreba kri,*

*ležem med jalove sanje
jalov, brez klic in plodu. —
(Kar z muko sejal in krvjo sem,
usahnilo bo brez sledu.)*

*Prsten in svečanoresen
v pest stiskal bom mrtvo dlan
in s spačenim licem v molk kričal:
zaman, vse zaman, vse zaman!*

*Dež, dež, jesenski dež
bajko drobi.
V lipah in gabrih in travah
vso noč šumi.*

*Dež, dež, jesenski dež
tih in sanjav...
Sovraži noči in boji se
srce šelestenja trav.*

PO STOPINJAH NAŠE PRETEKLOSTI

Drobtinice iz zgodovine Slovencev v Trstu

— SREČKO VILHAR —

Vsak razvit narod se trudi, da bi čim bolj spoznal svojo razvojno pot in v njej odkril sile, ki so ga krepile ter sile, ki so ga v njegovi rasti ovirale. Zaveda se namreč, da je ves njegov sedanji boj povezan s tisoč nitmi s preteklostjo, ki mu s svojimi izkušnjami kaže boljšo pot v bodočnost. Nič čudnega torej, če so začeli v dobi narodne prebuditve proučevati našo zgodovino tudi slovenski izobraženci na Tržaškem. Kljub temu, da nam obilno zbrano gradivo lepo osvetljuje marsikatero stran naše domače zgodovine, pa moramo ugotoviti, da nam prav tu še vedno manjkajo taki opisi naše preteklosti, ki naj bi nam živo prikazovali življenje naših prednikov. Od kod te vrzeli? V zadnjih sto letih so bili Slovenci in z njimi vred tudi tržaški Slovenci težke politične boje, ki so močno obremenjevali tudi našega zgodovinarja. Le-ta je iskal predvsem tiste zgodovinske resnice, ki so mu omogočale, da se je z njimi oborožil za politični boj. K temu se pridružuje še dejstvo, da se je maloštevilen slovenski narod šele pred leti osvobodil jarma izkoriščevalcev. Večji narodi so imeli že od nekdaj tudi večje možnosti! Čitatelj naj nam zaradi tega ne zameri, če se še vedno oglašamo le z drobci in sličicami o naši preteklosti v Trstu in njegovi okolici. Sčasoma bomo vse te sličice zlili v celoto in dobili opis, ki bo mikavnejši in tudi močnejša spodbuda za uspešnejšo kulturno dejavnost.

V SREDNJEVEŠKEM TRSTU

Boji med Germani in Slovenci v IX. stoletju so bili usodni za naš nadaljnji razvoj. Preživela jih je le množica naših preprostih ljudi, kmetov, ki morajo odslej tlačaniti germanskim zavojevalcem. Prav zaradi tega je bil ves naš razvoj v naslednjih stoletjih močno okrnjen. V mestih, ki so zrasla na Slovenskem, so se zasidrali tujci. Premožnejši in izobraženejši Slovenec, ki se je naselil v mestu, si je zaradi tega prizadeval, da se čim hitreje približa tujčevi kulturi in celo navzame njegovih navad. Le na ta način se je lahko uveljavil. Tako se nam že po tej logiki vsiljuje prepričanje, da moramo v srednjeveškem Trstu, kjer so poleg romanskega prebivalstva živeli tudi prišleki-Germani, iskati Slovence predvsem med revnejšimi sloji. V njem se je seveda najbolj krepilo romansko prebivalstvo. Stalen dotok izobražencev, trgovcev in obrtnikov iz notranjosti Italije je mnogo doprinesel, da je v mestu prevladala romanska kultura. Ne glede na vse to pa je bilo v mestu tudi Slovencev vedno več. Nekateri so tako obogateli in zasloveli, da jih je zaradi tega mestni svet povzdignil v plemiški stan. To pa ni šlo kar tako gladko, ker so se stari tržaški patriciji (znanih 13 družin romanskega porekla) temu upirali. Med člani mestnega sveta, ki

je leta 1468 štel 201 člana, najdemo več plemičev slovenskega porekla: 11 jih je imelo priimek Miriša (Mirissa), 6 priimek Mirec (Mirez), 6 priimek Vrižingoj (Vrisingoi), 2 Lisica, 2 Blagošič (Blagosich), 2 Jakonja (Jacogna), 2 priimek Nedel (Nedello) in med njimi so bili še plemiči s priimkom Babič (Babich), Černja (Cergna) itd. Ta spisek plemičev slovenskega porekla pa seveda še ni popoln, ker gre tu le za tako imenovano jaro plemstvo. Prav v tem času je prišlo do ostrih bojov med dvema strujama (starejšimi, med katerimi je bila tudi družina Stojan in mlajšimi), v katere je poseglo tudi ljudstvo (plebe) in je prišlo tako do pravcate revolucije. Koliko so patriciji slovenskega porekla še uporabljali slovenski jezik, je težko reči. Nekateri od teh so imeli posestva v okolici mesta in zaradi tega lahko sklepamo, da so vsaj njihovi uslužbenci, večinoma preprosti in neuki ljudje, še dolgo zadržali slovensko govorico. (Podatki iz Kandlerjevega dela »Codice diplomatico istriano«, ad 1468).

Ker je bil v mestu slovenski jezik precej razširjen, so tedanji tržaški notarji v pravnih spisih (posebno v kupo-prodajnih pogodbah) zabeležili marsikatero slovensko besedo. Oporoka iz leta 1348 govori, da je kaplan don Tomassio Sclabus zapustil svoji služkinji »unam archam sclabonicam« z vso vsebino, kar kaže brez dvoma na vpliv slovenske obrti. (Arch. Tr., 1877-78, Marsich: Regesta, listina CXIV.). V listini iz istega leta se omenjata srajca in jopič »de sugna«. Leta 1483 je dal kanonik don Francisco de Mirez v najem neko svojo hišo. Med pričami sta nastopila tudi krojač Jane, imenovan Burja (vocatus Buria) in Lukež (Lughesse), klobučar (clabulario), kar govori o razširjenosti slovenske obrti (glej Arch. Tr., 1883-84: istotam, ad 1483). Isti viri nam poročajo tudi o kožuharju Mahnetu (1493), brivcu Justu de Mirez (1493) in o čevljarjih Križetu (1549) ter Ivanu de Seuniza (1500). Proti koncu XV. stoletja so začeli tudi imovitejši ljudje slovenskega porekla pod vplivom Renesanse spreminjati svoja rodbinska imena. V Trstu najdemo zdaj priimek Mirissius (1505), Cergneus (1507), Jaconius itd.

V srednjeveškem Trstu je vse izobraženstvo pripadalo vrhnjim slojem vladajočega razreda in zaradi tega so ti izobraženci opisovali le blesk in bogastvo. Prav zaradi tega so tudi pomanjkljivi vsi tisti opisi prebivalstva, ki zadevajo Slovence. Zaradi vseh navedenih okoliščin bo pač težko ugotoviti, koliko Slovencev je živelo v srednjeveškem Trstu. To vprašanje se toliko bolj zapleta, ker so Slovenci v zvezi s krepitvijo cerkve in deloma pod vplivom Renesanse nekako po letu 1400 popolnoma opustili svoja stara osebna imena in si začeli nadevati imena svetnikov iz koledarja. Prav tako je tudi res, da se je že v srednjeveškem Trstu mnogo tisoč Slovencev spremenilo v Italijane.

V DOBI RAZMAHA KAPITALIZMA

Vse do konca XVIII. stoletja omenjajo starejši pisatelji slovenski jezik in slovensko prebivalstvo v Trstu le nekako mimogrede (Ireneo della Croce, Tommasini in drugi), po navedenem obdobju pa imamo o Slovencih v Trstu vedno več vesti. Za nas Slovence je bila zelo važna Napoleonova doba. Dr. Franul Vincenzo je takrat v Trstu celo ponatisnil Linhartovo komedijo »Ta veseli dan ali Matiček se ženi« (Saggio grammaticale italiano-

cragnolino, Trst, 1811). V uvodu svoje slovnice, ki ji je dodal slov. kome-dijo, piše med ostalim tudi tole:

»Nas, ki smo slovanskega pokolenja, ki smo del preprostega ilirskega rodu, ki živimo v mestu, katerega okolica je zgolj slovenska, nas, ki smo vedno v dotiku s Slovenci in smo v nevarnosti celo zaradi hišnih opravil, ako ne znamo slovenskega jezika, zakaj nas ne bi navduševale enake želje? Ali ni dobro, da se učimo jezika, katerega znanje je koristno in potrebno?«

Franulov sodobnik Cratey, ki je prav tako živel v Trstu, nam v svoji knjigi »Perigrafia dell'origine dei nomi imposti alle androne, contrade e piazze di Trieste«, Trst, 1808, prav živo opisuje tudi slovensko prebivalstvo. Njega zanima tudi ime Trst in pravi, da so Slovenci v njegovi dobi trdili, da je ime »Trst« slovenski in ga izvajali iz imena »trst« (trstika). Nam ne gre tu za primerjavo, ki ni znanstvena, pač pa za dejstvo, da so Slovenci že takrat razmišljali, od kod beseda »Trst«. Pri analizi imen se kaže Cratey večkrat zelo naivnega in zaradi tega tudi njegove razlage nimajo večje znanstvene vrednosti, so pa vendarle zanimive, ker govori v tej zvezi tudi o Slovencih. Vzemimo za primer ime »Tigor«, ki ga Cratey razlaga takole: »Pri opisu Kovačeve ulice (via Kovatz) smo ugotovili, da naši kmetje ne znajo drugega jezika razen slovenskega (lingua cragnilina). Nič čudnega torej, če ima neka ulica (contrada), ki je zunaj mesta in zaradi tega naseljena s Slovenci, slovensko ime, namreč Tigor, namesto Tu-gor, ki pomeni tu zgoraj (qui sopra), s čimer hočejo s sestavljeno in izmaličeno besedo pojasniti, da gre pač za cesto, ki vodi v četrt (borgo) Sv. Lazarja« (str. 258).

Ko govori o Tržačanih, odkriva povsod tudi Slovence. V zvezi z ulico del Collegio, kjer je bil jezuitski samostan, našteva imena rektorjev Kolegija. Za leto 1715 omenja Luko Zlatoperja in za njim še rektorja z rodbinskimi imeni Skenderich, Studena, Barcich, Jankovich, Bradicich, Pepeu in Bosizio, kar dokazuje, da v Trstu res ni manjkalo izobraženstva slovenskega porekla. Cratey govori za tem zelo pohvalno o tržaških plemičih Babichih, namreč o Adeoadatu Babichu, ki je leta 1800 postal škof in njegovih dveh bratih, ki sta bila skupaj s potomstvom povzdignjena v markize. Omenja nadalje družino Jurko, ki je dala vrsto visokih mestnih funkcionarjev in tudi Saverija Jurka z dvema doktoratoma (17. stoletje). Cratey meni, da je ime Jurko uskoškega porekla in popolnoma spregleda, da je bilo to ime že od nekdaj razširjeno tako v Trstu kakor tudi v okolici. Naj navedemo v dokaz listino iz leta 1365 (Marsich: Regesta), v kateri nastopa »Jurcho quondam Prosigoj« (Jurko sin pok. Prosigoja), prebivalec mesta Trsta.

Na veliko zmes in različno poreklo tržaškega prebivalstva nam kaže naslednji Crateyev podatek: »S tuno in slanimi sardoni je začel leta 1761 trgovati Tomaž Kokoravec in danes je v mestu precej prebivalcev, ki se ukvarjajo s to vrsto trgovine« (istotam, str. 212). Za tem pripoveduje, da se je v Vrvarski ulici (Contrada dei cordaioli) leta 1763 naselil Nicolò Sinibaldi iz Ferrare in zgradil tvornico za proizvodnjo vrvi in motvozov. Avstrijska vlada ga je podprla s 3000 florinti. Cratey ne pozablja omeniti, da je na Malem trgu (Piazza piccola) palača barona Zoisa iz Ljubljane (str. 213). Zanimive so za tem zopet mnoge jezikovne pripombe. O imenu

tedanje Ulice Jaszizza pravi, da je povezana z bogato slaščičarko, ki se je pisala Jazbec in so jo ljudje imenovali Jazbica. Podobno razlago najde tudi v tedanji Ulici Materizza, ki naj bi bila po neki ženski, ki je prišla iz Materije. Tudi Cratey ne more prehvaliti škedenjskih big in pravi o škedenjskih kuharicah, da so jih v letih 1756-1764 poklicali na Dunaj, da bi tam kaj poučevale, kako se peče dober kruh.

Cratey deli v svojem znamenitem delu tržaško mesto na trge (piaze), nekake četrti ali rajone (contrade) in androne (ulice). Izraz »contrada« pa uporablja zelo različno. Enkrat so tu mišljena manjša mestna področja, drugič pa celo vasi ali polvasi v bližini mesta. Zanj so kontrade tudi Barkovlje, Vrdelca, Greta, Rojan, Škorklja, Ščedna itd. Po njegovi razlagi naj bi imele tedaj župane tako vasi kakor tudi kontrade (»suppani delle ville e contrade«). V vaseh (ki so spadale k mestu, je bilo tedaj 3809 ljudi, v kontradah pa 3811. Vse te ljudi s skupnim številom 7620 šteje Cratey h kmetom. V samem mestu je bilo po prvem ljudskem štetju 27. V. 1777 ... 26.242 stalno naseljenih prebivalcev. V mestu je bilo tedaj 425 obrtnikov in 3000 mornarjev (ta številka ni vključena v število prebivalstva, ki smo jo zgoraj navedli).

Cratey govori z zelo velikim spoštovanjem o okoliških kmetih, za katere pravi, da so se večkrat izkazali kot zelo dobri vojaki. Župani so bili obvezani, da jih pripeljajo v mesto ob priliki večjih cerkvenih praznikov in parad. Ker imajo pri tej hoji največ težav Kontovelci, obdaruje ob takih prilikah predsednik magistrata vse kmečke žene s Kontovela z različnim blagom in jih skupaj z možmi povabi na kosilo in za tem postreže s pijačo tudi vsem ostalim kmetom. Na takih paradah in svečanostih so se vselej najlepše odrezali škedenjci. (str. 209). Tudi tu opazimo, da je Cratey precej naiven. Ne bo držalo, da so Kontovelce bolj gostili in obdarovali le zaradi daljše poti, pač pa gre tu za neko staro navado, ki morda odkriva, da so Kontovelci v minulih časih sprejeli neke obveznosti nasproti Trstu le pod določenimi pogoji, da gre torej za ostanek nekega prava in pravnih običajev, ki pa še čakajo podrobne obdelave.

V starih časih je bil Trst bolj odvisen od bližnje okolice kakor pa danes. Z nadaljnjim razvojem mesta in izgraditvijo železnic pa se je položaj temeljito spremenil in v marsičem tudi na škodo slovenskega prebivalstva, kar smo bridko občutili posebno v dobi fašizma.

Morje

DRAGO PAHOR

v slovenski narodni pesmi

Kratka, zelo kratka je morska obala, ob kateri živimo Slovenci. Segajemo od Štivanca do Sečovelj in še je nekajkrat pretrgana z velikimi naselbinami, ki imajo italijansko prebivalstvo, med njimi največja mesto Trst. Prav ta pretrganost slovenske obale in številnost italijanskega prebivalstva v obalnem pasu, poleg tega še gospodarska in politična odvisnost dolgih stoletij so vzrok, da se ni slovenski človek bolj uveljavil na morju, četudi je gotovo, da tudi našemu ljudstvu ne primanjkuje pomorske zavesti.

Pred tisoč tri sto leti so naši predniki prodrli vse do morja, ne le da obstanejo na njegovih bregovih, temveč da zajadrajo kot mornarji po »morja široki cesti« ter da ribarijo na »polju stokrat preoranem, nikoli posejanem«.

Naši predniki so živeli ob in na morju in so se nanj navezali; toda z našo obalo in z morjem je tesno povezan tudi ves slovenski svet, ki ima tu pri nas svoje najbolj naravno izhodišče. Kje so tisti davni časi, ko je Martin Krpan tovoril na svoji kobilici sol prav iz teh naših krajev; kje so časi, ko je Krjavelj kot mornar na barki presekal hudiča čez pol; kje so časi, ko je dekle tam od Motnika na Štajerskem prepevalo:

*»Moj fantič je furman,
k'je furov v Trst,
mi je ringelce pripelov,
pa prstan na prst.«*

Povezava slovenskih dežel s Trstom, z našo obalo se odraža v številnih narodnih pesmih, ki govore o morju in to ne le v pesmih, ki imajo svoj izvor v obmorskem predelu, temveč v osrčju in celo v panonskem obrobju slovenske zemlje. Znanih je več pripovednih pesmi, ki jim je prizorišče morje, pa tudi v ljubavni narodni pesmi je morje pogost element.

Vsem je znana pesem »Lepa Vida«. Po Prešernovem zapisu in prepesnitvi je postala ta pesem simbol neutešenega hrepenenja. Pesem o lepi Vidi najdemo med slovenskim ljudstvom še v drugih inačicah. Iz Kroke na Gorenjskem je verzija, po kateri je Vida »rumeno sonce preprosila«, da jo je pripeljalo zopet domov.

V narodnih pesmih se večkrat izpričuje naivno pojmovanje o morju, zlasti, če je pesem nastala daleč v zaledju. Zanimiva je na primer naslednja primerjava znane pesmi o dekletu sredi morja. Strekelj ima v svoji zbirki narodnih pesmi več zapiskov te pesmi v različnih variantah.

Daleč je od Šentjerneja na Dolenjskem do morja, pa si šentjernejski fant zamišlja stvar takole:

Počina — imenovana »Lepa Vida« pod razvalino devinskega grada ➡

*»Dekle na sred' morja
rada be moja b'la,
pa je preveč vadje
plavat do nje.
Škornce bom sezu,
hlače bom zafrknu,
pa bom preplavau
to šruoku morjè.*

Goriški fant pa pravi v drugi kitici iste pesmi:

*»Vode je zmeraj več,
plavat ne morem več,
mostič naredil bom,
k ljub'ci bom šel.«*

Kraški fant iz Dutovelj pa vsekakor najbolje pozna neizmernost morja in zato resignirano zapoje:

*»Men' se zdi preveč vode
plavat do nje.«*

Lepe Vide in zamorca, ki jo je odpeljal čez morje se bomo spomnili ob čitanju narodne pesmi iz Ziljske doline, kjer nastopa fant, ki ga zamorska kraljična vabi v svet.

*»Napaja pubič kojnce tri
oj, pri silnem murječi.
Ga zamerka kralava,
kraljiča zamurščega:
»Pridi pubič, k mene v ves,
oj, čez silno murječe!«
»Kak bom prišu k tebi v ves,
oj, čez silno murječe;
po dni ne smem, v noči ne znam
čez silno murje plavati.«
»Ti bom poslala sveče tri,
sveče tri zasukane.
Prva bo ti svetila
kedar v barko sedal boš;
druga bo ti svetila,
der po murji plaval boš;
treča bo ti svetila,
der v belo postelj legal boš.«*

Morje ni v svoji neizmernosti in skrivnosti samo izvor hrepenenja, pot do daljne sreče, nego tudi izvor groze in pogube. »Na morju je grob izkopan«, ta izrek sem slišal od starih ljudi in tudi v slovenski narodni pesmi imamo primere, ko prinaša morje smrt.

V vseh delih Slovenije je znana narodna pesem o nevesti, ki je umorila tri svoje otroke in v raznih variantah se razlikuje smrt drugega in tretjega sina; na Kranjskem je drugega vrgla v koprive, tretjega v hlobo. V ljutomerski okolici je drugega zanesla v »te hude puščave«, tretjega pa je vrgla med svinje; v bližnjem Sv. Juriju nad Ščavnico pa je drugi otrok končal med svinjami, medtem ko je tretjega vrgla med »špičasto trnje«. Vse variante pa imajo za prvega otroka enako smrt: vrgla ga je v morje, »v sivo, globoko morje«.

Tudi dekle, ki je nesrečno v ljubezni, napoveduje, da bo našla svoj grob v morju. Iz Baške grape je varianta iz pesmi o varani deklici, ki pravi:

*»V to morjice skočila bom,
če dragega ne vidla bom.«*

V pesmi »Mornar«, katere zapis v Štrekljevi zbirki je iz Senožec, najdeta fant in dekle v morju »zeleni grob«:

*Je lunica svetila
in ura polnoč bila.
Na bregu stal je mlad mornar,
na bregu stal je mlad čolnar.
V levici gosli mi drži,
z desnico strune vbira
in pesem to prepeva:
»Oj, veter, veter ti nebà,
oj veter, veter ti morjã,
ti veš za morja ceste vse,
ti veš za steze zemlje vse,
ti veš, kaj moje si želi srce!
Oj, morje, morje široko,
oj, morje, morje globoko,
ti v sebi kriješ ribji trop,
ti bodeš moj zeleni grob.
Oj, ribe, ribice zlate,
ki v temnem morju plavate,
ve boste mi pogrebnice,
da bi še koga druž'ga b'le!«*

Glasovi mornarjevih gosli sežejo do Jelovice:

*Iz gosli glas se oglasi
in v svetlo noč se razleti:
»Oj, vstajaj, vstajaj Jelvica,
ti hči bogat'ga Ceharja!«*

*.
Iz kamre zvabi Jelvico,
iz dvora zvabi Jelvico
in k morju zvabi Jelvico.*

Medtem pa je bil fantič že daleč na morju in pesem pravi:

*Na morje veter zadrevi,
mornarju v uho zašumi:
»Mornar, na teh dišečih rož,
da malo mi zadremal boš!«
In veter čoln naprej je gnal,
v čolnu je mornar zaspal...*

Brez groze, sentimentalno in romantično nakazuje pesem mornarjevo smrt, zato tudi dekle gre na poslednje potovanje med cvetjem:

*Stoji tik brega pisan čoln,
k'je samih žlahtnih rožic poln,
še stopi Jel'ca v pisan čoln
od brega splava sred morja...*

Morje služi v svoji veličini in neizmernosti tudi primerjavi z ljubeznijo. Evo vam narodne pesmi, ki poveljuje zvestobo v ljubezni:

*»Morje pred suhò postane,
sonce preje ostrmi,
kak ljubezen stara vgasne,
kadar enkrat zagori.«*

Taka zvesta ljubezen je pripravljena premagati vse ovire, ki se za ljubljenim stavijo na pot združitve. Tudi o takih ovirah nam poje narodna pesem in med temi ovirami je tudi morje s svojimi ribicami. Z Gorenjskega je zapis naslednje kitice:

*»Ribce po morju plavajo,
glavce pa venkaj molè;
mene k moj' ljubci branijo,
a jaz ne odjenjam od nje.«*

Ločitev od ljubljenega fanta je grenka. Vse polno je slovenskih narodnih pesmi, ki nam govore o težkem slovesu z odhajajočim fantom. Ena med temi je tudi naslednja:

*Fanti marširajo
.....
do morja pridejo,
na barko sedejo:
»Odrin, odrin ti barko proč
da ga ne b' vid'la več.
.....
Barka zaplavala,
dekle zajokala;
sklenila je bele roke,
točila je solze.*

Seveda ne drži vedno primera, da »morje pred suho postane«. No, tudi za nasprotne primere nismo Slovenci brez narodnih pesmi. Le nekoliko sta se skregala pa fant sprašuje: »Kdo bo tebe, dekle, troštal«, ko jo bo on zapustil. Užaljeno dekle se ne vdà in zagotavlja:

*»Troštale me bodo ribce,
ki po morju plavajo.«*

pa že fant kljubovalno ugovarja:

*»Jest bom kupil novo mrežo,
vse te ribce bom vlovil.«*

Bolj tragično zveni pesem prevarane deklice, ki je v raznih variantah doma po mnogih predelih Slovenije.

*»Gledala bom ravno polje
ravno polje, črno morje:
po morju plava barkica,
na barki pa banderica.
Tam se vozi publič moj,
ki mi obljubil zakon svoj.
On se zlagal je kakor tat,
ker mi obljubil zakon zlat.«*

Slovenska narodna pesem ima bogat izbor legend; zato je razumljivo, da je med temi tudi nekaj takih, ki govorijo o morju. Znana je med drugimi narodna pesem o morskem deklici, ki je pela pobožne pesmi ter ona o sv. Miklavžu, ki je vrgel hudobo v morje. V mnogih inačicah je znana legenda o Mariji in brodniku. Naslednji odlomek je iz zapisa te narodne pesmi iz Dutovelj na Krasu:

*Marija se vzdigne jenu gre
prot morju globokemu,
globokemu jenu širokemu.
Pri kraju najde barčico,
v barčici je mlad barkadur.
Marija mu pravi, govori:
»Al' vozi, vozi barkadur,
za skuzi buh, za božji lon!«
»Jest ne bom vozil ne za skuzi buh,
ne za skuzi buh, ne za božji lon.
Vozil bom za bele ventine,
jenu za rumene cekine.«*

Prastara, še iz časov, ko so se naši vraževerni pradedje bali čarovnic, vedomcev in drugih nadnaravnih bitij, je pesem o ribi faroniki. Tudi ta je ljudi navdajala z grozo, saj je imela moč, da bi uničila svet. Iz Podmelca na Tolminskem je zapis te prastare pesmi:

*Jezus pa muorju plava,
riba za njem pr'plava,
riba faronika.
»Čakaj, čakaj, riba,
riba faronika!
Te bama ki vprašali
kak 'se na svit gadi.«
»Če se bam na hrb't zvrnila,*

ves svit pagublen buo,
 če bam z maj'm rjepam zvila,
 ves svit pataplen buo.«
 »N'kari, n'kari, riba,
 riba faronika!
 Zavol teh mladih atračičev,
 zavol paruodnih žen.
 Peku se je že napunu,
 sviet rej pa praz'n je.«

Z navedenimi odlomki iz raznih pesmi nisem izčrpal vseh onih slovenskih narodnih pesmi, ki govore o morju. Teh je mnogo več in kar je še posebno pomembno: mnoge teh pesmi z majhnimi razlikami, ki sem jih v dveh primerih navedel tudi v tem prikazu, razširjenih po vsem slovenskem ozemlju. Zato ni z naslovom nakazana snov povsem izčrpana s tem pregledom, ki ima le ta namen, da izpriča, da je morje živ element ne le v življenju Slovencev na obalah Jadranskega morja, temveč pri vseh naših rojakih globoko v zaledju.

V mladih brezah tiha pomlad

IVAN MINATTI

*V mladih brezah tiha pomlad,
 v mladih brezah gnezdijo sanje —
 za vse tiste velike in male,
 ki še verjejo vanje.*

*Za vse tiste, ki jim nemir v očeh
 zasiže ob prvem pomladnem cvetu,
 za tiste, ki se srce razboli jim,
 ko dež zašumi v marčnem vetru,*

*za vse, ki dolgo dolgo v večer
 na oknu zamišljeni preslonijo
 in sami ne vejo, kaj čakajo
 in po čem hrepenijo.*

*O, v mladih brezah je tisoč sanj,
 pomladi in zastrti smehljajej,
 kot v pravljičah Tisoč in ene noči
 iz daljnih, prečudnih krajev.*

*O, v mladih brezah je tisoč življenj
 za vse tiste, ki ne znajo živeti
 in le mimo življenja gredo
 kot slepci in zagrenjeni poeti.*

Obrazi iz Gaete

SREČKO VILHAR

(Zapisi iz zaporav)

Že prve dni mojega bivanja v Gaeti je začela vročina silovito pritiskati. Nedelja, edini prosti dan, je bil za kaznjence pravi pekel. Stiskali smo se na dvorišču, ki je bilo podobno koritu. Vanj ni zašla niti ena sama sapa. Kamorkoli si pogledal, samo kamenje, iz katerega je žarela neznosna vročina. Na zatohlem dvorišču je bilo le toliko prostora, da si lahko za silo sedel na razbeljeno ploščad. Ob delavnikih je bilo bolje, ker smo se izgubili v prostranih delavnicah. Vse prekmalu pa je prišla noč in z njo se je začelo veliko trpljenje. Najprej se je bilo treba privaditi na obiske nočne patrulje, ki je okoli polnoči vkorakala v kaznilniško nočišče s kakimi 150 kaznjenci (tudi ostale čumnate so bile prostorne in nabite s kaznjenci!). Pregled prostorov se je začel s pritrkavanjem na železne rešetke. Udarci so rezko odmevali v noč in se odbijali med trdnjavskim zidovjem. Kaznjenci so se sčasoma privadili na te nočne obiske in tisti, ki so bili že več let v tej kaznilnici, so se redno prebujali nekaj pred polnočjo. Drugo zlo so bili pestri nočni dogodki, do katerih je moralo nujno priti zaradi velikega kopičenja ljudi v enem prostoru. Niso bili redki primeri, da so kaznjenci v sanjah vstajali in v tem stanju doživljali nesrečo, ki jih je pripeljala v to zloglasno kaznilnico. V tej množici kaznjencev si našel ljudi vseh poklicev: delavca, kmeta, pastirja, obrtnika, izobraženca, sicilskega kolona, razbojnika iz Kalabrije, člana mafije, komunista, anarhista in tudi nazarence, ki so jim prisojali ostre kazni, ker niso hoteli nositi puške. Ta pestrost je večkrat povzročala hude spopade med kaznjenci samimi in niso bili redki primeri, da je v le-teh odločala najbolj groba sila. Tretje največje zlo so bile stenice. Ni bilo sredstva, da bi se jih ubranil. Poleti so privrele iz vseh špranj starega trdnjavskega zidovja in se vgnezdile v vsaki luknjici tvoje brande. Edini preprost način obrambe, ki pa ni mnogo zalegel, je bil v tem, da si zvečer stresel brando in pomandral tiste, ki so padle na tla. Res ni pomagalo! Kamorkoli si grabil in prijemal, povsod si čutil pod prsti stenico. Tudi podgane so se ponoči sprehajale po brandah, zaradi česar si se moral kljub vročini pokrivati čez glavo.

Minito je moralo res več mesecev, da sem se lahko znašel v tej množici kaznjencev in v njej odkril tovariše, ki sem jim lahko zaupal svoje nazore.

Moj najbližji sosed, Boleslav Franchini, je na moja vprašanja začetka odgovarjal le z »ne« in »da«. Kmalu sem opazil, da je zelo zagrenjen. Prijavil se je za najtežje delo, imenovano »corve pesante«. V tej skupini so delali le najbolj krepki kaznjenci, ki so prenašali do 200 kg težke tovore. Zaslužili so precej in bili edini, ki so si lahko nabavili najrazličnejše priboljške. Nekega večera sem opazil, da moj sosed ne more zaspati in mu tiho zaklical: »Franchini, dobro se zavij, da te stenice ne požro!« Udaril je po robu brande in mi odvrnil: »To je res nekaj, kar nisem mogel niti slutiti, da se človeku lahko pripeti.« Govoril je v gladki nemščini in v tem jeziku sva se vselej tudi pogovarjala. Med nama se je zatem razpletel kra-

tek razgovor in kmalu sva se tako naravnala, da sva se lahko pogovarjala. Spoznal sem, da se je približal važen trenutek in ga krepko pobaral: »Povej mi vendar, kako si prišel v Gaeto?« Moj sosed je spregovoril: »Veš, jaz sem iz Katovic, kjer se je naselil moj ded pred mnogimi leti. Moje največje veselje je bil nogomet. Pred poldrugim letom so katoviško nogometno skupino povabili v Italijo. Nastopili smo menda najprej v Firencah. Ko smo se vračali v domovino, so me na meji zadržali. Rekli so mi, da sem italijanski državljani in za tem odpeljali v vojašnico. Že po nekaj dneh vojaškega življenja sem zbežal in dobil takoj nekaj mesecev zapora. Pozneje so me zopet poslali v vojašnico in jaz sem zopet zbežal. Kakšna smola! Že zopet so me ujeli in z dvema karabinjerjema sem se ob tej priliki prav pošteno udaril. Moral sem pred vojaško sodišče, kjer so mi naložili sedem let, ki jih zdaj preživljam v Gaeti. To je moja zgodba. Jaz se čutim Poljaka in doma imam dekle.« Po tem razgovoru se nisva nikdar več vračala na vzroke njegove obsodbe. Postala sva si prav dobra sosed.

Tudi moj sosed Spasov je bil zelo molčeč. Najraje je bil sam. Včasih se mi je zdelo, da se tudi naglas s seboj pogovarja. Po njegovih močno izbočenih ličnicah sem lahko sklepal, da je v tem Bolgaru primešane mnogo mongolske krvi. Starim kaznjencem se je zdel pravi otrok. Ko sem ga vprašal po vzrokih obsodbe, je začel takole: »Moja mati je kot bolgarska državljanka živela v Rimu. Zaslužila je toliko, da smo živeli za silo. Imel sem nekaj prijateljev, ki so bili člani Avvanguardie. Ko je izbruhnila revolucija v Španiji, so me kar vtaknili v neki prostovoljski odred in čez nekaj dni sem se že znašel na španski fronti. Tam sem videl čudne reči in prišlo mi je na misel, da pobegnem k republikancem. To sem tudi storil. Pozneje so me ujeli frankisti in obsodili na smrt. Na intervencijo bolgarskega konzula so mi obsodbo spremenili na 30 let zapora. Sem bolgarski državljani in italijansko vojaško sodišče bi me sploh ne smelo soditi. Zdaj so v teku intervencije in upam, da se bom lahko vrnil v Bolgarijo.« Spasov je skoro popolnoma pozabil bolgarski jezik in najraje govoril v lepozvenečem in prijetnem rimskem narečju.

Od vseh kaznjencev mi je najbolj ugajal Francesco Ceschina, doma iz Bazla. Bil je živahne narave, velik optimist in zelo delaven. Po poklicu je bil linotypist in delal v centralni vojaški tiskarni, ki je bila nameščena v zgradbi naših zaporov. Temu delu kaznilniškega področja so pravili Castel Sant'Angelo. Ceschina je vse svoje novice uporabil zato, da si je kupoval angleške in francoske knjige. Tudi njegova zgodba je bila žalostna. Glasila se je takole: »V fašistično Italijo sem prišel prostovoljno. Mojo vojaško enoto so poslali na otok Rhodos. Tam sem zvedel marsikaj in sklenil, da pobegnem v Španijo. Odrinil sem z motornim čolnom in se srečno izkrcal na turški obali. Turške oblasti so me pregnale v Egipt, tamkaj pa so me aretirali Angleži in »vrnili« v Italijo, kjer so me obsodili na sedem let zapora. Tu v Gaeti sedim že dobra tri leta. Nisem imel sreče, vendar pa se svojih dejanj ne kesam. Že zdavnaj nisem več tako naiven kakor tedaj, ko sem živel v Bazlu. Nadaljeval bom boj za pravico delovnega ljudstva.« S Ceschino sva si postala zelo dobra prijatelja. Ko sva bila prosta, sem mu moral ponovno in ponovno opisati najrazličnejše dogodke iz zgodovine jugoslovanskih narodov. Njegovo navdušenje se je tako stopnje-

valo, da je sklenil, da se bo učil srbskega jezika. Kakšno veselje, ko je dobil italijansko-srbsko slovnico založbe Hoepli! V knjigi je bilo tudi nekaj beril in med njimi pesem »Smrt majke Jugovića«. Niso minili trije meseci, ko jo je znal že na pamet. V šestih mesecih je predelal slovnico in se z menoj že dokaj lepo razgovarjal v srbsčini.

Od dobrih tovarišev je bil v moji sobi tudi Ussai iz oddaljene Sardinije. Bil je majhne postave, z očmi in lasmi, črnimi kot oglje. Že na prvi pogled si lahko spoznal, da imaš pred seboj odločnega človeka. Svojih političnih nazorov ni skrival pred nikomer. Tudi njega so obsodili, ker je zbežal iz italijanske vojske z namenom, da se prebije k republikancem v Španiji. Vsi stražniki so se ga zelo bali in če se je v kaznilnici zgodilo kaj hudega, so ga vselej vtaknili med glavne krivce. Tako je bilo tudi pri glavnih stavkih pozimi 1939. Ko so opoldne prinesli kotle z ceci, ki zaradi plesnivosti niso bili več užitni, smo jih zvrnili po hodnikih delavnic. Vojaška preiskovalna komisija je hotela najprej ugotoviti, kdo je prevrnil kotle in zatem, kdo je kaznjencem naročil, da za nekaj časa ne smejo sprejemati hrane. Enotnost kaznjencev je bila popolna. Komisija ni mogla nikogar odkriti in končno so zgrabili Ussaja in vrgli v globoko, vodnjaku podobno temnico, kjer je sedel mesec dni ob kruhu in vodi. Nič niso pomagali protesti, Ussai je moral biti kriv. Tedaj je malo manjkalo, da niso obsojeni Sardinci, ki so se zbirali okoli Ussaja, stražnikom izpraskali oči in od tega časa so se še odločneje vključili v boj proti fašizmu.

Z menoj je prišel v Gaeto tudi znanec iz Ulice Tigor v Trstu (1939). Stinat in znašla sva se v isti sobi. Ne bi bilo prav, če bi nanj pozabil, ker je bil dober fant. Doma je bil nekje iz Karnije in po poklicu oglar. Vojsko je služil pri planincih in ko je odšel prvič na dopust, je nekje staknil dve vojaški plahti in ju odnesel domov. Cela stvar pa je prišla na dan in vojaško sodišče mu je prisodilo dve leti zapora. Stinat se je z menoj zelo rad pogovarjal in prosil za kak nasvet. Ko mu je kazen šla proti koncu, je venomer ponavljal: »Komaj čakam, da se vrnem v vojsko. Morda me bodo poslali v Francijo in tedaj bom že našel priliko, da napravim svoj »colpo«, ki me bo rešil trpljenja. Tam živijo bogati ljudje in je tudi precej gradov. Napravil bom v prvem gradu, ki mi pride pod pest«. Stinata so pozneje vrnili v vojsko in o njem ni bilo več glasu. Prepričan sem bil, da je spremenil svoje načrte o »udarih«, saj mu Gaeta posebno proti koncu ni bila slaba šola. Tu sem večkrat opazil, da se tudi skoroda nepismeni oglar lahko mnogo nauči. Ko sem se s sosedi pogovarjal o učenih stvareh, je bil vselej tudi Stinat med poslušalci.

Od slovenskih kaznjencev je bil prav zanimiva osebnost Franc Vrh, doma menda iz Šembij pod Snežnikom. Prisodili so mu pet let zapora. Bil je korenjak, da malo takih! V Gaeti je veljal za najmočnejšega človeka. Delal je skupaj s Franchinijem. Ko je vzdigoval ogromna bremena, so ga častniki radi skrivaj opazovali. Na na pol nagem telesu bi mu lahko posebej otipal vsako mišico. Njemu se je močno tožilo po dekletu in računal je, da bo prihranjeni denar odnesel domov in se poročil. To je menda tudi storil, toda težko delo v Gaeti mu je tako skrhalo zdravje, da je umrl kmalu po poroki.

H kategoriji težkih delavcev je spadal tudi Šuperina z Reke. Ob neki priliki je prišel do večje količine vina in se napil. Tisto noč je bil v čumnati pravi pekel. Šuperina je podivjal. Železna branda je šla takoj na kose. Zgodil bi se še hujše stvari, če sosedje ne bi opazili velike nevarnosti. Več ur se je mišičasto telo zvijalo pod prijemi kakih 20 kaznjencev, ki so morali napeti vse sile, da so ga obdržali. Šuperina je bil po poklicu rokoborec. Tudi on je prišel v Gaeto zaradi nesreče, kakor drugi.

Med sosedu je bil nadalje tudi Sever (partizansko ime Nanos). Njegova zgodba je bila preprosta in je dala misliti. Že zaradi nje si ga moral spoštovati. Ko je služil vojsko, je njegov fašistični komandant govoril zaničevalno o Slovencih. Sever je skočil iz čete in ga podrl na tla. Za tem je končal v Gaeti. Tudi Sever je bil dober tovariš.

Med sosedu je bil tudi neki Gerbec (Italijani so mu pravili Džerbek), doma nekje iz Slovenske Istre. Ker je bil protifašist, so ga poslali v konfinacijo. Tamkaj se je poročil z neko domačinko in sklenil, da se ne bo vrnil več domov. Po nekaj letih so se fašistične oblasti spomnile nanj in poklicali so ga k vojakom. Javiti se je moral v Neapelj. Prav tistega dne je v tem mestu naletel na skupino vojakov, ki so demonstrirali po ulicah. Zdaj se je v njegovem spominu obudil ves njegov boj proti fašizmu. Pri ključil se jim je. Prišlo je do prask in končno tudi do njegove aretacije in obsodbe. Poslali so ga v Gaeto.

V Gaeti ni manjkalo političnih obsojencev. Zidar Testi iz področja Mura romana je najraje razpravljal o vprašanih politične ekonomije, nekateri drugi pa so prav dobro poznali zgodovino italijanskega delavskega gibanja. Tako smo lahko sestavili krožek za proučevanje političnih vprašanj. Ni bilo niti knjig in ne papirja. Razprava je bila vse. Tudi ta način se je pokazal za zelo uspešnega.

Proti koncu leta 1940 se je kaznilnica vedno bolj polnila. Začeli so prihajati vojaki-obsojenci, ki so jih v Abesiniji in Albaniji obsodili zaradi različnih prestopkov. Pripovedovali so, da se partizansko gibanje v Albaniji vedno bolj širi, da delajo Grki italijanski vojski preglavice. Od dne do dne je vojaška komanda te kaznilnice vedno bolj pritiskala na obsojence. Na morju pod trdnjavske zidove so imele vojne ladje zelo pogoste vaje. Zamolklo grmenje je postajalo vedno bolj sumljivo. Večkrat so se zdaj že pojavljali angleški avioni tudi nad samo Gaeto in tedaj je bil v kaznilnici alarm. Nad Gaeto je ležalo kot svinec težko ozračje. Nekega dne mi je tudi Ceschina potrdil: »Imaš prav! Razvoj bo hitrejši, kakor si mislimo. Rad bi doživel le, da od te trdnjave ne bi ostal niti kamen na kamnu.«

KRIVICA

MARA SAMSA

Tri smo bile. Prišle smo do vogla ene izmed ulic, ki prečkajo dolgi drevored kostanjev in platan. Nato smo se ustavile. Oči so nam za trenutek obstale na poslopju ob nasprotnem pločniku. Stalo je v vrsti drugih poslopij in se na zunaj ni čisto nič razlikovalo od njih, samo za eno ali dve nadstropji višje je bilo. Sedaj so v njem stanovanja. Nad nekim oknom v pritličju je pritrjena črna steklena plošča. Na njej se blesti napis SARTORIA.

»Spremila sem vas do naše šole,« je tedaj rekla Marija. Zadnje besede je spregovorila po kratkem molku, kot bi jim hotela dati poseben poudarek. V vzporedni ulici so imeli njeni starši trgovino z zelenjavo in vsako leto je prinesla učiteljici prve češnje. Na to je bila silno ponosna in preden se je pričel pouk, nam je pokazala skrbno zavito papirnato vrečico. Stopila je na kateder, jo visoko dvignila, kratko krilce ji je pri tem veselo zafrfotalo in rdeči pentlji na koncu dolgih kit sta ji zanihali okoli glave.

»Češnje! Češnje!« Dala nam jih je samo pokušati! Toda Marija naj jih le nese gospodični...

Ko je učiteljica stopila v razred, smo poskakale iz klopi in se zgnetle okrog mize. Oči so se nepremično upirale v njen obraz. »Ničesar nimamo.« Tako so ji govorile. »Toda damo vam češnje, ki jih je prinesla Marija.«

Gledala nas je z narejeno resnostjo in nerodno ji je bilo. »Kar pojejte jih, o vem, kako bi vam šle v slast,« bi nam bila rada rekla. Toda molčala je in ustnice so ji bile tesno stisnjene. Vedela je, da bi nas užalila, če bi odklonila. Nato je stegnila desnico in da bi prekinila ta mučni prizor, je naglo segla po vrečici.

Tokrat naše učiteljice ni bilo več. Odšla je brez slovesa in pozdrava in morda je bilo tudi njej hudo, ker je morala iti. Tam, za spuščeniimi temnicami, v poslopju ob nasprotnem pločniku, so se še poznale njene stopinje in zdelo se nam je, da slišimo odmev svojih glasov. Pele smo in pesem se je prelivala v vejah platan, ki so se pregibale v vetru in silile skozi odprta okna.

Ne, tega ni bilo mogoče pozabiti. Pregloboko je segalo.

»Nazaj moram,« je rekla Marija. V hipu pa, kakor da se je premislila in bi nama bila nekaj važnega pozabila povedati. Potem je pristavila: »Temnice so še vedno spuščene. Pa so pravili, da bodo zdaj prezračili in prečistili in ne bo dolgo, ko bomo spet hodile v šolo.«

V njenih besedah je bila radost in stiska. Vse obenem. Prišle so kakor iz daljnih, svetlih sanj in nas zanašale za sabo. Kakor včasih je bilo in spet smo čakale spodaj v kamniti veži, da smemo v razred. Vrh prvega stopnišča je stala postarana in debelušasta šolska sluginja. Krotila nas je in nam prigovarjala, naj ne bomo preglasne. Vse zaman. Hrup se je umiril šele, ko se je oglasil šolski zvonec. In završalo je po stopnicah navzgor.

V bežnem hipu je vse izginilo in potonilo neznano kam. Ostalo je le prazno poslopje ob nasprotnem pločniku. Pusto in mrko, samo vase pogreznjeno, kakor da bi izpred njega pravkar odpeljali dragega mrliča.

Za tem je vprašala Pina: »Kje si to slišala? Ko bi bilo res, bi vedela tudi gospodična Černigojeva. Povedala bi nam.« Glas ji je bil ujedljiv in zadirčen. Z njim se je nehote znašala nad Marijo, kakor bi bila ona kriva tega, kar se je bilo zgodilo in nas venomer glodalo. Iz njega je vpila krivica. Iznenada je bila stopila v otroško srce in se v njem nesluteno razrastla. In otroško srce jo je zavračalo preko vse razsodnosti. Niti ni umelo niti ni moglo odpuščati.

Tisti čas ob koncu vojne se je bila razširila težka vročinska bolezen. Ležala sem v postelji in prebiral iz dnevnika osmrtnice za znanimi in neznanimi ljudmi. Šole so bile zaprte. Počasi in nezaznavno so prihajale počitnice. Brez pravih spričeval in ocen, brez tistega ustaljenega reda, ki dela življenje vendarle prijetno. Nihče ni videl, kaj nam bodo prinesle in kaj bo, ko jih bo konec in pride jesen. Pa se je medtem bolezen le unesla in vrata šolskih poslopij so se spet odpirala.

Le našega ni bilo med njimi. Morda so ponevedoma pozabili nanj, toda tudi tako se nam je zdelo krivično. Dvakrat krivično, ker so bila v tistem visokem, preprostem poslopju ujeta vsa naša prva prijateljstva, vse naše prve šolske igre; naša prva učenost. Temu, kar se je z njim zgodilo, se je zato upirala vsa naša notranjost in bilo je nekako izven časa in prostora.

Ker naše učiteljice ni bilo več, smo hodile h gospodični Černigojevi in ves naš razred se je skrčil na sedem deklic in njeno ozko sobico, kjer smo se dvakrat tedensko videvale. Pouk pa je bil le malo podoben pouku, ker so nam misli venomer uhajale drugam. Včasih so se sprehajale po mestu in iskale ostale sošolke, včasih so prestopale celo mejo in se odpravljale v svet, ki smo ga poznale le iz pripovedovanja in zemljevidov nekdanjih avstrijskih dežel. V tem svetu sta bili mesti Maribor in Ljubljana. Zdaj je bila tam tudi Zora in njeni trije bratci. Kolikokrat smo ji zavidale zaradi njenih dolgih, do kolen segajočih kit in zaradi lepega, izbranega jezika, v katerem je govorila. Nanj je pazil njen očka, da bi v šoli ne motilo, ker ji mama ni bila našega rodu. Pa tudi Breda in Vida in še nekatere druge so bile že tam.

V tistem času so na tirnicah poleg ribarnice stali vagoni. Ljudje so znašali vanje pohištvo in vse mogoče drobnarije, urejali so si zasilna bivališča in čakali. Vagonov je bilo vedno več in ko se jih je nabralo dovolj, so jim nekega dne priklopili lokomotivo, ki jih je potem odpeljala proti severu. Bilo je, kot da se vse naše življenje krči v nepretrgane trenutke slovesa. Tudi gospodična Černigojeva nam je kdaj pa kdaj omenila, kako ji je žal, ker nas bo morala zapustiti. Ni vedela še kdaj in me nismo vedele, kje naj dobimo novo gospodično. Naše misli so pričele vrtati v neznano. V tisto, česar nismo mogle še povsem razumeti.

Še smo stale na voglu, kakor da ne moremo iti narazen. »Ne, ne bodo je odprli,« je potem na koncu zatrdila Pina, ko da bi bila že zdavnaj to do kraja premozgala. Za svojih dvanajst let se je zdela prevelika in premočna, kakor bi nama bila mama. Njene oči so naju razumno gledale in si prizadevale, da bi nama dopovedale resnico.

»Ne, ne bodo je odprli,« sem počasi ponovila in tehtala besedo za besedo. Tudi mene je bila prevzela tista slutnja, ki ni pustila mislim, da bi mozgale dalje. Ločile smo se z občutkom tope bolečine. S Pino sva zavili po drevoredu navzdol. Nad nama so se bočile krošnje kostanjev in platan, v katerih se je poigravalo sonce, ki je skozi razkrečene liste prosevalo na vroči tlak.

Tista topa bolečina ni hotela popustiti. Vse globlje in globlje se je zajedala. Pina naj sama nadaljuje pot proti domu. Mama jo čaka, mene ne čaka pravzaprav nihče. Taki in podobni občutki so me vselej spreletavali, ko sem morala misliti na mamo. Nikoli je nisem poznala in na njenem mestu je bila v mojem srcu neka čudna praznosta. Če sem se v šoli dobro odrezala in sem se hotela s tem doma malce pobahati, me je teta vselej hladno zavrnila, češ da sem storila samo svojo dolžnost. Učiteljica pa me je pohvalila in še dolgo za tem sem čutila njen pogled, ki me je smehljaje božal. Pred seboj sem zagledala ves razred. Sedemdeset deklic, sedemdeset sijočih obrazov. In še predmeti so odsevali v mehki, topli luči.

Vse to me je gnalo iz ulice v ulico, samo da nekod hodim in se zamimim. Zato tudi ne vem več, koliko ulic sem prečkala, ko sem se znašla pred strnjeno množico. Razpostavila se je na prostoru, kjer se je morje globilo skoraj tik od cerkve sv. Antona novega, deloma pred njenim pročeljem, deloma ob zidku na koncu kanala. Sprva se dolgo nisem znašla. Občutje tiste tope bolečine je bilo še vedno močnejše od vsega drugega. Potem so se skozi to občutje jeli precejevati glasovi. Naenkrat so me obkrožili od vseh strani.

Nekdo je rekel: »Pomislite, kakšna nesreča! Dva vagona vojnih ujetnikov in v smrt.«

Nekdo je tožil: »Uboge žene! Uboge matere! Zaman jih bodo čakale!«

»Tu, skoraj tik pred domačim pragom, se je zgodilo. Kako je moglo priti do tega? Povejte, kako?« Taka in podobna vprašanja so se so se slišala. In sledila jim je razlaga: »Ne veste? Niste čitali? Vagona sta se iztirila in zrčala preko kamenja in gmajne. Pogrebni sprevod bo kmalu tu. Ob dvanajstih je bil napovedan.«

Ozračje je napolnjevala stiska štirih minulih let, ko da se vojna nadaljuje in je noče biti konec. Nesreča, strašna nesreča! Njene prave predstave pa si vendar nikakor nisem mogla ustvariti. Samo za hip so mi zatrepetali pred očmi razsuti vagoni s kopico teles, valečih se preko kamenja in gmajne. Obležala so raztegnjena v raztrganih in posvaljkanih oblačilih, skoraj prav v takih, kot smo še nedavno poprej videvali naše ujetnike. Zazdelo se mi je celo, da slišim onemogli jek nekoga, ki je obležal z obrazom proti zemlji. Naenkrat pa je slika zbledela in tudi jeka ni bilo več. V srcu se mi je spet zganila prejšnja bolečina, ko da izven nje ne sme in ne more biti v njem prostora za nič drugega. Ljudje so se zdaj spuščali v podrobnosti, ki pa jih nisem več slišala. Prevzeta od gole, nesmiselne radovednosti, sem se hotela preriti tja do prvih vrst.

Ko sem uvidela, da ne bo mogoče, sem se domislila, da stanujejo v bližini Wiederwolovi, naši daljni znanci. Mož in žena. Pravzaprav samo ona. Njega nisem nikoli videla. Vselej, ko sem prinesla kakšno naročilo, sem morala priti takrat, ko ga ni bilo doma. V žepu sem skrivala droben listek,

na katerem je bilo komaj nekaj stavkov, ki jih je napisala njena sestra Antonijeta. Nihče ni smel vedeti, da je kot pripadnica tuje, nam sovražne države, ostala tu. Stran bi morala. Tik preden se je pričela vojna na Soči, bi brezpogojno morala stran. Toda bila je bolna in kako naj bi šla. Moja teta se je je usmilila in jo vzela k sebi. Odtlej je bila skoraj kot naša. Ra-da sem jo imela in želela sem si, da bi nikoli ne odšla. Tam v daljnem Šangaju je imela moža in sina. Nisem mogla doumeti, zakaj sta jo pustila samo, in zdelo se mi je nemogoče, da prideta po vojni po njo. V svoji otroški razsodnosti sem sklepala, da je razen nas nihče nima rad. Sama ne vem zakaj. Morda je bil temu kriv gospod Wiederwol, ki iz bojazni za službo ni pustil, da bi se sestri videvali.

Tudi v tistem trenutku sem najprej pomislila nanj. Ne, ni ga bilo še doma. Vse bi videla tam z njihovega balkona. Potem sem prenehala misliti. Mudilo se mi je. S težavo sem se izvila iz množice.

Šele ko sem stala na vratih pred gospo Wiederwolovo, sem se spet ovedela. Njene oči so me prebadale. — Ti, si res ti — in ji izstopale iz zatolščenega obraza. Tudi po pozdravu je ostal strupeno hladen in tog. Ne vem, kaj bi dala, da bi ga ne imela pred seboj. Storila sem nekaj nepopravljivega. V tistem trenutku se je od nekod prikradla Antonijetina podoba in se živo zarežala vame.

Zagledala sem jo v njeni modri, črtasti obleki. Venomer in venomer jo je imela na sebi, da je polagoma že razpadala na njej. Nad visoko, malce upognjeno postavo so se košatili osiveli lasje. Iz dobrodušnih oči ni je-njal prosevati strah pred nečim in samo zaradi njega so bile zdaj hude name. »Zakaj nisi prej premislila, ko vendar veš, koliko obzira imam do teh ljudi. Niso mi bili dobri, kot mi je bila tvoja teta. Vedno sem se bala najhujšega, da pojdejo in me naznanijo. Tudi sedaj se bojim. Toda ne več zase.« Tako so mi govorile.

So trenutki, ki jih ne izmeriš. Toliko ti povedo in skozi nje lahko prebegnejo meseci in leta. Tako je bilo, ko sva si z gospo Wiederwolovo stali nasproti, obedve navidezno še neodločni. Tudi moje oči so se ustavljale na njej. Zazdelo se mi je celo, da so se ji ustnice zganile v tistem posmehljivem vzdevku, ki ga je sem ter tja dala moji teti. Ne le ona, tudi ostali dve sestri in brat. Nekega dne je Antonijeta brez pridržka povedala: »Quella sciavetta vam pravijo.« Takoj za tem ji je bilo žal, zato je dodala: »Saj nič hudega ne mislijo.« Na obrazu se ji je nehote porodil malce zaničljiv nasme. Bolelo jo je, da jo svojci puščajo pri drugih. Lahko bi bila zamolčala, a morala se je olajšati. Teta je pri tem samo skomignila z rameni, ko da drugega ne pričakuje in je zato ne more prizadeti. Kljub temu pa je med njiju legel trenutek mučnega molka.

Zimski popoldan. Štedilnik je oddajal prijetno toploto in z Antonijeto sva tičali na zaboji za premog. Nenadno so se kuhinjske stene razmaknile. Znašli sva se v Benetkah, v tisti njihovi veliki hiši ob Canalu, in ona je bila še prav tako dekletce, kot sem bila jaz. Igre njenega brata in sestrice naju niso zanimale. Držeč se za roke, sva hiteli po stopnicah navzdol. Pred vhodom je naju čakala gondola. Rdeči baržun, s katerim je bila prevlečena, se je preko njenih bokov bahavo spuščal na vodno gladino. Čolnar je udaril z vesli in vprašal: »Kam?«

»Na Piazza San Marco vendar in na Lido.« Mimo nas so potem pri-
čele drseti druge gondole in pesem se je oglasila. Ko je počasi zamrla, sem
se šele zavedla, da jo je pela Antonijeta s svojim utrujenim, hripavim gla-
som. »Iz Aide je,« je pripomnila. Nato je začela pripovedovati o Verdiju,
kako je šel Aido dirigirat v Orient. Med nejnim pripovedovanjem se je dvi-
gal zastor. Na odru se je odpiral grob. V belem, vilinskem oblačilu se je
k svojemu junaku sklanjala deklica in mesec je srebril nebo. Strašna in
vendar čarobna pravljica. V štedilniku je zatrepetal ogenj z glasnim tre-
skom in ni je bilo več.

V tistem hipu so se pretrgale tudi moje misli. Bilo je, ko da se mi je
šele v njih razodelo, da gospa Wiederwolova ni čisto nič podobna naši An-
tonijeti in da ona ne bi znala pripovedovati takih pravljič. Toda nazaj ni-
kakor nisem mogla več.

Odtavala sem za glasom, ki me je zdaj vabil z narejeno vljudnostjo,
in mu sledila v mračno kuhinjo. Največ svetlobe je prihajalo vanjo skozi
na stežaj odprta vrata v sprejemnico, kjer je bil balkon. Ob oknu, ki je
gledalo na ozko dvorišče in bližnji zid, je stala Zaira, Wiederwolova neča-
kinja, črno laso dekletce mojih let. Brž ko sem jo ugledala, sem se oddah-
nila. Vsa prejšnja teža je odpadla. Pozabila sem na Antonijeto in vse tisto,
kar me je še malo poprej tako vznemirjalo.

»Zaira!« sem vzkliknila v prijetnem presenečenju. »Kdo bi si mislil,
da te bom našla!« Najprej nič odgovora. Kar je potem zamrmrala, se je
porazgubilo v tistem težkem vzdušju, ki ga je ustvaril moj prihod in ga z
ničemer ni bilo mogoče premagati. Čeprav ni bilo med nama bogve kakš-
nega prijateljstva, sva se druga druge razveselili, kadarkoli sva se sreča-
li. Zdaj pa sva si bili naenkrat popolnoma tuji.

»Se vračaš iz šole?« me je naposled vendarle vprašala. Pogledala je
po knjigah in zvezkih, ki sem jih z jermenom privezane tiščala pod pa-
zduho.

»Iz šole? Ko pa je nimamo.« Spet me je začela težiti tista topa bole-
čina.

Gospa Wiederwolova je prhnila z nosnicami in rekla: »Prišla je, da bi
bolje videla. Spodaj na ulici bi jo bili zdrobili. Tega se je menda zbal.«
Pomembno je pogledala po nečakinji, ko da hoče takoj priti v jedro stvari
in ji ni mar za drugo. Razmerje se je bilo prevesilo. Wiederwolovi zdaj ni-
so bili več Nemci, a mi smo ostali, kar smo bili.

Od prekipevajoče bolečine bi bila najraje zavpila: »Vi, vi vsi ste kri-
vi, da nimamo več šole. In tudi tisti v vagonih so bili krivi.« Razsodnost se
je sprevračala v obup. Srce, ki je tako bridko občutilo krivico, je bilo ne-
hote tudi samo krivično. Besede so padale druga za drugo. Ne spominjam
se jih več. Tudi tega se ne spominjam, kako sva se z Zairo končno znašli
na balkonu. Molčali sva, samo mržnja v najinih očeh je tlela dalje. Spre-
voda vendarle nisem dočakala. Preveč se je bil zakasnil.

Nekaj dni za tem je dobila teta vabilo, naj se zgasi na policiji. V po-
jasnilo je bilo zapisano, da zaradi moje vzgoje. Prinesti sem ji morala nje-
ne visoke, skoraj do kolen segajoče čevlje, ki so se tesno oprijemali njenih
stebrastih nog. Vлага se ji je bila vpila vanje, in jih nabrekli v otekline,
ki ji je z leti otrdela. Grenak spomin na tisti čas kmalu po poroki, ko so ji

moža zaradi malenkostne nerednosti odpustili iz službe. V gostilni pri stricu si je našla delo. Pomivala je posodo in ves dan je stala na cementnih tleh. Pozno v noč se je vračala domov in tarnala: »Noge, noge! Ne čutim jih več, odpadle mi bodo.« Potem jo je mož sezul in ji drgnil noge, dokler jih ni spet začutila.

Zaradi svojih nog je bila skoraj vedno doma in kadarkoli je morala ven, je obnovila to zgodbo. Lica so se ji zaostрила in iz oči ji je sršelo nekaj prežečega. Gorje, če je bila slučajno kaj nejevoljna name. »Eh, punca,« je začejala in se mi zasrepela v obraz, ko da ji je na njem nekaj najti. »Vem, da se pritožuješ, a tebi ne bo nikoli, kot je bilo meni. Tebe ni nihče z desetimi letom gnal služiti. Tudi takih čebrov perila, ki jim ne vidiš dna, ne boš nikdar prala.« Iz togote je pronicala njena zamorjena mladost, trkala je na mojo vest in prosila usmiljenja. Molčala sem. Sramovala sem se vsega, kar sem ji kdaj prizadela, celo tega, da sem pri Antonijeti iskala zaščite.

To pot je bilo, ko da se je njena zgodba umaknila važnejši stvari. Ni se vznemirjala, ko se je obuvala. Lica so ji bila otrpnila v spokojnem molku, kakor da se pogovarja s svojim bogom in mu daje obračun o moji vzgoji. »Kdo mi more kaj očitati?« ga je morda vprašala. »Punca nima ne očeta ne matere. Res je, da sem malo trda z njo, a bolje, da jo tepe moja beseda, kot da bi jo tepla tuja. Bila je vojna in v vojni sem si nakopala še eno težko skrb. Najin kruh sem delila, s komer po zapisani postavi ne bi smela. Iznenada bi lahko potrkali na vrata in me odpeljali. Toda kaj bi ti-sto! Kar sem naredila, sem naredila. Za človeka gre in ne za drugo. Kje bi se bil otrok naučil sovraštva? Kako naj bi bil slab?«

Ko je bila napravljena, sva se ujeli s pogledi in čutila sem, kako me njena misel toplo objema. V tistem trenutku je bilo med nama nekaj več kot to, da mi je bila teta. In kdo ve, kako je šele njo bolelo, da ne morem v šolo.

Odhajala je s svojo pokončno držo in zdela se je neskončno vzvišena nad vso človeško poniglavostjo. Kakor predahnjena z dobroto, zraven pa odločna in kljubujoča. Do gležnjev segajoče, modro praznje krilo ji je pokrivalo stebraste noge in se vzgibavalo ob vsakem koraku.

Antonijeta je nekaj hipov tavalala iz sobe v kuhinjo, kot človek, ki se tegobno zaveda krivde, ki je ni zagrešil, a se zdi na neki usoden način vendarle povezan z njo. Nato sva obedve odšli k oknu, da bi s pogledom spremenjali teto, dokler nama ne izgine za ovinkom.

Dolgo sva tako ostali. Skrbelo me je samo to, da bi ji verjeli in bi ne klicali tudi Antonijete za pričo. Prihraniti bi ji morali vsaj to ponižanje. Prijela sem jo pod pazduho in se privila tesno k njej. Razumela je, da jo hočem prositi, naj mi odpusti.

»Non dovevi andare costì. Tu lo sai che non lo dovevi,« mi je naposled rekla. Njena roka me je mehko pogladila po laseh.

Eakih ovir

bi ne smelo biti ...

FRANCE MAGAJNA

Tisti dan po svečnici, pred devet tisoč tri sto in enajstimi leti je veliki rod Topoglavcev, ki je bival v Postojnskih jamah, obiral poslednje kosti jamskega medveda. Bil je potres tiste dneve in velik kapnik se je odluščil od stropa in zlomil mrcini hrbtenico. Za rod Topoglavcev je bil to vesel dogodek, ki se je pa končaval, ker mesa ni bilo več.

Poglavar rodu, oče Trda Betica, si je tedaj nategnil srobotovo trto okoli pasu, si otrl mastna usta s šopom suhe ojstrice in modro dejal:

»Vse smo pojedli, hvala dobrim duhovom; jutri se spet začenja glad.«

Pa se oglasi tedaj starejši sin Bistrovidec, ki se je prav tisti dan povrnil s poučnega potovanja po kraških gozdovih in redkih goličavah.

»Oče«, je dejal, »ondan sem obiskal Brlogarje v Škocijanskih jamah in pokazali so mi mnogo zanimivih stvari. Iz travnatih bilk znajo plesti pripravne zanke, ki jih nastavljajo mali divjačini. Kadar ujamejo mladiča živega, ga ne pojedjo na mah. Redijo ga v ogradi, da imajo meso, ko se začenja glad. Potem razgrebejo na dnu dolinic zemljo in sejejo vanjo debelo seme nekih trav. Kadar to dozori, imajo polno zrnja, ki je malce oprazeno odlična jed. Slamo porabijo za topla in mehka ležišča. Jaz pravim, da bi bilo dobro, če bi tudi mi tako delali.«

Trdi Betici so se strašno namršile košate obrvi. Centimeter visoko čelo se mu je ljuto gubančilo in srdito so se mu bliskale oči.

»Kakor je delal moj oče, Stara Betica, in moj ded, Drenova Glava, tako bom delal jaz in tako boš delal ti! Kakor ukažem, tako se bo zgodilo, pa čeprav vsi pokrepamo in — basta!«

Nisem prav gotov, če je Trda Betica res poznal besedo »basta« in ne vem tudi, če so Škocijanskim jamam že tedaj pravili »Škocijanske«, vem pa, da je strah in srd pred novotarijami še vedno živ med nami. Mogočen je, sto in stokrat nam škoduje, a sile, ki so proti njemu, so mnogokrat prešibke.

Dogodi se, da kmečki fant absolvira kmetijsko šolo in jo primaha domov. Polno prelepih načrtov plete v svojih mladostnih možganih. Najrajši bi si takoj zavihal rokave in začel preurejati domačijo, hleve, polje in sadovnjak. Domačim in sosedovim pripoveduje o čudovitih strojih, ki jih je uporabljal na kmetijski šoli in ki tako zelo izboljšajo in olajšajo obdelovanje. Pripoveduje o novih načinih kmetovanja, ki povečajo pridelke ali zmanjšajo trud in stroške ali oboje. Razlaga jim, kako je treba ravnati z mlekom, da je čisto in brezhibno in kako se napravi odlično čajno maslo, ki bo najmanj za tretjino dražje od domačih »štruc«. Govori jim o čisto krvnih živalih v hlevu, svinjaku in kurniku, ki za enak strošek v negi in krmi dajo mnogo več kot zanikrni bastardi.

Ta mladostna navdušenost za vse moderno, ta pretirana navdušenost smemo reči, ni napaka, marveč dragocena lastnost. Razumen gospodar jo bo pri svojem sinu rahlo in previdno naravnaval, ne da bi jo pri tem niti najmanj krotil. Kmalu mu bo prinašala koristi, dvigala ugled hiše in postala dobrina za vso bližnjo okolico.

Na žalost se redkokje dogaja tako; navadno se zgodba drugače razvija. Namesto umevanja in upoštevanja doseže mladi človek najčesče posmeh. Takole mu očka ali sosed navadno govori:

»O ja; vse to velja za tisto kmetijsko šolo, ki jo država vzdržuje in ki ji še učenci delajo brezplačno. Seveda je živina tam lepa, pa tudi naša bi bila taka, če bi ji le mogli dajati toliko dobre papce kot tam. Stroji, o katerih govoriš, niso za našo zemljo. In moderni hlevi, ki jih tako hvališ, dragi so, a kaj imaš od njih? Krava ne gleda, kakšen je hlev, pač pa, kaj je v jaslih. Potem pa tisto o higienskem mleku! Ali naj tudi zanj kupujemo drago posodo, še dražje cedilnike in posnemalnike? Ali se bo to izplačalo? Precedi mleko skozi pet sit in še skozi vato — toliko boš dobil zanj od mlekarne kot tisti, ki ga sploh ne preceja. Morda še manj, če bo na maščobi šibko.«

Mladi dečko se nekaj časa protivi in argumentira z očetom, pobija njegova mnenja, ali ker je v manjšini (saj so na očetovi strani vsi sosedje, ki ne štedijo s pikrimi opazkami), končno užaljeno umolkne in si misli v sebi: »Oh, le delajte naprej po starem; mar je meni!« In se čudi očka pozneje, ko vidi, da mu sicer pridni sin brezbrizno opravlja odkazana mu dela. Prav gotovo je mnenja, da mu ga je šola izpridila.

Ko bi bil očka moder mož, bi rekel: »Dobro, Tonček; poskusila bova po tvojem. Če se bo obneslo, se bova tega držala, če ne, se bo treba pač vrniti na staro!« Zakaj vendar ne bi dal nekoliko prostih vajeti fantu, so ga učili strokovnjaki in ne kaki tepci? Recite, kar hočete, na kmetijskih šolah ne učijo budalosti.

Toda umejte me pravilno. Ne zagovarjam zdaj pretiranih zahtev mladega človeka. V mladostnem navdušenju le prerad sili za nakup dragih strojev, ki bi se nikoli ne izplačali. Tu mora mirni preudarek izkušenih možganov odločiti z da ali z ne. Hladen račun bo pokazal, kaj je umestno in kaj ni. Ne potrebuje posnemalnika tisti, ki sveže mleko lahko proda; ne potrebuje ga tudi tisti, ki ima v hlevu le eno ali dve kravci. Ne bi mu prinašal obresti od vloženega denarja, da niti ne štejem amortizacije (odškodnine za obrabo) in priličnega dobička. Kadar pa hoče fant nekoliko drugače vzrejati živino, nekoliko drugače obdelovati polje in negovati sadovnjak, je vendar popolnoma prav, da mu to dovolimo in mu damo celo spodbude.

Kako težko je kreniti z razhojene steze v goščo! Malo let je od takrat, ko je od vesoljnega potopa sem prvič drsela moderna sejalka po naših njivah. Koliko smeha je povzročila tedaj! Jaz, nesrečnik, ki sem jo bil privlekel v vas, nisem vedel, kam bi se skril od zadrege. No, sejalka je molče opravila svojo dolžnost in opravila jo je tako dobro, da je porogljivi smeh kaj kmalu prenehal. Kmalu sta bili v vasi še dve novi in ob času setve niso vse tri imele takorekoč urice počitka. In nekdanjim posmehljivcem so prav tako dobro služile kot drugim!

Odpor proti novotarijam je menda človeku že v krvi. Ko je pradavni kovač naredil prvo motiko ali prvo lopato, je bil od starokopitnežev gotovo zmerjan ali preziran. Na srečo pa ne trpijo prav vsi na tej škodljivi in zoprni lastnosti. V vsaki vasi so ljudje, ki poskušajo z novimi sortami sadja ali vinske trte; poskušajo vpeljati pekinški kapus in sojo in heterozno koruzo; poskušajo s semeni novih sort žita; poskušajo z novimi pasmami v hlevu, svinjaku in kurniku; poskušajo z različnimi umetnimi gnojili, poskušajo uvajati nove vrste orodja — in še marsikaj drugega poskušajo. Sami delajo, sami imajo stroške in sami tvegajo. In te vrle ljudi so tisti, ki držije roke križem in ki se venomer vrtijo na enem in istem mestu kot vetrni močic na stebru, vsak čas pripravljeni zasmehovati! To je zloba, glejte; to je neopravičljiva hudobija.

Ko so pred mnogimi desetletji nekateri naši očetje začeli posajati na svojo pusto gmajno sadike jelš, macesnov, smrečič in drugega gozdnega drevja, so se starokopitneži ljuto srdili, češ, bog je že vedel, kaj je za naše kraje primerno in bi vse to že rastle tod, če bi taka bila njegova volja. Danes je ta nekdanja pusta gmajna tisočkrat več vredna kot bi sicer bila. Bog je kar odločno stopil na stran pridnih in naprednih!

Nekdanji novotorji, ki so uveljavljali škropljenje in žveplanje vinogradov, da jih obvarujejo pred peronosporo in plesnijo, so bili od možgansko okorelih nazadnjakov naravnost zasramovani. In prav taka se jim je godila, ko so s cepljenkami obnavljali po trtni uši uničene vinograde.

In tako bi lahko našteval primer za primerom in lahko bi napolnil z njimi malo knjigo. To ni potrebno, ker take vzglede najdemo v vsaki vasi, če le šteje tri družine.

Pomniti moramo: kar je dobrega, vedno zmaga in ostane, toda zmagalo bi veliko prej, če bi ne bilo takih oviračev ali zloželjnih zasmehljivcev. Naj bi bilo za naprej v vsakem nas toliko dobrega, da bi vsaj v miru pustili naše sosede, ki s trudom in tveganjem preizkušajo vrednost novih dobrin in novih načinov v kmetijstvu. Ob zavesti, da bo izguba samo njihova, če se jim poizkusi izjalovijo, in da bo korist nas vseh, če se jim posrečijo, je naša dolžnost — če smo ljudje s pravo srčno kulturo — da smo jim v obeh primerih hvaležni.

Kosmačev Pavle

Resnična zgodba iz „Battaglione speciale“

MAKS PEČAR

»No, to je pa res zanimivo!« je vzkliknil Peter in odložil časopis. Zazrl se je v zeleno pokrajino, ki je brzela mimo vlaka.

»Kaj je čudno?« ga je vprašal Maks, ki je tudi odložil list.

Peter je pa kar gledal, ne da bi odgovoril. Sama sta bila v oddelku. Na pokrajino je že komaj opazno legal mrak. Na obzorju se je še videl žar zahajajočega sonca. Vlak je v enakomernem ritmu pel svojo monotono melodijo.

»Ravno davi, preden sem šel zdoma, sem dobil v roke neko staro in že zdavnaj pozabljeno razglednico prav tega Kosmačevega Pavleta. No, sedaj pa berem tukaj, da so uvedli pri gradnji hidrocentral njegov način pri utrjevanju jezov. List piše, da je dosežen s tem velik prihranek in tudi delo samo da je močno olajšano. To da bo omogočilo tudi veliko hitrejše postavljanje jezov, zlasti tam, kjer grade hidrocentrale. Kdo bi si mislil, da bo iz tistega tako mirnega in na videz tako malo pomembnega fantiča postal kar iznajditelj!«

»Kosmačev Pavle praviš? Kaj je to od Kosmačevih iz Robide?«

»Seveda. Le da v Robidi nima več nobenega svojega. Živel je pri svojih teti v Trstu, ker so mu starši že zelo zgodaj umrli. Jaz sem ga spoznal v tistih letih, ko je bilo za tržaškega slovenskega človeka najhujše. Reči moram, da je bil ta Pavle, ali Pavček, kot smo mu vsi od kraja pravili, prav možat in je vedel kaj je ponos. Bilo je to v tistem znamenitem »bataljonu speciale« med zadnjo vojno. Sicer pa bo najbolje, da ti to nekoliko bolj podrobno opišem.«

»Pero, kaj ne bi šla midva jutri popoldne v Marenno, a? Kantiner mi je povedal, da je prišla včeraj tja nova skupina Primorcev. Bova videla, če je med njimi kak znanec, pa kaj novic si bova nabrala.«

Krasna spomladanska nedelja je bila. Ob nedeljah popoldne so nam po navadi dovolili nekaj prostih uric, da smo jih preživeli vsak po svoje. Z Lojzetom sva jo mahnila kar vprek po polju. Le na redko je rasel kak grm. Čeprav je bil šele april, je bilo vse že lepo zeleno. Celo ptičke smo slišali peti, kar ni v navadi tam okoli, ker se perjad drži kar mogoče daleč od človeka. Tam, kjer smo pa mi delali, jih je bilo vedno kaj. Veselo so prepevali in nič se nas niso bali. Morda so čutili, da smo od tam doma, kjer je ptiček človeku prijatelj?

Že od daleč sva zagledala šotore, v katerih so se nastanili naši novi sosedje. Precej znanih obrazov sva videla. To je bilo pripovedovanja o domačih in političnih novicah! Od njih sva izvedela, da so v naših krajih »oživele kraške gmajne« in da »vsi gozdi in gozdički krijejo pred sovra-

gom naše fante«. Pripovedovali so nama, da ni noben most več cel, da vsako noč kje »ropota« in sploh same take, ki so bile ena bolj vesela od druge.

In tako nama je minil tisti popoldan, da nisva niti vedela kdaj.

»Od kod pa si ti? Saj si še otrok. Kaj tudi take že pošiljajo k nam? Se jim zdiyo že tudi taki otroci nevarni?«

Kar same so mi vrele te besede, ko sem zagledal med vsemi temi starimi in novimi znanci fantička, ki ni mogel imeti več kot devetnajst let. Saj tudi ostali novinci niso bili naših let, ki smo bili večinoma že vsi poročeni in tudi družinski očetje. Toda ta fant je bil tako mlad, in s svojim

V tistem pa zaslišim, da je zazvenela naša pesem: »Kje je moj mili dom, mili dom...«

ozkim obrazom, blede barvo in špičasto brado se je zdel mnogo mlajši. Le oči, ki so bile za spoznanje vdrte, so zrle v človeka z nedopovedljivo milino. Kar v prvem hipu se mi je prikupil.

»Tržacan sem«, mi je na kratko dejal. Vendar sem v njegovem glasu začutil toploto in neko otožnost.

»Saj smo vsi tam od Trsta doma. Vsi pravimo, da smo Tržacani, čeprav nismo iz mesta. Iz katerega kraja na Tržaškem pa si?«

»Jaz sem pa prav iz mesta. Kar pomnim sem živel v Trstu pri teti. Teta mi je povedala, da smo prej vsi živeli v Robidi.«

»Kaj? V Robidi praviš, da ste živeli prej? Čigav pa si iz Robide?

»Kosmačev«.

»Vraga! Jaz sem tudi Kosmač. In tudi iz Robide! Čudno, da nisem zate nikoli nič slišal. V sorodstvu si nisva, to vem.«

»To je pa zares čudno naključje, da sva se dva Kosmača iz istega kraja tako daleč od doma spoznala. Veste...«

»Fant, to pa ne! Tako pa ne bo šlo, da bi me vikal. Vsi od kraja si tukaj rečemo ti, in tudi midva tega pravila ne bova kršila. Torej, veš in ne veste!«

»Pa naj bo! Malo nerodno mi bo šlo sprva, pa bom že pazil. Veš, jaz sem brez staršev, in jih tudi nisem nikoli poznal, ker so mi umrli, ko sem bil še čisto majhen. Teta mi je pravila, da smo tam v Robidi kar lepo živeli. Imeli smo hišo na koncu vasi, tik ob gozdu. Oče je delal v kamnolomu. In nekega dne se je zgodila nesreča, da se je mina prezgodaj vžgala in potem so očeta prinesli mrtvega domov. Moja mama je bila kaj slabege zdravja in ni pri tako težkem delu, ker je hodila prat in tudi drugim pomagat na njive, dolgo vzdržala po očetovi smrti. Prav v kratkem je za očetom šla še mati. K sebi me je vzela teta, mamina sestra, ki služi pri neki bogati družini v Trstu za kuharico. Pri tej družini je služila zelo dolgo in ker so bili nanjo navezani, so ji dovolili, da me je vzela k sebi. No, in tako sem preživel vsa svoja otroška leta pri tej mestni družini, kot da bi bil njih otrok.«

»Prav. Pa kako to, da so tebe pripeljali semkaj? Saj do sedaj še nobenega iz mesta niso poslali v naš bataljon. Tukaj smo sami podeželski ljudje, samo z vasi.«

Ni mi takoj odgovoril. Zdelo se mi je, da mu je o tem govoriti nerodno. Ker sem pa kar čakal, da bo kaj rekel, in ga pri tem gledal, je le prišel z besedo na dan.

»Zadnje čase nisem živel več pri teti, temveč sem bil pri Frincu v Robidi. Med naju s teto je nekaj prišlo, pa sem šel proč. Ko sem torej bil pri Frinčevih, so nekega dne prišli v vas fašisti in odpeljali vse tiste fante, ki so bili še doma, in mene z njimi.«

S Pavletom sva sedela nekoliko stran od drugih, ki so stali v gruči, se glasno pogovarjali in se med seboj šalili. V tistem pa zaslišim, da je zazvenela naša pesem. »Kje je moj mili dom, mili dom...« Zapeli so jo fantje s toliko čustva, da se je poznalo, kako vsi občutijo pomen besed te naše prelepe pesmi. Obema nama je zastala beseda ob tej pesmi, vstala sva in počasi krenila k pevcem. Tudi midva sva pela z njimi. Vsi, kar nas je bilo tam, smo doživljali pesem, nihče ni govoril, tisti, ki niso peli, so nemo poslušali. Nekateri so držali glave sklonjene in niso si upali pogledati v nas, da ne bi kdo videl njih solz. Solz ginjenosti, solz domotožja, solz hrepenenja po domu, po družini, po otrocih...

Večer je že bil. Zame in za Lojza je bil že čas, da bi šla.

»Sedaj, ko ste tukaj, tako blizu nas, se bomo večkrat shajali. Saj ob večerih tako nimamo pravega dela. Boš pa tudi ti prišel kdaj k nam, kaj ne, Pavček?« sem se poslovil od tega svojega novega znanca.

Skoraj po temi sva jo mahala z Lojzetom proti našim barakam. Kar malo hladno je že bilo ob tisti uri. Vračala sva se po isti poti kot popoldne.

Naše barake so bile na samoti. Nobenega pravega naselja ni bilo v bližini. Le posamezne kmetije so bile sredi prostranega polja.

Nam, ki nam niso prav nič zaupali, in ki so z nami ravnali skoraj kot s kaznjenci, seveda niso dali nobenega orožja, čeprav so nas nekako šteli za vojake. Uporabljali so nas, da smo kopali raznovrstne utrdbe — od navadnih strelskih jarkov do kavern in nasipov — ki naj bi služile za zadnjo obrambo proti izkrcavanju zavezniških sil na polotoku. Koliko je to naše delo pomagalo, se je lepo izkazalo takrat, ko se je to v resnici zgodilo.

V naši četi smo bili sami zavedni fantje. Vsak izmed nas je že od doma prinesel v sebi trdno vero, da se tako zatiranje ne bo moglo več dolgo držati. Tam pa, ko smo bili vsi skupaj, se je to prepričanje še bolj poglobilo in utrdilo. Z nestrpnostjo smo pričakovali vesti z bojišč na vzhodu in na zahodu. Najbolj pa smo se zanimali za dogodke iz domačih krajev. Nekaj smo izvedeli od novih prišlecev, mnogo so nam pisali tudi domači. Res bi skoraj človek ne mogel verjeti, da znajo biti naše ženske tako iznajdljive, tako zvijačne in hkrati tako pogumne, da so v še tako nerodnem položaju znale vselej najti način, da so nas obvestile o najbolj važnih dogodkih doma in na tujem. Te novice so nam dajale moči, da smo vztrajali in čakali ugodne priložnosti, ko se bomo tudi mi vključili v tisto armado, ki se je na raznih delih sveta borila proti najhujšim zatiralcem delovnega človeka in našega življa še prav posebej.

In tako smo tudi mi iz svojih sredstev, ki so bila sila skromna, zbirali »za naše fante« in delali načrte za naše ravnanje takrat, ko bo čas za to.

In ko je prišel trenutek za odločitev, ni bilo med nami omahljivca, vsi smo šli tja, kjer edino je bilo mesto za vsakega našega poštenega in zavednega človeka.

Po prvem obisku pri novih sosedih, so prišli tudi oni večkrat k nam. Tudi Pavel je bil vselej z njimi. In čudno, da sva bila ob takih priložnostih prav midva vedno skupaj, tako tesno je postalo najino prijateljstvo. Nisem ga hotel prvi čas nadlegovati z raznimi vprašanji, čeprav me je večkrat mikalo, da bi zvedel, kaj se je neki zgodilo, da je moral od tete.

No, nazadnje se mi je tudi ta skrivnost odkrila!

»Morda bo prav, da ti povem, Pero, kako je prišlo do tega, da sem moral zapustiti teto, pri kateri sem živel toliko let, in ki je skrbela zame kot prava mati,« mi je Pavle nekega večera začel svojo izpoved.

»Ne bi hotel, da bi me slabo sodil in da bi si mislil, da sem kdo ve kaj ,nakadil'. Nisem pa tega še nikomur pravil, ker se mi zdi, da me ne bi nihče razumel, in da bi se povrh še norčeval iz mene. Tebi edinemu bom povedal, ker vidim, da si mi res kot brat, in ker vem, da boš molčal. Pa nekoliko si bom olajšal srce in dušo, ker me to ves čas skeli in peče.

K teti sem prišel še zelo majhen. Komaj komaj se tega še blede spominjam. Spočetka mi je bilo kar dolgčas. Seveda, težko sem se privadil na mestno življenje, ko se mora biti vedno v stanovanju, kjer ni tistega zra-ka, tistega sonca, tiste svobode, kot sem je bil navajen na svojem domu, pri svojih starših na vasi.

Dobro je bilo, da je bilo stanovanje gospode, pri kateri sva s teto živela, veliko. Bilo je pravzaprav v vili, ki je imela okrog lep in velik vrt, kjer je bil poleg gredic z raznovrstnim cvetjem in zelenjavo, tudi prostran

in krasno negovan park z gostim drevjem, lepimi tratami in lepo speljanimi stezicami. Okoli vile je bil visok zid. Bili smo kot na deželi, čeprav je bila vila sredi mesta.

Imeli so samo eno hčerko, Anito, ki je bila nekaj mlajša od mene. Takrat, ko sem prišel jaz k teti, ji je bilo komaj pet let. Z Anito sva se igrala po obširnem parku in tudi v stanovanju. Postala sva si prijatelja. Njeni starši so bili veseli, da je imela njih Anita družbo. Videli so, da ji to koristi, da je postala bolj živahna, vesela in da se je lepo razvijala. Morda je bil to razlog, da sem bil všeč njenim staršem. Nudili so mi vsega, kar so dali svoji hčerki. Omogočili so mi tudi, da sem hodil v šolo. Vpisal sem se v tehnično šolo. Z lahkoto sem se učil in sem tudi lepo napredoval. Večkrat sem bili zaradi dobrega uspeha tudi javno pohvaljen v šoli. In gospod Romeo, tako je bilo ime Anitinemu očetu, je bil na to jako ponosen. Štel si je skoro v svojo zaslugo te moje uspehe. Vsekakor se je veselil mojega napredka, kot bi bil njegov sin. Anita pa je takrat hodila v gimnazijo. Skupaj sva se učila, skupaj sva delala naloge in drug drugemu pomagala. Lepo je bilo.

Prve težave so nastale, ko so me v šoli hoteli vpisati v fašistično mladinsko organizacijo in nisem za to pokazal prav nobenega veselja. Nasprotno! Odločno sem odklonil. Le vplivu gospoda Romea se moram zahvaliti, da so me kljub temu še obdržali v šoli. Morda bi tudi to ne pomagalo, če ne bi bili moji uspehi tako dobri. Čudno se mi je zdelo ravnanje gospoda Romea. On, ki je bil med fašističnimi hierarhi, me nič ni silil, naj se vpišem v njih mladinsko organizacijo. Celo zavzema se je zame, ko so mi drugi zamerili, ker se nisem hotel vpisati. Anita pa me je le včasih poskušala pregovoriti, da bi vstopil v vrste fašističnih avantgardistov.

»Paolo, zakaj se braniš vstopiti v našo mladinsko organizacijo? Kaj ne vidiš, da le tisti kaj doseže, ki je vpisan v avantgardi? Kako lepo bi bilo, če bi bil tudi ti med nami. Potem bi skupaj hodila na parade, imel bi lepo uniformo in gotovo bi bil kmalu med poveljniki. Tudi papa bi bil vesel.«

»Ni mi do uniforme, niti do časti. Ne maram biti fašist. Oni nas Slovencev ne marajo in zato ne grem v njih vrste!«

»Komu pa so storili kaj žalega? Če so pa kaznovali tiste, ki nam nasprotujejo, ki se nam upirajo, in ki nas ovirajo pri našem napredovanju, je pravično in pošteno. Moraš priznati, da imajo tisti, ki so mirni, ki se ne upirajo, ki ne hujskajo ljudi in ki se brigajo samo za svoje delo, vse pravice kot ostali. Vsi so enakopravni, če to zaslužijo. To pa je tudi prav, da ne more duče trpeti, da bi tukaj govorili slovenski jezik, ko vendar vsakdo ve, da vsi znajo tudi italijansko.«

»Težko je kaj takega prepovedati ljudstvu, ki je že tisoč let na tej zemlji.«

»To ni res! To je italijanska zemlja! Prej so bili tukaj Italijani kot Slovenci. Italijanski prebivalci so v te kraje prinesli kulturo in civilizacijo. Rimsko kulturo! Dvatisočletno kulturo! Saj Slovenci nimate nobene kulture. Ne morete se meriti z nami. Svet bo tistega, ki ima višjo kulturo, ker v tem je moč in oblast. Tudi Slovenci se boste morali v to vdati. Nas

boste morali priznavati za svoje vodnike in le če boste to spoznali, boste pod našim vodstvom napredovali in sčasoma postali enakovredni.«

Kar gledal sem jo, ko je s tako ihto govorila. Taka ni bila Anita še nikoli.

»In misliš, da bom dosegel to enakost, če bom postal fašist? Ne, Anita! Slovenci ne tajimo vaše kulture. Nasprotno! Cenimo jo. Vendar pa ne moremo mirno in morda celo z navdušenjem gledati, kako nam jemljete naš jezik, in to ne s kulturo, temveč s silo. Kaj je to kulturno, ko napadajo fašisti naše ljudi, ki govorijo po slovensko. Ali je to vredno kulture nekega naroda, če s požiganjem domov in z uničevanjem knjig in šol drugega naroda, s silo širi svojo kulturo? Ne, Anita! Ko bi vi v nas videli narod, ki sicer nima tako svetle in sijajne zgodovine kot vaš, toda vendarle kulturnen narod, bi gotovo tukaj oboji lahko v miru in slogi živeli. Za oba je zadosti dela in kruha. Ker pa hočejo fašisti nas popolnoma zatreti in iztrebiti, se naši ljudje branijo. Zato nočem jaz med fašiste.«

»Tak si kot tvoja teta. Tudi ona večkrat tako pravi. Res je škoda, da si ,slavo'!«

Take pogovore sva imela pogosto. Toda vselej sva se na koncu zblížala. Ponavljala je pač tisto, kar je slišala v šoli. O vseh teh vprašanjih sem govoril s teto, ki je bila zavedna Slovenka, in ki je zelo težko prenašala fašistično zatiranje. Še več pa sem se menil na domu nekega svojega sošolca, kjer so čitali slovenske knjige in tudi časopise.

Z Anita se nisva zaradi takih pogovorov nikoli sporekla. Vsak prost trenutek sva tičala skupaj. Če se nisva skupaj učila, sva pa šla na sprehod, ali pa sva prebila čas v kaki igri. Iskala sva drug drugega in se nisva zavedala, da je nekaj, kar naju medsebojno privlačuje, da se nama zdi vse lepo in veselo, če sva skupaj in da kar nekaj ni v redu, če morava biti narazen. Anita je imela prav glede tega s svojimi težave, ker so zahajali pogosto v družbo ter so želeli, da bi tudi ona šla z njimi. Vselej se ji sicer ni posrečilo, da bi se temu izmaknila, največkrat pa je le prepričala svoje starše, da so jo pustili doma.

Bilo je nekega večera, ko so starši želeli, da bi šla Anita z njimi v kino. Toda ona se je izgovorila, češ da jo boli glava in da bi rada šla takoj ležat. Govorila je s takim glasom, da ni bilo nobenega dvoma, da govori resnico. Posebno še, ker ji je bilo že na obrazu videti, da se ne počuti dobro. Mati je že hotela ostati doma, toda ji je Anita zatrdila, da bo šla takoj v posteljo in da bo popila čaj, ki ji ga bo skuhala teta. Tudi midva s teto sva verjela, da bova tisti večer sama. Toda, kako sva se začudila, ko se prismeje v najino sobo Anita, čila in zdrava. Nič več je ni bolela glava, bila je vsa vesela. Pred starši se je torej samo pretvarjala, da ji ni bilo treba iti z njimi v kino in da je lahko ostala z nama.

Jaz sem se prav takrat preoblekel, ker sem se namenil iti v bližnji kino.

»Kaj greš na kak sestanek, Paolo?« me nagajivo vpraša. Vsa kri mi je planila v lica, tako mi je bilo nerodno, ko me je tako vprašala. Na srečo me je rešila iz nepotrebne zadrege teta, ki je povedala, da grem v kino.

»Počakaj me, Paolo, pojdem tudi jaz s teboj!«

»Kaj se ne bojiš, da bi zvedela mama? Kako bi bilo, ko bi se izkazalo, da si lagala, ko si trdila, da si bolna in nisi hotela z njimi nocoj?«

»Oh, saj ne bodo zvedeli! Gotovo se bova vrnila midva pred njimi. Onadva gresta vedno po predstavi še v kavarno, kjer ostaneta do pozne ure.«

Kot bi mignil se je oblekla in sva šla. Teta naju je s pogledom spremljala. Slišal sem jo ko je polglasno dejala: »Eh, mladost je norost! Vse se ji zdi tako lahko in veselo. Tako lep par sta! Res, velika škoda, da je naš tako reven. Ko le ne bi nastalo kaj iz tega ko ni mogoče.« Anita je tudi slišala, da je teta nekaj rekla, pa ni razumela. Zato je mene vprašala, kaj je dejala. »Oh nič. Le boji se, da ne bi tvoji za to izvedeli.« »Saj ne bodo izvedeli, kar brez skrbi bodi!« je s prepričanjem rekla Anita.

In potem nisva več na to mislila. Pozabljene so bile vse skrbi, vse težave, vsi opomini in vsaka previdnost. Nič prav se nisva mogla odločiti, v kateri kino naj bi šla. Eden je bil pregrd, drugi pa ni imel lepega filma. Nazadnje sva se zedinila za kino, ki ga štejejo za najbolj gosposkega v mestu. Šla sva takoj noter, čeprav se je predstava že začela. V temi sva si poiskala primerne prostore in se zamaknila v film.

Ko so se po končanem prvem delu filma prižgale luči, sva se začela ogledovati po občinstvu. Kar naenkrat pa mi zastane dih, ko zagledam le nekaj sedežev od naju Anitine starše. Onadva sta naju tudi že zagledala in oče je že vstal ter se nama bližal. Midva sva sedela kot pribita, nisva se mogla niti premakniti. Zdelo se mi je, da se bo sesul strop na naju, ali pa da se bo kaj drugega strašnega zgodilo. Gospod Romeo ni rekel niti besede, le pomignil nama je, naj vstaneva in odideva ven. Ubogala sva. Tiho, brez vsake besede sva se prerinila k izhodu, in ko sva stala na ulici, sva bila kot v omotici. Anita je bila vsa bleda, njene velike rjave oči so bile še večje kot po navadi, a ustnice je imela čisto suhe. Opazil sem, da je hitreje dihala in komaj je zadrževala solze. Preden sva se utegnila vsaj malo pomiriti, so že bili Anitini starši poleg naju. Molče smo vsi skupaj krenili proti domu. Zdelo se mi je, kot bi šli za pogrebom, tako težka je bila ta pot. Doma smo šli brez besede vsaksebi, oni v svoje sobe, jaz pa sem smuknil v teto sobico.

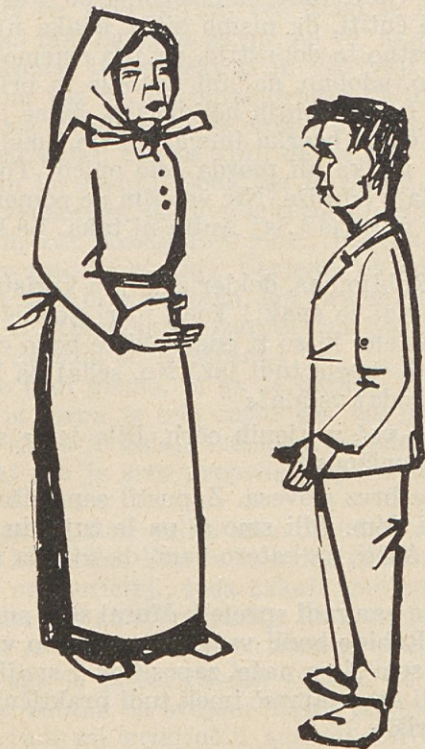
Teta še ni legla. Ko sem stopil skozi vrata, me je pogledala, in takoj zaslutila, da se je nekaj zgodilo. Strašno mi je bilo pri srcu. Zavedel sem se, da sem zašel v veliko neprijetnost, toda nisem slutil, kaj lahko iz tega nastane. Skrbelo me je zlasti, kaj bo z Anito, ki jo bodo starši gotovo hudo oštevali, če ne bo še kaj hujšega. Res sva bila jako nerodna in neprevidna. Le kako sva mogla tako lahkomišlno ravnati! Naj bo za zdaj, toda odslej pa ne bova počenjala takih nerodnosti. Čisto po nepotrebnem sva zagazila v to!

Teta je počasi izvlekla iz mene, kaj se je zgodilo. Takoj je zaslutila, da to ne bo prav. Čeprav ni bila taka, ki pri najmanjši nepriliki izgubi glavo, sem dobro videl, da jo to le skrbi. Nič nisem mogel slišati, kaj se godi tam v gosposkih sobanah z Anito. Najrajši bi šel tja, da bi bil pri njej in jo branil.

Čez nekaj časa so poklicali teto. Šla je vsa zaskrbljena. Dolgo je ni bilo nazaj. Nisem več vzdržal v tej negotovosti. Hotel sem izvedeti, kaj se

je zgodilo z Anito, in pa kaj bodo povedali teti. Kdo ve, kaj ji bodo vse rekli. Morda si bodo celo kaj izmislili. Saj končno nisva počenjala nič slabega! Imava čisto vest. Edini pregrešek je to, da se je Anita zlagala, ko je dejala, da jo boli glava, pa je šla potem kljub temu z mano v kino, namesto z njimi.

Previdno in tiho sem odprl vrata in po prstih šel po dolgem hodniku proti sobanam naše gospode. Kmalu sem zaslišal govorjenje. Govoril je

... Ko sem prišel skozi vrata, me je pogledala...

gospod Romeo, glasno, ježno, osorno. Nisem razumel spočetka nič, pozneje pa sem ujel le pretrgane stavke.

»... takoj proč, iz hiše!... ne maram... videti! Jutri... da ga ne vidim več!« »... je še otrok... ne razume. Bom pazila nanj!« sem slišal besede svoje tete. »Zato smo držali ,ščava' tako dolgo v hiši! Ne! Proč! Takoj!« »... toda, gospod... sirota...« »Basta!« Nato so se vrata salona odprla, jaz sem kar stekel proti svoji sobi, da me ne bi kdo zasačil

na hodniku. Kmalu za menoj je prišla teta. Bila je blede, solze so ji tekale po licu in tresla se je. Tiho je stopila v sobo in sedla na najbližjo stolicco.

»Kaj se je zgodilo z Anito? Si jo videla? Kaj so rekli?« sem hlastno vprašal.

»Fant moj, proč moraš. So rekli, da te ne marajo več pod to streho. In to takoj, še danes! Preprosila sem jih le toliko, da te ne bodo pognali že nocoj, ker ne moreš iti ponoči nikamor. Toda jutri zjutraj takoj! Le kam boš šel, ljubi moj Pavlek! Prosila bom Frinčevko v Robidi, da te bo za nekaj časa vzela k sebi. Saj je moja strnična, in tudi tvoje matere. Menda ne bo odrekla! Tako vidiš, fant, se potikamo po svetu, in pri najmanjši malenkosti nam dajo čutiti, da nismo bitja, enaka njim. Da smo le za to tu, ker nam oni milostno to dopustijo, da jim smemo služiti in skrbeti, da je njih življenje lepo, udobno, da jim je toplo in prijetno. So te imeli pri hiši zaradi tega, da je imela njih hči družbo, da se je lahko igrala, da ji ni bilo dolgčas. Zato da je hčerka imela veselje. Imeli so te, kot imajo nekateri mačko, kužka, ptička ali morda celo opico! Toda, kadar se igre z njimi naveličajo, jih dajo od hiše. Nič več jim ne pomeniš ti, kot toliko!«

»Teta, kako vendar govoriš? Saj Anita ni taka. Le kako moreš o njej tako misliti?«

»Ah, vsi so enaki! Rabijo nas, dokler smo jim koristni, obenem pa nas zaničujejo in sovražijo. Vsi so enaki! Toda jutri pojdeš! Ne bo te zaradi tega konec! Pojdeš k ljudem, ki so ti enaki, ki te bodo cenili po tvoji resnični vrednosti. Oh, ko bi mogla tudi jaz! No, sedaj pa kar v posteljo, da bova jutri lahko navsezgodaj vstala!«

Nobene solze ni bilo več v njenih očeh. Bila je je sama odločnost in upornost. Nič več kake ponižnosti.

Drugi dan sva odšla brez slovesa. Zapustil sem hišo, kjer sem mislil, da sem našel svoj drugi dom. Bili smo si pa le tujci in tako smo se tudi ločili. Žal mi je bilo po Aniti, za katero vem, da ni bila taka, kot jo je sodila teta.

Pri Frinčevih so me kar radi sprejeli. Moral sem pustiti tudi šolo, ker ni bilo misliti, da bi iz Robide hodil vsak dan v mesto v šolo. Skraja sem pomagal doma, pozneje sem si pa našel zaposlitev v svoji stroki pri nekem bližnjem obrtniku. V šoli smo namreč imeli tudi praktični pouk v delavnici in to mi je sedaj prav prišlo.

In tako je prišla vojna in z njo preiskave, preganjanja in »rastrelamenti«. Pri nekem takem pohodu so tudi mene odpeljali, kot sem ti že prvi dan povedal.

»Pavček, tvoja teta pa je res značajna ženska. In kaj je bilo z dekletom? Se je kaj oglasila?«

»O, seveda! Tako zelo jo je to potrlo, da je še teta začela o njej drugače misliti, čeprav jo je tisti večer z drugimi vred obsojala. Teta je marsikak prost dan porabila za to, da je prišla v Robido pogledat kako živimo. In vselej je prinesla Anitine pozdrave. Le žal, da so jo starši dali v neki zavod v Rimu, ker se jim je zdelo, da se bo tam bolje izsolala! Pravijo, da so v tistem zavodu samo dekleta iz najbogatejših in najimenitnejših družin.«

»Pa se nič ne oglasi?«

»Ves čas ni bilo od nje nobenega glasu. Šele danes sem prejel njeno pisemce. Menda je izvedela za moj naslov od tete. Piše mi, da me zelo pogreša, da se ji toži po tistih dneh, ko sva živela pod isto streho, ko sva bila po cele dneve skupaj. Pravi, da šele sedaj čuti, kaj je izgubila, ko sem šel od njih. Piše še drugo. Tudi meni je bilo težko, ko sem moral iti proč od nje. Nobenemu človeku nisem mogel povedati svojih misli, nisem imel nikogar, da bi mu odkril svoje srce. In nihče ne ve, kaj mi pomeni Anita. Niti njej ne znam povedati tega! Ko bi to zmoغل!«

»No, no, kar potolaži se, Pavček! Boš videl, da bo še vse dobro in prav. Tako mlad si še. Kdo ve, kaj vse ti bo še življenje nudilo! Le nič ne obupaj. Sedaj so taki časi, da se nič ne ve, kam vse nas še bo zaneslo. Toda ko bo tega konec, boste prav ti in vsi tvoji vrstniki uživali sadove te naše borbe, in na vas bo, da boste gradili dalje sebi in vsemu svetu v srečo. Zdi se mi, da mladina ni še nikoli stala pred tako velikimi nalogami, kot bo po tej vojni. Saj se vidi, da ne gre v tej vojni samo za nekaj krajev, kdo jih bo osvojil. Sedaj se je zbudil delovni človek in terja svojo pravico. Ne verjamem, da bi moglo po tej vojni še naprej iti življenje po istih kolesnicah, kot doslej. Boš videl, Pavček, da se bo marsikaj izpremenilo. In prav zato ne obupuj. Verjemi, da bo še vse dobro in prav.«

»Oh, Pero, ko bi le bilo res tako, kot praviš! Pa, morda imaš le prav. Slišal sem, da so se Amerikanci izkrcali na Siciliji in tudi to naše delo kaže, da se bojijo napada od te strani.«

Pokazal mi je tudi pismo, ki ga je napisal dekletu. Bilo je napisano s toliko nežnosti, iz njega je bilo čutiti ves žar prve ljubezni, ki si še ne upa prav na dan, ki pa jo izdaja sleherna beseda, sleherna črka, ljubezni idealnega fanta, ki mu je srce prepolno topline in vere v svojo in svoje drage srečo.

In potem je prišel tisti veliki dan. Zbudilo nas je močno streljanje nedaleč od našega bivališča. Bila je še trdna tema. Čakali smo, da bodo od kake strani prišli naši oficirji, toda čakali smo zaman. Ni jih bilo od nikoder. Prišel pa je naš stari prijatelj, ki nam je nosil razne pisane in ustne novice, in ki je tudi prihajal po naše prispevke.

»Fantje, naš čas je prišel! Sedaj so naši že blizu. Pripravite se za odhod! Vsakdo naj ostane na svojem mestu pripravljen!«

Tako smo se tudi mi priključili armadi borcev za svobodo, našo in vsega delovnega ljudstva.

Od naše skupine nas je bilo največ, ki smo bili dodeljeni v partizanske edinice, ki so se vežbale v Južni Italiji in deloma v Afriki. Nekateri pa so prišli k »Prvi tankovski brigadi«, ki se je prav takrat ustanovila. Med njimi je bil tudi Pavle, medtem ko sem bil jaz pri protitankovski artiljeriji. Zato sva se ločila. Le bežno sva se kdaj srečala.

Po končani vojni sem se vrnil k svoji družinici, dobil spet delo pri istem podjetju kot pred vojno. Vendar pa ni bilo misliti na kako mirno življenje. Za nas je bil čas po vojni najbolj odločilen in še bolj kot kdaj koli smo se vsi brez izjeme postavili po robu tistim, ki so hoteli ponovno oživiti tiste sile, za katere smo verjeli, da smo jih popolnoma zatrli. Naši nasprotniki se niso sramovali nobenega sredstva, da bi dosegli svoj namen.

V tistih dneh, ko je bilo po mestu najbolj nemirno, sem od nekega znanca izvedel, da je Pavle Kosmač v naši bolnišnici. Ta znanec mi je še povedal, da je bil Pavle ranjen v spopadu dveh skupin manifestantov. Takoj sem pohitel v bolnišnico, rad bi ga čimprej videl, saj nisem niti vedel, da se je vrnil.

Odkar se nisva videla, je postal Pavle še bolj resen kot je bil prej. Tudi se mi je zdelo, da ima njegov obraz malce trpeč izraz. Zelo je bil vesel, ko me je zagledal. Takoj se je dvignil v postelji, kar je dokazovalo, da njegove poškodbe niso prav hude. Vendar pa mi je dejal, da se mu je, zaradi udarca, ki sam na sebi ni kdo ve kako nevaren, in pa zaradi tega, ker je pri tem tudi padel, zopet odprla rana na nogi, ki se je komaj zacečila, in katero je dobil prav v zadnjih dneh borbe v bitki pri Mostarju. Vrnil se je šele pred nekaj dnevi.

»Kako je kaj s tvojo teto, in Anita...«

»O tej pa kar molči. Ni vredna, da bi jo omenjal skupno z imenom moje pokojne tete!« me je prekinil.

»Torej teto si izgubil!« sem ga s sočutjem vprašal.

»Da. Bila je ubita skupno s svojimi gospodarji, ko je bomba porušila hišo, kjer so živeli. Anita je bila tedaj še vedno v zavodu in tako je ona edina od tiste družine ostala živa. Sedaj se je vrnila, toda se vede tako, da bi bilo stokrat bolje, da bi tudi ona bila pokopana pod ruševinami kot njeni starši.« Bil je ogorčen, a glas mu je izdajal žalost za tistim, kar je izgubil.

»Toda, kaj je storila? Kako se vede, da je tako hudo?«

»Med tistimi, ki so me napadli, je bila tudi ona. Ko sem jo od daleč zagledal v tisti skupini, sem kar nehote stopil nekaj korakov proti njej. Zaradi ranjene noge si pomagam pri hoji s palico, kljub temu pa ni še moja stopinja tako trdna in gibčna kot prej. In prav njo sem slišal, ko je zakričala: »Sciavo zoto...« Potem sem padel in nisem je več videl. Pa je tudi ne želim več videti!«

»Saj te ni spoznala, drugače ne bi tako kričala!«

»Vem. Toda tudi tako me boli. To samo kaže, da je vsa prežeta od strupenega sovraštva proti nam vsem. In s takim človekom nočem imeti nobenega opravila.«

O mnogočem sva se tisti dan pogovorila. Saj se že dolgo nisva videla in sva si imela toliko povedati. Povabil sem ga na svoj dom in mu ponudil, da bi ostal nekaj časa pri meni, ko bo prišel iz bolnišnice.

Res je prišel. Kar dober je bil, in hodil je lahko brez palice. Dejal pa je, da ne misli ostati dolgo tukaj, ker da se je odločil, da bo šel v Slovenijo, kjer bo skrbel predvsem, da bo končal svoje šolanje, ki ga je moral tako nenadoma pretrgati. Nisem mu hotel ugovarjati, ker sem menil, da je to res pametna odločitev. Kdor ima pogoje in sposobnosti za učenje, naj le izkoristi to, saj imajo v osvobojeni domovini prav po šolanih ljudeh tako veliko potrebo. Vsakdo je pač dolžan, da se vključi v delo pri graditvi nove domovine tam, kjer bo lahko največ koristil.

Zopet sva se s Pavletom ločila.

Leta so minevala, Pavletovo življenje sem spremljal po pismih, ki mi jih je pošiljal. Šolanje je končal in je dobil zaposlitev kot inženir pri grad-

nji raznih rečnih objektov. Zlasti ga je zanimala gradnja jezov, kjer se je prav posebno izkazal. Bil je še vedno sam. Najbrž ni niti utegnil misliti na ženitev ob obilnem poslu.

Kako čudno se pletejo niti življenja. Ljudi srečaš, se z njimi pogovarjaš, z njimi živiš, pa ti zopet izginejo, gredo drugam, nanje pozabiš, in po naključju se zopet z njimi srečaš. Kako majhen je pravzaprav svet!

Delo me je privedlo nekoč v neko vilo v najbolj gosposkem mestnem predelu. Ko sva sedela z mlado in na moč prijazno gospo v sobi, mi je med pogovorom obstal pogled na sliki, in vse se mi je zdelo, da je to moj prijatelj Pavček. Ker me je to presenetilo, sem stopil bliže in se prepričal, da je slika res njegova.

... Ko sva sedela z mlado in na moč prijazno gospo v sobi...

»Oprostite gospa, kako je prišla ta slika sem?«

»Slika je Paolova, s katerim sva skupaj rasla, in o katerem nimam že skoro deset let nobene vesti. Mislim, da je v vojni izgubil življenje, kajti, če bi bil živ, bi se gotovo oglasil. Kaj ga poznate?«

»Oh, pa še dobro! Zelo dobra prijatelja sva, in še živi. Toda, oprostite, kaj ste morda vi gospa Anita?«

»Sem Anita, toda ne gospa. Še vedno sem sama. Toda, povejte mi, kje je Paolo?«

Pripovedoval sem ji o Pavčku in o nas vseh, o našem življenju v »bataljonu« in pri partizanih, o naši borbi in o našem življenju ter o naši usodi. Povedal sem ji tudi o tistem dogodku, ko je bil Pavček ranjen, in

kako hudo ji je on takratno njeno vedenje zameril. Ni se zavedala, da bi moglo biti v tistem njenem obnašanju kaj narobe. Povsod, v šoli, v zavodu, med vrstniki in v družbi so govorili, da smo prav mi krivi, da so oni izgubili svoj prevladujoč vpliv in s tem neusahljivi vir sredstev, s katerimi so si nekoč mogli privoščiti vsako razkošje. Ona je pozneje sama spoznala, da to ni ravno tako, in vedno bolj spoznava, da bi bili mi do njih drugačni, če bi tisti, ki so odločali o vsem, z nami ravnali bolj človeško, če ne bi tako očitno in ob vsaki priložnosti pokazali, da nas trpijo samo zato, ker jim s svojim delom omogočamo, da živijo v blagostanju.

Dolgo sva se pogovarjala. Prepričal sem se, da čuti Anita za Pavčka še vedno prav tako, kot je čutila takrat, ko mu je pisala iz zavoda. Povedal sem ji njegov naslov, hkrati pa sem ji obljubil, da bom Pavletu tudi sam pisal.

No, potem pa ni bilo treba dolgo čakati, ko sta bila Anita in Pavček srečen par. Vzela sta se iz ljubezni, ki je bila pri obeh dovolj trdna, da je vzdržala tudi najhujše nevarnosti.

V daljavi je bilo komaj opaziti obris hribov in planin. Na nebu so se že prikazale redke zvezde, ko je končal pripovedovati Peter. Umolknil je. Le enakomerno udarjanje koles je spremljalo najine misli. Misli na tiste čase, ko je našemu človeku bilo zares hudo, obenem pa najlepše.

Moj beg iz Trsta

LAVO ČERMELJ

Bilo je nekega dne v oktobru 1929. Pred osmo uro sem zapustil svoje stanovanje na Miramarski cesti in sem jo ubral proti mestu. Namenjen sem bil k dr. Mirku Vratoviću, ki je imel pisarno in stanovanje v Ulici Lavatoio, kjer sta bili tudi uredništvo in uprava »Istarske Riječi«. Toda že po prvih korakih sem spoznal, da zrak ni čist. Srečal sem znanega policijskega agenta, toda ni me pozdravil kakor običajno, temveč je hitro zavil za vogal. Zato sem opustil prvotno misel in sem šel v tiskarno »Edinost«, kjer sem imel opravila s tiskom publikacij knjižne družine »Luč«. Tam sem izvedel, da so malo prej aretirali dr. Vratovića, urednika »Istarske Riječi«, Anteja Ivešo ter ženo in sestro dr. Josipa Potrato, ki sta bili zaposleni v upravi lista, in da policijski organi še preiskujejo lokale.

Rešil sem se neprijetnosti, ki bi me čakala, ako bi izvršil svoj prvotni načrt. Toda pojavila se je druga nevarnost. Za tisti dan sem pričakoval dr. Potrato, ki bi mi moral prinesiti pošto iz Gorice. Treba ga je bilo ustaviti, preden bi prišel v Trst. Sam se nisem smel ganiti iz mesta, da ne bi vzbudil sum. V tej zagati mi je kot dober prijatelj pomagal zdravnik dr. Just Pertot. Peljal se je do Nabrežine in tam čakal na Potrato. Toda nje-

ga ni bilo in dr. Pertot se je vrnil praznih rok v Trst. Bal sem se, da niso morda Potrate aretirali v Gorici.

Bližala se je deseta ura zvečer, ko močno zazvoni moj hišni zvonec in na vratih se mi prikaže Potrata. Ker je bil prekrasen sončni dan, je napravil sprehod do postaje pri Št. Petru in se peljal z vlakom do Opčin, nato pa se spustil peš po Škalisanti v mesto. Ko mu povem, da sta njegova žena in sestra aretirani, se je zarežal in veselo mencal roke, češ da sedaj sestra ne bo več godrnjala zaradi hrane.

Dragi Potrata, gotovo nisi tedaj niti najmanj slutil tragičnega konca, ki je čakal tebe in tvojo ženo, da te bodo namreč v Grižah na Štajerskem, kamor si zbežal pred fašisti, ustrelili nacisti, ker si zdravil ranjene partizane, in da se bo tvoji ženi zmračil um ter ti bo kmalu sledila v grob in zapustila tri nepreskrbljene sinove.

V naslednjih dneh smo zaznali o aretacijah nekaterih istrskih visokošolcev v Bariju in v Istri. Vse je kazalo, da so aretacije v zvezi z delom podpornega društva »Dijaška Matica«, ki so ga leto dni prej razpusstile fašistične oblasti. Zaradi tega sem moral biti pripravljen na možnost, da bodo tudi mene aretirali, zlasti še, ker so me le nekaj mesecev prej na policiji slikali in mi vzeli prstne odtise, ter so mi na moj ogorčen protest rekli, naj bom le miren, češ da so vsi dotedanji procesi šli mimo mene »per un filo di coltello«.

Tudi v teh dneh negotovosti in težkega pričakovanja ni manjkala vesela nota. Tedaj so se pričela predavanja na univerzah. Dijaki iz Istre so prihajali v Trst in iskali, kje bi dobili kako pomoč. Ker sta bila Vratović in Iveša aretirana, se je marsikateri zatekel k meni. Tako se je nekega dne okoli dvanajste ure, ko me ni še bilo doma, oglasil na stanovanju neki istrski visokošolec. Prav verjetno je bilo, da ga je zasledoval kak policijski agent. Zato je moja žena pristopila k oknu, da gleda na cesto. In res, tam je korakal neznan moški večkrat gor in dol in se oziral proti oknu; nato je stopil v hišo. Prepričana, da je to res agent, je moja žena zaprla visokošolca v spalnico in sprejela novega gosta ... ki pa ni bil policijski agent, temveč učitelj Sivec s Tolminskega.

Ozračje je postajalo zame čedalje bolj zadušljivo, zato sem iskal morebitno pot, da bi se ga rešil. Mislim sem na pot po morju, a za vsak primer po prijatelju pripravljaj tudi pot po kopnem. Toda dogodki so se razvijali hitreje, kakor sem pričakoval. V začetku novembra se je vrnil iz Padove visokošolec Angelo, ki je prej sodeloval pri »Dijaški Matici«, in že dan po njegovem prihodu je prihitela k meni njegova mati in mi sporočila, da so ga aretirali.

Ko pa sem 9. novembra proti večeru korakal proti domu, je pritekel za mano prijatelj Boris in mi prav resno zabičal, da moram nemudoma zapustiti Trst in Italijo.

Šel sem domov in mirno z družino povečerjal. Nato sem vzel klobuk in plašč ter svojim naznanil, da moram na pot. Bil sem pa brez vsakega načrta, kajti ne ena ne druga pot ni bila še pripravljena. Toda nisem smel zgubljati časa. Odločil sem se, da se peljem v Gorico in da bom med potjo imel časa za kovanje nadaljnjih načrtov. Najel sem taksi. Ker ni imel do-

volj bencina, je moral najprej v garažo in nato na pot. Ko sem bil v višini Tržiča, ustavita dva karabinjerja avto. Računajoč z vsemi možnostmi, sem iz previdnosti takoj vtaknil očala v žep. Toda karabinjerja sta imela miroljubne namene: prosila sta me, da ju vzamem s seboj do Mirna. Povabil sem ju v avto, toda odklonila sta vabilo. Usedla sta se vsak na eno stran avta s puško v rokah... in tako sem se varno vozil do Mirna. Tam sta se karabinjerja lepo zahvalila in posločila, avto pa me je peljal dalje proti Gorici. Medtem pa je bila že noč. Kje naj se v Gorici ustavim. Spomnil sem se, da stanuje pisatelj France Bevk na Solkanski cesti v hiši, kjer je gostilna. Ustavil sem avto na Trgu sv. Katarine in šel peš do Bevkovega stanovanja. Gostilna je bila še odprta in Bevk je še delal v svoji sobi.

Preko noči sem ostal pri njem. On je poskrbel, da naju je avto zgodaj zjutraj odpeljal proti Postojni. Pred mestom se je avto okrenil in jaz sem sam stopal dalje. Oglasil sem se v pisarni svojega prijatelja advokata dr. Ludvika Vadnala, ki je pozneje že proti koncu druge svetovne vojne tako žalostno končal svoje življenje v nemškem taborišču, on, njegova žena in njegov sinček. Toda bila je nedelja, njega ni bilo ne v pisarni ne na stanovanju. Zaman sem tudi povpraševal po drugem prijatelju zdravniku, ki mi je že prej bil obljubil, da mi bo skušal pripraviti pot preko meje.

Za srečo je prišel v pisarno do tedaj meni še neznani pisarniški ravnatelj Gruden. Takoj je bil pripravljen storiti vse, da mi omogoči beg, čeprav ni bil nič obveščen o kakih pripravah. Tisto nedeljo dopoldne, ko sem čakal v pisarni v popolni negotovosti, sem res bil zaskrbljen in nervozen.

Še opoldne mi Gruden ni znal še povedati ničesar konkretnega, vendar sem se podal v gostilno »V tihi dolini«, da se okrepčam. Tam so se mi skušali približati znanci, a sem jim namignil, naj tega ne store, ker bi sicer utegnili zbuditi pozornost uniformiranih fašistov, ki so sedeli pri sosednji mizi v družbi znanega mi učitelja.

Ko nisem bil še povsem gotov s kosilom, so me skrivaj povabili v kuhinjo in od tam so me peljali na dom nekega železničarja. Njegovo ime sem žal pozabil: človek je pač nehvaležno bitje. Le toliko še vem, da je bil, kakor mi je sam pravil, v sorodstvu z inženirjem Markom Kranjcem.

Tam so mi povedali, da me bodo skušali spraviti čez mejo kot jugoslovanskega železničarja. Skupna italijansko-jugoslovanska mejna postaja je bila tedaj v Postojni.

V prijetni družbi smo posedeli do večera in celo plesali ob zvoku nekoliko zagrnjenega gramofona. Z njimi sem moral še večerjati in malo pred polnočjo so me peljali na kolodvor. Že pred vhom sem odložil očala, v sobi za jugoslovanske železničarje pa sem zamenjal svoj plašč z železničarsko suknjo in klobuk z železničarsko kapo, v roke pa so mi dali prižgano svetilko — novi zavirač je bil pripravljen za vožnjo. Vsej tej proceduri je prisostvoval tudi italijanski železniški uradnik, sin italijanskega vaškega načelnika z Opčin. Za srečo me ni spoznal ali pa morda me ni hotel spoznati.

Tovorni vlak je zapustil Postojno, jaz pa sem sedel v svoji kabini pri zavori. Videl nisem ničesar, ker je bila temna noč in nisem imel očal na

nosu. Šele onstran Ravberkomande sem si jih lahko nataknil in z olajšano dušo nadaljeval vožnjo do Rakeka.

Ko smo se tam ustavili, je lilo kakor iz škafa. Oddati sem moral železničarsko suknjo in kapo. Neki železničar se me je usmilil in me pod dežnikom spremil do hotela. Zaman sva trkala in klicala. Nikogar nisva mogla prebuditi... Pa pride neznanec mimo in nama pravi, da je v tej pozni nočni uri še veliko ljudi zbranih v Sokolskem domu, kjer so martinovail. Moj spremljevalec je bil tako prijazen, da me je peljal še tja.

Tam zbrana družba je bila prav vesela. Seznanil sem se z obmejnimi komisarjem in z železniškim uradnikom, sedaj že pokojnim koroškim rojakom, Francetom Urašičem, s katerim sva pozneje večkrat sodelovala, ko je postal tajnik Koroškega kluba v Ljubljani. On in njegova soproga sta me povabila k sebi preko noči. Ostali pa smo še nekaj časa v družbi in se celo zavrteli.

Drugo jutro so mi pripeljali iz Postojne moj plašč in klobuk. Tako opremljen brez vsake prtljage sem nadaljeval pot do Ljubljane.

Po dvanajstih letih sem se vozil z vlakom zopet po isti progi, tokrat pa v obratni smeri. Tedaj nisem bil v železničarski uniformi in nisem imel svetilke v rokah, pač pa sem bil v spremstvu karabinjerjev, vklenjen in z verigo privezan na dva sotrpina, slikarja K. in pisatelja-novinarja M. Tako smo se vozili v tesnem kupeju do Postojne. Tam so me ločili od nju; onadva sta šla v konfinacijo, moja pot pa me je peljala v Rim, v zapore nedolžno zvenečega imena »Regina Coeli« (kraljica nebes).

Do Št. Petra (sedanje Pivke) sem bil vklenjen. Tam pa so mi moji trije spremljevalci sneli železje, ker se jim je zdelo nerodno, da bi se uklenjen vozil v »litorini«. Tudi niso sedeli poleg mene, temveč daleč vsak svojem kotu. K meni pa je smel prisesti moj prijatelj Ljudevit Kuščar in kramljati z menoj prav do Trsta. V litorini sta bila še druga dva moja znanca; eden me je komaj pozdravil, drugi pa me ni »videl«.

V takih okoliščinah sem po tolikih letih zopet videl svoje rojstno mesto, nisem pa smel stopiti na njegova tla. Ostati sem moral na kolodvoru in čakati na vlak, ki naj bi me peljal dalje v Rim.

Moja pesem

ZORA KOŠUTA JUGOVA

Moja pesem je pesem kraške burje in šumenja borovcev, je pesem razljučenih valov, je pesem kladiv in pesem tisočerihi utripajočih src, ki dajejo kladivom smer in moč, da gradijo, gradijo tudi ladje, ki bodo kljubovale burji in valovom...

Med Barkovljami in Kontovelom se dvigajo proti nebu bele kraške skale. Tu so prepadi in nevarne strmine, čudovite stezice in lepe zelenice. Tu je moj mali Triglav. Tik nad obronkom se dvigajo visoke vitke skale, tam spodaj je morje, je pristan, je Trst. Objamem skalo in se stiskam k njej, da začutim njeno živo utripanje.

Da, ta skala živi. Stojim tik ob robu, burja kuštra moje lase, se zaganja v naju, toda kaj nama more? Zažvižga mimo naju, leti proti morju in se besno zažene v valovje, da riše bele peneče kolobarje po njem. In jaz vriskam z burjo, prešerno, razkošno in — svobodno mi je pri duši...

Tam spodaj se prižigajo lučke. V vsakem oknu lučka. Ne, oken je mnogo več. Okna imajo tudi male, mračne, vlažne sobice in iz tistih oken ne žari svetla luč. Tam utripajo srca svojo temno, mračno pesem. O, poznam jo. Tudi to je moja pesem. Kadar se naslonim k skali, čujem njen odmev. V zboru pojo tam doli, pojo uporno in složno. Vedno glasnejša postaja ta pesem. Čeprav je mraz in mrak v teh oknih, utripljejo za njimi topla, svetla srca. Pojo, tako pojo in žare, da bo nekoč tudi iz teh oken zažarela svetla luč...

Burja tuli in se zaganja v zidovje porajajoče se hiše. Štiri nadstropja zidajo in še klet spodaj. V tej kleti bodo tudi stanovanja. Prav tisti, ki zidajo te visoke palače bodo stanovali v njih. Opeka se lepi z malto in zidovi rastejo v štiri nadstropja.

»Kleti bi ne smeli uporabljati za stanovanja!«

»Ne kriči tako glasno, sicer mi ga res ne dajo.«

»Kleti bi ne smeli uporabljati za stanovanja!« Zidarjev glas je trd in svareč.

»Res bi ne smeli,« pritrди drugi, »samo bolezen si nakopljemo tam in potem postaneš bled in mehak, ko testo, brez volje in moči, da te lahko gnetejo po mili volji.«

Trdo padajo besede, kakor bi kovali.

»Zato pravim, kleti bi ne smeli uporabljati za stanovanja.«

Z ostrim zvokom burje se mešajo zvoki opeke in prelivajoče se malte, ki gosto, kakor močnik curlja v težke posode.

»Ne smeli bi, to ni pravica!«

Vsi se čudno pomilovalno ozrejo vanj, ki je zadnji spregovoril.

»Šele zdaj si spoznal, siromak!«

Grozeče se bliskajo oči, vsem enako utriplje srce, utriplje pesem o svobodi:

»Štiri nadstropja in spodaj klet, toda klet ni za ljudi!...«

»Klet ni za ljudi!« udarja odmev ob skalo.

Izza težkih zastorov velikih oken žari svetla luč in od tam odmevajo pijani zvoki jazza. Deklice imajo v laseh umetne cvetice, strah in greh jim žari iz svetlih oči. Zdi se ti, da so to punčke iz celuloida in kakor da imajo v prsih umetno srce. Umeten smeh jim obkroža ustne, ko se stiskajo ter se vrtijo v kolobarju po gladkem parketu. Kje je njih pesem? Ali je njih pesem ta tuji jazz, umetne cvetice in umetna srca?

Prisluhnem k skali in burja odnaša glasove, v borovcih žalostno šumi. Kakor odmev se preliva tudi njih pesem v pesem tisočernih za mračnimi okni, kjer so doma te uboge blede deklice, z umetnimi cveticami v laseh.

Še tesneje se oprimem skale, burja tuli in jaz vriskam z njo, da bi prekričala glasove, ki se kakor odmev zaganjajo v mojo skalo.

Reklamne luči se tam spodaj mavrično prelivajo in odsevajo v morju, svetilniki pa, kakor ponosni vladarji objemajo vse mesto.

V tihi kamrici kletnega stanovanja previja mati nebogljenoto dete. Hiti, da bi dete ne ozeblo. Toda pleničke so vlažne in stene so vlažne in materine oči, da, tudi materina lica so vlažna, morda so pleničke vlažne od njenih solz.

Iz vlažnih, uvelih prsi sesa otrok vodeno mleko, potem zaspi. Nima moči, da bi zajokal. Dekle z umetno cvetico v laseh odpre vrata ter vstopi. Mati jo tiho, skoraj brezglasno vpraša:

»Koliko je ura?«

»Fej, kako smrdi po vlagi!«

Saj res, kaj bi naj odgovarjala na tako smešno vprašanje — koliko je ura? Dani se in ona je prišla domov, kakor vedno... Umetno cvetico je odložila iz las, umetno srce je zamenjala z živim. Oči so postale vlažne in lica so postala vlažna...

In v mojo skalo se zaganja odmev in burja in borovci uporno šumijo:

»Ne, nočemo te pesmi! Naj zagorijo okna mračnih sobic, da bo svetlobe dovolj! Naj zadoni veličastna pesem kladiv, to je naša pesem! Pesem kladiv in pesem živih src, pesem burje in pesem valov, pesem svobode, da bo v zboru donela od severa, vzhoda, zahoda in juga preko vse zemlje, pesem svobode!

Burja tuli in jaz plezam po skalah, skale mi podajajo roke, tople, žive roke, burja tuli in jaz vriskam in tulim z burjo...

Ne, saj nisem sama! Roke me objamejo, čvrste, tople roke. In potem vriskam in ljubim vse, svetle luči in mračne sobice in to toplo roko poleg sebe, ki me varno vodi preko vseh prepadov...

Burja tuli, borovci šumijo, od penečega morja odmeva sem gor pesem, pesem svobode!...

Slavke

(Pisano v internacijskem
taborišču l. 1943)

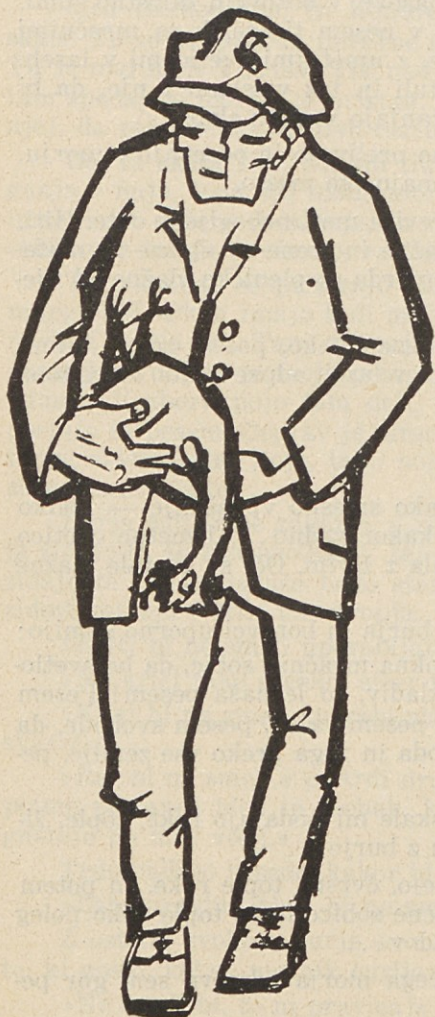
MIKULA LETIČ

Hrana v novem taborišču v Casoliju (pokr. Chieti) ni ne dobra ne zadostna. Prej, v letih 1941 in 1942, v Corropoliju (pokr. Teramo) je bilo bolje, prvič zaradi tega, ker cene tedaj niso bile tako visoke, drugič, ker je bilo več živil na razpolago, in tretjič, ker smo si tam kuhali v lastni režiji in lahko potrošili po 6 lir na dan za osebo. Tu v Casoliju pa dobita denar v roke »dobavitelj« (fornitor), ki seveda gleda, da čim manj potroši, tako da mu po mojem računu ostanejo v roki najmanj 3 lire dnevno od osebe.

In tako je sedaj naš vsakdanji »menu« pasta in fižol na vodi. Včasih pridejo na mizo namesto fižola čечи. To je nekak italijanski bob, ki ga prej nisem poznal. Domačini ga hvalijo kot izvrstno jed. Za nas pa je neužiten. Najbrž naši kuharji ne znajo tega sadu kuhati, ali pa imajo domačini prav poseben okus.

Kdor se pritoži glede hrane, dobi odgovor, da nam je odmerjena enaka hrana kakor vojakom in delavcem, in poleg tega je nezadovoljnejš kmalu premeščen v slabše taborišče. V lastno režijo nam kuhinje nočejo dati, češ da bi morali potem hoditi preveč ven zaradi nakupovanja, kar ni v skladu z navodili ministrstva.

Z energičnim skupnim nastopom bi se dalo že doseči izboljšanje, toda za tak nastop niso ljudje pripravljeni; preveč različnih temperamentov so in premalo disciplinirani. Zato si vsakdo pomaga, kakor more. Večina je združena v male skupnosti po 5 do 8 oseb, ki si enkrat ali dvakrat na teden skuhaajo kaj posebej. Kakovost hrane ne igra vloge, glavno je množina. Vsakdo ima podzavestno željo, da bi se najedel vsaj za dva dni, in zato izmenjajo neverjetno velike količine hrane v vedno lačnih želodcih.

V Corropoliju smo bili, kakor rečeno, gospodje. Tam smo si včasih, ob posebnih prilikah, privoščili celo kokoš. V Casoliju pa stiskamo pasove. Cene so tu tako visoke, da jih ne zmoremo. Kokoši vidimo le še v fantaziji. Kdor ima pesniško žilico, jih lahko opeva; komur pa ta žilica ni dana, cedi sline. Zraven je še to zlo, da smo omejeni v kretanju, tako da sploh ne pridemo v stik s kmetom.

Letos spomladi pa se je sreča obrnila. Prišle so »plavke« in kdor je hotel, je lahko imel za majhen denar kuro in z njo kurjo juho. V Casoliju je namreč med kurami izbruhnila neka kuga, začele so crkavati. Navidezno zdrava kokoš je kar na lepem obležala, roža ji je postala temna in v nekoliko urah je žival crknila. Vrat in glava sta ji bili sivomodri. Od tod ime »plavka«.

Čast, da je »plavke« odkril in jim dal tudi takoj pravo ime, gre Antonu Žetku iz Laz pri Senožecah. Nekega dne je v bližini taborišča našel crknjeno kokoš na kupu smeti. Očitno je bila odvržena. Z zanimanjem si jo je ogledoval in ugotovil, da je še čisto sveža. Da bo bolj gotov, je poklical svojega prijatelja Gaja Zubčiča. Ta si je ogledal kokoš še bolj z lačnimi nego večimi očmi in dejal:

— Bogami, dobra je!

— Al' jo č'va? — je vprašal Žetko.

— Zašto ne? Čigani bi jo sigurno pojeli. A mi smo isto tako ljudi kao cigani.

Gajeva logika je Žetka prepričala. Pozneje mi je sam pripovedoval:

— Zdelo se mi je, da sanjam. Pomisli: celo kokoš, dobro rejeno in mastno, sem držal v rokah. V sanjah človek včasih najde denar in gleda, če ga je še kaj. Najde ga še in še. Tako sem tudi jaz z Zubčičem malo pogledal naokoli in našla sva še eno kuro in enega kunca. (Tudi kuncev se je kuga lotila). Saj pravi: bilo je ko v sanjah. Eno kokoš sva stlačila v lonec za juho, drugo in kunca sva pa zrezala v golaž.

— Vse naenkrat?

— Kaj pa! Zraven sva skuhala poldrugi kilogram pašte. Imenitna jedača je bila.

— In sta vse pojedla?

— Vse. In tri litre vina sva popila. Moram reči, da sva bila pošteno sita.

— Pa so bile kokoši dobre?

— Dobre, dobre. Učil sem se mesarstva in poznam meso. Ko bi ti vedel, kaj se drugače vse poje in zraven drago plača! »Plavki« je treba odrezati vrat in glavo, drugo je zdravo. Da bi le trajala nekaj časa ta kuga! Jutri zjutraj bom šel spet pogledat, če kaj najdem.

Ker nisem mogel verjeti, sem se obrnil še na Gaja Zubčiča. On mi je isto potrdil in končal:

— Bogami! Fina je ova bolest!

Dobrih štirinajst dni sta Gajo in Žetko imenitno živela; vsak dan sta imela kokoš na mizi. Našla sta tudi mnogo posnemalcev.

Za to stvar so zvedeli kmetje v okolici in so začeli nositi »plavke« v taborišče. Prav poceni so jih dajali: za še živo kokoš so zahtevali 10 lir, za crknjeno 5 lir. Če si se znal dobro pogajati, so še popustili.

Nekaj časa so se zdaj nepretrgoma vrstile kokošje pojedine. Ker je kokoš jed, ki kliče vino, je bilo tudi veselje primerno in splošno. »Živele plavke!« se je razlegalo po taborišču dan na dan. Tone Rupnik se je celo navdušil in spozabil ter napravil pesmico na »plavke«. Ne gre za to, če se je pesem posrečila ali ne, gre za dejstvo. Kdor pozna debeluharja Rupnika, ki je vse svoje življenje le meril in vagal v trgovini, bo znal oceniti, kako važen pojav so bile naše »plavke«.

Ker so vsi zatrjevali, da so plavke izvrstne, sem se tudi jaz odločil, da poskusim. Moram reči, da mi je teknilo; živ in zdrav sem tudi ostal. Pa tudi, če bi bil obolel: kronist ima svoje dolžnosti!

Namah pa so plavke prenehale; ni jih bilo in ni jih več, čeravno vem, da kuga še razsaja. Kaj se je zgodilo? Kmetje so videli, da interniranci jedo »plavke« brez škode; zaradi tega so jim zvišali ceno in ker te cene nihče ni mogel plačati, jih sedaj sami jedo doma.

Žetko se mi je nedavno potožil:

— Nismo bili pametni. Morali bi bili »markirati«, da nas trebuh boli po »plavkah«, raznesti bi bili morali, da dobivamo krče v želodcu, pa bi bilo »plavk« kakor vrabcev. Še bi lahko živeli, še, ampak smo preneumni! —

Neusahljivo veseli Ranko Popadič s Sušaka nam ob kitari včasih mojstrsko zapoje z lepim baritonom zdravico vseh zdravic, našo »En starček je živel...« Ko je bila sezona »plavk« na višku, smo Popadiču priredili še naslednjo abruško kitico k dolenjskemu »Starčku«:

*En deček je živel v Italiji tam dol,
so djal', da je b'lo v taborišču.
Prav pridno prebavljal je pašto, fižol;
pa najde kokoš na smetišču.
Pozdravljena plavka! Sam bog te je dal,
tolažbo želodcu je moj'mu poslal!
Oče nebeški, čuj:
lačen je tvoj kristjan!
Pošlji, ah, pošlji mu
plavko vsak dan!*

Ranko Popadič še vedno dan za dnevom pridno brenka na kitaro. Mi mu na koncu hrabro zakrulimo v zboru: »Oče nebeški, čuj!«

Toda oče nebeški nas ne čuje. Plavke so odletele, ne bo jih nikdar več. —

Odbožova seja

A. MIROSLAV KOŠUTA:

Nekega ponedeljka je bilo. Ko je oče prišel domov, se je takoj obrnil k meni:

»Ti, da ne pozabim! Sosedovo Emo sem srečal. Rekla mi je, naj ti povem, da bo v petek seja. Obvesti vse odbornike.«

»Sosedovo Emo?« sem se začudil, kajti to me je v resnici presenečalo. Oče ni odgovoril. »Kdo ji je rekel, naj me obvesti?«

»Ma...«

»In ob kateri uri?«

»Kaj?«

»Ob kateri uri bo seja?«

»Ma...«

Ema! Vendar po milosti božji in volji članov prosvetnega društva »Kultura« iz Naših vasi sem jaz tajnik in zapisnikar imenovanega društva. Na ti svoji mesti sem zelo ponosen, ker mi nalagata velike težave in zato so moje zasluge za kulturo na splošno in narod posebej, za narodov blagor tako rekoč, tem večje. Vse moje delo tajnika obstaja ravno v tem, da prvi, prvi pravim, zvem za skrivnost, kdaj bo odborova seja in z njo hitim od odbornika do odbornika. A to sem jaz, jaz, ki sem bil izvoljen na občnem zboru, ne Ema!

Naslednjega dne je nisem srečal nikjer, na domu pa je nisem maral iskati, kar pa sem moral storiti v sredo popoldne. Ko sem prišel, je ravno čitala »Grand Hotel«.

»Čjau!« me je pozdravila. »Kako je kaj s tabo?«

»Še kar dobro.«

»Z mano tudi.«

»Me zelo veseli.«

»Ti! Kje pa si tičal v nedeljo? Je bilo tako fajn, veš.«

»Si se zabavala?«

»Kdo se ne bi! Ves večer sem plesala s Karlom, veš. Karlo je moj prijatelj. Je zelo fajn mulo; prav nič tak ni, kot si mi ga hotel prikazati ti. In lepo pleše, ne?« Pomolčala je in ker nisem nobene zinil, je še dodala bolj sama sebi: »Ne ne, prav fajn.«

Vzel sem v roke eno izmed starih številk Grand Hotela — na mizi jih je ležal cel kup — pogledal naslovno stran, kjer sta bila naslikana dva tete à tete, in jo vprašal, ne da bi dvignil glavo:

»Veš, prišel sem te vprašat, kdaj bo seja.«

»A, seja?... V petek. Kaj ti ni oče povedal?«

»Že, že. Uro mislim, ob kateri uri.«

A, veš, tega pa ne vem. Menda mi je ni niti povedal... Karlo, veš. Ker te ni v nedeljo nič videl, me je prosil, da ti povem jaz. Ja, ja, sem rekla, zakaj ne.«

»Mhm. Hvala.« Odložil sem Grand Hotel. »Adijo.«

»Že greš?«

»Moram. H Karlu. Dijo.«

Prijatelj stanuje na nasprotnem koncu vasi in vas ni prav majhna. Ko sem prišel, je ravno čistil kozi stajo.

»Mater ti rogato!« se je pridušal, ko sem stopil do vrat, in brcal kozo iz kota v kot, da je pograbil še zadnje ostanke gnoja.

»Kaj jo učiš kozjih molitvic?« sem ga vprašal smeje.

»Da bi jo...«

»Eee, zverina je, zverina!« se je za mojim hrbtom oglasila nona.

»Uboga žival... uh! Ko bi jaz mogla, misliš, da bi te prosila?«

»Dajte, dajte... Vsaj bi šla od tu. Uh, ko bi jaz mogla! Eh, če bi jaz mogla...« Nato kozi. »Porka mižerija! Boš stala mirno, ja ali ne?« in jo je česnil z vilami med ušesa. »Ma ja mleko, mleko je dobro, a?«

»O, mleko, mleko! Se čudim, da nismo še postavili mlekarne! Zaradi tistega, ki ga spijem jaz...«

»Na pašo bi jo gonil, Kaj bo uboga žival, ko pa skoro ne vidi zele-nega: seno pozimi, seno poleti...«

»Prišel sem te vprašat, ob kateri uri bo seja,« sem se vmešal, ker sem videl, da ne nameravata tako kmalu končati.

»Ob kateri uri?«

»Nisi ti naročil Emi, naj me obvesti?«

»Sem, ker te nisem našel. Lina me je prosila naj te obvestim, da moraš za v petek sklicati sejo. Ure ni omenila. Kot navadno. Kaj jaz vem!«

»Saj ti je rekla, kot navadno?!«

»Ne, nič ni rekla, ampak iz tega sklepam.«

»Kaj jo najdem doma sedaj?« sem ga vprašal, ker sem videl, da moram k Lizi.

»Ne vem. Menda dela.«

Poslovila sva se in sem šel. Gospa Liza je bila kakih štirideset let stara, a za svoje leta še prav dobro ohranjena ženska in je kot edina predstavnica svojega spola v našem odboru uživala velik ugled. Kot odbor-nik je bila gospa Liza energična in zelo aktivna, tako da jo je večkrat gospod tovariš predsednik izrecno pohvalil in ves odbor jo je nagradil s ploskanjem. Res je prihajala na sejo zelo redko, a temu je bil vedno kriv hud glavobol, ki jo je tako pogosto mučil. Včasih pa, kar je še huje — zobobol. Seveda ni odborovo delovanje prav nič trpelo zaradi tega, za kar gre hvala gospodu tovarišu predsedniku, ki je večkrat imel seje z njo na njenem domu, posebno še, kadar je bil njen mož, ki je bil železničar, odsoten, ker sta takrat laže razpravljala o perečih vprašanjih. Ko pa je prišla na sejo, je vedno pokazala, da obvlada situacijo — kot je rekel gospod tovariš predsednik. Poleg dveh visokih funkcij, ki jih je imela v odboru — bila je podpredsednik in ekskluzivni referent za rojstva, smrti in poroke, je imela kot mati dveh otrok, že več kot stalno mesto v roditeljskem svetu, v katerem je bila kooptirana za tajnika in pozneje, ker je primanjkovalo sposobnih ljudi, še za predsednika. Obenem pa je

na sejah roditeljskega sveta izvrševala funkcijo zapisnikarja, ker je bila ona edina v svetu, ki je kolikor toliko krščansko pisala.

Že iz omenjenega se vidi, kako aktivna je bila gospa Liza, energična in požrtvovalna. Poleg tega pa je bila tudi zelo inteligentna, bistra tako rekoč, in je znala ljudi za svoje načrte še posebno navdušiti. Tako ni prav nič čudno, če je bila vedno ona tista, ki je dala pobudo za najlepše akcije, ki danes krasijo kot avreola grb našega društva. Posebno še tista stvar s protestnim pismom, ki je tako dvignil njen ugled med odborniki.

Tista je bila ena izmed najrazburljivejših sej. Takoj po otvoritvi je gospa Liza povzela besedo — resnici na ljubo je na redkih sejah, katerih se je udeležila, govorila skoro vedno samo ona — in prečitala osnutek protestnega pisma proti zastarelim učnim metodam. Pismo, ki bi ga podpisala predsednik in tajnik roditeljskega sveta, to se pravi Liza s sedanjim in Liza z deklinškim priimkom, in ki naj bi bilo poslano Njegovi Ekscelenci gospodu ministru v sam Rim, je naravnost očarala vse. Referent za prosvetljenstvo živinorejcev, ki je navadno na sejah vedno dremal, se je tokrat potrudil, da je celo vstal in ji prvi stisnil roko; vsi smo sledili njegovemu zgledu. Da ni bilo to pismo poslano v Rim, so menda krive samo težave, ki so nastale s prevajanjem.

Ko sem prišel na njen dom, sem našel doma samo starejšo deklico.

»Mame ni. Dela,« mi je pojasnila.

»Jo boš vprašala, kdaj bo seja, ob kateri uri, veš, in jutri mi boš povedala?«

»Bom, bom!«

Naslednjega dne dopoldne je bila deklica v šoli. Ko sem prišel popoldne, mi je dala listek:

»Mama je pustila to za vas.«

Listek je bil rumen in na eni strani so se bohotile črke »Caffe Franck«, na drugi pa je bilo s tintnim svinčnikom napisano: »*Seja v petek O perečih vprašanjih. Zdi se mi kot po navadi! bo dobro če se obrneš do Tov. rudija opravičujem se za svojo primora-no odsotnost.*«

Urno sem jo mahnil k Rudiju, upravitelju društvene imovine, katerega seveda nisem našel doma. Žena, katero sem vprašal, če ji ni njen gospod mož morda omenil seje, mi je povedala, da je bil pred dnevi pri njih svak Franc, ki je nekaj govoril o nekakšni seji. Zahvalil sem se ji in jo mahnil k Francu. Na srečo sem ga našel doma.

»Da ti povem po pravici, se nič ne spominjam, da bi mi kaj omenil uro. Danilo me je prosil — tisti, ki študira — naj obvestim Rudija. Ker sem slučajno šel k njemu...«

Danila sem našel v gostilni ko je igral biljard. Pepi, član nadzornega odbora, ga je prosil, naj obvesti mene, in ker je videl Rudijevega brata, je rekel njemu. Nič mu ni omenil ure, samo dan: petek.

Medtem se je že znočilo. Moral sem k Pepiju. Našel sem samo ženo.

»Pa počakaj trenutek, no! Zdaj zdaj bo tu.«

Sedel sem in čakal. Čez kake pol ure je res prišel.

»Ja, veš, mene je tudi prosil...«

»Rudi?!«

»Rudi, da. Pravim, rekel mi je, naj te obvestim, ko sem pa videl Da-

nila, sem si mislil, da te bo on gotovo videl in sem mu rekel. Ure pa ne vem, ure.«

In sem šel zopet k Rudiju. Našel sem ga doma.

»Kot navadno. Vsaj tako mislim. Veš, nič mi ni povedal. Predsednik mislim. Bo pa dobro, če se obrneš do njega.«

Imel sem zopet srečo, predsednika sem srečal na cesti.

»Ob devetih, saj sem vendar povedal Rudiju. Danes bi morali biti že vsi obveščeni.«

»Saj, saj... Nekatere sem že obvestil, samo nisem bil prepričan, veste. Mislil sem, da bo ob poldevetih, kot navadno, veste.« In sem jo takoj odkuril h glasbenemu referentu, nato k referentu za prosvetljenstvo živinorejcev, ki se je ravno odpravljal spat in slednjič k prijatelju Toju. Tojo je bil knjižničar in načelnik »agit-propa«, kar bi se z drugimi besedami reklo, da je pisal plakate. Fajn fant, inteligenten, važna osebnost, moj prijatelj, tako rekoč fant in pol.

Ko sem vstopil, je Tojo ravno večerjal. Pozdravil sem in sedel. Z očetom sva pomoževala o vremenu:

»Tramontana je bila temna, dež bo, dež gotovo. Sicer ni prav nič oblačno...«

»Pa saj ne bi škodoval.«

»O, ne, ne! Bi se vsaj vročina nekoliko ublažila.«

»Ja, toplo je pa res, toplo...«

Ko sem tako govoril o vremenu in gledal Toja, ki je večerjal, sem mahoma postal silno lačen. Odšel sem, ne da bi se spomnil namena svojega obiska.

Tojov oče je imel prav. Naslednjega dne je res deževalo. Le proti večeru je prenehalo in to sem izrabil, da sem tekkel od odbornika do odbornika, oziroma njihovih žen ali mater:

»Jutri ob devetih seja. Razpravljali bomo o perečih vprašanjih.« Na vratih sem povsod še enkrat zabičal: »Ne pozabite ga obvestiti! Važno!«

Žena referenta za dramo, gospa Štefanija, pa me je nekoliko zadržala.

»Sedi, sedi, saj ne gori!«

»Pravzaprav...«

»Boš kozarček maršale?«

»Res ni treba, gospa. Prišel sem le povedat, da imamo jutri ob devetih seja odbora.«

»Sedi vendar!« Nalila mi je kozarček, prinesla na malem, srebrnkasto obrobljenem krožniku piškotov. »Mi boš vsaj povedal, kaj vraga sejete na vaših sejah.«

V zadregi sem se usedel, položil desnico na mizo, levico pa na koleno. Nekaj časa sem ostal tako, nato sem si z desnico popravil lase in se ozrl po kuhinji.

»Jaz ne vem, zakaj zapravljate čas...«

Bila je še precej mlada, dobri dve leti poročena, na pogled ljubka ženska.

»Pij...« in je prisedla. »Moj Ančko vedno pravi, da morate obravnavati danes nekaj važnega, jutri nekaj izredno važnega, pojutrišnjem

nekaj nujnega in tako dalje. Sam bog vedi, kdo ima od tega koristi. A ne, ne! Sem mu že rekla. Še letos, še za letos naj bo, potem pa ne več! Vzemi, vzemi!»

»Ne, hvala.«

»Zahvalil se boš potem. A, pa pozimi ne bo hodil več tako okoli. Kaj misliš, da je prijetno poročeni ženi sami ležati?!«

Pomislil sem, se popraskal za ušesom, nato vzel v roke kozarček: »Mislim...«, pogoltnil sem slino, »mislim, da... da ni, gospa.«

»O, ni ni, ni!«

Zelo sem bil zadovoljen sam s seboj.

»Ves dan ga ne vidim, komaj pa zvečer pride, takoj zopet gre. A, ne, ne, sem mu že povedala. Pa ko bi po seji šel naravnost domov! Veš ti, kod hodi potem?! Potem je šele izredna seja, zapisnik pa piše krčmar s kredo na tablico. Pa še v sobotah, ko bi človek lahko šel v kino ali kam...«

»Pa saj v sobotah nimamo sej.«

»Navadno res ne, jutri pa. In ravno jutri, ko je tako lep film. Sicer je res, da me skoro nikdar ne pelje v kino, jutri pa bi ga morda vendarle preprosila. Pa tega ne pravi okoli,« je hitro dodala.

»Pa saj je jutri petek.«

»Jutri petek? — Petek je danes!«

»Petek danes? Danes je petek?! Ampak saj...«

Pogledala je na koledar:

»Tretjega, petek, Lidiya-Mirača. V sredo smo bili prvega.«

»Petek danes!«

»Petek, da.«

»Četrtek včeraj, jutri — sobota...«

»No, kaj?«

»Mislim sem, da je danes četrtek!«

»Torej je seja danes?«

»Danes, danes. Ob devetih. Razpravljali bomo o perečih vprašanjih. Prosim vas!« In sem bil pri vratih. »Saj mu boste povedali?«

Nato sem zbežal po stopnicah.

Medtem je zopet začelo v presledkih deževati. Dirjal sem od odbornika do odbornika, oziroma njihovih žen in mater:

»Seja je danes, danes ob devetih. Pomotil sem se. Mislim sem, da je četrtek. Saj mu boste povedali, ne?«

Ko sem se vrnil domov je prenehalo deževati. Padal je mrak, a opaziti je bilo, da se na zahodu jasni.

Tričetrt na deveto. Vstopim v sobo, ki jo Tojo na plakatih velikodušno imenuje »društveni prostori«, zadenem ob stol, zakolnem in prižgem luč. Tri klopi, nekaj, kot berač miloščine mizarja potrebnih stolov, miza. V kotu omara, nasproti vrat Prešernova slika, zavarovana pred muhami in molji, s prahom za prst na debelo, na desni strani okno. Odprem ga, da pride v sobo malo svežega zraka.

Devet in pet minut. Pride Pepi:

»Nikogar še?«

»Saj vidite. Ampak pridejo.«

»Si obvestil vse?«

»Sem.«

Vležem se na eno izmed klopi in pogledam na uro.

Pride referent za prosvetljenstvo živinorejcev.

»Kaj zdaj se pride?«

»Saj ni še nikogar! Ja, danes bomo šli kasno spat, kasno.«

»Gotovo, ko pa prihajate vsi tako točno! Veš koliko je ura?« Pepi mu pomoli uro pod nos: »Devet in dvajset.«

Referent za prosvetljenstvo živinorejcev se popraska za ušesom in se obrne k meni:

»Si obvestil vse?«

»Sem.«

»Tudi Rudija?«

»Sem.«

»Kaj pa Liza?«

»Se je opravičila.«

»Škoda. Pa danes bi lahko prišla, ko ima mož nočno službo.«

Tišina.

»Pa si res obvestil vse?« Vpraša zopet čez nekoliko časa referent za prosvetljenstvo živinorejcev.

»Če rečem, da sem, pomeni, da sem.«

»Hm. — Jaz pa ne morem razumeti kako...« vstopi Tojo. »Dober večer!«

»Dober večer!«

»Ne morem razumeti, pravim, kako je sploh mogoče biti tak.«

Ležim in gledam na uro. Kazalci se počasi pomikajo; počasi, a vztrajno. Kdaj pa kdaj slišim, da se vrata odprejo, vstopi kdo, pozdravi, sede, se opravičuje, sprašuje. Kazalci na uri se počasi pomikajo. Tričetr na deset. Deset.

Toni, član nadzornega odbora, toži, da mu je zajka pojedla mladiča. Ko jih je takoj prvi dan preštel, jih je bilo menda šest, a ni prav gotov, kajti drugi dan jih je bilo samo pet. Ko jih je pa preštel tretji dan, je našel samo še štiri, in trupelce enega brez glave in z eno samo nogo. Za ostale pa se boji, vraga! In samice se mu zdi škoda. Mlada je in dobre pasme.

»Ja, veš,« se vmeša Pepi, »meni je pravila žena, da ji je Štefanova večkrat pravila, da ji zajka žre mladiče. Zdaj pa jih ne žre več: oni njo.«

»A, če bo delala še kake neumnosti, ji bom kmalu pretipal obisti.«

»Niti predsednika še ni. Bomo začeli vseeno?«

Vstal sem in sedel k mizi.

Referent za prosvetljenstvo živinoreje je menda zaspal. Rudi ga strese:

»Bomo začeli?«

»Mhm, mhm... ja, ja... saj bi bil menda čas...«, si je mencal oči.

»Tovariša predsednika še vedno ni.«

»In tudi Liza...«

»Liza se je opravičila.«

»Kaj pa Ančko?« vpraša Tojo.

»Saj je obveščen.«

»Pa začnimo!«

»Naj predseduje Rudi.«

Vzamem svinčnik in papir.

»No, začnimo!« začne Rudi. »O, najprej dnevni red. Ja, kaj jaz vem kakšen dnevni red bi moral biti. No, ja; piši! Prvič: vprašanje članarine, drugič...«

»... čla-na-ri-ne, drugič...«

»Drugič: roditeljski svet, tretjič... tretjič... no, tretjič: razno. Saj smo že nekaj govorili o tem, če se ne motim?«

»Smo, smo. Miro je bil nekaj...«

»A, ja, ja. Ti boš pobral vso zaostalo članarino. Prav. Piši! Rimska ena — ja! Še prej napiši, da predsedujem jaz. A, si že? No, prav, prav! Torej: rimska ena. Predsedujoči v daljšem govoru obrazloži važnost pobiranja članarine, njeno veliko moralno vrednost in... ne, nič. in... njeno veliko moralno vrednost — pika. Prisotni so z absolutno večino dodelili čast in nalogo pobiranja... pobiranja članarine referentu za mladino.«

»No, ker smo že pri članarini, tako rekoč pri pobiranju denarja... Ali si bral današnje časopise? Ta zadeva z Naserjem mi nič kaj ne uga-ja,« se je vmešal referent za prosvetljenstvo živinoreje, ki je pozabil na spanje, če se mu je nudila prilika, da je lahko govoril. »Po mojem skromnem mnenju... Tako rekoč. Jaz, da po pravici povem, se ne razumem veliko na politiko, a tu se ne obeta nič dobrega.«

»Saj je tako! Angleži in Francozi so preveč prizadeti, da bi mogli vse to mirno prenašati.«

»To je vrag, ker Francoze žgečkajo v Alžiru. To jim požre lepe denarce. O nekakih dve sto petdesetih milijardah sem čital nekje.«

»Dve sto petdeset milijard... Kaj misliš, da je to kar tako? Fant moj, to so lepi denarci!«

»Po mojem mnenju,« se je vmešal Rudi, »ne bo nič. Že prav, da ima družba pogodbo do osemišestdesetega ali osemindemdesetega...«

»Osemišestdesetega...«

»No, do osemišestdesetega... in je on s tem, da je nacionaliziral, kršil to pogodbo, vendar je to vse premalo za opravičenje oboroženega nastopa Angležev in Francozov. Če bi zaprli prekop, potem ne rečem...«

»Jasno! Ampak najlepša pa je ta, da medtem ko Francozi zbirajo svoje ladje v Sredozemlju in Angleži prevažajo vojaštvo na Ciper, naznanijo Rusi prihod svojih ladij na prijateljski obisk, seveda — v arabske luke!«

Vsi so se smejali, referent za prosvetljenstvo živinorejcev, kateremu so pripolzele solze po debelem nosu, se je udaril po kolenu:

»Take pa še ne, take! Rusi so tiči, ti pravim. Znajo že oni, kaj delajo.«

»No, ja,« je menil Rudi, ki se je samo smehljaj; nato obrnjen h glasbenemu referentu: »Ti, kaj je res, da je tista Adelaide tam blizu vas, noseča z Binom?«

»O, saj ta je stara!«

»A? Res? Nisem vedel. Včeraj mi je žena pravila, pa sem rekel, da te moram vprašati. Pa kaj ni nekoč hodila z nekim financarjem?«

»Je hodila, je. S financarjem in še z marsikom drugim.«

»A? Taka da je? Res nisem vedel.«

»Pa kako se je tam zapletel Bino? Saj se ne more reči, da je slab fant. Sicer ni na naši strani, ampak...« se je vmešal Pepi.

»Ja, tako pač pride. Toda za politiko se ni nikoli dosti brigal.«

»Pa jo misli vzeti?« je hotel vedeti član nadzornega odbora Toni.

»Mo...«

»Tam, Mery, vaša sosedka, ne Tojo, ima nekaj z nekim financarjem, a? Kaj je že on?« je vpraševal Pepi.

»O, ja, ja« je pritrdil Tojo vesel, da je vprašan. »Pa doma zelo nasprotujejo. Financar je, financar. Saj Berto jo včasih tudi mahne, pa ne pomaga nič, kot kaže. Dekle je noro zanj. Jaz vem, ker včasih slišimo, kako se prepirajo. In mati, vidiš, ji daje ob takih prilikah še potuho.«

»Ni vrag?!«

»No, ja! Pa kako hočeš, da bo potem dobro na svetu. Kjer bo žena dajala potuho otrokom...«

»Ne, saj ne mislim... saj ne daje potuhe, kako bi rekel... Samo kadar gre Berto predaleč in ji skuša soliti pamet z zaušnicami. Dekle ima vendar svoja leta... in meni tudi ne bi bilo prav. Kar je preveč, je pa preveč« je povzdignil glas Tojo.

»Kot si bo postlala, tako bo ležala.«

»Eh, otrok,« je dejal referent za prosvetljenstvo živinorejcev Toju, »preveč ni nikoli, preveč. Se spominjam, koliko sem jih dobil nekoč, ker sva se lučala jaz in Frančko Stopov, ta, ki je sedaj v Argentini.« Govoril je naglo, ker se je bal, da bi ga kdo ne prekinil. »Kaj češ, kot mulci smo se večkrat lučali — e, pa nismo bili več taki mulci, ne! Saj sva morala imeti petnajst ali štirinajst let — ne, ne, manj, manj, kaj pravim! Saj sva hodila še v šolo! Ja, kot vam pravim: jaz sem stal pred farovžem, on pa na oni strani placa pod kostanjem. No, tako sva se lučala. Kar naenkrat pa — plinsk! Kaj ti ni ta vrag razbil šipo farovškega okna! Še sedaj se spominjam, kot bi bilo danes. Ko sem prišel domov, mi jih je rajni oče toliko naložil, da sem moral vso noč preležati na trebuhu in še brez večerje sem moral spat. In sem bil nedolžen! Pa še danes pravim: prav ste imeli, oče! Od takrat sem se ga tako bal, da sem malo kakšno skuhal. Nikoli ni preveč, nikoli!«

»Jaz pravim...«, »Po mojem mnenju...«, »Sicer pa res...« so začeli vsi hkrati. In ker ni nikomur uspelo, da bi ga drugi poslušali, so vsi zvišali glas, nato še in še. Bilo je tako, da bi človek mislil, da je kdo koga smrtno užalil in da se sedaj prepirajo. Pa kakor so vsi skupaj začeli, tako so vsi skupaj končali, ko sem zavpil:

»Kaj bi lahko prešli na drugo točko?«

Bili so rdeči v obraz in tovariš referent za prosvetljenstvo živinorejcev si je moral z robcem obrisati čelo.

»Kaj bi lahko prešli na drugo točko?« sem ponovil.

»Ja, ja... Koliko je ura?« je vprašal Mira blagajnik.

»Skoro enajst.«

»Enajst že ?!«

»Dolgo se vleče danes seja.«

»Dolgo, dolgo« je pritrdil Rudi. »No, pa preidimo na drugo točko.

Piši: rimska dve. Kaj je že ... a, ja, roditeljski svet, ne?«

»Dajmo, dajmo, če hočemo končati tisti trešet in briškolo od zadnjič.«

»Saj ni predsednika,« je opomnil Rudi.

»Bo pa Pepi tu igral s tabo. Saj boš, ne?«

»Žena bo huda ...«

»Kaj hočeš babi! Kakšen mož pa si?«

»Saj nisem rekel, da ne bom ...«

»A, tako je prav!«

»Ampak žena bo le huda.«

»No, dobro.« je zopet povzel Rudi. »Piši. Roditeljski ... mm ... Pa saj o tem vprašanju ne moremo diskutirati, ker je odsotna referentka, ne?«

»Ja, seveda, seveda. Brez Lize ne gre.«

»No, kaj imamo še?«

Pogledal sem tistih nekaj vrstic zapisnika:

»Tretjič: razno.«

»No, saj to ni nič takega. Ima kdo kakšen predlog, kaj?«

Skoro vsi so že vstali, Tojo je bil že pri vratih.

»Eh, Rudi, danes boš plačal. Se moram maščevati tudi za zadnjič,« se je smehljal glasbeni referent.

Rudi je vstal in postavil stolico za mizo:

»Ampak tam, konec meseca, bomo morali imeti zopet eno sejo.« Nato meni: »Se bom še jaz zmenil s predsednikom in ti povedal, kdaj jih boš moral sklicati. Ampak morajo priti vsi! Tudi Liza. Saj, če ne ...«

Zadnji je odšel Pepi. Slišal sem ga, kako je na vratih mrmral:

»Žena bo pa le huda!«

Novo leto

BORIS KUHAR

v domačih običajih in starih vražah

Novoletne navade, običaji in vraže so starejše, kot je naše Novo leto. Temu je namreč kumovalo rimsko Novo leto. Rimljani pa so prvotno začeli svoje leto z začetkom tamkajšnje pomladi — 1. marcem. Na ta dan so nastopili službo tudi najvišji uradniki, ki so se izmenjavali vsako leto. In ko so leta 154 po n. št. Španci zanetili upor proti rimskemu levu, so ga hoteli Rimljani zatreti, ne da bi morali že po dveh mesecih izmenjati konzula. Tako sta konzula iz leta 154 uradovala samo deset mesecev, nova konzula pa sta nastopila že s 1. januarjem leta 153. Tako je obveljalo pri Rimljanih januarsko Novo leto. Postalo je najbolj priljubljen in najbolj razkošno obhajan praznik. Na ta dan so na veliko razdeljevali darila in voščila. Pozneje ga je prevzel tudi ostali svet in z njim tudi mi. Katoliška cerkev se je praznovanju zaradi njegovega poganskega izvora in značaja uprla. Toda ni ga več mogla odpraviti, zato se mu je prilagodila in ga nazadnje sprejela med svoje praznike. S tem je tudi po svoje »predelala« razne prvobitne poganske običaje Novega leta. V srednjem veku je hotela Novo leto narediti celo za post, pa se ji ni posrečilo. Stari poganski novoletni običaji in navade so živeli naprej med ljudstvom, ki jih je v posameznih krajih pojmovalo, prirejalo in praznovalo po svoje, zato lahko v mnogih novoletnih običajih še danes zasledimo njihov prvotni poganski značaj.

Kakor je naš človek v davnini skušal vplivati z raznimi čarodejnimi obredi in običaji na naklonjenost duhov, se zavarovati proti zlim duhom in tako doseči rodovitnost polja in živine ter srečo med ljudmi, tako je hotel zvedeti, kaj mu bo prineslo Novo leto; to je delal naš kmet tudi še v komaj pretekli dobi, nekaj tega pa se je ohranilo do danes. Tako so nastali običaji in tudi vraže, ki pa jim sodobni čas že koplje grob. Zato je prav, da jih ohranimo zapisane.

Š KVATRNO BABO IN KOLEDNIKI V NOVO LETO

»Silvestrova noč ima svojo moč in polno skrivnosti«, tako ti še danes pove marsikateri naš očanec, ko obuja spomine na minula leta. Stari Bohinjci se še dobro spominjajo, kako so pri njih hodile na novoletno noč šeme, drugod pa perhte ali, kot so jim tudi pravili, kvatrne babe. Kakšne so bile? Čez obraz so si fantje nataknili kozjo kožo in nanjo pritrdili rogove. Tako so strašili od hiše do hiše. Otroci in dekleta so bežali pred njimi, toda povsod so jih lepo sprejeli in tudi obdarili. Gorje hiši, če bi jih ne! Priklicali bi nesrečo nadnjo.

Koledniki so hodili ponekod že na Staro leto, drugod šele na Novega leta dan. Tako so tudi v Mislinjski dolini hodili že na Staro leto zvečer od hiše do hiše in vodili s seboj tudi mačka, to je fanta, ki je pobiral darove. Pri Sv. Duhu nad Krškimi je bil kolednik ves v rožah. Imel je harmoniko,

da je lahko z veselo poskočnico voščil srečno in zadovoljno novo leto. Davorin Trstenjak je zapisal leta 1857 v »Novicah«, da so koledniki mladi korenjaki, ki nosijo modre plašče, okoli klobukov imajo svetle partice in lepe šopke. Hodijo od hiše do hiše odpojo pesem pod oknom, gospodar pa jih povabi v izbo in jim da piti. Na Jezerskem so koledniki peli takole:

»Oj kole, kole, koledo — leto lepo mlado! — Di bi prav veselo b'lo, — imelo mastno brado...«

Fantje, koledniki v Železnikih so že pred prvo svetovno vojno peli za kolednico:

»Tlè sem smo vse pertékle, hišen wôcâ!

Nòv lèt smo vam pernèsle, hišen wôcâ! Béva róža!

Dárujte nas, wôcâ! dárùjte nas, wôcâ!...

Ce nás náute darvále, hišen wôcâ!

vam' mo' dekléta krádle...«

Včasih pa so tudi kar na kratko zagrozili: »Hišni wôcâ, vam' mo' šaro krádlí!« (Šara je dekle, ki je že imela fanta). In kako zahtevni so bili koledniki! Ko so lepo zapeli, navadno kar tisto: »Preč je zdaj to staro leto.« so začeli terjati. Posebno klobase so jim dišale. Zanje so takole prosili:

»So nam pravili, da ste prašiča zadavili.

Sezte na polico, dajte klobasico!«

V Slovenskih goricah pa fantje koledujejo v Silvestrovi noči od hiše do hiše in povsod voščijo: »Dobro jutro, dobro jutro, veselo novo leto vam želim. Naj vam kokoši dobro nesejo, naj se vam krmljenke lepo redijo, pri goveji živini pa naj vam gre vse po sreči...« Fantje poiščejo tudi dekleta v posteljah in jim voščijo veselo novo leto. Zraven jih potegnejo še za ušesa, da bo novo leto še srečnejše. Vsak mladenič svoje dekle tudi objame. Gospodar ali gospodinja pa postrežeta kolednikom s kruhom in z najboljšim vinom, ki ga premore klet. V Dražgošah dajejo dekleta svojim fantom kolednikom na Novo leto mali kruhek v podobi srčka.

NAJVEČJA SREČA - OTROŠKO VOŠČILO

Toda ne samo koledniki, še na mnoge druge načine so nekdam in ponekod še danes voščijo novo leto. V Prekmurju hodijo navsezgodaj od hiše do hiše dečki — polaziči z veliko torbo čez ramena in s šibo v roki. To je po verovanju, da mora biti prvi obiskovalec v letu moški, ker prinaša srečo, največ sreče pa si ljudje obetajo še od otrok. Zato otroci v Prekmurju kaj radi hodijo kot polaziči in želijo: »Srečo v eton novem leti, zdravje, veseljê, obiljê, krûja, vina, vsega zadovolê.« Ali pa tudi: »Želim vam toliko okovov vina, kak na moji glavi vlasičev — želim vam toliko kokoši, kak na moji glavi vlasičev...«

Saj čim lepše je voščilo, tem lepši je dar.

V Biljah v goriški okolici hodijo na zadnji dan leta pevci po hišah v vasi in voščijo: »Dosti žita, dosti vina, zdrava bodi vam živina...«

V Prlekiji hodijo od hiše do hiše skupine »igrcof« in igrajo za trdo in mokro plačilo. Zraven tudi »popevljejo«:

»Mi smo vam prišli nek zapet,

no smo vam prnesli en tavžent dobrih let.

Mi smo vam peli resno no špas,

tak te jo čüli fsi na en glas.«

V Beli krajini hodijo na novoletni dan po hišah voščit srečo in veselje otroci — voščarji. Več skupaj jih hodi in ko pridejo v hišo, pazijo, da stopi vedno fant naprej, ker potem bo tudi gospodinja bolj darežljiva. Na to, kdo bo stopil v novoletnem jutru prvi v hišo, dajo še danes mnogo v Beli krajini in tudi v drugih krajih. Zato najamejo celo kakega fantiča ali možkega, da jim prvi pride na Novo leto v hišo.

ZA SREČO - KOVANEC V JABOLKO

Konec starega in začetek novega leta sta povezana z raznimi običaji. Tako so se na ta dan v Škocjanu ob Klopinjskem jezeru selili posli. V Halozah napolni gospodinja na Staro leto žrelo v žrmljah, da jih ne bi našla praznih na Novo leto. Na Novega leta dan pa vstane gospodinja navsezgodaj in gre na podstrešje po jerbas orehov, jabolk in suhih hrušk. To vse izsuje na sredo hiše, tako da povzroči s sipanjem veliko ropota in se vse skotali po koteh. Otroci se hitro prebude, planejo na tla in pobirajo orehe, jabolka in hruške. To delajo starši zato, ker pravijo: »Če so to jutro otroci nagli, bodo nagli in pridni vse leto.«

Na Tolminskem vrže mati otrokom košaro orehov pod mizo že na Staro leto. V gornji Soški dolini dobijo otroci v dar od staršev in sorodnikov lepo rdeče jabolko. S tem obiščejo na Novo leto vse, za katere upajo, da jim bodo »podkovali konjička«. S tem, da je darovanec zapičil kovanec v jabolko, je »podkoval konjička«. Mladina nabere tako precej denarja za sladkarije.

Pri Belokranjcih še danes živi več lepih starih novoletnih običajev. V nekaterih vaseh ob Kolpi še sedaj vodijo za Novo leto okrašeno ovco po hiši okrog mize. V Dragatušu je na Novega leta dan strogo prepovedano potepanje. Kdor hodi ta dan po hišah, in to se pravi pri njih potepati, ga postavijo še danes pod kap.

V škofjeloški okolici so nekdam na večer Starega leta radi stresali sadno drevje, v zgornjem delu Ziljske doline pa so ga naklestili s šibo, da bi bolje rodilo.

Tako kot povsod v Sloveniji je tudi v Prekmurju za Novo leto miza svečano pogrnjena. Na njej mora biti svinina. Za srečo pri hiši kuhajo svinjsko glavo v zelju; to tudi pomeni, da bo šlo v novem letu vse naprej. To je splošno razširjeno analogično čaranje, po katerem se ta dan ne sme kuhati kura, ki koplje vse le nazaj in bi lahko z njo zapravili srečo v novem letu. Na Novo leto zjutraj polijejo velik kolač z vinom in ga razrežejo na toliko kosov, kolikor je ljudi v družini. Hišni gospodar vzame prvi kos kolača in ga poda ženi. Ta ga prelomi na dvojce in da oba kosa možu, ta pa ji vrne en kos. Nato poljubita vsak svoj kos kolača in se objameta. Tako naredijo tudi drugi in použijejo kose kolača.

NOVOLETNA PREROKOVANJA

In na koliko načinov si ljudje prerokujejo na Starega in Novega leta dan! V okolici Ljubljane so nekdanj na devet listkov napisali razne besede: kruh, venec, prstan, ključ, fant, dekle, cula, cunje in denar. Listke so nato skrbno zavili in vsa družina jih je miže vlekla iz klobuka. Vsak je potegnil trikrat. Če je kdo na primer potegnil trikrat listek s prstanom, je to pomenilo, da se bo gotovo poročil. Kruh je pomenil, da bo dobil delo. Če pa je dobil zaporedoma prvič listek s prstanom, nato s ključem, a poslednjič s culo, je to pomenilo, da se bo v prihodnjem letu poročil, postal gospodar in propadel ter moral s trebuhom za kruhom s culo po svetu. Tako so prerokovali po vseh hišah. Podobno igro prerokovanja imajo tudi na Koroškem. Ziljani so pod klobukom nastavljali razne predmete, vzdigovali klobuk ter prerokovali usodo po odkritih predmetih. Temu so pravili, da »novo leto vzdigvajo« ali »trunšvajo«. Tudi metanje čevljev ni bilo redko. Tisti, kdor je metal čevljev, se je moral uesti tako, da je kazal hrbet vratom. Nato je nataknil čevljev na prste in ga vrgel čez glavo. Če je padel čevljev na podplat, je bilo to dobro znamenje, če je bil sprednji del obrnjem proti vratom, je to pomenilo za dekle poroko še pred pustom, za fanta pa, da bo moral od hiše.

Vlivanje svinca je znano po vsem svetu in tako tudi pri nas. Na Silvestrovo se zberejo prijatelji in vlivajo svinec. Po oblikah staljenega svinca ugibljejo prihodnost in kaj jim bo prineslo novo leto. Če se naredi kepa, podobna glavi, bo v hiši v novem letu smrt. Če nastane kopito, bosta pri hiši sreča in denar.

ČAROBNA MOČ „NOVE VODE“

V več krajih še danes posvečajo posebno skrb vodi na novoletno jutro. S tem je zvezanih več prastarih običajev. Vse do nedavna je bil med ljudmi v Dragatušu običaj, da so šla dekleta na Starega leta dan s škafi in v spremstvu fantov k potoku ali studencu. Tu so pričakali polnoč v smehu, plesu in petju. Nato so zajeli vodo in jo nesli domov. V tej »novi vodi« se je umila vsa družina, ker jim je voda prinesla zdravja in oprala vse stare bolezni.

Na Kočevskem pa pravijo, da se na Novo leto po studencih pretaka zlato, vino in kri. Če srečnik zgodaj zjutraj, ko še nihče ni skalil vode, nevede s palico skali studenec, se palice oprimejo drobna zlata zrnca. Ženskam, ki so mi to pripovedovale, se to sicer ni nikdar zgodilo, toda tako verjame ljudstvo. Prav tako gre govorica, da na Novega leta dan tudi divjad že zgodaj zjutraj hiti pit k studencem njihov čudežni napoj, da je nato vse leto varna pred lovci in divjimi živalmi.

Na Trebinji pa darujejo vodi na Novo leto sveče, jabolka, žito, potico in denar, ter pravijo, da se mora človek na Novo leto vodi prikupiti z darovi. Te postavijo tik ob studencu ali izvirku. Navadno se darov polasti, kdor pride prvi zajemat vodo, ali pa je običaj, da jih poberejo siromašnejši.

V Štrigovi mora dekle, ki se hoče omožiti, na Novo leto zjutraj vreči v studenec rdeče jabolko. Če plava jabolko s pecljem navzgor, bo dobilo dekle dobrega in pridnega moža, če pa plava jabolko tako, da ima muho zgoraj, bo dedec hudoben in siten. Svoje dni so nekatera dekleta vtaknila v jabolko, ki so ga darovala vodi, denar, če tega niso imela, pa vejico rožmarina. V Radomcih na Štajerskem so šla dekleta na novoletno jutro k studentu, vrgla vanj denar in dejala: »Ljuba voda, jaz ti darujem od dna do dna, sem za moža že dosti godna.«

In podobnih novoletnih običajev je še mnogo.

Pesem mladega ribiča

JULIO PERTOT

*Ko sonce je skrilo se za obzorje
in noč razgrne svoj zvezdnati prt,
od brega splovejo barke na morje;
neslišno veter jih žene, v jadra uprt.*

*Tam daleč, daleč od brega, mreže
ribiči v morje globoko spuste.
V obraz veter oster jih reže,
nad njimi pa zvezde svetle žare.*

*Ob jamboru tam, mlad ribič sloni;
pogled otožen hiti mu do brega.
Njo išče, po njej mu srce hrepeni
in pesem tiha v noč se razlega:*

*»Oj, deklica draga mi,
nikar mi ne plakaj;
ostani zvesta mi ti,
ob zori na bregu me čakaj.«*

Izlet v staro Ljubljano

JOSIP MAL

Da, pojdemo na izletniški sprehod po staro Ljubljani! Toda ne po tisti, od katere so ostale le še starinske ulice in mrke hiše, pogledimo marveč v staro Ljubljano, kakor je nekdanj živela s svojimi ljudmi, ki niso poznali ne telefona ne radia, ki se niso vozili ne s tramvajem ne z železnico, avtomobilom ali letalom. Vse te prednosti in udobnosti prometa in zabave moderne človeka so bile starim Ljubljančanom neznane, neprimerno bolj so bili navezani in privezani na svojo bližjo in najbližjo okolico. Toda videli bomo, da so si tudi v svojem tesno omejenem svetu znali urediti življenje.

NA POTI V LJUBLJANO

Toda pustimo take misli in se v duhu pripravimo na obisk Ljubljanec, kakor je bila takrat, ko še daleč ni bilo vzroka za Prešernovo hudomušno nagajivost, da ljubček dekletu po železni cesti iz Ljubljane v druga mesta kakor ptiček poleti. Zavedati se moramo, da so bile ceste in pota v srednjem veku in tja do 18. stoletja v obupnem stanju. Vzdrževali so jih le mejaši za potrebe svojega lastnega gospodarstva, graščinske gosposke pa le toliko, da jim cestninski, mostninski ali brodninski dohodek ni ušel iz rok in so prav zaradi tega strogo prepovedovale, da bi se jim kdo izmikal po stranskih poteh. Ker je bilo potovanje z vozovi po razdrapanih grapah in kolovozih neprijetno in naporno, so ljudje zato večinoma jezdili. Tudi žene so potovale jež ali (kot bolniki in starčki) v nosilnicah med dvema konjema, blago pa so tovorili največ na konjih in mezhjih.

Od Trojan dol proti Ljubljani je sledila poznejša Dunajska ali cesarska cesta večidel starorimski progi, le da pri Črnučah že zdavnaj ni bilo več mostu, marveč le brod. Pred mestom je že v srednjem veku stala cerkev sv. Krištofa, v njeni neposredni bližini med Ježico in Blatno vasjo (današnji kolodvorski okraj) pa so bile lazaretne hišice za kužne bolnike. Na križišču ceste proti Gorenjski, na Ajdovščini, je stal samostan bosonogih avguštincev, poznejša civilna bolnišnica, streljaj dalje, na drugi strani ceste v okolici sedanjega nebotičnika, so postavile sredi 17. stoletja svoj samostan klarise, ta je bil pod Jože-

fom II. preurejen v vojaško bolnico in vojno oskrbovalno skladišče. Njemu nasproti je stala Mokarjeva gostilna »pri Slonu«, ki je dobila svoje ime po slonu, ki so ga leta 1552 prignali iz Španije skozi Trst v Ljubljano in je v hlevu te gostilne našel prenočišče. Njegova pot je šla dalje proti Dunaju med redke živali nadvojvodskih hlevov, in njegovo okostje je danes shranjeno v zbirkah bavarskega deželnege muzeja v Monakovem.

V gostilni pri slonu smo se mogli okrepčati, če smo se odločili za izlet na delovni dan. Ob nedeljah in praznikih so bile namreč gostilne in kaverne dopoldne med pridigo in mašo in deloma tudi popoldne zaprte, da se prebivalstvo ni odvrčalo od službe božje. V dobi absolutizma celo niso radi videli, da bi se pojedine in sprehodi prirejali pred četrto uro popoldne, celodnevni izletov in zabav pa naj bi sploh ne bilo. Zaradi nedeljskega počitka težkih vozov s senom, slamo in lesom sploh niso puščali v mesto.

Po Slonovi (današnji Čopovi ulici) dospemo do nekoliko obširnejšega trga pri Špitalskem mostu, ki ga branijo močno utrjena vrata. Na ta trg pred avguštinsko (sedanjo frančiškansko) cerkvijo so leta 1636 preselili prašičje in živinske sejme izpred rotovža, kjer si prvotno mogel kupiti in prodati vse; tako enotno tržišče za vse je bilo tudi še Pod Trančo. Vendar so se s svinjskim trgov kmalu preselili na Zabjek. Ko pa so se avguštinci leta 1673 zaradi nekega podrtega plota sprickali z magistratom, jim je ta ponagajal tako, da jim je vrnil svinjski trg zopet pred cerkev. Leta 1786 so prenesli od tod živinske sejme in prodajo drv in lesa pred kapucinski samostan na poznejšem Kongresnem trgu, od tam pa so goveje sejme po desetih letih preselili v Kravjo dolino.

Ko smo prešli oboke Špitalskih vrat, smo stopili na tako imenovani »spodnji« (Špitalski) most, na obeh straneh obdan s trznimi lopami, ki popolnoma zakrivajo pogled na Ljubljanico. Onstran mostu smo prišli šele v pravo mesto, najprej v Špitalske (Stritarjeve) ulice, imenovane po mestni ubožnici ali hospitalu (špitalu). Kakor v drugih ulicah je bila tudi tu v vsaki hiši prodajalna ali delavnica, vrh tega pa so že ob arkadah hišne stene razstav-

ljali blago po pulatih in policah. Mnogi obrtniki so opravljali svoje delo kar na ulicah, ki so bile natrpane z vozovi, sodi, deskami, železjem in raznim orodjem. Zaradi lažjega nadzorstva tržnih organov, pa tudi zato, da so kupovalci lažje primerjali kakovost blaga in cen, so bili v določenih ulicah naproday le določeni izdelki obrtnikov, po katerih so ulice neredko dobile imena. Kakor pred rotovžem tako si mogel pozneje tudi po mnogih drugih ulicah dobiti vse mogoče. Saj so bili n. pr. leta 1788 prisiljeni, da so iz preozkih Špitalskih ulic preselili na Šentjakovski trg platnarje, usnarje, krznarje, vrvarje, pasarje, iglarje in vso suho robo.

SPOMINI PRED ROTOVŽEM

Na koncu Špitalskih ulic se nam odpre pogled na mestno hišo pred katero so bili tedenski sejmi. Okrog njenega *vodnjaka* so se zbirali meščani ob poletnih ečerih na pogovore, ki so bili pri ženskem svetu ob obravnavanju novic in družinskih čenč najbrž še nekoliko dolgotrajnejši. Tam je bilo tudi shajališče mladine, ki je sklepala svoja poznanja in zveze za prihodnost. Seveda je bila pri tem živahnem vrvenju tudi lepa prilika za razkazovanje novih oblik in nakita.

Pa še nekaj je meščane v množicah privabljal pred starodavno rotovško hišo. Bilo je to *javno* kaznovanje zločincev in potepuhov, ki so ga oznanjali z glasbo in s trobentanjem predvsem ob tedenskih se-manjih dneh, ko je bilo na trgu zbranih največ ljudi. Še iz srednjega veka namreč izhaja navada, da so pregreške lažjega značaja, pri katerih ni šlo za vrat in glavo, kaznovali tako, da so hudodelnika prepustili javnemu zasramovanju, ko so ga postavili na sramotni oder, ga priklenili k stebru ali privezali na križ, ga zaprli v sramotilno kletko, posadili na lesenega osla, pomakali v košari v vodo, ga izšibali ali pustili sedeti na sramotni klopi, mu vklenili noge v leseno klado ali pa mu obesili »trlico« okrog vratu in rok. Izmišljevali so si vse mogoče, da bi zasramovalni in zastraševalni učinek kar mogoče povečali. Posebno je bil kaznjeneč prepuščen robatim šalam vseh tistih, ki jih je bil kdaj opeharil ali razžalil.

V »norčijsko« kletko (imenovano tako, ker so se iz ujetnika na vse mogoče načine norčevali) so zapirali zlasti pijance in razuzdance. Leta 1593 je čepel v njej vicedomski podložnik, ker je obetal dve-ma ženskama zakon: obmetavali so ga z

jajci in potem izgnali iz mesta. Naslednjega leta so z gnilih sadjem in zaprtki oke-pali neko ženo, ki jo je zapustil mož, pa se je potem vdala lahkoživemu in nenravnemu življenju. Sploh je imel mestni sod-nik kar pogosto opraviti s tožbami o iz-venzakonskem ljubimkanju. Leta 1788 so obsodili tri mlade dekline na 14 dni zapo-ra zaradi nespodobnega pohajkovanja. Najmlajša med njimi se je izgovarjala, da je iskala službo, pa je ni mogla dobiti, ži-va da tudi ne more pod zemljo. Ako so se take izgnanke pozneje zopet prikazale v mestu, so tvegale, da so jim za odhodnico prisodili še nekaj gorkih s korobačem.

V tem času (leta 1784) so postavili na tržni dan na oder pred magistratom dva moža izpod Krima. Očitati so jima preku-pčevanje z drvni. Tablica okrog vratu ju je imenovala oderuha; po »razstavi« je dobil vsak še deset »dobro odmerjenih udarcev s palico«. Od nekdaj so posebno strogo pazili na mesarje in peke. Leta 1618 se je moral mestni sodnik ukvarjati s pritožbo, da so mesarji nevljudni, da žalijo meščan-ke, jih nadlegujejo z nespodobnimi bese-dami, jih pustijo čakati in jim sploh ne izkazujejo dolžnega spoštovanja. Posebno so jim zamerili tudi to, da so kljub prepo-vedim še kar naprej hoteli prodajati me-so »na oči«, ne da bi ga stehtali. Pri ko-mer dvakratno svarilo ni zaleglo, temu je grozilo, da ga privežejo h križu, ki je stal takoj za mesarskimi stojnicami v bližini meščanskega špitala (Kresije). Kakor dru-god po Evropi so tudi v Ljubljani peke, ki so pekli slab ali prelahek kruh, v košari pomakali v Ljubljano. To kazen »stehta-nja« so izvrševali zadaj za kruharno, ki je stala takoj na začetku Starega trga ob Tranči. Cena kruhu je bila za določeno vrsto vedno ista, menjavala se je le nje-gova teža glede na vsakovrstno ceno žita.

Težji hudodelci so se od nekdaj radi zatekali v cerkve in samostane, kjer jih ni smel nihče dalje zasledovati, niti sam sodnik ne. Če ubežnik ni mogel priti v cer-kev, pa se je samo še lahko ujel za klju-ko cerkvenih vrat, ga je tudi varovalo *azilno pravo* in begunca niti sodniku ni bilo treba izročiti. Ker so taka zatočišča zlasti ob sejmi in proščenjih vse preveč izrabljati razni tatovi in pretepači, so za-čeli azilsko pravico omejevati le na častne zadeve, ni pa veljala za tiste, ki so bili krivi uboja, posilstva in tatvine denarja. Cesar Friderik III. je poleti 1482 naročil ljubljanskemu mestnemu sodniku in ob-činskemu svetu, naj razglasita v Ljublja-ni, da se zaradi vedno številnejših hudo-delstev po mestih odpravljajo zavetišča

po cerkvah in samostanih, kadar gre za uboje in umore.

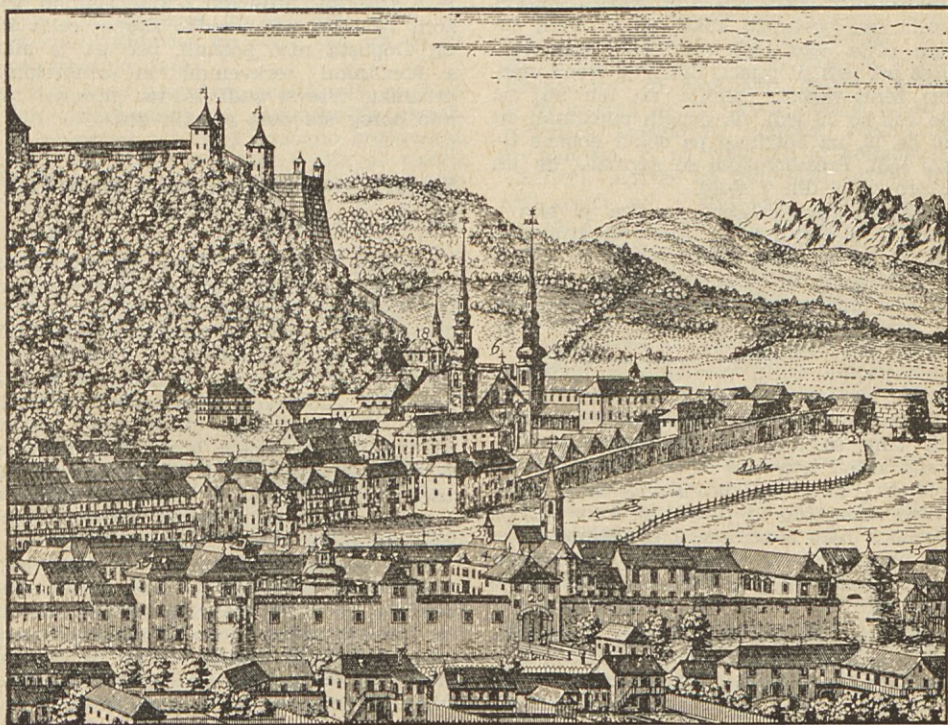
Vendar pa je frančiškanski samostan, ki je stal na sedanjem Vodnikovem trgu tik Poljanskih (Samostanskih — Kloštrskih) vrat, azilne pravice še vedno obdržal. Ko se je namreč leta 1651 neki jetnik s Tranče skril v samostan, ga frančiškani niso hoteli izročiti magistratu. Podoben primer poznamo iz leta 1697. Takrat se je po storjenem umoru zatekel v frančiškanski samostan krojaški pomočnik. Po treh tednih se je iztihnubil iz samostana v praznem sodu. Ko pa se je vrnil v mesto po svojo obleko, so ga spoznali, prijeli in obglavili.

Mestni sodnik je imel mnogo posla s številnimi žalitvenimi *tožbami*. Kdor je žalil župana, sodnika ali mestnega svetovalca, je moral javno prositi za odpuščanje, razen tega se je moral še kak teden pokoriti v zaporih mestnega stolpa in je bil lahko še vesel, če je ušel telesni kazni. Posebno pogostni so bili pretepi med dija-

ki in rokodelskimi pomočniki ter vajenci. Ko so leta 1682 jezuitski gojenci v objestnosti izzivali, so čevljarji v pretepu okoli tri jezuitske dijakke, ki pa so jim ušli. V nastali razdraženosti so potem meščani obmetavali okna jezuitskega samostana s kamenjem ter prepevali zabavljivke zoper patre in zoper katoličane sploh. V nočnih urah niso bili prav nič redki glasni prepri in pretepi med vinjenimi meščani. Na magistratu so zato zagrozili, da bodo vse kolovodje rabuk in druge rogovileže ne glede na njihov stan in položaj javno batinali pred rotovžem s 5 do 10 palicami. Izzivačem, ki so leta 1786 po mestu razsajali s »fantje na korajžo«, so prisodili vsakemu po 6 palic.

PREHRANA IN TRG

Naloga tržnega sodnika je bila predvsem, da je skrbel za red in mir na trgu, da so bila *živila* čista in zdravju neškod-

Stara Ljubljana z Ljubljanico iz Valvazorjevih časov

ljiva, da je bila kakovost blaga dobra in cene primerne. Da bi privabili na trg čimveč kmetov in bi bila tako ponudba večja in cene nižje, je bilo branjevcem strogo prepovedano, nakupovati od kmetov pridelke, dokler je na magistratu visela tržna zastava. Sele ko so jo (ob enajstih dopoldne) sneli, so smeli tudi nameščani (tujci) in branjevci kupovati od kmetov. Izven tržnih dni pa so poljske pridelke seve prodajali samo branjevci. Za nepisano pravilo je veljalo, da ni smel nihče drugemu, ki se je že pogajal, pasti v kupčijo, tako da bi ponudil višjo ceno in s tem blago dražil. Kdor je goljufal pri meri in z utežmi, so mu te pobrali in uničili, pijačo izlili v Ljubljano, živila pa razdelili med uboge. Ob postnih dneh mesa niso smeli prodajati.

Kar se tiče *prehrane*, je treba pripomniti, da pripravi in kakovosti jedi niso pripisovali toliko pomena kolikor množini. To je grajal (v predgovoru k prevodu Novega testamenta, 1577) že Trubar, češ da poprej nikoli »per obenim gostovanu ali povablenu se nej tulikanj dragih, sladkih mnogoterih jejdí inu riht kmalu naprej neslu inu postavilu kožer zdaj«. Tudi Zupan očita leta 1615 obrtnikom zapravljalnost pri jedi in pijači. Zlasti je treba omejiti ženitovanjske gostije, na teh naj ne bo več ko 20 jedi, na drugih pojedinah od 10 do 12, na botrinah pa sploh nobene tople jedi. Prestopnikom so zagrozili, da jih zapro za 14 dni v stolp.

Nekdaj tako cenjena medica je bila v zadnjih stoletjih le še pijača ubožnih plastí, ki so si gasile žejo razen z vodo tudi s sadjevcem in hruševko. Pravi meščani so pili istrsko in vipavsko vino; pridelki iz vinogradov pod Rožnikom, ki se omenjajo leta 1403, ni imel dosti pomena. V dolgotrajnih bojih cesarskih z Benečani so bili uničeni mnogi trtni nasadi. Pri nastalem pomanjkanju istrskega in goriškega vina so nekateri ljubljanski gostilničarji začeli leta 1569 točiti dolenjsko vino (cvček), ki se je (tudi zaradi nižje cene) hitro udomačilo in priljubilo. Pivo (ol) je prišlo k nam z nemškega in češkega severa. Prvo poročilo o varjenju piva v Ljubljani imamo iz leta 1592, leta 1763 pa je bilo tam že 7 manjših pivovarnarjev.

Kar se tiče cen življenjskih potrebščin, so bile dolgo precej stalne. V protestantski dobi pa so začele rasti in so zaradi poslabšane veljave denarja v času tridesetletne vojne dosegle višek. Po začasni ublažitvi je draginjski val zaradi turških vojn in slabih letin proti koncu 17. stoletja zo-

pet oživel in se tudi v 18. stoletju ni polegel. Leta 1734 je stalo v Ljubljani navadno kosilo (juha, govedina, zelje, obara, pečenka in solata) s policiem cvčka in kruhom za osebo 21 kr., večerja prav toliko. Za sobo s posteljo in lučjo si plačal 12 kr. Kosilo za služinčad in voznika (juha, zelje, govedina in ričet) s policiem dolenjca in kruhom je stalo 16 kr., postelja in luč 4 kr. Kdor je pil vipavca, je doplačal še 3 kr. Hlevnina za konja čez noč in dan je znašala 12 kr., za osminko mernika ovsa pa je bilo treba dodati še 9 krajcarjev. Po uradno določeni tarifi iz leta 1796 je cehovski zidarski polir zaslužil poleti na dan 36 kr., pozimi 30 kr., zidarski pomočnik poleti 24 kr., pozimi 20 kr., tesar poleti 21 kr., pozimi 18 kr., dninar poleti 14 kr., pozimi 11 kr. Sto let poprej je Valvasor računal, da zasluži delavec na dan 4 do 5 grošev, za hrano pa je porabil dnevno komaj en groš.

Delati so pričenjali zelo zgodaj: poleti ob štirih, pozimi ob petih zjutraj. Trgovine, delavnice in šole so pričenjale delati ob šestih, pozimi ob sedmih. Delovni dan je s kratkimi presledki trajal tudi do poznih večernih ur, neredko skupaj celih 15 ur. Dopusta niso poznali, pač pa je bilo s številnimi cerkvenimi in cehovskimi prazniki, vštevši tudi še vse nedelje, na leto okrog sto dela prostih dni.

KAKO SO ŽIVELI, SE OBLAČILI IN SE ZABAVALI

Domala vsako meščansko gospodinjstvo je imelo enega ali tudi več poslov, ki so jih šteli med družinske člane. Zoper nepoštenost se v splošnem niso pritoževali, pač pa zoper zapravljanje časa s klepetanjem. *Poselski red* iz leta 1787 zahteva od poslov natančno izvrševanje dogovorjenih opravil. Brez gospodarjevega dovoljenja hlapec ali dekla nista smela v gostilno, na ples ali kam drugam od doma. Hlapcu, ki je ušel v drugo službo, so našteali 10 udarcev s palico, dekla pa je zaradi pobega preseдела v zaporu 48 ur ob kruhu in vodi.

Nižji mestni uslužbenci so bili slabo plačani. Kljub temu da so imeli prosto stanovanje in užitek travnika ali pašnika, so se težko prebijali in so si iskali postranskih zaslužkov. Mestni čuvaji n. pr. so hodili ob Novem letu na od nekdanj ukoreninjeno koledovanje in beračiji za novoletni dar. Drugi so imeli svoj priboljšek v pristojbinah, ki so jih pobirali (v nara-vi) od vsake košare ali brente, ki jo je

kmetič prinesel na trg. Seveda pri tem načinu niso bile izključene samovoljnosti. To se je posebno očitno kazalo pri »obdavljevanju« kadičev. Javno na trgu (zaradi lesenih tržnih lop in stojnic) in na lesenih mostovih ni bilo dovoljeno kaditi. Tržni pazniki pa so kar na svojo pest pobirali kmetom tobačne pipe iz ust; vrnilo so jih šele, če so kmetje plačali primerno globo.

Če smo poprej dejali, da meščani pri jedi in pijači niso bili ravno vedno vzdržni, pa moramo reči, da je bilo drugače njihovo življenje kar preprosto in skromno. Možje so se ukvarjali s trgovino in z obrtniškim delom, žene in hčere pa so predle, pletle, vezle, tkale, šivale (večinoma tudi vso obleko), kuhale in redile živali ter oskrbovale vrt in polje. V najstarejši dobi je bil razloček med mestom in vasjo zelo majhen, saj so se zaradi lažjega in cenejšega življenja meščani ukvarjali tudi s *kmetijstvom*. V predmestjih so imeli njive, travnike in vrtove, redili so živino, prašiče in perjad. Te živali so se marsikje prosto sprehajale po mestnih cestah in ulicah. Pa ni bilo tako samo v Ljubljani, saj so v Berlinu še leta 1681 morali prepovedati rejo prašičev in zagroziti tistim, ki bi gnoj izkldavali na cesto, da jim ga zopet zmečejo nazaj.

Ker so v Ljubljani prašiči rili po blatnih netlakovanih in mlakužastih cestah, je magistrat leta 1784 ponovno prepovedal, da bi se prašiči svobodno podili po mestu. Biričje je bilo naročeno, da živali polovijo in jih lastnikom vrnejo, če plačajo predpisano globo. Kmečki značaj predmestij dobro opredeljuje prošnja gostilničarja pri Slonu (iz leta 1785), naj mu dovolijo postaviti hlev za konja, šupo za vozove in skedenj za mlačeve. Podobno prošnjo je imel tudi neki posestnik iz Gradišča, ki je še želel, da mu dovolijo mlatiti s cepci(!) tudi ponoči. In je dovoljenje res dobil pod pogojem, da bo imel luč dobro zavarovano. V splošnem pa je mogoče trditi, da je že ob koncu srednjega veka poljedelstvo z živinorejo očitno nazadovalo v korist trgovine in obrti.

Pač, že od najstarejših časov je človek posebno pazil na lepo obleko in z njo združen okras. Saj že od nekdaj ni bila le telesna lepota tisto, kar so tako ljubili in cenili pri človeku, pri moškem kot pri ženski, marveč predvsem tudi primerna obleka, lepa noša. Lepa rast je prišla še bolj do veljave v lepi obleki, ki je tudi telesno manj prikupnega povzdignila nad navadno množico. Ni pa šlo le za to, da si oblečen, marveč da tudi lepo in dragoceno oble-

čen. Kajpak so zlasti tudi Ljubljancanke veliko dale na obleko in okrasje ter se v tem razkazovale pri sestankih ob vodnjaku in v cerkvah. S trgovino in obrtjo obogateli meščani so se hoteli v obleki in v vsem načinu življenja čimbolj približati plemičem. Le-ti pa niso želeli, da se razločki zabrišejo. Da bi se ločili od navadnih, z delom rok obogatelih zemljanov, so že v 15. in 16. stoletju poskušali urediti razredne razlike tudi v nošnji. Te uredbe so v 17. stoletju ponovili in do vseh podrobnosti določili blago, obleko in kroj za posamezne stanove, predpisali nakit in opremo, čipke in krzno, ki ga je smel kdo nositi, celo namizni pribor ter vrsto in količino jedi, ki smejo priti na mizo pri posameznih pri nižjih plasteh.

Enoličnost življenja se najbolj preganjale *zabave*, prireditve in pisani doživljaji ob petih velikih ljubljanskih letnih *sejmih*, od katerih so trije (Pavlov 25. januarja, Peter-Pavlov 29. junija in češpljev sejem 14. septembra) trajali po tri dni, dva (1. maja in Elizabetni sejem 19. novembra) pa po 14 dni. Na te sejme so prihajali tudi tuji trgovci, ki jim drugače (niti na tedenskih *sejmih* ne) ni bilo dovoljeno kupčevati in krošnjariti. Nemali sejemski vrišč so še povečavali razni glumači s svojimi umetnijami in norčijami, glasni mešetarji in kričoni so priporočali svoje očalarje, zobodere, kramarske mazače, ranocelnike in padarje, ki pa niso bili le kopaljščniki (Bader), marveč so tudi brili, strigli, stavili rožiče ali s pijavkami jemali kri in uravnali zlomljene ude. Potujoči dijaki in pevci so pripovedovali o dogodkih in novicah, nikoli niso umanjkali razkladači sanj, vedeževalci iz zvezd, umetni jahači, plesalci na vrvi, kazali so velikane, pritlikavce, spačke in menežarije z redkimi živalmi, s plešočimi medvedi, psi in konji.

Iz vsake gostilne je donela glasba in vabila mladino na ples. Ob sejmarškem veselju je bilo gotovo bolj hrupno kot ob navadnih dneh. A tudi v teh so se meščani radi v pomenkih pomudili vsak v svoji *gostilni* pri kozarcu vina. Tam so nahajali tudi sicer kratek čas v igri s kartami, kockami (domino), na biljardu in v polletnih mesecih s kegljanjem zunaj na vrtu ali dvorišču. Ker se je igralna strast silno razširila, so začeli kvartanje omejevati. Poslom in livriranim slugam so sploh prepovedali igrati za denar, češ da se gospodarsko uničujejo ali se ob izgubah oškodujejo pri svojem gospodarju; igrati so smeli le za čast ali kvečjemu za skromen zapitek. Hazardne igre pa so bile sploh

vsem prepovedane. Kogar so zalotili v tem prepovedanem kratkočasju, so mu jih na-
ložili nekaj s palico.

Od drugih zabav so bili priljubljeni *strel-
ski* sestanki. Zaradi obrambe mesta se je
moral že v srednjem veku vsak telesno
sposoben meščan vaditi v streljanju z lo-
kom, pozneje seveda tudi s puško. V novej-
šem času so se te obvezne orožne vaje
spremenile v družabne sestanke, ki so se
jih udeleževali tudi ženske. Kakor na
kmetih je tudi v mestu mladi svet vneto
hodil »na prejo«, ki se je običajno konče-
vala s plesom. Priložnost za družabne se-
stanke in za navezavo novih poznanstev
se je nudila posebno tudi v *kopališčih*, ki
jih je imela stara Ljubljana kar četvero;
od teh so bila tri v zaprtih in kurjenih
prostorih in le eno deloma na prostem.
Dosti zabave je nudila starim Ljubljanč-
nom tudi mirno tekoča Ljubljanka, na
kateri so v čolnih in ladjicah prirejali za-
bave in *izlete*, združene z lovom, v barjan-
sko pokrajino, če niso šli rajši na krajše
sprehode na Grad, Rožnik ali Golovec, po-
zimi pa s sankami proti Posavju.

Po zgledu velikašev so tudi mesta vzdr-
ževala lastne *godbe*. Okrog leta 1530 so v
Ljubljani omenjeni piskachi, ki so na graj-
skem piskáškem stolpu nad Trančo igrali
opoldne in zvečer meščanom v zabavo, ob
raznih priložnostih pa v pozdrav visokim
gostom ali v počastitev novoizvoljenemu
županu in sodniku. Da so si izboljšali
gnotni položaj, so mestni piskachi godli tu-
di na ženitovanjih, botrinah in predpust-
nih veselicah, kjer pa so jih izpodirali
godci s kmetov in iz Šiške. Zato so piska-
či leta 1635 prosili, naj bi tujih godcev in
škipačev ne pustili v mesto. V 17. in 18.
stoletju so nastopale v rotovski in lonto-
ški dvorani, pozneje tudi v balovžu (na
kraju današnjega dramskega gledališča) in
v stanovskem gledališču razne nemške in
italijanske *igralske družbe* z veseloigrami,
operami, pantomimami in baleti, filhar-
monična družba pa je zlasti v Križankah
prirejala svoje znamenite koncerte. *Plesali*
so tudi v reduti (na Šentjakobskem trgu),
v predpustu so imeli navadni meščani ob
nedeljah v gledališki dvorani svoje ples-
e, tako imenovane pudelbale, v gostilnah pa
prav tako plesne venčke ob »kolinah«
za stalne goste.

Naj še pripomnim, da je še v 16. stolet-
ju vsak meščan smel izvrševati gostilni-
čarsko obrt kot svoj stranski poklic, če je
le imel za to primeren prostor; pri tem pa
na udobnost in snažnost niso posebno pa-
zili. Dobiček so si ljubljanski *gostilničarji*

zavarovali tako, da je cesar Friderik III.
leta 1488 odredil, da eno miljo okoli Ljub-
ljane ni smel nihče odpreti nove gostilne.
Ker ljudje, zlasti s podeželja, niso zna-
li brati, so imele gostilne svoja posebna,
vsakomur znana znamenja: smrečico, šop
slame, oblance, venec zelenja ali obroč.
Leta 1618 so občinski očetje zaradi tujcev
še posebej naročili, da morajo gostilničar-
ji kot svoje kazalo izobesiti slikane table.
Zaradi razlikovanja in ker ulice niso ime-
le stalnih imen in hiše ne števil, so go-
stilne imenovali po rastlinah in živalih, ker
se je to dalo lahko in izrazito pokazati na
izvesnem skotu, ali pa so jih označevali z
imenom gospodarja, vladarja, mesta ali tu-
di s smešljivkami (pri roži, pod lipo, pri
škrjancu, pri golobčku, pri slonu, divji
mož-bidلمان, koruzabirt, kobilabirt, žaba-
birt, klobasabirt, figabirt, bahabirt, šve-
derbirt, knedelfabrika).

NEPRIJETNOSTI NA ULICAH, HIŠE IN OPREMA

Če smo prej slišali, da za *snago* v go-
stilniških prostorih ni bilo ravno dobro
preskrbljeno, velja to prav tako tudi za
stanovanja. Saj je moral infekijski red
za Ljubljano (1625) še posebej naročiti, da
v stanovanjskih prostorih ne smejo imeti
svinj. Če je bilo to v navadi, potem se
tudi ne smemo čuditi, da so gospodinje
metale skozi okno na ulico ne le smeti,
marveč tudi pomije. To za mimoidoče kaj
neprijetno razvado je skušal konec 18. sto-
letja odpraviti mestni policijski red, ki je
prepovedal tudi mesarjem klati teleta in
ovce kar pred prodajnimi stojnicami zara-
di nevarnosti, da si kupovalci pokvarijo in
ponesnažijo obleko.

Čisto pa tudi drugod po mestnih cestah
in ulicah ni bilo. *Tlakovati* so jih začeli
še v drugi polovici 16. stoletja, in še to
le glavne in najbolj prometne (Špitalske
ulice, Mestni, Stari in Novi trg). Ob dežju
so se spremenile ulice v prave mlakuže,
saj ni bilo dobre kanalizacije, ki bi bila
odvajala deževnico, vodo iz žlebov in raz-
ne hišne izlive. Če si hotel priti na drugo
stran ceste, si moral poskakovati s kamna
na kamen, da nisi čofotnil v blatno ali
celo smrdljivo brozgo. Po zgledu Dunaja
in Gradca so že v prvi polovici 18. stolet-
ja tudi v Ljubljani vpeljali *nosilnice*, v
katerih so se za majhen denar (7 kr. v
mestu, 12 kr. za prenos v predmestje) da-
jali prenašati ob slabem vremenu in v ve-

černih urah. Izključno pravico prometa z nosilnicami si je pridržal magistrat, vendar pa so že s koncem (18.) stoletja izginile z mestnih ulic, ker so se bolj in bolj udomačevali izvoščiki s svojimi neprimer- no udobnejšimi kočijami.

Neprijetno je bilo hoditi po ulicah po dnevi, še bolj pa ponoči, ko je bilo mesto pogreznjeno v gluho temo. Saj je še okrog leta 1780 v Ljubljani gorelo vsega skupaj komaj 6 svetilk. Prvo splošno *razsvetljavo* je dobilo mesto na novoletni večer 1793; svetilke pa so gorele le do polnoči in še to le v zimskih mesecih. V prejšnjih stoletjih so pred gospodo svetili z baklami njihovi služabniki, ob prirreditvah pa so pred dvoranami čakali Krakovčani, da so goste z lučjo spremljali domov. Zaradi varnosti osebe in imetja ne bi bil smel ponoči noben meščan brez svetilke iz hiše. Hudo- mušneži so hoteli mestnim očetom naga- jati in so hodili okrog z neprižgano sve- tilko. Na magistratu so potem naročili, da mora biti svetilka prižgana. Purgarji so ubogali, a so prižgano svetilko skrili pod plašč; nato je sledil določen ukaz, da mo- rajo prižgano svetilko nositi na vidnem mestu. Naj tu še omenim, da je nočni ču- vaj ob koncu srednjega veka postal tudi varnostni stražar s helebardo in svetilko, kakor si ga predstavljamo v spominu in kakršnega gledamo na slikah.

Kakor na vasi, so bile prvotno tudi hiše v mestu večinoma lesene, nizke, zamazane z ilovico ter s slamo, skodlami ali z deska- mi pokrite. Zaradi pogostnih požarov pa so smeli v mestnem središču že v začetku 16. stoletja staviti le s kamnom ali z ope- ko zidane hiše. Med hišami so bili name- sto požarnega zidu manjši presledki, da bi se ogenj ne mogel tako lahko širiti z ene stavbe na drugo. Te vmesne, slepe uličice, so dajale glavni ulici zvezo z gospodarski- mi poslopji. Ta so bila zadaj za pravo- kotno na cesto postavljeno hišo, ki je ime- la tam hleve, svišli za seno in slamo ter prostore za pomočnike in služinčad. Ker je vsak trgovec in obrtnik hotel imeti svo- je poslovne prostore tik ob cesti, so se zvr- ščali tako, da nobena hiša ni smela imeti na ulico več kakor tri okna. Zaradi pičle- ga prostora znotraj mestnega obzidja, ki se je dalo branjati le, če ni bilo preobsežno, je bil ta predpis zelo umesten. Vse stare hiše, ki imajo na pročelju več kot tri okna, so nastale ali z združitvijo dveh hiš ali pa tako, da so pozneje zazidale ozko vmesno uličico in s tem pridobili eno okno.

Vsak meščan je prvotno z vsemi naje- timi ljudmi stanoval v svoji hiši, *podna-*

jemnikov skorajda ni bilo. Leta 1600 je bilo v 500 hišah le 86 družin kot podna- jemnikov. Vseh prebivalcev s predmestji vred je bilo takrat okrog 7000, leta 1783 pa 10.047, a jih je dobra polovica živela v predmestjih. Ta trajnost in nespremen- ljivost števila prebivalstva je utemeljena predvsem v celovskem prizadevanju obrt- nikov in trgovcev, da bi se novi obrati ne odpirali. V mestu je bilo malo pritličnih hiš, večinoma so bile dvo ali trinadstrop- ne, v predmestjih pa, kjer ni šlo za pro- stor, so bile zgradbe večinoma pritlične. Valvasor pripoveduje, da so za njega dni pogosto v manjši hiši stanovale tri do štiri družine.

Hišna *oprema* je bila v splošnem zelo borna. Skoro do konca srednjega veka so zapirali okna z lesenimi polknicami, z oljem prepojenim platnom, s pooljenimi perga- mentom in papirjem, z mehurjem ali s tenkimi roženimi ploščicami. Zasteklitev so spoznali šele okrog leta 1500, in sicer z debelimi, zelenkastimi, neprozornimi okro- glicami; večje plošče prozornega valjanega stekla so kot nezaslišano razkošje začeli rabiti šele okrog leta 1750. Svetili so si s trskami, z lesnimi in smolnimi baklami, z voščeni ali lojevimi svečami ter z repič- nim oljem. Uporabljali so lesene korce, žlice in krožnike, druga posoda je bila iz črne gline; konec srednjega veka se po- kaže cinast namizni pribor. Takrat pride- jo v navado tudi vilice na dva roglja, med- tem ko so si poprej pomagali z rokami, pa je bil zato v vsaki boljši obednici potreben poseben umivalnik. V drugi polovici 16. stoletja pride tudi k nam majolična poso- da, stekleni kozarci pa so bolj pogostni še- le izza 17. stoletja.

Z izletniško radovednostjo smo prehodi- li lep kos stare Ljubljane, pretaknili smo marsikaj in zvedeli za prenekatero poseb- nost minulih časov. Ostalo je seveda še dovolj nepojasnjene, vendar smo si mo- gli napraviti precej zvesto podobo razmer in življenja Ljubljane, potopljene v sivo davnino. Za danes moramo ogledovanje in raziskovanje opustiti. Mrak namreč že le- ga na zemljo in na grad bo vsak čas za- zvonil »potepinski zvok«, ki opominja me- ščane, da je treba dati slovo gostilnam in zapreti mestna in hišna vrata. Brez poseb- nega dovoljenja samega župana se mestna vrata ne smejo odpreti niti za prihod niti za odhod iz mesta. Pohiteti moramo to- rej, da si še pravočasno priskrbimo poste- ljo v kaki gostilni, ker je nočno potovanje po samotni deželi neprijetno in tudi ne- varno.

Umetnost pračloveka

ING- MIRAN PAVLIN

Ko se dandanes sprehajajo ljubitelji upodabljaajoče umetnosti po velikih dvorinah znamenitih galerij, v katerih so na vpogled največja likovna dela sodobnih in preminulih slikarjev ter kiparjev, si najbrž ne zastavljajo vprašanja, kdaj je pravzaprav prišel človek upodabljati, odnosno iz katere dobe so najstarejše slike in kipi.

Zato se sedaj porazgovorimo o najstarejših upodobitvah, kar jih je človek ustvaril. V mislih imam namreč umetnost našega davnega prednika, pračloveka. Predstaviti vam želim nekaj likovnih svaritev jamskega človeka, s katerimi je obogatil stene skalnih duplin pred približno dvajset tisoč leti. Na področju, ki se razteza od Srednje Francije preko Pirenejev na Severno Španijo, so odkrili raziskovalci v številnih jamah mnogotera dela teh ne podpisanih umetnikov, ki so se kljub dolгим tisočletjem do danes ohranila skoraj nepokvarjena. Že iz tega dejstva sledi, da ni bil jamski človek le večš slikanja, temveč je znal mojstrsko pripravljati barve, ki so na vlažnih stenah podzemeljskih jam skozi vso to dolgo dobo ohranile svojo svežino.

O pračloveku raziskuje posebna veja znanosti, namreč predzgodovinska veda. Nekaj nad sto let je preteklo, kar so pričeli nekateri znanstveniki proučevati življenje pračloveka. Prvi, ki je odkril sledove ljudi, katerih prebivališča so bile podzemeljske jame, je bil Francoz Bocher de Perthers. Ta je namreč našel ob reki Sommi v Severni Franciji različno orodje, katero je iz kresilnega kamna izdelal pračlovek.

Prve pračloveške risbe, ki so bile vrezane v kost, pa je sredi preteklega stoletja odkril neki notar iz Poitiersa in sicer v jami *Chaffaud* v Franciji. Temu odkritju so sledila še druga in znanstveni svet je postajal vedno bolj pozoren na te male slike, gravirane na površino kosti oziroma kamnov.

V letih prvih odkritij pračlovekove umetnosti so prišle na dan le male, miniaturne slike. Zato je pa svet tembolj ostrmel, ko je leta 1879. javil barcelonski odvetnik Sautuola, da je v prehistorični ja-

mi, nahajajoči se na njegovem posestvu v severnošpanski pokrajini Santader, ugledal na skalnih stenah velikanske freske živali. To je bilo v znameniti *Altamirski jami*.

V tej skalni duplini je bilo namreč najdišče iz kamene dobe, bogato raznega orodja in orožja, ki ga je pračlovek izdelal iz kresilnika. Ko je bil ta mož ves zatopljen v odkopavanje terena na tleh jame, ga je hčerka, s katero je šel na izlet v podzemlje, vsa presenečena poklicala k sebi in pokazala na steni upodobljeno žival. Sautuola je podrobneje preiskal to jamo in ugotovil, da je okrašena z najrazličnejšimi podobami živali. Ko je te slike podrobno proučil je prišel do zaključka, da jih je ustvaril pračlovek, čigar kamnito in koščeno orožje je odkril nedaleč od vhoda v to jamo.

Vendar ni nihče verjel Sautuolovim trditvam. Ker so bile vse te slike izredno bogate moči sodobnega slikarskega izražanja, se je marsikateri ugledni znanstvenik posmehoval temu, kar je pravil barcelonski odvetnik. Prevladalo je splošno mnenje, da je imel kak takratni slikar tega znanstvenika za norca in si privoščil zabavo s tem, da je poslikal stene Altamirske jame s slikami, ki so podobne podobam, vrezanim v kosti in kamne, katere so odkrili v francoskih jamah.

V letih, ki so sledila temu odkritju, so našli raziskovalci v nekaterih francoskih predzgodovinskih jamah še druge podobe, ki so bile precej podobne onim iz Altamirske jame, in to po tehniki barvanja, kakor tudi v risih samih. In tako je šele približno po dvajsetih letih dobil Sautuola priznanje za svoje trditve. Tudi njegov najhujši nasprotnik, znameniti francoski predzgodovinar Cartailhac je javno preklical svoje prvotne trditve. Leta 1902. je namreč objavil razpravo, katere naslov je: »Podzemeljske jame okrašene s slikami. Altamirska jama. Mea culpa skeptika.«

Velikega pomena so tudi odkritja francoskega speleologa Norberta Castereta v *Montespanski jami* v Pirenejih. Bilo je 1922. leta, ko je ta drzni jamar stopil skozi ozko špranjo v Montespanko jamo. Raz-

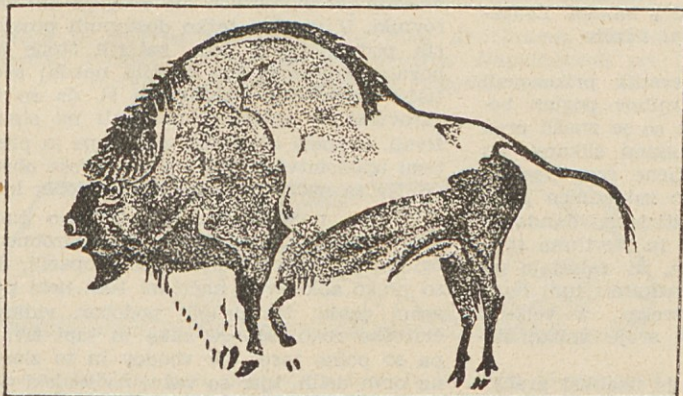
iskovati jo je hotel zato, da bi v njej našel sledove pračloveka. Skozi to jamo teče dandanes potok. Casteret pa je predvideval, da v hladni in suhi ledeni dobi še ni moglo biti potoka in je zato verjetno iskal pračlovek v njej zatočišče. Zelja po odkritju novih rovin in dvoran ga je gnala naprej po mrzli vodi. Hodil je šele 60 metrov in že mu je stena zaprla prehod. To naj bo konec jame! Toda voda je vendar pritekala izpod stropa. Potemtakem je zaustavil Casteretovo prodiranje tako imenovani sifon. Kaj pa je na drugi strani, se je spraševal pogumni raziskovalec? Ni se ustrašil ovire. Ker je na vsak način hotel dobiti odgovor na to vprašanje, se je slekel, dal svetilko v gumijasto vrečko, se potopil in splaval po rovu, ki je bil povsem zalit z vodo. Sreča mu je bila mila in kmalu je na drugi strani pregrade pomolil glavo iz podzemeljskega potoka. Premagal je zavrtno oviro! Pred njim se je razprostiral približno 100 metrov dolg nizek rov. Po njem je prišel v veliko dvorano, polno kapnikov. Na kraju je zopet došel do ovire, sifona. Še enkrat se je potopil, plaval pod vodo in srečno dosegel z močnimi zamahi rok novo dvorano. V pravkar odkritem predelu jame je brskal po tleh in to vse dotlej, dokler ni ves presrečen našel obdelan kresilni kamen. V rokah je imel dokaz, da je v Montespansko jamo zahajal pračlovek. To je bilo zanj vsekakor pomembno odkritje. Toda mnogo večje važnosti je dejstvo, da je našel Casteret ta kresilnik zelo daleč od vhoda v jamo. Saj so bila vendar bivališča pračloveka le majhne jame. Če so se pa naši davni predniki iz kamene dobe naselili v velikih jamah, tedaj je bilo njihovo prebivališče le pri vходу vanje. V oddaljene

*Slika pragoveda (*Bos primigenius*) iz jame pri Lescauxu*

in težko dostopne predele podzemeljskih jam pa je zahajal pračlovek le s posebnimi nameni. In ravno v takih prostorih so običajno našli raziskovalci stene, ki so bile poslikane s predzgodovinskimi umetninami.

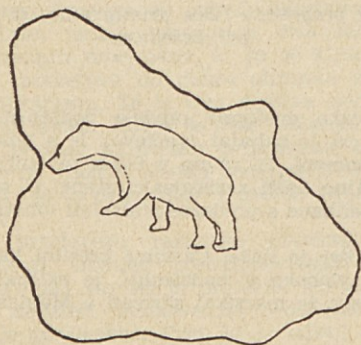
In ker je našel Casteret kresilni kamen tako globoko v podzemlju, je sklepal, da se mora še marsikaj skrivati v Montespansko

Slika zobra iz Altamirske dupline

ski jami. Ni se motil v svojih naziranjih. Pri podrobnem pregledu je ugotovil, da so stene okrašene s številnimi risbami, nadalje pa je našel tudi večje število plastik.

Najznamenitejšo predzgodovinsko »umetniško galerijo« pa so slučajno odkrili 1940. leta v jami Lascaux, nahajajoči se blizu naselja Montignac-sur-Vézère v Dordogni (Francija). Ono leto so se štirje dečki igrali v gozdu blizu svoje vasi. Naenkrat je izginil njihov pes Robot. Prebrskali so vse grmičevje, da bi ga našli. Po dolgem iskanju so spoznali, da je padel v neko luknjo, ki je nihče ni poznal. Vrgli so vanjo kamen in napeto poslušali: dolgo časa je bilo slišati kotaljenje kamna, preden se je ustavil na dnu jame. Najstarejši se je opogumil, z nožem porezal grmovje ob vhodu in se splazil v jamo. Nekaj metrov se je vlekel po trebuhu. Potem pa je zdrsnil, po kamnitem nasipu je drčal v globino in se končno ves opraskan znašel na dnu. Poklical je še svoje prijatelje in vsi skupaj so si pričeli ob svitu svetilk ogledovati to neznano jamo. Na tem sprehodu skozi rove in dvorane, ki so se prvič v

Obris medveda, vgrebeni v kamen. Laugerie basse v dolini Vézère.

lahni svetlobi žepnih svetilk prikazovali njihovim očem, je bil njihov pogum bogato poplačan. Naenkrat so se znašli pred velikimi, več metrov dolgimi slikami, na katerih so bile upodobljene raznotere živali. Odkrili so največjo zakladnico predzgodovinskih slik! Vsi štirje so dandanes vodniki v jami Lascaux in številnim turistom ter znanstvenikom, ki zahajajo na obisk v to jamo, ki jo nekateri tudi nazivajo »Versailles pračloveka«, z velikim zadovoljstvom opisujejo svoje veliko doživetje.

Vse umetnine, ki jih je naslikal pračlovek v raznih jamah, ne izvirajo iz istega

časa, temveč so nastale v širšem obdobju.

Najstarejše slike izhajajo iz dobe, ki jo nazivamo musterien. To je bilo pred približno 50 tisoč leti. Takrat se je porajala pračlovekova umetnost, katere prvotni simboli so bile nedoločene črte in lise brez vsake vsebine. Rekli bi, ta so to nekaki poskusi risanja.

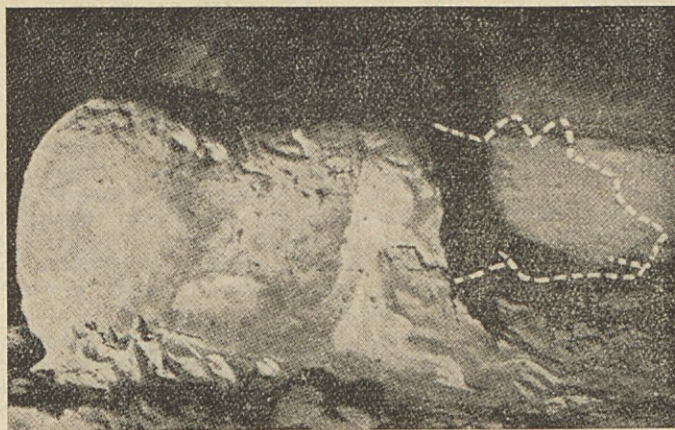
Iz oriniasiena, dobe, ki je bila pred 25 tisoč leti, imamo nekaj slik, ki pa so dokaj preproste. Prikazujejo nam severnega jelena, mamuta, konja, kozoroga in še druge živali iz tistih časov.

Predzgodovinska umetnost pa je dosegla svoj višek v magdalenieniu. V tej dobi, ki je bila pred 20 tisoč do 15 tisoč leti, je izgotavljal pračlovek izredno lepe risbe, točno prikazujoče živali in bogate umetniškega izražanja. Iz tega oddobja so podobne v Altamirski jami. Glede slik jame Lascaux pa si niso vsi edini, kateri dobi naj bi pripadale. Vsekakor so starejše od onih iz Altamirske jame. Zato pravijo nekateri, da izhajajo slike jame Lascaux iz zadnjega oddobja oriniasiena, drugi pa zopet trdijo, da so nastale v magdalenieniu.

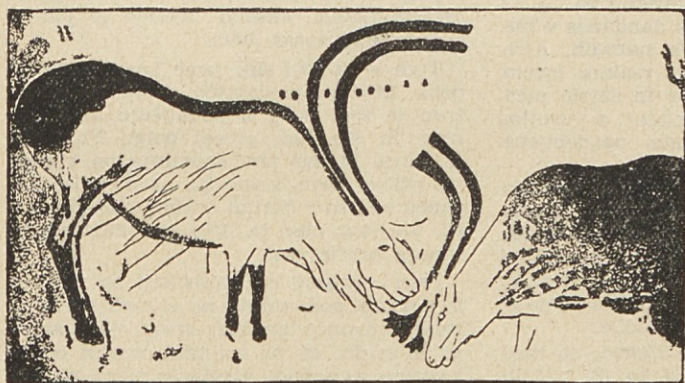
Čemu je pravzaprav pračlovek slikal? In zakaj predvsem živali? Saj so našli med velikim številom predzgodovinskih slik in gravur le malo upodobitev človeka. Pa še te redke, človeka prikazujoče slike, nam predstavljajo zelo spačeno človeško podobo.

Dočim so sprva domnevali, da je poslikal pračlovek stene podzemeljskih jam iz nekakega umetniškega nagnjenja, iz ljubezni do umetnosti, so dandanes znanstveniki že ovrgli ta prvotna naziranja. Potemtakem se jamski človek ni niti zmenil za umetnost. Ljudje, ki so pred mnogimi tisoč leti izdelali te podobe, niso bili po mnenju predhistorikov nič drugega kot čarovniki. V izredno težko dostopnih prostorih podzemeljskih jam, katerih stene so bogato poslikane, naj bi bila nekdaj sveetišča pračloveka. Razlagamo si, da so ti čarovniki — umetniki naslikali na stene živali, oziroma oblikovali njih kipe in pred temi upodobitvami vršili svoje verske obrede. Na ta način so hoteli doseči dober lov.

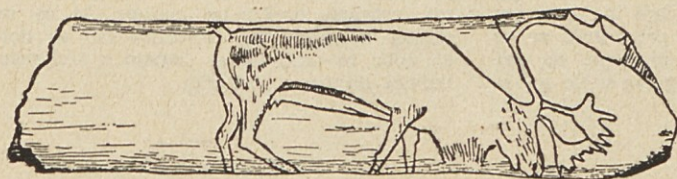
V tem naziranju nas potrjujejo tudi razne prazgodovinske slike. Pri podrobnem ogledu teh podob bomo namreč opazili, da so preko slik živali načrtani tudi neki posebni znaki. Na drugih podobah vidimo človeško roko. Mnoge slike in kipi živali pa so polne zarez ter vbodov in to zlasti na onih delih, kjer so važni življenjski organi. Vse te znake, zarez in vbode naj bi

Medvedji kip v Montespanski jami. — Glavo je nadomeščala s kolcem na trup pritrjena prava medvedja glava (lobanjo so našli med prednjima šapama).

Pasoča se severna jelena iz jame Font de Gaume, deloma barvana z okrom in manganovim črnilom. Najodličnejši primerek paleolitske umetnosti, magdalenien.

Severni jelen na paši, graviran v kost. Iz jame pri Thayengenu v Švici, magdalenien.

napravil čarovnik pri verskem obredu. Na ta način je hotel zagotoviti zmago lovca nad zverjo. Risbe, ki so prekrile s človeško roko pa naj bi govorile o posesti človeka nad živaljo. Pred kipi pa naj bi izvajali obredne plesse, med katerimi so čarovniki s sulicami prebadali iz ilovice oblikovano zver. Tako so že pred samim lovom simbolično premagali in uničili zver. O tem nam zelo nazorno govori velik, vsekprek preboden medvedji kip, ki ga je odkril Castellet v Montespanski jami. Ta je iz gline, le na vratu je imel nasajeno pravo medvedjo glavo. Lobanjo jamskega medveda so našli pred prednjima šapama tega glinastega kipa.

Izredno lepo sliko maskiranega čarovnika je odkril grof Béguen v Jami treh bratov (Trois Frères) blizu St. Girons v Franciji. S črno in rdečo barvo je naslikano čarovnikovo telo, ki ima na glavi masko z bizonovo brado, kljunom in jelenovim rogovjem, na rokav pa šape z ostrimi kremplji. Po vsej verjetnosti si je hotel čarovnik na ta način prisvojiti moč in vrline onih živali, katerih deli so tvorili njegov okras.

Da ima umetnost pračloveka iz ledene dobe svoj povod v lovski magiji, nam dokazuje tudi zanimiv kamen, prodnik, ki ga je ekspedicija harvard-skeske univerze odkri-

la v francoski jami *La Colombière*. Ta kamen je približno 12 cm dolg, 8 cm širok in 3 cm visok. Na obeh straneh gladke površine je mnogo risb živali, ki jih je lovil pračlovek. Te so v kamen vrezane. Vendar ne ena ob drugi, temveč se medsebojno prekrivajo. Kažejo nam dva konja, kozoroga, severnega jelena in še nekaj drugih živalskih likov, ki jih pa ne moremo točno razbrati. Zakaj je pračlovek vsevprek narisal toliko živali na en sam kamen, ko pa je imel vendar na razpolago v največji bližini še na tisoče takih prodnikov? Znanstveniki si razlagajo, da je pred prvim lovom vrezal jamski človek na kamen le eno sliko živali. Uspešen lov pa je človeka prepričal o izredni čarobni moči z risbo na kamen vklenjene živali. Zato seveda ni iskal drugih prodnikov, temveč je pred vsakim lovskim pohodom vrezal na isti kamen podobo tiste živali, ki jo je hotel uloviti.

Iz vseh teh odkritij lahko upravičeno sklepamo, da ni upodabljal predzgodovinski umetnik iz nekega umetniškega nagnjenja, temveč le zato, ker je imel željo in potrebo po mesu in živalski koži.

Slični lovski obredi so še dandanes v navadi pri raznih preprostih narodih. Afriški pigmejci narišejo pred vsakim lovom sliko živali, ki jo žele ubiti in zatem med svečanim obredom udarjajo s svojim orožjem na ranljiva mesta upodobljene zveri.

Poleg lovske magije pa lahko smatramo kot važen činitelj v razvoju pračlovekove umetnosti tudi plodnostni kult. Tako so na primer odkrili v jami Lascaux upodobitev breje živali. S tem, da je naslikal pračlovek nosno samico je vsekakor hotel doseči, da bi se živali čimbolj plodile.

Kakor sem že spočetka omenil, so med vso množico upodobitev, ki so jih odkrili v številnih podzemeljskih jamah, našli le malo takih, ki predstavljajo človeka. Zakaj je tako nerad upodabljal človeka? Čemu je spačil njegovo podobo, če pa je znal tako odlično prikazati najrazličnejše živali?

Na to vprašanje si najbrž lahko odgovorimo, ako proučimo običaje in miselnost primitivnih plemen. Njih pripadniki se ne puste fotografirati, ker smatrajo, da priklene fotograf na film njihovo voljo ter se

tako tudi polasti oblasti nad njihovim življenjem. Istega mišljenja so bili najbrž tudi ljudje iz ledene dobe. Če bi se pustili upodobiti na stenah podzemeljskih jam, potem bi po njihovem mišljenju vsekakor izgubili tudi osebno svobodo.

Vse do sedaj odkrite podobe pračloveka so dokaj čudne. Na glavi so pretirano velika ušesa, nos je nemogoče oblikovan, oči so povečini okrogle in to tudi takrat, ko je glava prikazana v profilu. Verjetno so to slike mask, s katerimi so si prekrili čarovniki obraz pri svojih obredih v podzemeljskih jamah.

Prej sem omenil podobo čarovnika iz Jame treh bratov. Sedaj naj opozorim še na izredno najdbo v neki francoski jami v bližini naselja Angles-sur-l'Anglin. Gre za velik kamen iz apnenca, na katerem je reliefna podoba jamskega človeka. Glava je izklesana ter olepšana z razami in barvo. To je prvi portret prebivalca jam iz ledene dobe! Znanstveniki sodijo, da je bil izdelan pred približno 20 tisoč leti, torej v magdalenski dobi. Glava je podana zelo realistično in tako si vsaj približno lahko predstavljamo, kakšno podobo je jamski človek pravzaprav imel.

Tudi v galeriji slik jame Lascaux je podoba, ki nam predstavlja človeka. Njegov trup je zelo dolg, a podaljšuje se v dve nogi, ki sta tudi precej dolgi. Na vratu je glava, ki nas prej spominja na kljunasto ptičjo glavo, kakor pa na človeško. Na koncu rok so s štirimi črtami nakazani prsti. Verjetno nam ta slika prikazuje maskiranega pračloveka.

Pred mnogimi desetstičletji so nastajale globoko pod zemljo na stenah rogov in velikih dvoran podobe, stvaritve človeka, ki še zdalec ni bil na taki stopnji omike kakršno so dosegli dandanes živeči narodi, pa tudi najpreprostejši. Pračlovek ni poznal železa in drugih kovin. Njegovo orožje in orodje je bilo iz trdega kresilnega kamna in kosti ubitih živali. Ni imel barv, ki jih nudi sodobna industrija našim umetnikom. In kljub temu je s kresilnikom in prstenimi barvami, zgnetenimi z maščobami, ustvaril prekrasne podobe, ki so se skoraj nepokvarjene ohranile vso to dolgo dobo in nam nemo pričajo o življenju našega davnega prednika.

IZ ZGODOVINE ŽELEZARSTVA

ING. MIRAN PAVLIN

V dvajsetem stoletju, ki ga vsekakor lahko nazivamo stoletje tehnike in znanosti, smo se že kar privadili temu, da nenehno beremo poročila o vse mogočih novih izumih. Pa naj bodo to novice o najnovejših odkritjih s področja atomske znanosti, vesti o novih zdravilih proti zahrbtnim boleznim, o letalih, hitrejših od zvoka in še o marsikaterih drugih izumih, ki bodo vsak na svoj način koristili, ali pa tudi škodovali človeštvu. Ko na eni strani posvečamo veliko pozornost novim gradivom in želimo prodreti v podrobnosti njih izdelovanja, pa gre pri pogovorin o jeklu to ime mimo naših ušes prav tako, kakor da bi predstavljala ta kovina neko nepomembno snov ali pa vsaj nekaj takega, kar je znano vsem, tudi osnovnošolski mladini.

Kdorkoli omalovažuje pomen jekla v dobi umetnih snovi se najbrž ne zaveda, da je to najvažnejša kovina, in sploh ena najpomembnejših snovi kar jih človeštvo pozna. Če ne bi bilo železa in jekla, tudi ne bi poznali drugih odkritij.

Zgodovina železa je izredno dolga. Saj spremlja ta kovina že nekaj tisočletij človeka na njegovih domovih in vojnih pohodih. Najbrž se še spominjate iz šolskih let, da je z odkritjem železa nastopilo posebno obdobje zgodovine človeštva, namreč tako imenovana železna doba.

Preseliti se moramo daleč v preteklost, da zasledimo prve početke železarstva. Okoli 4.000 let pr. n. št. je pričel človek izdelovati iz železa razne predmete. Torej poznamo to kovino že približno 6000 let! V tisti dobi se pa železo še ni uveljavilo in

je zato še vedno prevladoval bron. Vendar pa so naši predniki prodirali vedno globlje v tajnosti pridobivanja železa in zato je polagoma pričel izgubljati bron na svojem pomenu. 1000 let pr. n. št. so že izdelovali iz železa posodo, razno orodje in tudi — orožje. Na žalost moramo tudi pri tej priliki ugotoviti, da so v davni preteklosti, kakor tudi danes predvsem vojne prisilile človeka, da je postal izumitelj.

Najstarejši železarji so bili prebivalci Male Azije, Egipta, Indije in Kitajske. Od njih so se tehnike pridobivanja železa naučili tudi drugi narodi.

Arheološka odkritja nam pravijo, da je bilo v Sloveniji razvito železarstvo že v obdobju med 1000 in 500 leti pr. n. št. Znamenita so predvsem najdišča v Bohinjskem kotu. Tako je bila na primer železarska obrat tudi na vrhu Ajdovskega Gradca, ki ga opeva Francé Prešeren v Krstu pri Savici. O noriškem železu, ki so ga pridobivali na pobočjih Julijskih Alp sta se pohvalno izrazila rimska zgodovinarja Tacit in Prokopij. Ko so prišli 150 let

Primitivni železarji

pr. n. št. Rimljani v one kraje, so se znašli pred dobro razvitimi železarskimi podjetji.

Stari narodi so na kaj preprost način predelovali železno rudo v kovino. Ker se železo ne nahaja v naravi v samorodni obliki, temveč nastopa v rudah, ki so predvsem železovi oksidi (spojine kisika z železom), je treba odtegniti iz njih kisik, da dobimo železo. Najstarejši pridelovalci železa so uporabljali v ta namen lesene kope paste peči. V vročini, ki je nastajala pri gorenju lesenih hlodov se je ogljik lesa spajal s kisikom rude in nastajalo je železo.

Mnogo bolj napredni v železarstvu so bili Etruski, narod, ki je živel v dobi od 8. pa do 6. stoletja pr. n. št. Železo so namreč pridobivali v malih stožčastih pečeh iz gline. Kovina, ki je nastala pri tem postopku ni bila čista. S kovanjem so iz nje izbili žlindro. V primitivnih pečeh ni nastajalo tekoče železo kakor v plavžih sodobnih železarn, temveč je bilo gobasto. Ni bilo dovolj trdno, da bi lahko z njim rezali ali ga uporabljali za izdelovanje orodja ter v vojaške namene. Zato so ga morali železarji utrditi. V ta namen so se posluževali zelo preprostega postopka. Železne izdelke so namreč ovili z odpadki

Železno orodje in orožje, izdelano 1000 let pred našim štetjem.

usnja ter jih zatem žarili. Pri tem je usnje pooglenelo, nastali ogljik pa se je vezal z železom in tako je postala površina železnih izdelkov trda.

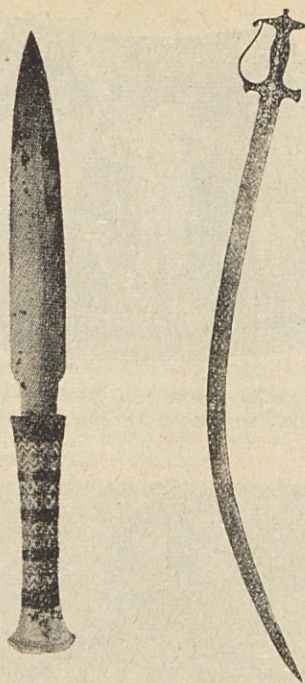
Sirci so šli korak dalje. Znamenite sablje damaščanke so izdelovali na ta način, da so v sabljo oblikovano železo posuli z ogljenim prahom in ga več dni žarili. Potrebno železo je Sircem dobavljala Indija.

Opisane peči za pridobivanje železa so se v skoraj nespremenjeni obliki ohranile do srednjega veka, ko je v evropskih železarskih podjetjih prišel v rabo katalanski način izdelovanja železa. Za ta postopek so železarsko peč izpopolnili tako v izgradnji, kakor tudi v opremljenosti. Vanjo je bilo vgrajeno eno, pa tudi več pihal, skozi katera so v kurišče pihali zrak. Namesto lesa so kot kurivo uporabljali oglje. V katalanskih pečeh so dodali vsaki količini železne rude dvakrat toliko ogija. Vendar ni bilo oglje potrebno le kot kurivo, temveč se je v peči tudi spajalo s kisikom rude. Nastajala je železna gmota, ki so jo potem kovali. Končno so morali železne izdelke še utrčiti. To so dosegli s tem, da so jih obložili z ogljem in več dni žarili.

V srednjem veku je bila Nemčija največji proizvajalec železa. Tamkajšnji železarji so svoje obrate mehanizirali. Posluževali so se namreč vodne sile za pogon mehov, s katerimi so pihali zrak v ognjišča peči. S to pridobitvijo se je vsekakor proizvodnja pocenila. Vodna sila je nadomestila delavce, ki so morali nekdanj z nogami pritiskati na mehe.

Toda kljub vsem pridobitvam je bilo železo še vedno sorazmerno draga kovina. Tako so bili na primer železni lonci, ponve in različni dragocen inventar zakladnice angleškega kralja Edvarda III, ki je vladal od 1327. pa do 1377. leta.

Tudi v Sloveniji se je železarstvo vedno bolj razvijalo. V 15. stoletju so pričeli na Gorenjskem uporabljati vodno silo in od takrat dalje je bil tamkaj vedno večji razmah železarstva. Po železarjih je slovela predvsem Kropa. V tako imenovani slovenski peči so vsak dan pridelali po eno kepo kovnega železa, imenovano »volka«, ki je tehtala okoli 120 kg. V 16. stoletju je na Gorenjskem železarstvo precej napredovalo in svoje peči so tudi postavili priseljeni italijanski železarji iz Brescie, namreč grofje Bucelleni in Locatelli. Njihovim pečem so pravili brešijanske peči, katerih zmogljivost je bila večja od slovenskih. V brešijanskih pečeh so namreč izdelali v 24 urah po dva »volka«, vsak pa je tehtal 400 kg.

Na levi: Bodalo kralja Tut-Ankh-Amone je imelo železno rezilo (1350 let pr. n. št.)

Na desni: Znamenita sablja damaščanka

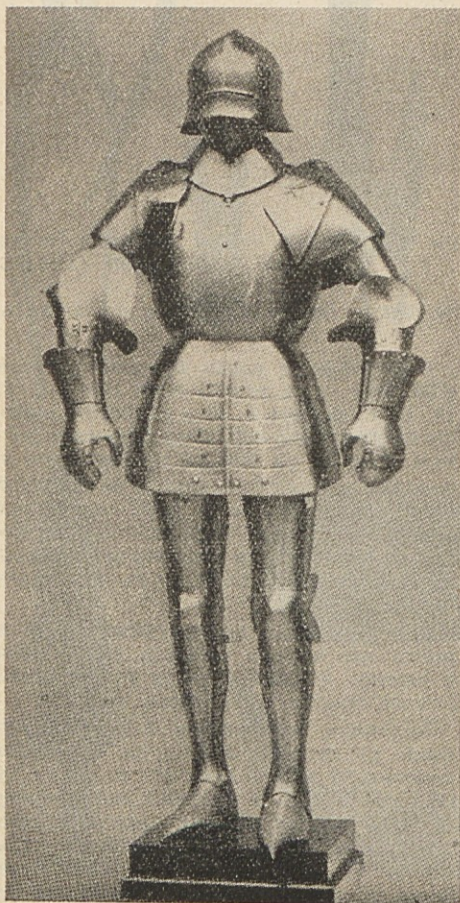
Iz Nemčije je prešlo železarstvo v Anglijo, kjer se je pričelo silno razvijati. V 15. in 16. stoletju so se v gozdnatih predelih Anglije vedno bolj širila železarska podjetja. Potreba po lesu je bila iz dneva v dan večja. Angleški železarji so nenehno sekali drevje, da so z njim pripravljali oglje. Gozdovi so se nenehno krčili in pretila je nevarnost, da zmanjka lesa za gradnjo ladij angleške trgovske in vojne mornarice.

Zato je angleška kraljica Elizabeta že v prvem letu svojega vladanja izdala ukaz, s katerim je sečnjo drevja za železarske potrebe omejila na določena področja.

Angleškim izdelovalcem železa ni preostalo nič drugega, kakor to, da si poiščejo nadomestilo za les. Domislili so se, da bi lahko v ta namen uporabili tudi premog, ki ga je v Angliji dovolj. Zato so v prve plavže nasipali premog in železno rudo. Vendar pa ni bilo uspešno pridobivanje železa po tem postopku. V plavžih se je žareči premog sesipal in dušil plamen. Te-

Na starogrški posodi iz 5. stol. pr. n. št. je upodobljen vojščak z železno vojno opremo

Železni oklep srednjeveškega vojaka.

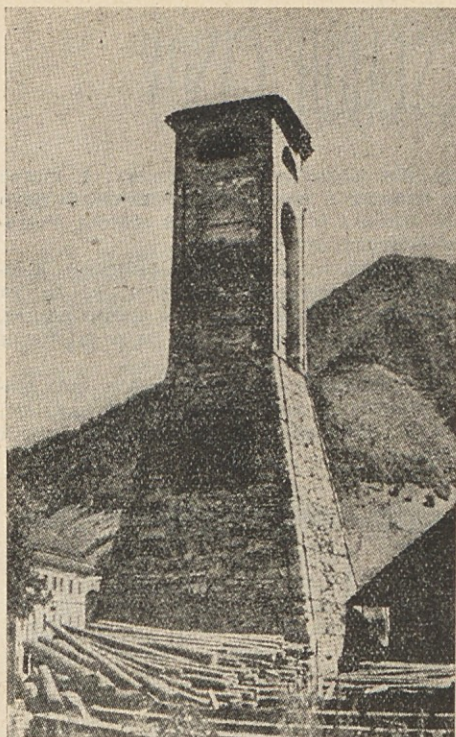
mu je odpomogel Anglež Darby, ki je v začetku 17. stoletja odkril izdelovanje koks. Z uvedbo koks v plavžarska podjetja je nastala nova doba za železarstvo. Saj še dandanes uporabljamo koks za pridobivanje surovega železa v plavžih!

Prvenstvo v železarstvu je tako prešlo povsem v angleške roke. Angleži niso postali le največji proizvajalci železa, temveč so postavili tudi temelj sodobnega načina pridobivanja kovnega železa in jekla.

Naslednji veliki izum na tem področju je bilo pudlovanje, to je postopek za pridobivanje kovnega železa, ki ga je pravtako izdelal Anglež, in sicer Henry Cort. To je bilo konec 17. stoletja. Stare katalanske peči so povsem izginile. V novih pečeh so pa predelovali surovo železo ali grodelj plavžev v prvovrstno kovno železo. Vendar je bilo tudi po tem postopku pridobivanje železa preveč dolgotrajno.

In tako pridemo v dobo moderne industrije železa v dobo jekla. Dva železarja sta skoraj istočasno odkrila, kaj se dogaja takrat, ko pihamo zrak v raztaljeno železo. Eden teh je bil Američan William Kelly, drugi pa Anglež Henry Bessemer.

William Kelly je s svojim bratom kupil železarno v Kentuckyju v Severni Ameriki. Za proizvajanje železa po do tedaj znanih postopkih sta porabila velikanske količine lesa. Ko je bil gozd tako skrčen, da so bila najbližja drevesa oddaljena 7 milj od njihovega železarskega podjetja, se je začel William Kelly ukvarjati z mislijo, da bi izdelal kak nov postopek za pridobivanje železa, s katerim bi lahko hranili les. Od 1847. leta dalje je delal vse mogoče poskuse. Sprva ni imel sreče. Neki dan je pihal zrak v raztaljeno surovo železo in pri tem poskusu je opazil nekaj svojevrstnega: talina se je vedno bolj ogrevala, iz nje pa so poskakovale iskre. Sklepal je, da izgoreva s kisikom zraka razna nečistoča, ki se nahaja v talini surovega železa. Kljub temu, da je poskus uspel, bi se kmalu vsa zadeva zanj precej žalostno končala. Ko je namreč Kelly obvestil svojega tasta o tem odkritju ter mu tudi razložil svojo teorijo, se je Kellyjevemu tastu dozdevalo vse skupaj smešno in neumno. Še več! Prepričan je bil, da je zet znorel in ga je pri priči odvedel naravnost k zdravniku. Vendar je ugotovil zdravnik popolno uravnovešenost tega ameriškega železarja, ki je dal pravilno razlago svojemu odkritju. Ker pa so bili Kellyjevi poskusi omejeni le na njegovo podjetje, niso zanje zvedeli drugi ameriški železarji in znanstveniki.

Stari plavž v Železnikih

Mnogo bolj vztrajen in podjeten pa je bil Anglež Henry Bessemer. V svojem železarskem podjetju v Londonu je delal od 1854. leta podobne poskuse kakor Kelly v Ameriki. Kljub temu, da je pričel s poskusi sedem let kasneje od Kellyja, ni vedel Bessemer za delo svojega tekmeča. Popolnoma samostojno je svoja prizadevanja izpeljal do uspešnega zaključka. Ugotovil je, da se pri uvajanju zraka v talino surovega železa zelo poveča temperatura taline, obenem se pa spremenijo nekatere lastnosti grodja. Iz surovega železa je dobil jeklo v tekočem stanju! Dočim so vse do tega odkritja pretvarjali krhko surovo železo v kovno železo s poldrugim dan trajajočim postopkom, je Bessemer to opravil le v 20 minutah!

Svoje izredno odkritje je mož prijavil patentnemu uradu. Nekaj nad sto let je od tega, kar je bil Bessemerju priznan pa-

tent za pridobivanje jekla. To je bilo 17. oktobra 1855. leta.

Lansko leto je preteklo sto let, kar je javnost zvedela za Bessemerjevo odkritje. 13. avgusta 1856. leta je stopil 43-letni Henry Bessemer s sigurnimi koraki v veliko dvorano Britanske akademije. Zanj je bil to veliki dan. Kajti pred člani te pomembne angleške znanstvene ustanove je čital poročilo, katerega naslov je bil: »Pridobivanje kovnega železa in jekla brez ognja«. Pred najodličnejšimi učenjaki Anglije je obrazložil svoje odkritje in tako javil vsemu svetu, da je nastopila doba jekla.

Bessemer je opustil svoje podjetje v Londonu. Leta 1860. je zgradil prvo angleško jeklarno v Sheffieldu. V Bessemerjevih konverterjih je nastajalo jeklo, ki je vedno bolj pridobivalo v pomenu.

Leta 1868. je izdelal Bessemer v svoji jeklarni v Sheffieldu 110 tisoč ton jekla. V Angliji so rastle nove jeklarne in proizvodnja te kovine je hitro aršala. Leta 1888. so po Bessemerjevem postopku izdelale angleške jeklarne že 1 milijon 700 tisoč ton jekla.

Sprva je imela Anglija prvenstvo v pridobivanju jekla. Z leti so postale Združene države nevaren tekmeč Anglije, dokler je niso prehiteli na tem področju. To se je zgodilo 35 let po izumu jekla. Leta 1890 so namreč pridobili v angleških železarnah 3 milijone 580 tisoč ton jekla, v ameriških pa že 4 milijone 280 tisoč ton. Tisto leto je znašala svetovna proizvodnja jekla nad 12 milijonov ton. Od takrat je ostalo prvenstvo v proizvodnji jekla v ameriških rokah. Leta 1955. je dosegla svetovna proizvodnja jekla skoraj 270 milijonov ton. V tej količini je udeležena severnoameriška železarska industrija s 106 milijoni ton jekla.

Pri našem zgodovinskem opisu razvoja železarstva se spomnimo tudi na škedenjsko železarno. Ne da bi se spuščal v potankosti o delovanju tega podjetja naj samo omenim, da je v Škedenju zagorel prvi plavž dne 24. novembra 1897. leta.

Sledili smo glavnim stopnjam zgodovine železa vse do tistega dne, ko je Bessemer izdelal jeklo iz surovega železa plavžev. V letih, ki so sledila temu izumu so uvedli nove postopke za pridobivanje jekla, a kljub temu je še vedno ostal v rabi Bessemerjev konverter ali kakor mu tudi pravimo Bessemerjeva hruška.

O KOLEDARJIH STARIH ČASOV

Č. M.

V današnjih časih je koledar kaj običajna reč in okoli novega leta se nam ponuja v najrazličnejših oblikah: papirnice ga darujejo natisnjenega skupno s šolskim urnikom učencem in dijakom, trgovec ga daje gospodinji za novoletno darilo in razne tvrdke ga uporabljajo v reklamne svrhe. Gotovo ni danes hiše, ni ene same družine, kjer ne bi imeli vsaj enega koledarja.

Raba koledarja se je posplošila dokaj pozno, četudi se pripisuje izdelava prve priprave za zabeleževanje dni, mesecev in let, torej koledarja, egiptčanskemu astronomu Ptolomeju, ki je živel v drugem stoletju pred našim štetjem. V rimskih časih je beseda »koledar«, — »calendario« — imela povsem drug pomen. Tudi takrat je koledar bila knjiga, vendar le knjiga, v katero so rimski bankirji vpisovali obresti izposojenega denarja. Ker so obresti vpisovali vsakega prvega v mesecu in so Rimljani prvi dan meseca imenovali »calende«, je po tem tudi za te dolžnike zelo neljuba knjiga dobila ime calendarium.

O koledarju v današnjem pomenu govori zgodovina šele v XII. stoletju, toda širiti se je pričel šele z izumom knjigotiska v drugi polovici XV. stoletja.

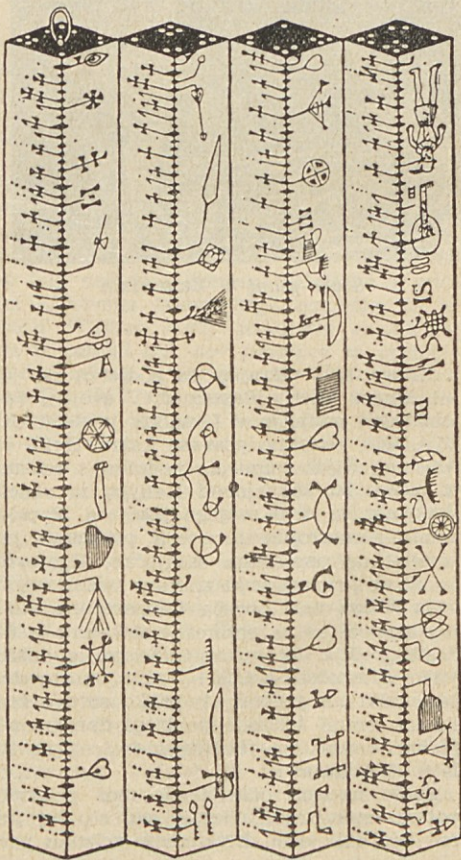
Toda tudi pred tem so ljudje uporabljali priprave za označevanje časa. Niti nam ni treba, da se spomnimo Robinsona, ki si je kot brodolomec na samotnem otoku vrezaval svoj koledar v palico; mnogi premnogi izmed nas smo si, po zaslugi fašizma in nacizma v samotnih celicah ječ, da ne izgubimo kontrole nad časom, omislili svoj koledar. V bistvu smo se zatekli k sistemu koledarjev, kakršne so imeli preden je človeštvo dobilo tiskane pratike. Iz onih starih časov je ohranjenih več primerkov takih koledarjev iz različnih krajev, vendar je pri vseh osnova ista, zato navedemo tu le en primer.

V Veliki Britaniji so v tistih časih imeli koledar v cerkvi. Ob glavnem oltarju je visela debela, četverkotna palica na kateri je bil zaznamovan koledar za vse leto. Na robovih palice so bile zareze. Vsaka zareza je pomenila en dan, Vsaka sedma zareza je bila nekoliko globlja; to je bila nedelja. Na tem lesenem koledarju pa so bili označeni tudi nekateri prazniki, seveda s primitivnimi simboli, kot kaže tudi ski-

ca take angleške viseče pratike: 1. marec je označen s harfo kralja Davida, Jurjevo 24. aprila s sulico, 1. maj s cvetom, Petrovo z dvema ključema itd.

Ponekod so imeli take paličaste koledarje opremljene z obročkom, ki so ga vsak dan premaknili za eno zarezo naprej, da so točno označili dan in da se pri štetju niso zmotili.

Ti primitivni koledarji, kakor tudi stare peščene in sončne ure, nam dokazujejo, da je človek začel meriti čas že v davnih časih.

Štiri stranice stare britanske viseče pratike.

Nekaj splošnih pojmov o raku *in o novotvorbah sploh*

DR. D. MARTELANC

Kot je splošno znano, je v poslednjih petdesetih letih vedno bolj vzrok splošne umrljivosti rakavo obolenje. Statistike v nekih deželah kažejo, da je že na tretjem ali celo na drugem mestu, t. j. takoj izza splošne starostne onemoglosti, izza obolenj srca in krvotoka ter pred tuberkulozo in obolenji prebavil, ki sta bili obe do prve svetovne vojne na prvem mestu.

Čemu moramo pripisati vzroke temu pojavu? Vzrokov je mnogo, ki so vsi med seboj povezani. Kljub temu, da je rak mnogo bolj razširjen kot pred 50 leti, ne smemo biti malodušni, ker se vzporedno z napredkom človeštva v vseh panogah, razvija tudi medicina. Poleg tega ne smemo pozabiti vedno večje razredne zavednosti delovnih množic in naraščajočega izobraževanja vseh plasti ljudstva, Socializacija medicine, ki zavzema velik obseg v deželah s kapitalističnim ustrojem, in izboljševanje higienskih pogojev pri delu, stanovanj in prehrane, ter splošno dviganje kulture in življenjskega standarda celokupnega prebivalstva, čeprav ni iz raznih razlogov povsod enakomeren in se tu pa tam celo začasno zaustavlja, so naši zavezniki v borbi proti raku.

Na kratko si bomo ogledali zgodovino proučevanja raka.

Najstarejše opise o raznih oblikah raka imamo že v nekih starih egiptovskih papirusih iz XVII. stol. pr. n. št. (takozvani Smithov papirus), v katerih je opisan rak na dojki in na koži sploh, tako da danes skoro nimamo temu dosti dodati, vštevši tudi prognozo in potek te bolezni. Nadalje zasledimo tudi v spisih slavnega zdravnika Hipotrata in njegovih učencev, ki so živeli v VI. stoletju pred n. št. na Jonskih otokih, opise raznih oblik raka. Herofil in njegovi učenci iz IV. stoletja pred n. št. nam prvi opisujejo raka, odnosno tvorbe na maternici. Iz poznejše dobe antike, vse do razpada rimskega imperija, nimamo v literaturi iz tega področja medicine nič novega opisanega. Iz dobe zgodnjega srednjega veka je moč razbrati o tem samo nekaj zmedenih pojmov, kot

tudi v splošni medicini in v vseh ostalih vedah. Šele renesansa skupno z vsesplošnim poletom in revolucionarno uvedbo opazovanja in tolmačenja narave in življenja z neposredno eksperimentalno metodo študija in obnovitvijo raztelesenja mrličev in z važnimi odkritji v fiziki in tehniki (kot n. pr. iznajdba tiska, velika zemljepisna odkritja, iznajdba drobnogleda), je doprinesla skupno z razvojem celotne medicine velik delež k študiju tolmačenja raka odnosno tumorjev v širšem smislu. Tako je nastala potem, ko je holandski samouk Leewenhoek odkril drobnogled, po odkritju cirkulacije krvi, delovanja srca in ožilja po Harveyju, ter cirkulacije meze (linfe) po Peckuetu v drugi polovici XVII. stoletja, prva izčrpna definicija raka oziroma tumorja, ki je še dandanes veljavna, in ki jo je postavil slavni anatom in kirurg Willis. Ta definicija se glasi: »Vsi tumorji (vštevši raka) obstajajo iz neke abnormalne tvorbe tkiva, ki se prenašlo in neenakomerno razvija v primeri z razvojem normalnih tkiv«.

Tako smo prišli od prvotnega pojma »tumor« (v latinščini pomeni ta beseda nabreklost, odebeline, odnosno »bul«) do modernega izraza neoplazma (grška beseda, ki je v slovenščini popolnoma enaka izrazu novotvorba). Torej tumor ali novotvorba je širši pojem za vsako obolenje, ali vsaj abnormalno stanje nekega organizma, v katerem se iz še nepojasnjenih razlogov pojavi na nekem organu izrastek, oziroma nabreklost v širino in globino. Tumorji ali novotvorbe se klasificirajo glede na različne vidike, iz katerih se proučujejo, različno. Laikom najbolj znana je splošno-klinična klasifikacija glede na njihov potek in nevarnost. Važna pa je tako imenovana histogenetska klasifikacija t. j. razporejanje v določene skupine na podlagi tkivotvornega izvora, ki ga ugotovimo z mikroskopom. Tako delimo tumorje v dve veliki skupini:

- a) benigne (dobrohotne, pravilneje nenevarne ali nedolžne) novotvorbe;
- b) maligne (zlohotne, pravilneje nevarne oziroma pogubne) novotvorbe.

Glede na histogenozo, to je na tkivotvorni izvor ali mikroskopsko gradnjo, jih delimo v šest velikih skupin:

I. Novotvorbe krovnega ali epitelialnega tkiva;

II. Novotvorbe veznega tkiva

III. Novotvorbe mišičnega tkiva

IV. Novotvorbe živčnega tkiva

V. Novotvorbe krvotvornega tkiva (t. j. kostne srži)

VI. Posebni tumorji, ki so zelo redki in v glavnem izvirajo iz raznih motenj razvoja oplojenega jajčeca.

Poleg osnovnih pojmov klasifikacije moramo vedeti, da je nomenklatura ali izrazoslovje novotvorb (tumorjev, neoplazem ali tudi blastomov) označena na ta način, da se grškemu izrazu, ki označuje tkivo, iz katerega tumor izvira, doda končnica — om (-oma).

Razlika med benignimi novotvorbami (katere tvorijo na srečo večino vseh tumorjev in jih sploh nimamo za obolenost) in malignimi, je v tem, da rastejo prvi sorazmerno počasi in enakomerno iz sredine navzven. Če so na površini, kot na koži ali v kakem votlem organu, n. pr. v mehurju, pa imajo obliko izrastkov (znanstveni naziv papiloma — po slovensko bradavica). Tisti pa, ki so v globini, se širijo enakomerno na vse strani, najraje v smer manjše odpornosti, ne da bi poškodovali sosedno zdravo tkivo. Odeti so s kapsulo (ovojnico) fibroznega veznega tkiva. Ako jih odstranimo, se ne ponovijo več. Popolnoma so podobni tkivu, iz katerega izvirajo.

Drugi, t. j. maligni tumorji, imajo osnovno lastnost, da zelo naglo rastejo in poganjajo vedno nove korenine v sosedne organe ali tkiva, jih prepletajo in poškodujejo. Za razliko od benignih tvorijo tako imenovane »metastaze« (t. j. nastanek popolnoma samostojnih novotvorb, ki imajo enako mikroskopsko tkivotvorno gradnjo) z mezigovnim (limfnim) obtokom v najbližjih bezgavkah (limfnih žlezah), s krvnim obtokom pa tudi v zelo oddaljenih organih kot v jetrih, pljučih, možganih in kosteh. Če jih pravočasno in na popolnoma zdravem tkivu kirurško ne odstranimo, ali kako drugače ne uničimo (n. pr. z rentgenskimi ali radiumskimi žarki) se gotovo ponovijo. Zaradi zelo nagle množitve stanic in njihovega abnormalnega presnavljanja in razpadanja v sredinskih predelih tvorbe, izločajo za organizem strupene snovi, s čimer povzročajo večje ali manjše kronične krvavitve. To dovede bolnika v razmeroma krat-

ki dobi — največ v treh letih — do skrajne telesne izčrpanosti, tako imenovane »tumoralne haheksije«. Zelo hude bolečine je moč olajšati samo z morfijem ali podobnimi mamili.

Kljub neštetim poizkusom in opazovanjem se znanstvenikom še ni posrečilo dokončno odkriti povzročitelja tumorjev odnosno vzroke, zaradi katerih nastajajo. Znano je le, da ima precejšnjo vlogo dednost, ker se je izkazalo, da je bilo v nekih družinah v več generacijah precej bolnikov s tumorjem. Tudi s poskusi so dognali, da imajo v določenih družinah živali (miši) skozi razne generacije enako obliko tumorja. A ta teorija je izgubila precej na tehtnosti, ko se je opazilo, da ostanejo zdrave pravkar skotene miške iz tumorozne družine, če jim dajemo mleko samice iz zdrave družine. Tako se je izkazalo, da so neki hormoni vzrok za nastanek tumorjev, ki naj bi se prenašali z materinim mlekom. To je hormonalna teorija, ki pa tudi ni dovolj zanesljiva. Tretja teorija, ki ima prav gotovo realno podlago, je teorija o iritaciji (draženju), ki jo povzročajo kemične spojine iz skupine aromatičnih ogljikovih hidratov, ki so v katranu. Ta teorija izvira iz bistroumnega dognanja slovitega angleškega kirurga Potta, ki je v drugi polovici XVIII. stoletja opazil, da dimnikarji pogosto obolijo za rakom modne vreče ali skrotuma, in iz mnogih poskusov na miših, ki so jim povzročili rakavo obolenje z mazanjem z različnimi sestavinami katrana ter končno tudi iz okolnosti, da se pojavlja rak na mehurju pri ljudeh, ki imajo opravka z anilinskimi barvili. So pa še druge teorije, ki pa so manj osnovane.

Na podlagi raznih teorij o nastanku raka in poslednjih izsledkov Warburga, lahko trdimo, da tvorijo razni dedni činitelji neko predispozicijo, zaradi katere povzročijo razni kemični in fizični dražljaji (rentgensko, radiumsko ali atomsko izžarevanje), neprimerno hormonsko zdravljenje, nezadostna prehrana in podobno, v nekaterih tkivih značilne spremembe v presnovi celic. Tako nastane tako imenovano prekančrozno ali predrakavo stanje, ki traja več let preden se spremeni v pravega raka, t. j. v aktivno in nebrzdano razmnoževanje stanic z vsemi že navedenimi posledicami. Zaradi tega se skoraj 90 odst. raka pojavi šele po petdesetem letu t. j. v predstarostni dobi.

Oglejmo si podrobneje razne klinične oblike novotvorb, glede na njihovo važnost in razširjenost, vzporedno z navedeno histogenetično ali tkivotvorno klasifikacijo:

1. *Novotvorbe krovnege ali epitelialnega tkiva*, so najvažnejše, v kolikor poleg večine benignih tumorjev zavzemajo tudi večji del malignih, in sicer vse oblike raka v ožjem smislu, (znanstvene inačice tudi kalcinom ali kanker) in pa, ker so iz krovnege tkiva koža, vse sluznice in žleze prebavil, dihalnih, sečnih in spolnih organov. Med benignih tumorjev te skupine spadajo razne bradavice t. j. površinski tumorji, ki so posebno razširjeni na koži, precej pa tudi na sluznici maternice, katerim pravimo polipi, zelo redko na črevesju in na mehurju. Včasih jih je treba odstraniti, ker se lahko pretvorijo v raka.

Važnejša od bradavic je druga vrsta tumorjev iste skupine, ki jim pravimo adenomi (v grščini adenos pomeni žleza), ki rastejo v globini in so zato odeti z ovojnicico veznega tkiva ali kapsulo. Najvažnejši med temi so adenomi ali fibroadenomi dojke, ki se pogosto pretvorijo, zlasti v meni, med nosečnostjo ali dojenjem, v raka (tako imenovani adeno-karcinom dojke). Redkejši so adenomi ščitne žleze ali tirojdesa, ki povzročajo njeno povečano delovanje, ter nastane tako imenovana bazedovka in se dandanes uspešno zdravi tudi internistično, le v skrajni sili je potrebna operacija.

Vedno večjo važnost zavzema adenom prostate, to je žleze, ki je pri moškem med mehurjem in sečno cevjo. Ta tumor se pojavlja le v starostni in predstarostni dobi, povzroča težave pri izločanju seča in okvare na ledvicah. Zato je priporočljivo, da gre vsak starejši moški, ki ima motnje pri mokrenju, takoj k zdravniku. V to skupino spadajo razne vrste kožnega raka, ter raka skoraj vseh notranjih organov. Kožni rak je bil nekoč zelo razširjen. Znanstveno se imenuje epitelium. Pogosto se pojavlja pri kmetih in ribičih, sploh pri osebah, ki stalno delajo ob vsakem vremenu na prostem in ki se slabo hranijo. Tak kožni rak, ki napreduje na srečo zelo počasi, se pojavi najpogosteje na obrazu kot vozleček, na katerem se tvori krastica, ki se noče zaceliti in krvavi. Dandanes zdravijo to z rentgenskim in radijskim obsevanjem. Le če je bolnik skrajno malomaren in brezbrizen, se bolezen razširi in mu razje ves obraz do kosti, bolnik dolgo hira in hudo trpi. Zadnje čase se opaža vedno manj raka na ustnicah in jeziku, ki je bil nekoč močno razširjen med moškimi zaradi kajenja pipe in žvečenja tobaka. Najbolj razširjen pa je rak na dojkah, znanstveno znan kot karcinom dojke. Pogost pojav tega tvora je pripisati prav gotovo

stalno se menjajočemu hormonskemu ravnanju v ženskem organizmu počenši z menstruacijami, nosečnostjo, dojenjem, pa vse do mene. Prvi znaki tega obolenja so trdi vozli na dojkah. Ženska, ki opazi na prsih kak premikajoč se voz, čeprav še tako neznačen, naj gre takoj k zdravniku. Ta oblika raka je lahko odzdravljiva, kljub temu pa še vedno precejšnje število žensk oboli in umrje za to boleznijo, ker ne gredo k zdravniku, dokler je čas. Medtem ko je še pred dvajsetimi leti imel nesporno prvo mesto rak na glasilkah odnosno sapniku, zavzema danes prvo mesto pljučni rak ali bolje rečeno bronhialni adenokarcinom. Prvi znaki raka v sapniku so znižanje glasu in hripavost, ki mora pri odraslih osebah, ako traja več kot dva tedna, napotiti bolnika k zdravniku. V popolnoma začetnem stadiju raka na glasilkah zadostuje odstraniti eno samo glasilko, medtem ko je v poznejšem stadiju treba odstraniti sapnik v celoti.

Značilno je, da so med bolnimi za rakom na pljučih v večini moški v starosti okoli 60. leta. Tudi ta okolnost poleg drugih, kaže, da je eden najvažnejših činiteljev za nastanek raka, kajenje. Dandanes je kirurška tehnika dosegla že tak napredek, zlasti z uporabo narkoze pod pritiskom, da je odstranitev za rakom obolelega dela pljuč precej lahko izvedljiva. Začetni znaki so suh kašelj, izločanje krvavih izpljunkov pri ljudeh, ki so prej bili vedno zdravi na pljučih in srcu, ter naduha tudi ob manjšem naporu. Vsak pameten človek bo šel ob takih simptomih takoj k zdravniku.

Sedaj preidimo na tumorje prve skupine prebavnih organov, ter pričnimo z rakom na požiralniku (karcinoma oesophagi).

Precej redko se pojavlja pri starejših ljudeh, ter se da operirati brez nevarnosti. Začetni znaki so: težko požiranje, zlasti trde hrane in nato povračanje.

Sedaj preidimo na raka želodca. Do pred kratkim je bil to eden najbolj razširjenih oblik raka, sedaj pa ga je že prekosil pljučni rak. V kolikor se ne vgnezi na brazgotine kroničnega želodčnega čira, se da ozdraviti. Po navadi se pojavi z zelo nejasnimi simptomi kot postopno naraščajoče izgubljanje teka, zlasti za mesne jedi in postopno hujšanje. Pravočasna operacija takega bolnika popolnoma ozdravi.

Na tankem črevesu se rak redko pojavi, medtem ko pa je na debelem pogost, zlasti v zadnjem delu. Začetni simptomi niso

natančno določeni, včasih zaprtje s tankimi, skoraj trakastimi iztrebki, včasih lažje krvavitve iz črevesja. Tudi diaroična stolica je eden simptomov. Ob takih simptomih naj gre bolnik nemudoma k zdravniku, ker je operacija v začetku še uspešna, čeprav je treha potem urediti telesno izločanje skozi umetno odprtino, ki jo je treba zapirati z raznimi tamponi.

Primarni t. j. prvotni tumorji velikih prebavnih žlez t. j. zaušne slinavke, jeter in trebušne slinavke, so zelo redki. Najpogostejša so rakava obolenja jeter, ki se v večini pričenjajo iz žolčnega mehurja kot posledica žolčnih kamenčkov. Na žalost se jetrni rak v večini primerov ne more operirati. Zelo razširjen pa je metastatični rak jeter, kot posledica raka na želodcu ali na drugih trebušnih organih. Precej redki so tumorji, bodisi benigni ali maligni, na ledvicah in na sečnih organih, ki se v začetku pojavljajo s topimi bolečinami v ledvičnem predelu z nenormalnim pojavom krvi v seči ali s težavo pri mokrenju. Vse te tumorje je moč v začetnem stadiju operirati brez hujših posledic.

Rak na spolnih organih je pri moških zelo redek, medtem ko je zelo razširjen pri ženskih, zlasti na maternici, ki se najpogostejše pojavlja v dobi mene. Začetni znaki so lažje krvavitve ter krvavo-gnojni izcedki izven redne mesečne čišče in bolečine pri občevanju. Pravčasna operacija je popolnoma uspešna.

II. *Novotvorbe veznega tkiva.* Tudi novotvorbe veznega tkiva se delijo v benigne in maligne. Na srečo pa prevladujejo benigne oblike, katere je sicer treba večkrat odstraniti, v kolikor ovirajo razne funkcije ali pa iz estetskih razlogov. Glede na zvrst veznega tkiva jih delimo v *miksoma* (iz mehkega veznega tkiva), v *fibroma* (iz čvrstega veznega tkiva), v *lipoma* (iz maščobne zvrsti veznega tkiva), v *kondroma* (iz hrustančevinske zvrsti veznega tkiva), v *osteoma* (iz kostne zvrsti veznega tkiva) ter v *hemoangioma* (t. j. omejeno tumorsko nabreklost lasnic in žil, prepojenih s krvjo, ki tvorijo razne živo rdeče ali modro-rdeče madeže).

Maligni tumorji te skupine, ki se imenujejo sarkomi (iz grščine sarkos, t. j. meso) so na srečo zelo redki, imajo obliko naglo naraščajočih bul in se večinoma pojavljajo v rani mladosti, tudi v otroški dobi, ter se zelo naglo razvijajo. Glede na njihov tkivotvorni izvor se imenujejo liposarkomi, fibrosarkomi, kondrosarkomi, osteosarkomi in angiosarkomi.

III. *Novotvorbe mišičnega tkiva* so samo benignega značaja in so zelo redke, razen materničnih miomov, ki so pri ženskah pogost pojav. Po navadi jih nazivamo fibrome maternice, čeprav so to miomi odnosno fibromiomi, v kolikor gre za novotvorbe, ki so hormonično sestavljene iz mišičnega in čvrstega veznega tkiva. Najčeste se pojavljajo v klimakteriju in predklimakteriju s krvavitvami, v začetku podobnimi menstruaciji, se pa kasneje krvavitve povečajo, pojavlja se občutek teže in bolečine v spodnjem delu trebuha. Zdravljenje je pretežno kirurško, operacija je lahko izvedljiva, ki je vedno uspešna.

IV. *Novotvorbe živčnega tkiva.* Tu gre za tumorje, ki so glede na tkivotvorno gradnjo, pravzaprav benigni. Ker pa nastajajo v pretežni večini v lobanjski prostornini ali hrbteničnem kanalu, imajo zelo nevaren potek in povzročajo upravičen strah med ljudmi. Čeprav je njih velikost omejena, povzročajo prej ali slej, zaradi pritiska na možgane, odnosno na hrbtenični mozeg, hude okvare živčnih funkcij in končno smrt. Delimo jih na nevroblastome, gliome in nevrinome. Začetni znaki so stalen glavobol, splošna oslabeledost, povračanje na prazen želodec, oslabilen vid, naraščajoča vrtoglavica, motnje v površinski občutljivosti kože in manjše ohromitve v določenih predelih telesa. Na srečo so ti tumorji zelo redki in se dajo v večini primerov s precejšnjo lahkoto in z uspehom operirati.

V. *Novotvorbe krvotvornega tkiva.* K tej skupini spadajo zelo resna obolenja in katerih tumorski značaj je bil dokazan šele v novejšem času. Večinoma so neozdravljiva. Delijo se v mielome, limfocitome, plazmocitome (relativno benignega značaja) ter limfosarkome in retikuloцитome, ki so izrazito malignega značaja. Slična obolenja so razne vrste levkemije, ki se je zadnja leta pojavila najbolj v japonskih mestih Hirošima in Nagasaki po bombardiranju z atomsko bombo. Omenjenih tumorjev, ki so na srečo zelo redki, ni moč operirati, ker se največkrat pojavijo na raznih predelih okostja, hkrati se razležejo skoraj po vseh bezgavkah. V glavnem se zdravijo le z rentgenskim obsevanjem in s kemičnimi preparati. Začetni znaki teh tumorjev so bolečine v piščalih, prsnici, lobanjskih kosteh, pojav ploščatih izrastkov na okostju ter anemija in splošna oslabeledost.

VI. *Tumorji šeste skupine.* Ti tumorji so med najredkejšimi in so v zvezi z nepravilno oploditvijo oziroma s hudeimi mot-

njami razmnoževanja stanic zarodka. Kadar se pojavijo v prvih tednih oploditve ter ne nastane splav ali pa če zdravniško izpraskanje maternice ni popolno, tvorijo korionepitelioma maternice. Če pa plod preživi celo dobo materničnega razvoja do poroda, pride do pojave teratamov, to je od iznakaženosti raznih organov, do pravega spačka.

Po tem, zelo bežnem opisu novotvorb, je umestno še nekaj besed o sodobnem načinu njihovega zdravljenja, zlasti pa o možnosti njihovega preprečevanja ali profilakse.

Tu pa tam smo že omenili, da se nekateri tumorji, zlasti kožni rak, uspešno zdravijo z običajnim rentgenskim obsevanjem, medtem ko je pri globinskem raku ali sarkomu to jako otežkočeno, ker je

nevarno, da se poškoduje tudi zdravo tkivo ali organi. V novejšem času se je posrečilo ustvariti aparature, kot so ciklotroni, sinkrotroni, zlasti pa tako imenovana bomba iz radioaktivnega kobalta, ki zaradi izredno velikih prodornosti svojih žarkov in njih fantastično naglega prehoda skozi telo, zanesljivo uniči tumoralne celice, medtem ko nič ne poškoduje zdravega tkiva. Takih aparatov je na žalost še malo, ker so še predrage.

Z optimizmom moramo gledati na prihodnost, da bodo v svetu zmagale sile miru in stalno naraščajoče težnje miroljubnega sožitja med narodi, ter da bodo ta čudovita sredstva ne samo popolnoma do stopna vsem bolnikom, ampak bo celotna jedrna energija sploh uporabljena samo za človekoljubne namene.

KAJ JE VIRUS

(Prevod iz revije „Life“)

Kaj je virus? Še sedaj, ko se uspešno borujemo z njim, ne moremo zanesljivo trditi, kaj je virus. V mnogočem se razlikuje od bakterij in drugih mikroorganizmov, proti katerim se uspešno borujemo z antibiotiki in vakcinami. (Vaccine so cepiva, ki jih dobivajo iz oslavljenih ali zamorjenih bakterij ali iz njihovih toksinov in nam rabijo za aktivno imunizacijo organizma).

Večina virusov je premajhna, da bi se videli, razen le z najmočnejšim elektronskim mikroskopom. Razpravljali bi lahko tudi o tem, ali so sploh živa bitja. Če pride virus v živo celico, si osvoji življenjske procese celice, jih obrne v svoj prid ter jih prisili, da ustvarijo več virusov; to se konča s poškodovanjem ali pa celo s smrtjo celice.

Z leti so našli učinkovito cepivo proti nekaterim najhujšim virusom, kot n. pr. tistim, ki povzročajo koze in rumeno mrzlico. Večini virusov pa še niso prišli do živega, predvsem zato ne, ker jim še ni uspelo jih osamiti, proučiti in razmnožiti v količine, ki bi bile potrebne za pridobivanje cepiva.

Pred šestimi leti je dr. John Enders s sodelavci v Otroški kliniki v Bostonu našel metodo za umetno vzgajanje virusa povzročitelja otroške paralize. S tem se je od-

prilo področje za raziskave virusov povzročiteljev drugih bolezni.

Proučevanje virusa otroške paralize (poliomielitis) je razvil dr. Salk. Iznašel je vakcino, ki so jo preizkusili in uporabili. Izkazala se je učinkovita, čeprav so se pojavile težave pri proizvodnem cepljenju otrok. Dr. Salk je prepričan, da bo vakcina končno dosegla popolno zaščito proti vsem trem tipom virusov otroške paralize, in da bo trajala najmanj trideset mesecev, morda celo delj. Sedaj namerava izboljšati cepivo in nadaljevati opazovanje cepljenih otrok nekaj let.

Nobena vakcina ni 100-odstotno učinkovita in morda niti ne more biti. Saj vakcina deluje tako, da izzove v organizmu nastajanje protiteles, ki se borujejo proti bolezni ravno tako kot takrat, kadar bolezen napade telo. In še več. Pri isti vrsti klic so nekatere mile in relativno nenevarne, medtem ko so druge izredno hude. Če napadejo telo te skrajne močne klice, lahko oboli tudi organizem, ki je sicer zadostno zaščiten proti tisti bolezni. Razumljivo je, da je sposobnost organizma za tako reagiranje spremenljiva.

Pri poskusih, da bi izdelali cepivo, ki bi bilo učinkovito toliko, kot je sploh mogoče,

je potrebno upoštevati tri medsebojno odvisne činitelje. Ti so: »izhodiščna snov« to je virus sam, postopek, s katerim ga napravimo nenevarnega, in končno, število cepljenj in razdobja med posameznimi cepljenji.

Endersova metoda gojenja virusa na tkivu omogoča izbiro izhodiščne snovi. Izmed stotin sojev (vrst) istega virusa je treba izbrati tiste, ki se uvrščajo v tri tipe. Ker se soji med seboj zelo razločujejo po tem, kako močno lahko izzovejo tvorbo protiteles, je treba izbrati take, ki imajo to sposobnost čim boljšo in ki povzročijo hkrati le slabotno paralično zastrupitev, da ne bi povzročili resnih poškodb, če bi se v vakcini nepričakovano pokazali virulentni delci. Take posledice so izzvala nekatera cepiva iz Cutterjevih laboratorijev ob prvem poizkusnem cepljenju proti otroški paralizi l. 1954.

Salkov program za prihodnje delo na cepivu proti poliomielitisu je poleg drugega nadomestitev soja virusa iz tipa I. Soj, katerega je Salk uporabljal do sedaj, sicer odlično spodbuja izločanje protiteles, toda zelo je virulenten. Naslednja stopnja, ki sledi izbiri vrst virusov, je izdelava cepiva z lastnostmi, ki dajejo najboljše uspehe na poizkusnih živalih in končno pri otrocih.

Naravno je, da se cepiva po učinkovitosti razločujejo. Vendar so se pri prvih poizkusnih cepljenjih pokazale prevelike razlike v učinkovitosti tega cepiva. Kasneje so ugotovili, da je vakcina oslabela zaradi neke snovi (mertiolat), ki so jo dodali za ohranitev. Oslabila je moč vakcine tako neopazno, da ni tega nihče ugotovil. Uspeh vakcine proti virusom tipa II in III je bil 90-odstoten, proti virusom tipa I pa komaj 60-70-odstoten, in to je bilo usodno, ker prav ta vrsta najpogosteje povzroča otroško paralizo v najhujši obliki.

Pozneje so dodali vakcini neko drugo snov, ki preprečuje škodljivi učinek mertiolata. Dr. Salk meni, da je ravno mertiolat povzročil, da so bili uspehi poizkusnega cepljenja tako različni.

Obstaja pa še drug vzrok, da se cepivo ni izkazalo za popolnoma učinkovito. Nanaša se na imunološki princip; če bolezen ali vakcina izzove mehanizem izločanja protiteles, postane le-ta občutljivejši in reagira pozneje pri ponovnem vdoru bolezenskih klic ali pri drugem in tretjem cepljenju z močnejšim izločanjem. Zato se vrši cepljenje nekajkrat zapored. To je seveda splošno načelo, vsaka bolezen pa ima svoje posebnosti. Učinek vakcine je odvisen

tudi od razdobja med posameznimi cepljenji.

Ze pred cepljenjem so pričakovali, da bodo otroci reagirali na cepivo drugače kot živali. Živali so reagirale že v nekaj tednih, otroci pa šele po nekaj mesecih. Pri človeškem organizmu mora poteči najmanj sedem mesecev, da postane mehanizem proizvodnje protiteles popolnoma občutljiv in skrajnje reaktiven. In po sedmih mesecih je izločanje protiteles tako močno ali pa še močnejše kot po okužbi z aktivno boleznijo. Otroci, ki so bili cepljeni z dobro, neoslabiljeno vakcino dvakrat preteklo leto in ponovno letos, bi morali postati imuni teden ali dva po zadnjem cepljenju. Otroci, ki so sedaj cepljeni z dvema primarnima količinama cepiva, niso imuni, poudarja dr. Salk, in bodo imuni šele po tretjem cepljenju, ki se bo izvršilo po sedmih mesecih. Toda v tem času bodo precej zaščiteni zavoljo primarnega cepljenja.

Kako dolgo bo trajala zaščita?

Po splošni teoriji traja zaščita tako dolgo, dokler so protitelesa v krvi, in še celo potem, ko izginajo iz krvi, obstaja precejšnja zaščita.

Dr. Salk je našel velike množine protiteles po uporabi nekaterih svojih vakcin še po dveh letih in pol. Ta množina se je zniževala tako počasi, da bo trajala zaščita verjetno še nekaj let dlje.

Dr. Salk misli, da bo imunost lahko trajala vsa življenjsko dobo, čeprav protitelesa končno izginejo iz krvi. To sklepa iz naslednjega: Virus tipa II povzroči, da nastane tudi nekaj protiteles tipa I; le-ta iz telesa izginejo, toda pokažejo se toliko močnejše po cepitvi z vakcino; torej hiperreaktivnost obstaja še takrat, ko so protitelesa že izginila.

Dokazovanje ali izpodbijanje te teorije potrebuje precej časa — dokler ne bodo cepljenim otrokom protitelesa izginila iz krvi in ne bodo izpostavljeni naravni okužbi. Če so v resnici dosegli hiperreaktivno stanje, po tej teoriji ne bodo oboleli za otroško paralizo.

Ko imamo možnost gojenja virusa v čisti obliki, obstajata dva načina pridobivanja vakcine. Eden je ta, da ga skušamo vzdrževati na nenaravnem gostitelju, na živali. Virus se privadi novim okoliščinam in se pri privajanju spremeni toliko, da izgubi virulenco za svojega naravnega gostitelja, ki je v primeru otroške paralize človek. Dr. Edvard Jenner je prvi odkril to načelo, ko je opazil, da so bile kravje dekle, ki so se nalezle kravjih ošpic, imune proti ošpicam, za katerimi obolevajo ljudje.

Ko je dal ljudem injekcije iz mehurčkov krav, obolelih za ošpicami, je izvršil prvo cepljenje. Tej zamisli so se ljudje dolgo časa upirali in jo zasmehovali — vendar je postala po mnogih letih, ko sta Koch in Pasteur pojasnila osnovno načelo, prvo orodje preventivne medicine.

Naslednja metoda je »ubijanje« ali inaktiviranje klic tako, da izgubijo zmožnost okužiti, ne pa zmožnosti, da bi izzvale izločanje protiteles. Toda te metode niso nikoli povsem sprejeli, deloma zaradi drugačne tradicije, deloma pa zato, ker so s prvo dosegli boljše uspehe.

Dr. Salk je poskusil z obema metodama in se na podlagi poizkusnih podatkov odločil za inaktiviranje klic. Če bo cepivo pravilno pripravljeno in cepljeno v pravih razdobjih, misli dr. Salk, bo zmožno ustvariti tako imunost, kot jo povzroči bolezen sama ali »živa« vakcina.

Kaj je pred nami? Skoraj gotovo se zdi, da so ošpice premagana bolezen. Toda mnogo nevarnejše so, kot si mislimo. Čeprav so običajno lahka bolezen, so lahko komplikacije, ki nastopajo ob ošpicah, ze-

lo hude. Kakor nobene virusne bolezni, tudi ošpic ne moremo zdraviti z zdravili, niti nimamo preventivnega sredstva, z izjemo globulinov gama, to je frakcije krvi tistih ljudi, ki so bolezen že preboleli. Ta pa ščiti le kratko dobo.

Dr. Enders in dr. Peebles sta vzgojila virus ošpic na tkivu. Nato sta skušala povzročiti bolezen pri opicah. Izbrala sta opice rhesus. Toda nobena izmed njih ni obolela. Dr. Enders razlaga primer s tem, da ima ta vrsta opic čut za civilizacijo: v svoji domovini Indiji in jugovzhodni Aziji živijo blizu naselij. Tukaj se okužijo z ošpicami in so že oborožene s protitelesi in s tem tudi z imunostjo. Opice cynomolgus, vrsta živeča na Filipinih, pa ljubijo samoto pragozda in ostanejo neokužene. Pri poizkusih na teh opicah so se po okužbi pokazala tipična znamenja bolezni. To je bil dokaz, da so izolirali virus ošpic. Poslali so ga nekaterim laboratorijem, in tam sedaj proučujejo izdelavo vakcine. Ni še znano, kdaj bo izdelana in uporabna, približno na takšni stopnji je, kot je bila vakcina poliomielitisa 1. 1950.

ŠE NEKAJ BESED O TESTAMENTU

DR. FORTUNAT MIKULETIČ

V enem prejšnjih koledarjev smo obrazložili, na kaj je treba paziti pri oporoki, da bo veljavna. Omenili smo, da italijanski zakon pozna v bistvu samo dve obliki oporoke:

a) *lastnoročno (spisano od zapustnika z lastno roko, vstevši datum in podpis);*

b) *javno (napravljeno pred notarjem).*

Priporočali smo tudi, in to priporočilo ponavljamo, naj nihče, ki je prekoračil 50. leto, ne čaka z oporoko in naj se otrese babjevernega naziranja, da napravi oporoko pomeni kmalu umreti. Poudarjali smo nasprotno, da bo zapustniku pomagala do zdravja in dolgega življenja ravno zavest, da je za primer svoje smrti vse uredil in da v njegovi družini ne bo prepirov in pravn.

Brž ko smo si na jasnem o obliki, ki naj jo ima oporoka, nam preostaja samo še

naloga, da se pomenimo vsaj o glavnih predpisih, ki vplivajo na vsebino oporoke.

Načelno velja norma, da vsakdo lahko svobodno razpolaga s svojim premoženjem za primer smrti. To se pravi, da lahko imenuje za dediča kogar koli, tudi osebo, ki ni sorodna, ali pa — kar se marsikdaj dogaja — kako ustanovo (dobrodelno, prosvetno, nabožno itd.).

Ta svoboda razpolaganja s premoženjem pa je po zakonu omejena v interesu nekaterih družinskih članov zapustnika, katerim je pridržan in zagotovljen delež, ki ga imenujemo »nujni delež« ali »dolžni delež« (quota di riserva ali quota di legittima). Med starejšimi Primorci še včasih oujemo za ta delež tudi tujko »legittima«.

Podlaga za tako zakonsko določbo je v naravnem dejstvu, da ima zapustnik dolžnost, da tedaj, ko razpolaga s svojim pre-

moženjem, zagotovi določeno korist osebam, ki so z njim v tesnem sorodstvenem razmerju in za katere je imel tudi za življenja dolžnost skrbeti.

To načelo so postavili že stari Rimljani in po njih je prišlo v zakonodajo vseh civiliziranih narodov.

Po italijanskem civilnem zakoniku morajo dobiti nujni delež naslednji sorodniki: otroci, roditelji in zakonski drug. Noben drug sorodnik, posebno ne bratje in sestre. Če torej zapustnik (zapustnica) nima ne otrok ne roditeljev ne zakonskega druga, temveč samo brate in sestre, lahko imenuje za svojega dediča popolnoma tujo osebo, mimo bratov in sester, ki nimajo nikake moči ali sredstva, da bi tako oporoko izpodbijali, če ta oporoka drugače ustreza obliki, ki jo predpisuje zakon.

Potrebne so te-le pojasnitve: med »otroke« se štejejo v prvi vrsti zakonski otroci. Imajo pa pravico na nujni delež tudi nezakonski otroci, nadalje pozakonjeni (legitimirani) in posvojeni (adoptirani) otroci. Življenje prinaša v odnosih med prizadetimi osebami nešteto otenkov, s katerimi se tu ne moremo ukvarjati. Kaj je posvojitve (adopcija), ve vsakdo. Glede pozakonjenja naj bo omenjeno, da je najpogostejši primer ta, da je otrok rojen izven zakona in da zaradi poznejše poroke svojih roditeljev vstopi v rodbino.

Brž ko gre za kako bolj nenavadno in zamotano razmerje, je edino pravilno in priporočljivo, da se prizadeta oseba obrne za nasvet in razjasnitev na poklicnega pravnika. Vedeti je treba, da življenje včasih hudo »zagode« in prinaša zapletljaje, ki jih ne srečamo niti v romanih. V takih primerih mora tudi pravnik temeljito proučiti položaj in zakonske določbe in še gredo večkrat mnenja juristov navzkriž. Kakor omenjeno, pa ni naloga teh vrstic, da opišejo romantične zapletljaje, ampak da samo dajo glavna navodila za primere, ki imajo normalne pogoje in se normalno razvijajo.

Glede »otrok« je še omeniti, da gre pravica do nujnega deleža tudi vnukom zapustnika, če je njegov neposredni potomec (sin ali hči) prej umrl.

Enako načelo velja za »roditelje«. Če sta odmrla oče in mati zapustnika, nastopijo v pravici za nujni delež dedje (stari oče, stara mati). Omeniti je treba izrecno, da pridejo »roditelji« v poštev kot nujni dediči samo tedaj, če zapustnik nima zakonskih otrok, odnosno pozakonjenih ali posvojenih otrok, ki so glede tega enakovredni zakonskim. Iz tega sledi, da gre

roditeljem nujni delež, če so poleg njih nezakonski otroci, odnosno zakonski drug. Pripomniti je treba še, da po nezakonskem otroku ne pripada roditeljem nujni delež.

Po prejšnjem avstrijskem občem drž. zakoniku, ki je marsikje še v spominu, zakonski drug (žena p. možu ali mož po ženi) ni imel pravice do nujnega deleža. Po it. civ. zakoniku pa ima zakonski drug vedno to pravico, najsi bodo poleg njega zakonski, nezakonski otroci, roditelji, posamič ali vsi skupaj.

Jasno je, da življenje tu lahko prinaša nešteto kombinacij: zakonski otroci, zakonski in nezakonski otroci, zakonski drug in zakonski otroci, zakonski drug in roditelji, zakonski drug in nezakonski otroci, roditelji in nezakonski otroci, v vseh primerih ali en sam otrok ali pa več otrok itd. Za vsako tako kombinacijo predvideva zakon za posameznike posebne nujne deleže.

Da bi jih tu naštevati bi pomenilo prekorčenje okvira, ki se ga mora držati običajen koledar. Saj tudi pravniki sami, ko stoje pred kakim posebnim primerom, morajo vzeti zakonik v roke in računati. Opišemo samo nekaj primerov, ki jih lahko imenujemo normalne, ker so najpogostejši:

1. En sam otrok: pripada mu polovica zapustnikove imovine kot nujni delež.

2. Dva ali več otrok: dve tretjini imovine.

3. Žena (mož) sama brez otrok: pravica uživanja dveh tretjin imovine.

4. Žena (mož) in en otrok: otroku pripada popolna lastnina ene tretjine, zakonskemu drugu pa uživanje ene tretjine. Polovica te, za uživanje določene tretjine, je last otroka, glede druge polovice pa zapustnik lahko razpolaga po svoji volji.

5. Žena in več otrok: otrokom pripadajo dve tretjini; od teh dveh tretjin pripade zakonskemu drugu v uživanje toliko, kolikor odgovarja eni četrtini celotne zapuščine itd.

Primeri postajajo vedno bolj zamotani, in kakor smo že omenili, je treba v takih primerih poiskati pomoč pravnika. Zapustnik, ki se temu hoče izogniti, lahko vseeno napravi lastnoročno spisano oporoko ter imenuje dediča; da se izogne zapletljajem, enostavno lahko doda, da vsem upravičencem pripada nujni delež po zakonu. Tako ne bo on plačeval pravnika, temveč njegovi nasledniki.

Ko čebele rojijo...

VLADO ROJEC

Čebele roje v dobi največje blaginje, ko je medu na preostajanju, ko je družina na vrhuncu svojega razvoja. Po njihovem vedenju lahko sklepamo, da pomeni rojenje zanje najvišje doživetje, ki jim ga more nakloniti narava.

Na ta izredni dogodek se začno pripravljati dokaj zgodaj. Med prve priprave šteje mo graditev večjih celic, ki jih matica sproti zaleže s trotovkimi jajčeci. Troti na rojenje samo sicer nimajo nobenega vpliva, toda njihova navzočnost je nujno potrebna tedaj, ko se z rojenjem osnujejo nove družine z mladimi maticami. Njihova naloga je, da matice opraše in tako zagamčijo nadaljnji obstoj nastalih družin. Zato lahko trdimo, da je vzgoja trotoč uvod v rojilno razpoloženje.

Kmalu po tem, ko izlezejo prvi troti, se pokažejo ob robovih satov voščeni, želodnim kapicam podobni lončki — osnutki zibk za vzgojo mladih matic. Dasi nerada, zaleže stara matica tudi te, a ne vseh naenkrat, temveč v daljših in krajših presledkih. Žrke, ki se izmotajo iz jajčec, ne gubejo delavke s posebno vnemo in ljubeznijo. Pokladajo jim najboljšo hrano, ki jo premorejo, pa tudi celice stalno popravljajo, večajo in podaljšujejo. Izobličijo jih v podolgovate, na zunan robato nasnovane stolpce. Čebelarji jim pravijo matičniki.

Število matičnikov ni enako pri vseh družinah. Družine kranjske pasme jih postavijo do 30, pri nemških čebelah jih nahajamo povprečno 10, pri egiptovskih 100 do 200, pri sirskih pa tudi nad 200.

Matičniki so vedno iste barve kot sat, na katerem so pritrjeni. Čebele jih namreč ne izdelujejo iz na novo izločenega voska, marveč iz voska, ki ga nastrgajo v neposredni bližini kraja, kjer jih grade.

Kakor hitro so matičniki zaleženi, se razmere v družini temeljito spremenijo. Velika večina delavk niti ob najboljši paši ne izletava več na bero. V gostih gručah posedajo na bradi med sati in pod sati. Polen se tudi mladice. Nič več ne zidajo, nič več ne stavijo satovja. Matica skoraj popolnoma preneha zalegati; le tu in tam še odloži kako jajčece. Opevana marljivost čebel se je izmaličila v malomarnost in brezdelje. »Družina je v rojilnem razpoloženju, družina sedi na roj«, zatrjuje

čebelar in pripravlja vse potrebno, da ne bo pri ogrebanju kaj narobe.

To mrtvilo traja vse dotlej, dokler niso matičniki s kraljevimi ličinkami zaprti. Nekega lepega dopoldneva se brada na mah izprazni. Panj je videti na zunaj, kot da bi bil izumrl. Toda le za hip, že v naslednjem planejo skozi izhod prve čebele. Za njimi privro nove, v divjem zaletu se usipljejo skozi žrelo, krožijo nekaj časa po zraku, obletavajo vrhove dreves, si poiščejo primerno vejo in se strnejo okrog nje v mogočen grozd. To je prvi roj ali prvec. Z njim zapusti svoje prejšnje bivališče tudi stara matica.

Preostali del čebel v panju je po odhodu roja brez matice, vendar ne za dolgo. Teden dni pozneje dozore nekateri matičniki in že prikobaca iz tega ali onega nova gospodarica. Seveda bi rade tudi druge na plan, pa jim čebele ne dovolijo, ker dobro vedo, da bi izlezla matica vsako sproti umorila. Zato si izgrizejo v matičnikih ozke odprtine in pomagajo skoznje jezičke, da jih morejo stražerice čebele pitati.

Prosti matici ni vse to nič pogodu. Skušajo se preriniti do matičnikov, da bi obrčunala s svojimi vrstnicami, a se ji ne posreči, ker je dostop varno zastražen. Jezno stopica okrog, se kdaj pa kdaj ustavi, se prihuli k satu, zatrepje s krili in izpusti svoj bojni klic.

»Ti, ti, ti...« se razlega po hodnikih voščene stavbe, »ti, ti« odmeva od panjevih sten.

»Kvak, kvak«, se ji poredno odzivajo zaprte princezinje, kot da bi jo hotele dražiti.

Čebelarji pravijo, da matice pojejo in kvakajo, in to jim je zanesljivo znamenje, da bo panj še enkrat rojil.

Res! Že čez dva ali tri dni se odcepi od preostanka zopet polovica čebel in izpade kot drugi roj ali drupec. Z njim pa pobegne prosta matica in še kaka njena sestra.

Med ujetimi maticami nastane sedaj pravo tekmovalstvo za prestolonasledstvo. Tista, ki se prej osvobodi svoje ječe, tista, ki je močnejša in urnejša, prevzame vladarsko žezlo. Igra se ponavlja in mogoče je, da izroji družina še tretjič kot *trekovec*.

Če v družini ni več razpoloženja za nadaljnje rojenje, stražarice odstopijo, ustoličena matica gre od matičnika do matič-

nika, prode s svojim želom v notranjost celic in zabode v njih ždeče tovarišice, da poginejo od zastrupljenja. Delavke izvlečejo njihova trupla, zibke pa razgrizejo in do temeljev porušijo.

Nekateri čebelarji zanikujejo, da bi matica opravljala rabeljski posel nad svojimi sestrami v zibkah. Baje niso bili zadki matice, ki so jih po odrojenju našli mrtve na bradah panjev, nikdar tako krčevito zviti kot pri maticah ali pri čebelah, poginulih v boju zaradi zastrupljenja. Zato sklepajo, da godne matice same in nepoškodovane zapuste matičnike, da pa jih čebele, če so se odrekle nadaljnjemu rojenju, preganjajo, jih slednjič zajamejo v klobčič in zaduše. Marsikateri se posreči uiti iz klobčiča, da potem v smrtnem strahu bega po satih, dokler je čebele znova ne obkoli in ne spravijo s sveta na popisani, zanje značilni način.

Čebele zaustavijo rojenje največkrat že po prvem roju. Do drugca in trekovca v takem primeru sploh ne pride. Pri posebno rojivih čebelah, med katere spadajo tudi naše kranjce, pa se lahko zgodi ravno nasprotno: družina roji še četrtrič in petič. V *izrojencu*, kot imenujemo roječi panj, preostane nazadnje peščica čebel, največkrat brez matice. Panj se je »izrojil« in si s tem sam podpisal smrtno obsodbo.

Za prvca je značilno — to sem sicer že omnil, a se mi zdi potrebno še enkrat poudariti — navzočnost stare oprasene matice. Vsi nadaljnji roji imajo same mlade matice, ki morejo leči, dokler se ne oprase, izključno le trotovska jajčeca. Navadno jih je po več v vsakem roju, kajti med splošnim razburjenjem in beganjem tik pred rojenjem, se marsikateri jetnici posreči zbežati. Roj si kasneje, ko se razburjenje poleže, izbere izmed navzočih matic najlepšo, druge pa pomori.

Izjemoma roji prvec z neopraseno matico, če je stara matica, potem ko je matičnike že zalega, poginila, ali če so jo delavke nasilno odstavile zaradi izčrpanosti in oslabelosti. Takemu roju pravimo *prvec s pevko* ali na kratko *pevec*. Panj namreč pred rojenjem poje; to se navadno ne dogaja pri plemenjakih, ki še niso rojili.

Posebnost bi bil slednjič roj, ki bi ga dal prvec še isto leto. To se sicer primeri le redkokdaj, zato pa so taki roji, ki jih imenujemo *vnuke*, pri čebelarjih v veliki časti.

Vse mlade matice, matice v izrojencih, drugih, trekovcih itd., se morajo po končanem rojenju oprasiti. Šele potem je panj

v redu, šele potem je družini zagotovljen nadaljnji razvoj in življenjski obstoj.

Do sedaj smo govorili samo o vnanjih pojavih pri rojenju. Vsak vnanji življenjski pojav pa mora imeti svoj notranji vzrok. Nastaja vprašanje, katere so tiste globlje sile, ki snujejo v posameznih družinah in urejajo njihove odnose do obdajajočega jih sveta. Ali se vse to dogaja z neko razumsko namernostjo čebel, ali pa je rojenje samo vidna posledica določenih fizioloških izprememb v notranjosti njihovih teles? Odgovor ni lahek in žal moramo reči, da še danes nimamo povsem zadovoljive razlage, ki bi nam v celoti pojasnila problem rojenja.

Na splošno se domneva, da čebele rojijo, če odštejemo nekatere sekundarne činitele, kot so podnebje, paša, pomanjkanje prostora, omejevanje gnezda itd., največ zaradi tega, ker matica ne zalega enakomerno vse leto. Spomladi se narava tako rekoč čez noč odene z bujnim cvetjem, sorazmerno z množino cvetja pa se v panjih sunkoma vzdigne dotok nektarja in obnožine. To podneti matico, da začne zalegati kakor nora. V dobi kratkega tedna zaleže do 10 tisoč celic. Napori, ki so s tem prenapenjanjem v zvezi, ji polagoma izčrpa organizem. Prisilijo jo, da preide k zmernejšemu zaleganju ali da zaleganje sploh opusti. Zato začne v panju prevladovati pokrita zalega, medtem ko se števi lo ličink in jajčec v pospešenem tempu krči. Polegajočim se mladimcema je dana z vsakim dnem manjša možnost, da bi se znebile krmilnega soka, ki ga proizvajajo v goltnih žlezah. Ker ga ne morejo oddati ličinkam, so ga primorane porabiti zase, to pa oživi v njih nagon po rojenju.

Zanimivo je, da učinkuje obilna beljakovina, ki jo tako zaužijejo, predvsem na njihove jajčnike. Ruski znanstvenik Tjunin je raziskal več čebeljih družin tik pred rojenjem in po rojenju ter dognal, da ima 40 do 60% delavk prav tako razvite notranje spolne organe, kot jih imajo trotovke, ki nastopajo v brezmatičnih panjih. Roji imajo potemtakem vendarle nekaj zveze s spolnostjo. Primerjava rojilnega razpoloženja s pojanjem više organiziranih živali ni zgolj puhel utrinek prebujne fantazije zanesenjaških naravoslovcev. Kakor pri sesalcih, pticah, ribah itd., tako nastaja tudi v spolnih žlezah čebelje družine, če jo zajamemo kot organsko celoto, napetost, ki sili k sprostitvi. Rojenje je ventil za to sprostitve, roji so plod spolno dozo-relega organizma.

Mnoge delavke v roju se torej razločujejo od pravih trotovk samo po tem, da ne ležejo jajčec, dasi bi bile tega zmožne. Profesor Koževnikov je imenoval take delavke anatomske trotovke — anatomske zato, ker so trotovke samo po konstituciji, ne pa tudi po delovanju. Tiste druge, na katere po navadi mislimo, kadar govorimo o trotavosti, tiste, ki ležejo, pa je imenoval fiziološke trotovke. Slovensko bi jim lahko rekli prikrite in očitne trotovke. Prave razlike med njimi seveda ni. Vsaka anatomska trotovka se lahko v hipu sprevrže v fiziološko, kakor hitro se začuti brezmatična.

Tjuninovo odkritje trotavih čebel v rojih in izrojenih je sprožilo niz nadaljnjih raziskovanj. Njegova rojakinja Perepelova je kasneje ugotovila, da se kažejo anatomske trotovke v sleherni družini, kadar ni pravilna razmerja med pokrito in odkrito zalego, vzporedno z njimi pa vsa znamenja rojilnega razpoloženja. Tako bi moglo biti to razmerje med obojestrnima zalegama nekako merilo za stopnjo rojilne pripravljenosti posameznih družin.

Trotavost čebel je vsekakor važen pojav v dobi razmnoževanja družin, in vse, kar trotavost pospešuje ali zavira, učinkuje prav enako na rojenje. Najvažnejši tak činitelj je brez dvoma paša. Če paše ni, tudi rojev ni, kajti matica zalega tedaj precej zmerno, bržkone tudi dokaj enakomerno, se zaradi tega ne izčrpa, in tako ne more nastati nepravilno razmerje med odkrito in pokrito zalego. Zanimivo pa je, da roji izostanejo celo tedaj, ko bi to najmanj pričakovali, namreč ob zelo dobri, ali bolje rečeno, ob preobilni paši. Vsak čebelar vam bo vedel povedati iz lastne izkušnje, da preveč medene čebele skoraj nikdar ne roje.

Pri dobri paši čebele sproti napolnijo z medom vsako celico, kakor hitro postane prosta, kakor hitro jo zapusti godna mladica. To omejuje dotik svežih jajčec ter ustvarja nepravilen odnos med odkrito in pokrito zalego. Če je paša le predobra, pa se ta činitelj ne more uveljaviti, kajti mladice, ki ne najdejo zaposlitve pri zalegi, sproti uhajajo na pašo in se tako izmikajo njegovemu vplivu. Na splošno moramo reči, da pomanjkanje in utesnjevanje prostora rojenje pospešuje. Čebele rajši roje v majhnih kakor v velikih panjih. Zato so bili tudi panji naših kranjičarjev, ki so čebelarili največ na roje, nizki in razmeroma tesni.

Vsaka paša je kolikor toliko odvisna od vremena. Potemtakem je v tem pogledu od

vremena odvisno tudi rojenje. Vreme pa more na rojenje vplivati celo neposredno, predvsem zaviralno. Če se po dobri paši nenadoma poslabša in ni upanja na izboljšanje, čebele nastavljene matičnike podro ter dostikrat sploh opuste misel na izselitev in ustanovitev nove družine. Zaradi slabega vremena, bodisi zaradi deževja, bodisi zaradi suše, je namreč prenehalo medenje cvetlic. Hkrati je prenehal donos matične v panj. Čebele pa morajo kljub temu jesti. Hranijo se iz zaloga, ki so jih zbrale ob prejšnji dobri paši. Celice se postopoma praznijo in matica ni več v zadregi kam bi odložila svoja jajčeca. Ker si je telesno opomogla, ni nikakega zadržka za zaleganje. V panju se spet pokažejo ličinke in ob njih dobijo mladice ponovno zaposlitev. Trotavost pojenjuje, z njo pa izginja rojilno razpoloženje.

Med našim preudarjanjem smo spoznali nekatere najvažnejše činitelje, ki rojenje pospešujejo ali zavirajo. Obravnavali smo jih ločeno in v neki časovni zaporednosti. Dejansko pa nastopajo hkrati, se med sabo podpirajo in svoje učinke združujejo ali si nasprotujejo in drug drugega v učinkovanju ovirajo. Razen teh je seveda še nekaj takih, ki jih danes niti ne poznamo. Zato pa je povsem nemogoča natančna analiza, zakaj in kako ta ali ona družina roji, zakaj čebele rojenje naenkrat zaustavijo ali zakaj rojilnemu razpoloženju sploh ne zapadejo. Zato so tudi vsa sredstva za preprečevanje rojev nezanesljiva. Zlasti jih ni mogoče imeti za enako uspešna pri vseh družinah. Že v območju iste pasme so znatne razlike, na splošno pa tako in tako razločujemo rojive in nerojive pasme. Kranjice n. pr. prištevamo, kot smo že poudarili, k rojivim čebelam. Nagnjenost k rojenju je torej prirojena in ker je rojivost v neposredni zvezi s trotavostjo, se nam razodeva po tej strani tudi nagnjenost k trotavosti kot nekaka dedna obremenitev. V resnici se kaže očitna trotavost pri nekaterih družinah hitreje kot pri drugih, pri nekaterih pa zlepa ne. Trotavost je atavizem, preostanek lastnosti iz tiste dobe, ko so se naše čebele še ubadale kot samotarke od cveta do cveta, ali živele v primitivnih združbah in samostojno legle jajčeca. Danes udarja na dan le ob izrednih okoliščinah. Po tej strani je trotavost in z njo rojivost znamenje primitivnosti in prvobitnosti.

Rojenje, kot ga opazamo pri čebelah, je v ostalem živalskem svetu domala nezna. Sicer včasih govorimo o mušičjih rojih, o rojih kobilic, mravelj itd., a čeprav ima

jo ti roji v nekem pogledu nekaj skupnih potez s čebeljimi roji, se vendarle temeljito razločujejo od njih.

Prav gotovo ste že videli ob toplih poletnih večerih skupine komarjev, ki so se skupljale kakor oblački dima nad vrhovi dreves. Če vas je zanimalo, kaj tiči za tem pojavom, vam je bilo treba samo stopiti nekoliko bliže, pa ste kmalu spoznali, da so skupine spolno mešane, da sestojijo iz samcev in samic, ki so v tisočih in tisočih prileteli na veselo ženitovanjsko slavoje Marsikateri parček je v ljubavni omotici zaneslo in zvrnelo proti zemlji. Tesno objeta zaročenca sta plula mimo vas, se morda še v zraku opustila drug drugega in potem utrujena padla na tla.

Podobno je parjenje tudi pri mravljah. Isti dan in skoraj ob isti uri se vzdignejo iz gnezda kakega zaključenega krajevnega področja krilati samci in samice. V zraku se pomešajo med sabo in združijo v pare. Kopulacija se zaključi navadno na tleh. Kmalu nato samci poginejo, oprasene samice odvržejo krila, se zalezejo v zemljo in začno leči jajčeca. Mesece in mesece traja, preden si taka mravljinčja matica vzgoji prvo pomočnico, prvo delavko. In ves ta čas, ki se lahko zavleče pri nekaterih vrstah čez vso zimo daleč v pomlad, ne zaužije nikake hrane. V skrajni sili si pomaga tako, da si privoščijo kako na pol doraslo ličinko, ki se je razvila iz njenih lastnih jajčec. Največjo in najkrepkejšo med njimi kajpada skrbno neguje in krmi s sokovi svojih žlez. Drugače bi bilo njeno delo podobno nesmiselnemu početju šivilje Klare, ki je ponoči sproti sparala, kar je čez dan sešila. To so torej prave gladovne umstnice. Vso dolgo dobo do tistega trenutka, ko prva delavka zapusti podzemeljsko skrivališče in vzame nase skrb za prehrano, mora matica prebiti s snovmi, ki jih je bila narava nakopičila v njenem telescu še pred odhodom iz rojstnega gnezda. Dobro ji rabi pri tem zlasti letalno mišičje, ki postane po odpadu kril nepotrebno in je zato mogoče njegove organske sestavine uporabiti pri obnavljanju tkiva v drugih telesnih delih.

Že pri mravljah pa je značilno, da določijo, kakor zatrjuje doktor Goetsch, čas izrojitve samcev in samic delavke, ki imajo podobno kot pri čebelah nabrekle jajčnike, in da jih celo nekaj časa spreminjajo na njihovem začetnem pohodu. Z njimi splezajo na cvetne bilke, na šibje kakega bližnjega grma ali na višje kamne, ki si jih izberejo njih kraljevski bratje in sestre za izhodišče. Šele tu se dokončno

poslovijo od njih. Ko bi imele krila, bi gotovo odletele z njimi in kasneje pomagale oprasnim maticam pri težavnem ustanavljanju novih kolonij. V skrajnih primerih vzamejo samice nekaterih mravelj dejansko nekaj delavk s sabo na svatbeni polet. Delavke se jih oklepajo z nožicami ali se s čeljustmi zagrizajo vanje ter tako prisotvujejo tudi njihovi oprasitvi. Druge samice se oprasijo že v gnezdu in odidejo potem od doma z manjšim ali večjim številom delavk. Navadno nedaleč od tod si uredijo samostojno in lastno ognjišče. Kraj prihodnjega bivališča določijo skoraj vedno delavke. Tjakaj privlečejo iz starega gnezda nekaj jajčec in ličink, naposled pa pripeljejo pod izbrano streho še kraljico. Ta način ima že precej podobnosti z rojenjem čebel. Razloček je zgolj v tem, da se pri čebelah družina najprej razcepi in šele nato, že iz novega doma, matica izleti na praho, medtem ko je pri mravljah ravno narobe. Toda celo pri čebelah je mogoča izjema. Pri družicah in pri vseh nadaljnjih rojih se kaj rado zgodi, da se matica oprasijo že med rojenjem.

Rojenje je posebna oblika razmnoževanja. Iz našega dosedanjega razpravljanja ste lahko razbrali, da temelji kakor po navadi vsako razmnoževanje na plemenitem nagonu. Deloma pa se uveljavlja pri tem tudi potovalni nagon.

Potovalni nagon se kaže pri nekaterih tropičnih čebelah še danes v prav tako prvotni in neprikriti obliki kakor pri metuljih, kobilicah in drugih žuželkah. Neki čebelar iz afriške Tanganjike poroča, da potujejo družine v pokrajini Anami ob nastopu deževne dobe v februarju in marcu iz goratih, večinoma s pragozdovi poraslih krajev v 400 do 500 m niže ležečo stepo. Tamkaj ostanejo, dokler ne preneha deževje, nato se vrnejo na prvotno ozemlje. Še bolj klateške narave je indijska velečebela, seli se celo večkrat na leto. Zanimivo pa je, da more ta potovalni nagon ob določenih okoliščinah popolnoma zamreti. Danes se baje čebele v deželi Anami ne selijo več, ker so se tamkaj pašne in podobne razmere zaradi kultiviranja zemlje kolikor toliko zboljšale.

Potovalni nagon se izraža tudi pri naših čebelah, in sicer pri ako imenovanih *rojih negodnikov*. Vsakemu čebelarju so znani lakotni roji, ki nastanejo zaradi pomanjkanja hrane. V strahu pred izgladovanjem zapusti vsa družina prvotno bivališče in se odpravi na zelo tvegano pot, da si poišče boljše pašišče. Po brezuspešnem iskanju in potikanju po okolici naposled pristane v

bližini kakega tujega čebelnjaka.

Nepoučeni čebelarji so takih rojev zelo veseli. Prepričani so, da jim prinašajo srečo, toda marsikdo je zaradi te praznovernosti že žalostno nasedel. Dostikrat se namreč zgodi, da se družina ne izseli zaradi lakote, temveč zaradi kake nalezljive bolezni. Čebele sicer spočetka skušajo bolezen omejiti in zadušiti, toda ko uvidijo da bi bil vsak boj proti zlu brezuspešen, pustijo vse v nemar in odlete iz panja, s sabo nosijo bolezenske klice in te zaidejo potem po posredovanju čebelarja v zdrav čebelnjak. Prav tako pobegnejo čebele, če ne morejo biti kos voščenemu molju, katerega ličinke se zarijejo v satje in ga razjedajo.

Rojilne dobe ni mogoče natančno časovno določiti. V nekaterih krajih nastopa rojenje že aprila, v nekaterih šele v juniju, toda po pretežni večini so roji v maju.

V času rojenja ima čebelar polne roke dela. Vse drugo je tedaj potisnjeno na stran, vsa njegova skrb je posvečena izključno le čebelam. Predobro se zaveda, da je rojilna doba vrhunec kratkega čebelarškega leta in da se vsaka nemarnost v tem času lahko kasneje občutno mašuje. Zvesto nadzira svoje plemenjake, ko začnejo nastavljeni matičnike, in se prav malo meni za jezikanje svoje zakonske družice, ki mora zaradi njegove odsotnosti sama prenašati vse breme gospodarstva.

Kakor pa je bilo nekdanjemu kranjičarju rojenje zaželeno, tako se ga novodobni čebelar oteplje z vsemi štirimi in išče sredstev, da bi ga zatrl ali vsaj omejil. To je pri današnjem načinu čebelarjenja povsem umljivo, kajti roji družine slabe, zmanjšujejo njihovo zmožnost za delo in kvarno vplivajo na donos medu. Razen tega je ogrebanje rojev ne le zamudno, temveč tudi združeno z različnimi nevšečnostmi.

Če sede roj na konec nizke in tanjše veje, nimaš z njim skoraj nikakega opravila. Vejo odstrižeš z vrtnimi škarpami pa roj na odstriženem delu zanesesh, kamor te je volja. Nekoliko bolj kočljivo je če se čebele zberejo na debelejši rogovi ali se celo razlezejo ob deblu, če torej ne naredijo strnjene grozda ter jih je nemogoče spraviti v ujemalnik zgolj s strezanjem in z udarci na vejo. V takem primeru jih je treba dobesedno ogrebsti, to se pravi, pozajeti z lesenim korcem ali z emajlirano kuhinjsko zajemalko in jih v majhnih gručah postopoma zmetati v podstavljeni zaboj. Brez pikov, potnih srag in kletvic pri tem skoraj ne gre. Delo je vse kaj drugega kot prijetno. Še bolj nerodno je, če

se ti roj zvrti v vrh visoke smreke ali razleze v živo mejo bodečega gloga, prav obupno pa, če se ti obesi na žleb večnadstropne hiše. Vsa navodila, ki si jih kdajbral v čebelarskih priročnikih, pri takem roju gladko odpovedo.

Muhasti so zlasti roji z mladimi, neoprašenimi maticami. Ne samo, da si izbirajo za začasni pristanek prav nemogoča mesta, često se v bližini čebelnjaka sploh ne ustavijo. Še preden se čebelar zave pravega položaja, jih že pogoltne nedosegljiva daljava.

Čebelarji so trmasti in neradi prepuščajo roje negotovi usodi. Če je le količjak možnosti, jim skušajo priti do živega. Toda dostikrat je umestneje kloniti, kakor tvegati življenjsko nevarno podjetje. Marsikdo si je pri ogrebanju polomil roke in noge, pa tudi smrtne nesreče so se že pripetile.

Dasi gre rojenje vedno na račun medenega pridelka, dasi je ogrebanje rojev zamudno in dostikrat neprijetno opravilo, se nisem nikdar razburjal, če se mi je splasil kak plemenjak. Rojenje je pri vseh pravih čebelarjih še danes zelo v čislju.

Pred kratkim sem obiskal čebelarškega veterana, ki je svoje nekdanje obsežno čebelarstvo zaradi starosti in drugih okolnosti omejil na nekaj maloštevilnih panjev. Toliko da sva se pozdravila, me je že pograbil za roko in me vlekel k panju, v katerega je bil vsadil edini letošnji roj.

»Le pogledjte, kakšen je!« me je navdušeno opozoril. »Ali ga ni veselje pogledati? In veste, da sem ves nor nanj? Vsak dan ga ogledujem, kakor čebelarski novopečenec. Priznati moram, da me je tega vedenja sram, pa si ne morem pomagati.«

In lice mu je žarelo v takem sijaju, da so se z njega utrinjale iskre ter še v meni zanetile ogenj občudovanja. A ne morem vam povedati, kaj in koga sem bolj občudoval, ali roj v panju, ki je bil zares izredno močan in je imel prelepo izdelano satovje, ali osivelega čebelarja ob panju z njegovo svetniško brado in z otroško nasmejanim obrazom.

Če more napraviti roj toliko veselja že dosluženemu čebelarju, kako mora biti ob rojenju pri duši šele začetniku? Doživljati mora prav božanske trenutke, ko vidi, kako se roječe čebele usipljejo iz tega ali onega panja in z glasnim šumom oznanjajo veseli dogodek. Kakor bogataš se mora počutiti, kakor poveljnik, ki si osvaja novo deželo. Kaj bi ne bil zadovoljen? Saj edino preko rojev drži pot k razširjenju njegovega čebelarškega obrata, k povečanju njegovega skromnega premoženja...

KMETOV KOLEDAR

STANKO ANDOLŠEK

V naših krajih zavzema vinogradništvo v kmetijskem gospodarstvu na splošno zelo važno mesto. To predvsem zaradi ugodnega podnebja in geološkega sestava tal.

Nadaljnji panogi sta še vrtnarstvo in pa reja malih živali, zlasti kokoši. Obe ti panogi lahko v znatni meri pripomoreta k izboljšanju gospodarskega stanja naših kmetij, zlasti če jih je mogoče uvesti brez večjih začetnih stroškov in če obenem tudi njihov nadaljnje obratovanje ni predrago. Za donosno vrtnarstvo je poleg mnogih drugih pogojev potrebna predvsem cenena voda za zalivanje, kokošereja pa potrebuje ceneno krmo. Zlasti za rejo kokoši je najbolj priporočljiva tako imenovana kmečka kunjereja, pri kateri so stroški za krmo minimalni.

Delo na kmetiji se ravna po določenem redu in je odvisno v prvi vrsti od podnebja. Poleg tega pa niso tudi vsa leta enako ugodna za rast in razvoj pridelkov. Prav zaradi tega ni mogoče natančno določiti rokov za razna opravila. Vendar pa jih je precej, ki morajo biti opravljena ob določenem času in se nikakor ne dajo prenesti. Če se tisti ugodni trenutek zamudi, bi bilo delo, ako bi ga opravili pozneje, največkrat v škodo pridelku.

JANUAR

V kleti pretakamo in čistimo vino, dolivamo sode in skrbimo za pravilno temperaturo.

V vinogradu okopavamo trte, jih obrezujemo, stare trte izkopavamo in pripravljamo kole.

V sadovnjaku kopljemo jame, kjer nameravamo vsaditi drevje, obrezujemo sadne grmičevje (ribez), jablane in hruške, strgamo stara debla in jih mažemo z brozgo železne galice in apna. Breskve škropimo z raztopino modre galice. Režemo cepice, cepimo koščičasto sadje.

Na njivi pripravljamo zemljo za setev, gnojimo in orjemo odnosno kopljemo. Kjer je treba, zlasti pri rdeči kraški zemlji, potrosimo po njivi apneni prah. Pregledamo domačo zalogo semen in kupimo kar manjka.

V zaprte grede ali pa tudi v primerne zavetne lege, sejemo radič, zgodnjo solato peteršilj, korenček, špinačo, ter sadimo grah, česen in čebulček. Tulipane in hijacinte postavimo na gorko, očistimo gomolje cvetlic (georgine, gladijole) ter cepimo vrtnice.

V hlevu moramo skrbeti za redno zračenje. Izvršimo pregled kokoši zaradi griže, bolne zakoljemo. Krmi dodajemo apnenec in pesek.

Na travniku trebimo, branamo in gnojimo s kompostom, hlevskim gnojem ali z umetnimi gnojili.

FEBRUAR

V kleti operemo sproti vso prazno posodo. Sode zažveplamo. Belo vino pretočimo in mu po potrebi dodamo tanina da se izčisti.

V vinogradu nadaljujemo ob lepem vremenu obrezovanje, vezanje in okopavanje trt. Postavljamo kole.

V sadovnjaku še nadalje čistimo drevje, strgamo in razkužujemo debla. Sadimo sadna drevesca. Gnojimo pod kapom dreves. Škropimo s karbolinejem, dendrinom i. dr.

Na njivi orjemo oz. kopljemo za spomladansko setev. Podorjemo hlevski gnoj za okopavine. Odbiramo semenski krompir.

Vrt urejamo. Sejemo radič, solato, peteršilj, špinačo redkvico, peso, zeleno, karfijolo in paradižnik ter sadimo čebulček, česen, grah, fižol in zgodnji krompir.

V hlevu. Pregledamo zalogo krmil, dodajemo krmi močnih krmil. Ako imamo že koklje, podložimo izbrana valilna jajca, da bomo imeli zgodnje piščance.

Na travniku čistimo, ravnamo krtine, gnojimo. Po potrebi obsejemo travnik s kupljenim semenom. Senožeti in deteljšča prebranamo ali vsaj dobro pograbimo z železnimi grabljami ter pognojimo.

MAREC

V kleti še enkrat pretočimo vino, da odstranimo drozje. Sode redno dolivamo. Pazimo na snago v kleti.

V vinogradu sadimo nove trte. Gnojimo s hlevskim gnojem, ki mu dodamo nekaj superfosfata in kalijeve soli.

V sadovnjaku sadimo in cepimo drevje. Škopimo zadnjič breskve, če še ne poganjajo, s 4-odstotno brozgo modre galice in apna. Drugo drevje škropimo tik pred cvetenjem z raztopino svinčenega arzenata.

Na njivi pričenjamo s spomladansko setvijo. Sadimo krompir grah, peso in korenje ter sejemo jaro žito.

Na vrtu nadaljujemo s setvijo zelenjave, na grede sadimo kolerabo, solato, zeleno ohrovt, zgodnje zelje. Na posebne gredice sejemo dišavnice in presajamo trajnice. Redčimo lepotično in sadno grmovje.

V hlevu redno zračimo. Živini dajemo boljše krme. Sedaj je najprimernejši čas za vzrejo piščet. Najbolje je nasaditi dve ma kokljama hkrati in le jajca odbranih kokoši. Kokoši, ki sedaj najbolj nesejo, krmimo dobro. Kurnice temeljito očistimo.

APRIL

V kleti je sedaj zadnji čas za pretakanje vina.

V vinogradu začenja trta že brsteti. Zato mora biti vezanje in kopanje končano. Ko so listi večji, škropimo.

V sadovnjaku je ta mesec samo cepljenje. Uničujemo cvetodera in majskega hrošča. Škopimo z DDT in arzenati.

Na njivi in na vrtu okopavamo, plevemo in osipamo krompir. Zadnji čas za sajenje fižola in graha. Sejemo peso, koruzo, deteljo, radič, solato, kapusnice in dišavnice. Prvo setev graha osujemo, presajamo paradižnik, papriko in jajčevce. Zatiramo bolhače in listne uši z DDT, s tobačnim prahom ali tudi pepelom. Sadimo georgine, gladijole.

V hlevu. Polagoma začenjamo z zeleno krmo. Živino puščamo pogostejše na prostu. Temeljito razkužimo hlev, svinjak in kokošnjak z apnenim beležem. Skrbimo, da imajo piščeta primerno hrano in prostor za pašo. Namesto nastilja dajemo v kurnico sedaj rajši pesek.

Travniki zalivamo v dežju z razredčeno gnojnico, oz. potresamo umetno gnojilo.

MAJ

V kleti še tretjič pretočimo vino in zalivamo sode.

V vinogradu. Prvo žveplanje trte, po potrebi tudi prvič škropimo proti peronospori. Škopimo vse zelene dele trte, zlasti spodnjo stran listov. Škopivo moramo pri-

praviti jako skrbno. Proti grozdnemu molju škropimo grozde z azolom. Privežemo mladice.

V sadovnjaku začnemo z vršičkanjem mladih poganjkov. Škopimo s svinčenim arzenatom hruške, jablane in češnje.

Na njivi in na vrtu okopavamo, plevemo, osipamo in zalivamo. Dobro je po okopavanju pognojiti z nitratom. Krompir in paradižnike škropimo proti peronospori z bakreno-apneno brozgo. Presajamo kapusnice, jajčevce, paradižnike, kumare, buče in sejemo radič in solato. Pazimo na pojav koloradskega hrošča.

V kurnici je sedaj skrajni čas za vzrejo piščet. Zatiramo kurje zajedavce.

Na travniku se začne ta mesec košnja. Kosimo tedaj, ko trava cvete, ker ima tako seno večjo krmilno vrednost.

JUNI

V kleti zažgimo večkrat nekoliko žvepla. Zadnji čas za pretakanje vina.

V vinogradu žveplamo in škropimo. Povežemo mladje. Poletno cepljenje trte in vrtnic ter zatiranje trtjona.

V sadovnjaku zatiramo listne uši, kaparja in mravlje. Nastavljamo gosenicam jabolnovega zavijača pasove — pasti (slama, lesna volna, pas iz nagubanega papirja). Obiramo prvo sadje.

Na njivi in na vrtu okopavamo in osipamo krompir še preden začne cvesti. Če se na njem pokaže peronospora, ga moramo škropiti. Zgodnji krompir že kopljemo. Žanjemo ječmen, nato njivo preorjemo in sejemo činkvantin, repo ali ajdo. Na vrtu okopavamo in zalivamo. Zatiramo listne uši in kaparja. Presajamo semenice.

V kurnici. Komur se do sedaj niso izvalili piščanci, temu jarčke jeseni ne bodo nesle jajc. Zatiramo kokoške zajedavce.

JULIJ

V kleti pretakamo vino v steklenice. Klet zračimo v hladu.

V vinogradu nadaljujemo s škropljenjem in žveplanjem. Trte in tudi vrtnice cepimo na oko.

Na njivi žanjemo žito, kopljemo krompir, strnišče podorjemo takoj in sejemo činkvantin, ajdo, repo, sadimo zelje in ohrovt. Zelju gnojimo z gnojnico. Na vrtu obilno zalivamo. Obnavljamo grede in sadimo endivijo, kolerabo in karfijole, sejemo solato. Spravljamo semenski peteršilj, česen in čebulo.

V sadovnjaku zatiramo razne zajedavce. V kurnici odberemo piščance za rejo, odstranimo kokoši, ki so se začele goliti.

Ta mesec se košnja konča. Zatiramo predenico na deteljšču. Proti koncu meseca kosimo otavo.

AVGUST

V kleti skrbimo, da je hlad. Zato mora biti klet podnevi zaprta.

V vinogradu smo končali s škropljenjem. Okopavamo, plevemo in redčimo trtno listje.

V sadovnjaku obiramo zrelo sadje, pobiramo črvido, ki je odpadlo. Cepimo na speče oko.

Na njivi sejemo po strnišču ajdo, repo, deteljo. Koplujemo krompir, ki ga spravljamo v shrambe suhega. Okopavamo činkvanti.

Na vrtu sejemo redkvico, repo, solato, motovilec, špinačo. Pospravljamo česen in čebulo, sadimo zelje, ohrovt in cvetačo.

Kokošim moramo poskrbeti, da imajo dosti paše in sence.

Na travniku kosimo otavo.

SEPTEMBER

V kleti pripravimo za trgateg, očistimo posodo, jo razkužimo in posnažimo klet. S sladkornim merilcem ugotovimo odstotek alkohola.

V vinogradu določimo trte, od katerih bomo odrezali cepiče in take, ki jih je treba precepiti. Začnemo trgati.

V sadovnjaku obiramo zrelo sadje in pobiramo odpadlo. Konec meseca že lahko obrezujemo sadno drevje.

Na njivi pripravljamo zemljo za jesensko setev.

Na vrtu ponovno sejemo zimsko solato, vežemo endivijo, presajamo trajnice, sadimo marjetice in mačehe.

V hlevu ponovno počistimo in razkužimo. Prašiče začenjamo pitati. Tudi kokoši je treba krmiti z močnimi krmili.

Na travniku se lahko že pase živina. Branamo in gnojimo.

OKTOBER

V kleti skrbimo, da zrak ne more do kipečega vina. Beli most odtočimo v sode,

črnega pa pustimo na tropinah, da dokipl.

V vinogradu trgajo v višjih legah. Po trgatvi trte okoplujemo, stare vinograde pognojimo.

V sadovnjaku že lahko proti koncu meseca sadimo sadna drevesca. Debla ovijemo z lepljivimi pasovi, obrežemo veje.

Na njivi spravljamo ajdo, peso, korenje. Sejemo pšenico. Prazne njive pognojimo in jih globoko preorjemo ter pustimo čez zimo v grudah.

Na vrtu spravljamo zeleno in druge sadeže, sejemo endivijo in špinačo.

V kurnici pričenjajo jarčke že nesti. Sedaj je čas za temeljito odbiro. Vse slabe kokoši in jarčke izločimo.

NOVEMBER

V kleti dodamo vinu, ki se dolgo noče izčistiti, močno drožje, brž ko neha vreti, da se laže čisti. Sode je treba napolniti do vrha, da vino ne dobi cvet. Proti koncu meseca pa vino odtočimo.

V vinogradu okopavamo trte in jim gnojimo, jih obrezujemo, zamenjamo kole ter popravljamo zidove, ograje in jarke. Začenjamo pašnati.

V sadovnjaku nadaljujemo zavarovanje proti škodljivcem. Čistimo staro drevje in sadimo mlado.

Na njivi in vrtu pospravimo še zadnje pridelke, nadaljujemo z globokim kopanjem oz. oranjem.

V hlevu skrbimo za pravilno temperaturo. Živino dobro krmimo, prašiče za zakol pa pitamo. Napravimo načrt za novo kokošje leto. Skrbimo za snago, za umetno osvetlitev kurnice in za obilno krmljenje. Pripravimo steljo.

DECEMBER

V kleti pretakamo vino. V korist vinu je, če ni v vinski kleti takih pridelkov, ki se kisajo ali pa ki gnijejo. Paziti moramo, da so sodi vedno polni in dobro zamašeni.

V sadovnjaku zatiramo škodljivce s škropljenjem, mazanjem in strganjem debel.

V hlevu skrbimo za primerno temperaturo in za snago. Prašič se bo zdebelil le, če bo imel popoln mir. V kurnici pregledamo vse naprave in jih popravimo. Pitamo kope in piščance za prodajo.

TABORNIŠTVO

je vzgojna organizacija

DRAGO PAHOR

Ali naj vam kaj povem o taborištvu? Ne zdi se vam potrebno, saj vsako poletje vidite, zlasti tam pri Sesljanu in Devinu, pa tudi nad Opčinami vse polno šotorov, kjer taborijo ljudje vseh starosti in vseh narodnosti. V modo je pač prišlo potovanje in letovanje in vsak si pomaga kot ve in zna. Potujejo z avtomobili, z motorji in s kolesi; kdor pa še tega nima, si privošči potovanje z »navtostopoma«. Najcenejše prenočevanje pa je vsekakor pod šotorom. Kdor si ne more privoščiti drugega hotela, gre pod šotor.

Toda prav to vaše mnenje me sili, da vas zaprosim, da se vendarle potrudite, da prečitate do kraja, ko vam bom govoril o taborištvu. Očitno smatrate za tabornika vsakogar, ki si razpne šotor za daljše ali krajše letovanje. Oprostite, toda vi ste v zmoti! Bivanje pod šotorom še ni taborništvo. Smeli bi govoriti kvečjemu o šotornikih in šotorjenju, ki pa tudi nima edinega razloga v tem, da potovanja in letovanja poceni in jih tako omogoči tudi manj premožnim ljudem.

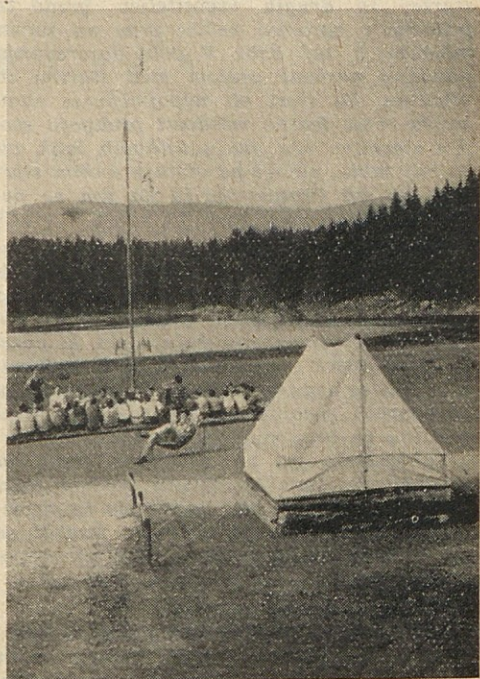
Taborništvo, ki zajema po vsem svetu številne skavtske in gozdovniške organizacije, je vzgojna mladinska organizacija, ki se šotorov, potovanj, taborjenj, sploh življenja v naravi poslužuje kot sredstva za doseg svojih vzgojnih ciljev.

Že v XVIII. stoletju se je znani filozof in pedagog Jean Jacques Rousseau v svojem pedagoškem romanu »Emil« postavljal proti formalistični, izumetničeni vzgoji, ter zagovarjal povsem prirodno vzgojo v naravnem okolju. Za njim je bilo še mnogo vzgojeslovcev, ki so razvijali to misel, propagirali »povratek k naravi« in Rousseaujev sodobnik, hamburški pedagog Johann Bernhard Basedow je spodbujen po čitanju »Emila« celo organiziral taborjenje, da bi se na njem mladina utrdila.

Zamisel taborniškega pokreta kot vzgojnega sredstva pa se je uresničila šele v začetku našega stoletja in se je v najkrajšem času razširila po vsem svetu.

Taborništvo priteguje prdkvsem mladino v dobi dozorevanja, t. j. nekako od dvanajstega leta pa tja do dvajsetega. Seveda ni članstvo omejeno na to razdobje, vendar se vsebina in metoda taborništva čudovito sklada prav z duševnostjo

mladostnika. Znano je, da označujejo pedagogi zgodnjo dobo pubertete od 12. do 14., 15. leta za »robinzonsko dobo«. Takrat je fant nagnjen k romantičnemu doživljanju avantur, »potepa« se rad, prekuša svoje duševne in telesne sile, skratka, bil bi rad kot Robinzon samostojen, da pokaže »da ni od nikogar odvisen«. Takrat nastopi tudi nagnjenje k združevanju v »klape«, ki si postavljajo bolj ali manj jasne cilje. Sledi doba, ko se mladostnik pričenja intenzivneje zanimati za iznajdbe in odkritja, ko se loti raznih poizkusov, da se dokoplje z lastnimi izkustvi do spoznanj. Nastopa čas, ko se razvija v mladostniku kritičnost in mu niso več starši in drugi vzgojitelji brezpogojna avtoriteta. Mladostnik ne sprejema več slepo tujih mnenj, temveč si hoče o vsaki zadevi ustvariti svoje lastno.

Med učno uro v taborišču

Kosilo bo: Taborniki že nesejo kotel (Belopeška jezera)

Ce poslušamo pritožbe in jadikovanja staršev in drugih vzgojiteljev, gre dè te pritožbe v ogromni večini prav na račun mladine v tej dobi. V dobi dozorevanja navadno nastane prelom med starimi in mladimi, ko stari ob nepojmljivem zaničanju svoje lastne mladosti pridigajo svojim sinovom, »da oni v njihovih letih niso bili takii; sinovi pa očitajo svojim staršem, da jih tranizirajo in da jim ne pušče svobode.

Nespametno je zatirati nagnjenja in duševne pojave, ki so značilni, karakteristični za pubertetno dobo. Prav takrat, ko zaskrbljeni »vzgojitelji« proglasajo te pojave za negativne, povzročajo zlo, ki dosega svoj višek v mladinski kriminaliteti. Mladina se izmika vodstvu in usmerjanju odgovornih vzgojiteljev, ki jo hočejo brezpogojno in brez priziva disciplinirati.

Taborništvu pa je osnovano prav na upoštevanju karakterističnih pojavov mladostnikove duševnosti. Nagnjenja in stremjenja mladine se ne zatirajo, temveč se jih le usmerja tako, da se izživljajo v pozitivno smer.

Naštejmo nekaj primerov:

Zatiraj nagnjenje mladostnika po združevanju, pa bo mladostnik mimo tebe in proti tebi našel svojo družbo, svojo »klap«, ki bo prav zato, ker ji odrekaš pravico obstoja, že nekaj »protipostavnega« in

že na poti zla. Spomnimo se samo slovitih ameriških mladinskih »gangov«, ki resno skrbijo ameriške policijske in sodne oblasti ter ameriške vzgojitelje.

Taborništvu je osnovano prav na nagnjenju mladine po združevanju: taborniški vodi, taborniške družine so tudi »klape«, le da so si postavile za svoje cilje take podvige, ki niso v nasprotju z etiko: nasprotno, razvoj etičnih vrednot v mladem človeku celo podpirajo.

Iz prvega sledi že drugi primer: povsem napačno je mladino voditi in ji ukazovati, da sme samo pasivno slušati, ubogati in starejše posnemati. Taborništvu sloni na zaupanju v mladino. V taborništvu ni mladina samo objekt vzgoje; ne sprejema samo vzgojnih napotkov in vplivov od starejših, nego postane tudi sama aktiven tvorec svoje lastne vzgoje. Življenje v prosti naravi nudi neprestano premnogo prilik za tako samovzgojo, ki je toliko bolj učinkovita, ker ne sloni samo na besedi, na »zlatih« naukih, temveč na izkustvih; ki so včasih celo trda in prav zato še posebno temeljita. Preizkus na »lastni koži« je najboljšje jamstvo za trdnost dognanj, za globoko vsidranost pridobljenih etičnih načel.

Taborništvu je najboljša šola družbene vzgoje. Na taborjenju pride do izraza vrednost medsebojne povezanosti, nujnost

medsebojne odvisnosti ter spoznanje, da je vsak posameznik mogoč v družbi le, če sprejme vse dolžnosti in le ob izvrševanju teh, sme pričakovati, da mu bodo priznane tudi vse pravice. Niti ni potrebno, da poseže v dogajanje starejši tabornik; mladina sama bo obsodila na taborjenju vsakega egoista, ki izkorišča z zanemarjanjem svojih dolžnosti svoje tovariše in se razgali pred svojimi vrstniki kot škodljivec skupnosti, kot parazit.

Tabornišтво vodi mladino k samostojnosti, ker si mora tabornik postaviti sam svoj šotor in si ga urediti, da bo udobnejše živeti; od njega in njegovih tovarišev je odvisno kdaj in kaj bodo jedli, kako se bodo razvedrili, skratka ves čas taborjenja so taborniki prepuščeni sami sebi, da si urejujejo svoje življenje. Ta samostojnost razvija v mladini tudi samozavest in ponos, ter globoko zaupanje v lastne sile. To kar je bilo še včeraj šibkemu fantiču »nemogoče«, bo jutri taborniku igrača. V prosti naravi zlasti hitro skopni iz otrok plašnost: zadostuje, da preživi fant nekaj ur na nočni straži, pa se že strahuje svoje včerajšnje bojazljivosti.

Da je preprosto življenje v svobodni na-

ravi, svežem zraku in ob zadostni hrani tudi za telesni razvoj mladih ljudi zelo koristno, ne bi bilo treba niti posebej poudarjati. Tako življenje prav gotovo krepi telo in ga utrjuje, da ni preobčutljivo za vsako sapico, da je odporno proti vremenskim neprilikam in sposobno prenašati napore. Tabornišтво, ki navaja tabornika v praktično delo, ga s tem uči tudi najrazličnejših koristnih spretnosti. Tabornik si pripravlja hrano sam, torej se mora naučiti kuhati; postavlja si šotor, pripravlja si ležišče in ga vsak dan postilja; ob izvrševanju svojih dolžnosti v taboru se nauči uporabljati najrazličnejše orodje; privadi se nuditi svojemu bližnjemu pomoč ob nezgodah. V tesnem stiku z naravo spoznava rastlinstvo, živalstvo in rudništvo; seznanja se praktično z meteorologijo ter se priuči orientacije na nepoznanem terenu.

Koristi tabornišťva so torej vsestranske: mladega človeka, ki je ravno v formiranju svojega značaja vzgaja in mu daje trdne etične osnove, utrjuje mu razvijajoče se telo in končno mu posreduje mnogo znanja in spretnosti, ki mu utegnejo v življenju samo koristiti.

F I L A T E L I J A

Jugoslovanski kulturni možje upodobljeni na znamkah

MARKO VALTRIČ

V širokem razmahu, ki ga je dobila filatelija v zadnjem desetletju, moramo omeniti željo vsake poštne uprave, da izda čim lepše in čim bolj izdelane znamke. Te so namreč precejšen vir dohodka ne samo v domači valuti, marveč tudi v devizah. Po vojni se je znatno razširilo tako imenovano tematsko zbiranje. Izkazalo se je namreč, da je zbiranje znamk po raznih državah pretežno in da je treba imeti precejšen kapital, če se hoče dopolniti zbirka. Zato so se filatelisti obrnili na druge načine zbiranja; začeli so zbirati znamke vseh dežel sveta, ki so prikazovale isto temo: cvetlice, živali, športne motive, spomenike, portrete umetnikov, državnikov, itd. Tako se je razvilo tematsko zbiranje, ki ima danes že milijone navdušenih zbiralcev.

V mnogih državah posvečajo posebno pažnjo izdajanju znamk s portreti svojih slavnih mož: to zasledimo zlasti pri Francozih, Sovjetih, Nemcih, Italijanih in Američanih. Tudi v Jugoslaviji je bilo na tem področju storjenega nekaj. Pred vojno ni jugoslovanska poštna uprava upodobila na znamkah niti enega pesnika ali pisatelja, pač pa fizika Nikolo Teslo (2 znamki 1936) in nekatere zgodovinske osebnosti, kot so car Lazar (1 znamka 1939), Miloš Obilić (1 znamka 1939), hrvatski kralj Tomislav (3 znamke 1929, 1931 in 1940) in Matija Gubec (1 znamka 1940). Večina jugoslovanskih predvojnih znamk je bila posvečena portretom tedanjih vladarjev in tedanjim kongresom in raznim prireditvam. Več je v tem pogledu napravila jugoslovanska begunska vlada v Lon-

donu, ki je leta 1944 izdala med drugimi serijo šestih znamk, na katerih so prikazani slovenski pesnik Valentin Vodnik, črnogorski pesnik Petar Petrović Njegoš, ilirist Ljudevit Gaj, srbski jezikoslovec Vuk Stefanović Karadžić, hrvatski kulturnik škof Josip Juraj Strossmayer in voditelj prvega srbskega upora Karadjordje.

Tudi poštne uprave držav, ki so nastale med vojno na jugoslovanskem ozemlju, so se izkazale. Nezavisna država Hrvatska je izdala leta 1943 tri znamke, na katerih so liki hrvatskih političnih veljakov in tudi pisateljev Krsta Frankopana in Petra Zrinjskega. Istega leta sta izšli še dve znamki s portretom astronoma Rudera Boškovića. Najbolj obširno serijo znamk pa je izdala leta 1943 Crna gora, ki je na eni znamki upodobila pesnika Petra Petro-

danec z dokumenti dokazano, da je Lovrenč Košir resnično idejni tvorec poštne znamke, medtem ko cel svet zmotno misli, da je to napravil Anglež Sir Rowland Hill.

Leta 1949 smo Slovenci proslavljali stoletnico smrti našega največjega pesnika Franceta Prešerna. Ob tej priliki so izdali tri lepe znamke z njegovim portretom, ki ga je napravil slikar Božidar Jakac. Leta 1951 smo Slovenci dobili drugega našega predstavnika na znamki: Primoža Trubarja. Tri znamke so namreč tedaj sestavljale tako imenovano serijo »Velikih obletnic«. Na drugi znamki je bil upodobljen dalmatinski pesnik Marko Marulić, avtor »Judite«, na tretji pa srbski car Dušan, avtor znanega »Dušanovega zakonika«. Istega leta je bil zopet upodobljen na eni znamki Njegoš, in tako dosegel rekord v znamkah, njemu posvečenih.

Leta 1933 smo dobili eno lepo izdelano znamko s portretom nadarjenega in prežgodaj umrlega srbskega pesnika Branka Radičevića, jeseni 1954 pa je jugoslovanska poštna uprava izdala krasno serijo petih znamk, na katerih so bili upodobljeni različni jugoslovanski kulturni možje; hrvatski glasbenik Vatroslav Lisinski, hrvatski pesnik Andrija Kačić-Miošić, slovenski matematik Jurij Vega, srbski pesnik Jovan Jovanović-Zmaj in srbski pesnik Filip.

Iz tega pregleda vidimo, da je že precej mož jugoslovanske kulturne zgodovine bilo upodobljenih na znamkah. Seveda je to malo v primeri z drugimi državami, ki so izdale mnogo več znamk in glede na dejstvo, da je cela vrsta pesnikov, pisateljev in znanstvenikov, ki bi bila lahko upodobljena na znamkah. Zaradi tega smemo upati, da se bo takšna zbirka v prihodnosti še razširila.

VOJNA PROPAGANDA in znamke

Med vsako vojno skušajo propagandni uradi vojskujočih se držav dvigniti moralno lastnega naroda, čimbolj zadeti pa moralo in notranjo stabilnost nasprotnika. Pri tem svojem poslu se poslužujejo najbolj neverjetnih pripomočkov, ki bi se morali v normalnem času vsakemu poštnemu človeku gnusiti. Ponarejanje denarja, da se okrne kupna moč valute, ponarejanje živiliških izkaznic, da se zmanjšajo živilske zaloge nasprotnika, vse mogoča radijski propaganda, trosenje letakov iz zrakoplovov so danes precej močno orožje, ki

vića Njegoša, v devetih drugih znamkah pa motive iz njegove pesnitve »Gorski vijenec«.

Po vojni pa se je izdajanje znamk s portreti slavnih mož pomnožilo. Leta 1946 sta bili izdani dve znamki v spomin srbskega pisatelja in političnega delavca Svetozarja Markovića. Naslednjega leta so bile izdane tri znamke na čast Petra Njegoša. Ena prikazuje njegov portret, dve naslovno stran prve izdaje »Gorskega vijenca«. Istega leta so izšle tri znamke v počastitev že imenovanega Vuka Stefanovića Karadžića, od katerih prikazuje ena njegov portret. Leta 1948 so proslavili 80-letnico ustanovitve Jugoslovanske akademije. Na treh znamkah, ki so izšle ob tej priliki, so bili upodobljeni trije njeni predstavniki: Djuro Daničić, Franjo Rački in Josip Juraj Strossmayer. Istega leta so s petimi znamkami proslavili Slovenca Lovrenca Koširja, ki je leta 1836 prvi predložil avstrijski vladi načrt za izdajo znamk. Ta ga pa ni upoštevala in je tako leta 1840 izšla v Angliji prva znamka. Kljub temu pa je

se uporabljala poleg klasičnega orožja na frontah.

Med zadnjo vojno so tudi znamke opravljale tako vojno-propagandno službo. Najprej je treba poudariti, da je vsaka vojskujoča se država skušala dvigniti moralo lastnih državljanov, ker je izdala številne znamke z vojnimi motivi, z različnimi spodbudnimi parolami, itd. Na drugi strani pa so nekatere države ponarejale znamke nasprotnika na razne načine, z večjim ali manjšim uspehom.

Leta 1939 so Angleži izvajali zanimive vrste propagando. V lastnih tiskarnah so tiskali na tisoče nemških znamk s portretom Hindenburga, frankirali z njimi antinacistični material, ga pošiljali na Nizozemsko, od tam pa so ga delavci nosili vsak dan v Nemčijo, kjer so ga oddajali v poštne nabiralnike. Tako je antinacistična propaganda prihajala nekako »legalno«
čez nemško mejo. Po nemški zasedbi Nizozemske je seveda ta možnost odpadla. Nemci pa tudi niso mirovali. Tiskali so angleške znamke, na katerih sta bila naslikana srp in kladivo namesto običajnega »d.«
za označbo vrednosti, namesto krone pa je stala židovska zvezda. Te znamke so se pojavile v švicarskih filatelističnih trgovinah in so služile tudi za frankiranje v Angliji sami.

Na ta trik pa so Angleži odgovorili na bolj premeten način. Leta 1941 so v Nemčiji izdali frankovne znamke s Hitlerjevim portretom. Angleži so tiskali znamke v vsem podobne tem, le namesto Hitlerjeve glave je stala glava nacističnih prvakov Himmlerja in Francka. Hitler naj bi bil mislil, da sta bila ta dva ljubosumna na njegovo oblast in da sta sama dala tiskati znamke. Himmler sam je odkril prevaro, ki je bila zavzela že precejšen obseg, ker

so znamke krožile po vsej Nemčiji. Da bi se maščeval, je dal ponarediti v tiskarni, ki je že ponarejevala angleško valuto, tudi angleške znamke, ki so jih potem nemški agenti razpečavali pod ceno v Angliji. Na ta način so se dohodki angleške pošte znižali.

Enako pa so napravili Angleži, ki so vtihotapili na Norveško velike količine ponarejenih znamk, katerih so se pozneje posluževali nemški vojaki.

Največji sleparski načrt pa so zasnovali ameriški propagandisti. Ko so zasedli Rim so tiskali običajno nemške znamke, le da se je namesto napisa »Deutsches Reich«, blestel napis »Futsches Reich«. Natisnili so tudi običajne zelene kuverte z napisom »Vienes Giro — Cassenverein«, ki že dolgo časa ni obstajal več, pri tem pa so zagrešili hudo napako, kajti »Kassenverein«
se piše s »K«
in ne s »C«. V vsakem pismu so bile ponarejene znamke in tudi poštni pečati so bili ponarejeni. Naslovniko so izbirali med telefonskimi naročniki, katerih naslove so našli v telefonskih imenikih. Pisma so nato strpali v ponarejene vreče nemške pošte ter prav tako ponaredili plombe. Te vreče so nato odvrgli v bližino porušenih nemških uradov, v upanju, da jih bodo nato odposlali. Nekajkrat se je to posrečilo, nato pa je nemška policija ta trik odkrila. Tudi z italijanskimi znamkami so tako ravnali. Znane znamke s Hitlerjevim in Mussolinijevim portretom so ponaredili v toliko, da so satirično spremenili obraze dveh diktatorjev, namesto napisa »Due popoli una guerra«
pa so dali napis »Due popoli un Fuehrer«.

Razumljivo je, da so tovrstne znamke danes zelo redke. Vendar se najdejo navdušeni zbiralci, ki imajo precej popolne tovrstne zbirke.

Bogati hrček

VID PEČJAK

Na nekem velikem in bogatem žitnem polju si je zgradil hrček svoj domek. Globoko pod zemljo je skopal hodnike, razsežne kašče in prostrane dvorane, da bi bilo v njih prostora za vse hrčke na polju. Vendar je živel povsem sam in ni sprejemal obiskov.

Bil pa je to silno marljiv hrček, ki ni poznal počitka in zabave. Ni maral za sosede, ni hodil v svate in ni zmerjal mladiče, ki so se učili nabirati žito. Sam samcat je hodil po polju in nabiral zrnca od zore do mraka, često pa tudi od mraka do zore. Ko je bil njegov domek poln žita, si je skopal nove kašče in vanje vsipal zlata zrnca.

Sosedje so se mu smejali, a skrivaj so bili polni zavisti, kajti nihče ni bil tako bogat. Zato so imeli zlobne besede na ustih, kadarkoli so ga videli.

»Hrček, domek ti gori!«

»Hrček, žito ti je zgnilo!«

»Hrček, miši ti bodo požrle pšenico!« so kričali in se mu posmehovali.

Toda hrček se ni menil zanje. Prav dobro je vedel, da sosede razjeda zavist in da je njegovo žito varno spravljeno v kaščah. Vsak večer ga je gledal in otipaval, kar ga je navdajalo z neskončnim zadovoljstvom.

»Bogat sem kot malokdo!« je mrmral in se hihital. »Vendar je to zame premalo! Kako bi postal še bogatejši?«

Delal je s podvojenimi močmi in skorajda ni več spal. V njegovih kaščah je bilo čuda žita, vendar ni miroval.

»Kako bi postal še bogatejši?« je premišljeval vsak večer, ko je ogledoval neizmerne zaloge. Pa se je domislil: »Če bom manj jedel, bo v kaščah več žita! Vsak dan bom pojedel zrnca manj. V trebuhu se to ne bo poznalo, medtem ko bodo kašče bogatejše. Kar pojem, tako ali tako uničim, kajti trebuh ne vrača zrnca, ki bi v kaščah ostala cela in nedotaknjena. Kako da se nisem tega že poprej domislil!«

Tako je tudi storil. Ko se je zvečer vrnil s polja, je zamrmral: »Kakšna škoda je jesti! Prav nič nisem lačen, čeprav sem pojedel zrnca manj!«

Naslednjega dne je pojedel dve zrnca manj, nato tri, štiri... Čez teden dni je postal suh in koščen, vendar je zadovoljno mrmral: »Kakšna škoda je jesti! Lakota ni tako huda, da bi je ne mogel prestati, v kaščah pa je žita, da je kaj!«

Tako je vsak dan zmanjševal svoje obroke hrane, dokler mu ni preostalo eno samo zrnca, poslednje, ki ga je zaužil. Bil je tako suh, da ni mogel zob zakriti, vendar je zadovoljno godel: »Kakšna škoda je jesti! Zdaj sem bogat kot nihče! Odslej ne bom več jedel, na lakoto pa bom ob pogledu na žitna zrnca pozabil.«

Še nekaj dni je hodil na polje, potem pa ga sosedje niso več videli. Nekaj časa so mislili, da je bolan, potem pa so šli k njemu.

Našli so ga mrtvega na kupu žitnega zrnja. Umrl je od lakote. Bil je tako suh, da so se videle kosti skozi kožo. Sosedje so se polastili njegovega žita.

Učeni Belček

VID PEČJAK

Živel je konj, po imenu Belček. Hotel je biti učen. Sklenil je, da bo bral knjige, kakor je videl gospodarjevo hčerko.

Najprej je moral priti do knjig. A to ni bilo težko za Belčka, ki si je znal pomagati še iz hujših težav. Stegnil je vrat in vzel knjigo hlapcu, ki jo je imel namesto vzglavja. Bila je to velika, debela in zelo učena knjiga. Toda zaman se je Belček trudil s skrivnostnimi znamenji. Čim dalj je buljil vanjo, tem manj je razumel. Vprašal je za svet osla, potem kozla, potem prašiča in nazadnje petelina, vendar so vsi odkimali. Belčka je obšla velika žalost. Imel je knjigo, imel je učenost, toda ni je razumel.

Naposled mu je osel svetoval naočnike, češ da brez njih ni razumevanja in ni učenosti. Belček je zares snel naočnike teti Meti, ravno v trenutku, ko je zaspala nad pletenjem. Nataknil si jih je na smrček in se zmagoslavno ozrl po tovariših. Ti pa so planili v smeh. Vendar se Belček ni zmenil zanje. Spet se je zatopil v knjigo in buljil, buljil. Ko so ga vprašali, če kaj razume, je zardel in v zadregi odkimal. Živali so se mu spet do solz nasmejale. Toda Belček ne bi bil Belček, če ne bi tudi tega prenesel. Spoznal je, da je pot do učenosti dolga in težavna.

Ko sta nekoč z oslom vlekla voz, je ta pokazal nad vrata krčme in ga zbodel: »Belček, kaj piše tam?«

Belček pa se je brž znašel. Modro je odgovoril: »Piše, da so osli najbolj neumne živali na svetu.«

In osel je umolknil.

Drugič je obračunal s kozlom.

»Belček, kaj piše na tej tablici?« je vprašal bradač in pokazal na kažipot.

»Da smrdiš!« mu je odvrnil Belček.

Kozla je bilo sram, zato se je odslej skrival v najtemnejšem kotu hleva.

Tudi prašič ga je ondan pobaral: »Belček, kaj piše v časopisu?«

»Da te bodo jutri zaklali!« je odgovoril Belček in mu vrnil milo za drago.

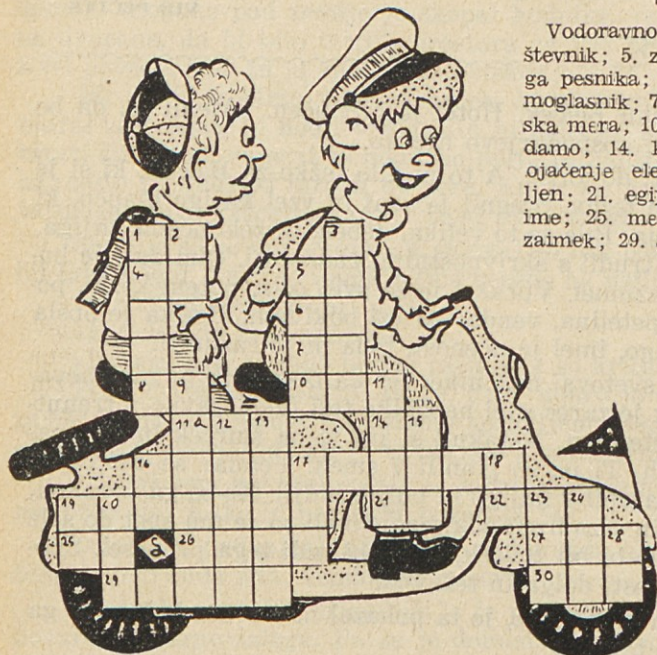
Ko je petelin slišal za vse to, se ga ni upal ničesar vprašati. Prijatelj-sko se mu je približal in zaupno dejal: »Belček, ti si pa tič!«

Res je bil Belček tič, toda učeni doktor modroslovja le ni postal. Če bi ga zmalega učili abecede, bi morda pozneje pisal pesmi. Ker pa je imel njegov hlapec učeno knjigo le pod vzglavjem, je Belček ostal samo bister konj.

A tudi to ni malo!

TRI KRIŽANKE

Na vespi

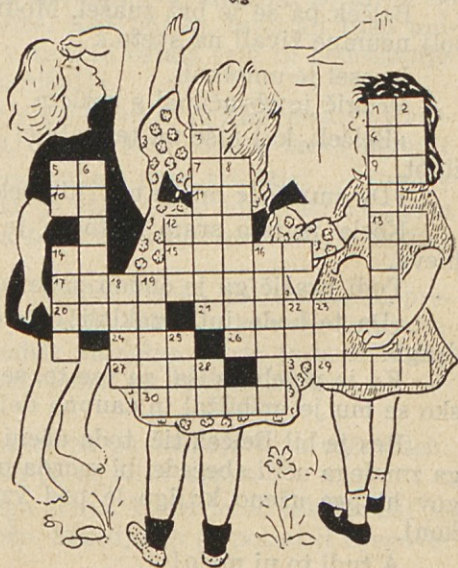
Vodoravno: 1. osebni zaimsek; 4. glavni števnik; 5. začetni črki in priimek kraškega pesnika; 6. deveti soglasnik in prvi samoglasnik; 7. star izraz za pivo; 8. ploščinska mera; 10. domači čuvaj; 11. z njim gledamo; 14. kazalni zaimsek, 16. motor za ojačenje električnega toka; 19. poškopljen; 21. egipčanski bog sonca; 22. žensko ime; 25. medtem; 26. krasota; 27. osebni zaimsek; 29. suha stebila, žita; 30. lep.

Navpično: 1. vozilo, (ideal današnje mladine); 2. glavni števnik; 3. veliki bloki kamenja; 5. reven; 9. določena poteza pri šahovski igri; 11. ni več mlad; 12. oblika gl. kupiti; 13. golaž; 15. vrtna hišica; 16. kratica za akuzativ; 17. reka v Bosni; 18. kvartaški izraz; 19. veznik; 20. vrsta žita; 23. prevozno sredstvo; 24. žensko ime; 28. znak za aluminij.

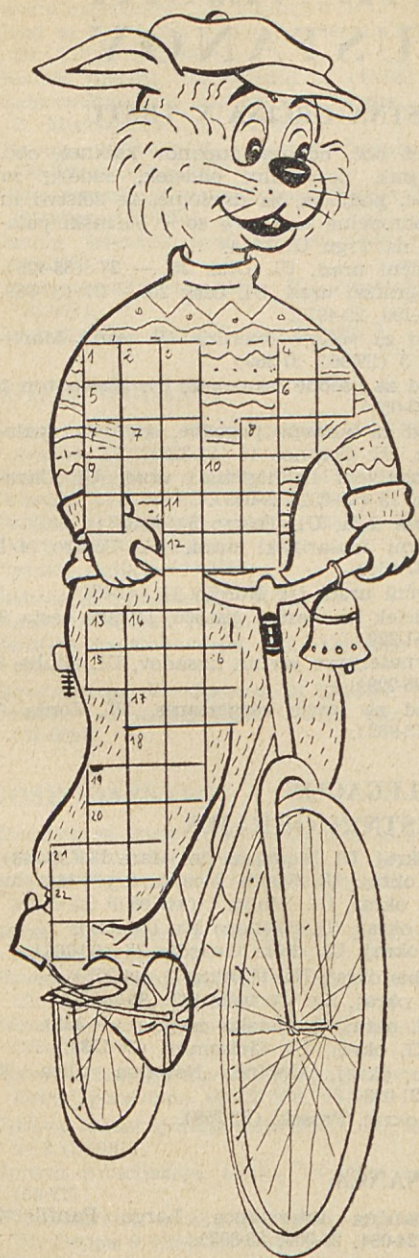
Tri deklice

Vodoravno: 1. medmet; 4. del zemlje, ki štrli iz vode; 5. del kolesa; 7. egipčansko božanstvo; 9. osebni zaimsek; 10. predlog; 11. osebni zaimsek; 12. reka v Bosni; 13. osebni zaimsek; 14. veznik; 15. jugoslovanska denarna enota; 17. prebivalec evropske države; 20. jugosl. predsednik; 21. dežela v Aziji; 24. glavni števnik; 26. pripadnik Ilirorov; 27. pripadnik starega plemena; 29. stanovanjska zgradba; 30. berač.

Navpično: 1. jugoslovanska republika; 2. vrtna hišica, senčnice; 3. prikrito norčevanje, podsmeh; 5. osebni zaimsek; 1. postavljanje nasade; 8. južno sadje (množ.); 12. deli telesa; 14. pramen; 16. vrste barvila; 18. oče; 19. vrsta posode; 22. del besede riba; 23. vrsta blaga; 25. vprašalnica; 28. dva soglasnika iz besede tarog.

Na kolesu

Vodoravno: 1. staro orožje; 5. glavni števniki; 6. nikalnica; 7. star izraz za pivo; 8. oblike pom. glagola; 9. nagon; 11. oblika pom. gl.; 12. vprašalnica; 13. velik afriški ptič; 15. gostija; 17. spodnji del posode; 18. medmet; 19. hude; 20. egiptansko božanstvo; 21. brez družbe; 22. kratica za akuzativ.

Navpično: 1. dva soglasnika; 2. moško ime; 3. vožnja s kolesom; 4. osebni zaimmek; 8. osamljeni; 9. osebni zaimmek; 10. mletev; 13. medmet; 14. oblika glag. obdelati; 16. predlog; 19. vdihavamo ga; 21. kratica za slovenski avtobusni promet.

UGANKE

*Kaj šest mesecev bedi,
kaj šest mesecev prespi?*

(kača)

*V dežju, soncu, v svitu lune
rad prebiram zlate strune,
čuješ me še skozi zid,
le očem sem vedno skrit.*

(Veter)

*Mlada sem in sem zelena,
nisem dekle, nisem žena,
bere me, kdor pima volne,
kdor se me dotakne, kolne.*

(kopritva)

*Ne govori kot mi ljudje,
kar hoče, vendar vse pove.*

(Peto)

*Spodaj jekleno,
zgoraj leseno,
v sredi meseno.*

(Osedlani konj)

*Ima pač noge,
a z njimi ne gre,
ima pač glavo,
ne misli pa z njo,
jeziček vrti,
a ne govori.*

(Dete v zibelki)

*Ded v dolini je nekje,
kar pridelajo ljudje,
prineso vse v hram njegov
in spet peljejo domov:
kar sprejema čudni ded,
vse ljudem povrne spet.*

(Mlinar)

NASLOVI NAJVAŽNEJŠIH URADOV IN USTANOV

GENERALNI VLADNI KOMISARIAT

Vladna palača na Trgu Unità 8 — Tel.: 24-451, 52, 53; 24-400; 24-156; 38-763, 38-908, 09; 35-238.

Kabinet gen. vladnega komisarja, splošni oddelek, oddelek za tisk in informacije (36-628), urad za prireditve (28-277), na Trgu Unità 8.

Pravni oddelek (29-323), rav. za kmetijstvo in gozdarstvo (37-742).

Urad za personalne zadeve (24-436), urad za kinematografijo (35-709) v Ul. Teatro Romano 3.

Ravn. za proračun in finance (28-215), rav. za trgovsko mornarico (36-894), urad za socialno pomoč, v Ul. XXX. okt. 2.

Ravnateljstvo za šolstvo v Ul. Pesce 4. (37-376).

Ravnateljstvo za industrijo in trgovino (29-362) v Ul. Machiavelli 1.

Ravnateljstvo za zunanjo trgovino (36-113) v Ul. Genova 9.

Ravnateljstvo za delo in socialno skrbstvo (37-983) na Trgu Oberdan 6.

Ravnateljstvo za javna dela (29-216) v Ul. Teatro Romano 17.

Urad za statistiko (44-362) v Ul. Stuparich 1.

PREFEKTURA

Uradi so v vladni palači na Trgu Unità 8 (tel. zgoraj): I. oddelek, II. oddelek (občine, dobrodelnost), III. oddelek, IV. oddelek, V. oddelek (soc. ustanove), pokrajinski zdravstveni urad, pokr. veterinarski urad, državni arhiv, poveljstvo gasilcev in poveljstvo mestnih redarjev.

POKRAJINA

Sedež pokrajinskega odbora je v pokrajinski palači na Trgu Vittorio Veneto 4, drugi vhod v palačo pa je iz Ul. Geppa 21. Sedež pokrajinskega odbora (23-441), oddelek za javna dela, ustanova za borbo proti jetiki (23-441) v pokraj. palači.

MESTNA OBČINA V TRSTU

Sedež obč. odbora, županov kabinet, obč. tajnik, personalni oddelek, oddelki za obč. podjetja, za davščine, za šolstvo in dobrodelne ustanove so v občinski palači na Trgu Unità 4.

Matični urad, Ul. Diaz 25 — 27 (35-425). Anagrafski urad, Ul. Diaz 25 — 27 (37-989, 23-190, 29-497).

Urad za volilne imenike, Ul. Santi Martiri 3 (29-961, 37-369).

Urad za osebne izkaznice, Ul. Malcanton 1 (35-053).

Urad za pravne pogodbe, sodnijska palača, Ul. Coroneo 16 (93-323).

Zdravstveni in higienski urad, Ul. Cavana 18 (29-052, 29-053).

Javna dela, Ul. Teatro 5 (35-053).

Glavni trošarinski urad, Ul. Teatro, 4/I (37-364).

Davčni urad, Ul. Nordio 11 (41-081).

Oddelek za mestno čistočo, Istrska cesta 9 (41-228).

Ravnateljstvo javnih nasadov, Ul. Giulia 2 (95-729).

Urad za javno razglašanje, Ul. Zonta 9 (23-962).

DELEGACIJE

MESTNIH OKRAJEV

I. okraj, Ul. Madonna del Mare 13 (38-243).

II. okraj, Ul. Muda vecchia 2 (38-188).

III. okraj, Ul. Giulia 2 (44-708).

IV. okraj, Ul. Solitario 1/a (96-828).

V. okraj, Ul. della Guardia 36 (90-766).

V. bis okraj, Ul. Marenzi 6 (44-252).

VI. okraj, Zg. Čarbola 422 (90-241).

VII. okraj, Lonjerska cesta 1 (44-321).

VIII. okraj, Ul. Gelsomini (36-123).

IX. okraj, Opčine, Narodna ulica 49 (21-098).

X. okraj, Prosek, (21-269).

FINANCA

Finančna intendantca, Largo Panfili 2 (24-064, 29-006, 23-893).

Registrski urad, Largo Panfili 2 (36-209).

Urad za zapuščine, Largo Panfili 2 (31-342).

Urad za kolke, Largo Panfili 2 (23-893).

Katastrski urad, Largo Panfili 2 (23-932).

Urad za neposredne davke, Largo Panfili 2 (23-892, 29-842).

Davčni inšpektorat, Ul. Valdirivo 42 (37-063).
Urad za davek na poslovni promet (IGE), Ul. Udine 1 (29-944).

Davčna uprava, Ul. Nordio 11 (41-081).
Nadzorništvo za neposredne davke, Ul. S. Mercadante 1/II (23-050).

Glavna carinarnica, Korzo Cavour 6 (35-106, 35-525, 24-637).

Višje ravnateljstvo monopola, Pomol Fili Bandiera (24-992).

Davčni tehnični urad, Korzo Cavour 6 (35-527).

Urad za mere in uteži, Ul. Lavatoio 1 (23-865).

Urad za vojno škodo, Largo Panfili 2.

SODNE OBLASTI

Prizivno sodišče, Sodna palača, Ul. Coroneo 16 (95-926).

Prizivno porotno sodišče, (90-443).

Državno pravdnništvo (36-121, 36-281).

Civilno in kazensko sodišče (29-257, 23-994 (civ.), 35-820 (kaz.))

Porotno sodišče (90-353).

Sodišče za mladoletne (31-230).

Varstveni sodnik (37-167).

Zemljiškooknjižni urad Ul. Coroneo 22 (23-496).

Spravni urad, Ul. Coroneo 16 (93-323).

Društvo »Pravnik« Ul. XXX. okt. 13 (35-569).

GOSPODARSTVO

Zbornica za trgovino, industrijo in kmetijstvo, Borzni trg 14 (35-941, 42, 43, 44, 45).

Slovensko gospodarsko združenje, Ul. Fabio Filzi 8 (37-808).

Borza, Ul. Cassa di Risparmio, Ul. Canal Piccolo 4 (24-755).

Slovenska gospodarsko-kulturna zveza, Ul. Roma 15 (31-119).

Združenje malih trgovcev, Ul. San Nicolò 7 (37-291).

Uprava tržaškega mednarodnega velesejma, Drev. Ippodromo 18 (96-986, 96-987).

Uprava industrijskega pristanišča, Ul. Borsa 2 (37-985).

Uprava rotacijskega fonda, Ul. Genova 9 (29-717).

»Finanziaria«, družba za medn. trgovino, Ul. Geppa 9 (24-039, 24-935).

Ustanova za obrt in malo industrijo, Ul. Ghega 1/II (24-514).

Združni konzorcij mesarjev, Ul. U. Foscolo (90-271).

Združenje obrtnikov, Ul. Ghega 1 (24-514).
Avtonomni zavod za ljudske hiše (IACP), Ul. XXX. okt. 4/I (23-451, 52).

Zveza živilskih detajlistov, Ul. Torrebiana 27a (23-206).

Zveza detajlistov Ul. S. Nicolò 7 (36-785).

Zveza industrijcev, Ul. S. Spiridione 7 (38-132, 37-755, 56).

Delavske zadruge, sedež spreh. Sv. Andreja 68 (93-072, 93-075).

ZA KMETIJSTVO VAŽNI URADI, USTANOVE

Ravnateljstvo za kmetijstvo in gozdarstvo gen. vlad. kom., vladna palača na Trgu Unità 8 (37-742).

Kmetijsko nadzorništvo, Ul. Ghega 6 (35-284).

Zbornica za trgovino, industrijo in kmetijstvo, Borzni trg 14 (35-941).

Kmečka zveza, Ul. Fabio Filzi 10 (35-458).

»Gospodarstvo«, tednik, Ul. Geppa 9 (38-933).

Zveza malih posestnikov, Ul. Zonta 2 (23-675).

Zveza neposrednih obdelovalcev, Ul. Roma 20 (38-100).

Združenje poljedelcev, Trg Dalmazia 3 (36-771).

Kmetijski konzorcij, Ul. Fabio Filzi 21 (31-003, 04, 05).

Zemljiškooknjižni urad, Sodna palača, Ul. Coroneo 22 (23-496).

Katastrski urad, Largo Panfili 2 (23-932).

Zapuščinski urad, Largo Panfili 2 (31-242).

Komisariat za likvidacijo služnosti, Ul. Coroneo 16 (35-069).

Konzorcij za izboljševanje zemljišč, Ul. Teatro Romano 17 (36-598).

SELVEG (družba za elektrifikacijo podeželja), sedež Ul. Diaz 2 (24-402, 03), Općine, Campo Romano 90 (21-010), Rojan, Ul. Gelsomini 5 (36-420), Roccol, Katnarska cesta 20 (90-790), Zavlje, M. M. sp 491 (99-159), Milje, Ul. D'Anunzio 35 (98-123).

ACEGAT, Ul. Genova 6 (24-151, 52, 53).

Fitopatološki zavod, Ul. San Nicolò 7 (23-984).

Mestna klavnica, Ul. Macelli 6 (93-247).

Konjedec, Istrska cesta 90 (44-413).

Javni nasadi, Ul. Giulia 2 (95-729).

Razkuževalni zavod, Ul. Molin a vento 121 (90-235).

Prodajna in nabavna kmetijska zadruga, Ul. U. Foscolo 1 (94-386) in Ul. Flavia 23.

Urad za vojno škodo, Largo Panfili 2.

SOCIALNE IN ZDRAVSTVENE USTANOVE

Ravnateljstvo za delo in soc. skrbstvo, Trg Oberdan 6 (37-983).
Nadzorništvo za delo, Trg Oberdan 6 (36-700).
Urad za delo, Trg Oberdan 6 (24-930).
Drž. zavod za socialno zavarovanje, Ul. Carducci 6 (35-932, 29-108, 28-426, 27, 28).
Drž. zavod za bolezensko zavarovanje, Ul. Nordio 15 (94-241, 94-246, 94-170).
Uradi INAM, Ul. Tarabocchia 3 (93-344, 90-771).

ENAL, Ul. Mazzini 32 (36-993, 38-659).
Ustanova za borbo proti jetiki, Ul. Gepa 21 (23-441).
Ustanova »Sklad za zimsko pomoč«, Ul. Carducci 6 (23-143).

ENPAS, zavod za soc. zavarovanje javnih nameščencev, Ul. Università 3 (23-907, 35-405).

Center za zaščito mladoletnikov, sodna palača Ul. Coroneo (28-241).

Občinska ustanova za pomoč ECA, Ul. Pascoli 31 (93-009, 90-181).

Občinska hiralnica, Ul. Pascoli 31 (93-009, 10).

Dom za onemogle in ljudsko prenočišče, Ul. Gozzi 5 (23-950).

Ljudsko prenočišče, Ul. Pondares 5 (90-089).

Občinski antidiabetični center, Ul. sv. Frančiška 1 (38-579).

Center za protijetično borbo, Trg Sansovino 3 (94-640).

Potujoča skupina protijetičnega centra, Ul. Valdirivo 24 (30-336).

Zdravstveni in higienski urad, Ul. Cavana 18 (29-052, 53).

Zdravstvena postaja, Reška cesta 6 (90-532).

Laboratorij za higieno in profilakso, Ul. Cavana 18 (24-708).

Protituberkulozni dispanzer, Ul. Pondares 23 (94-274).

Razkuževalni zavod, Ul. Molino a vento 121 (90-235).

Oddelek za mestno čistočo, Istrska cesta 9 (41-228).

Zavod za pomoč materi in otroku, Miramarski drev. 129 (31-817).

Dom matere in otroka »G. Matteotti«, Ul. Veronese 14 (90-648).

Dijaška Matica, Ul. Roma 15 (31-119).

Slovenski dijaški dom, Ul. Buonarroti 31 (93-167).

Urad za vojne pokojnine, Ul. Commerciale 2 (35-386).

Zveza vojnih invalidov NOV, Ul. Montecchi 6/III (95-823).

Zveza invalidov dela, Ul. D. D'Aosta 12/II (23-627).

Zveza civilnih vojnih žrtev, Ul. S. Nicolò 32 (30-375).

Mladinski hotel, Ul. Ovidio 49 (31-498).

Občinska menza, Trg Libertà 4 (31-616).

Občinska menza, Drev. XX sept. 45 (93-836).

Ljudska kuhinja, Ul. Gambini 18 (94-423).

Mestna zastavljalnica, Korzo Italija 35 (37-192).

BOLNIŠNICE IN SANATORIJI

Splošna bolnica, Ul. Stuparich 1 (41-313, 41-512).

Magdalenska bolnišnica, Ul. Molino a vento 123 (90-239, 96-297).

Bolnišnica za TBC, Ul. S. Cilino 16 (90-123).

Bolnišnica za duševne bolezni pri Sv. Ivanu, Ul. S. Cilino 14-18 (44-461, 62, 63).

Nevrološki sanatorij, Ul. S. Cilino 14 (44-464).

Bolnišnica za kronične bolezni, Ul. S. Cilino 14 (44-465).

Bolnišnica za otroške bolezni, Ul. Gambini 8 (90-907, 08).

Otroška bolnica »B. Garofolo«, Istrska cesta 65 (90-450, 90-410).

AMBULANTE INAM

Ul. Farado 3 (40-591).

Ul. della Guardia 20 (90-764).

Ul. Slataper 5 (94-227).

Ul. Pietà 7 (94-217).

Ul. Giusti 2, Rojan (37-639).

Ul. Ronchetto 41, Škedenj (93-302).

Ul. Donatello 4 (95-508).

Ul. D. d'Aosta 12 (36-541).

Kirurški sanatorij INAM, Ul. Slataper 5 (93-686).

Krvna banka, Ul. Pietà 4 (95-338).

»Policlinico San Giusto«, Ul. Cicerone 9 (37-874).

»Policlinico Triestino«, Ul. sv. Frančiška 3 (37-265).

Sanatorij »IGEA«, Ul. Valdirivo 29 (36-021, 38-358).

»Sanatorio Triestino«, Ul. Rossetti 62 (93-156, 93-456).

Sanatorij »Pinetta del Carso« v Nabrežini (22-516).

HITRA POMOČ

RDEČI KRIŽ

Trg V. Veneto 3	Tel. 36-660
Trg Sansovino 3	Tel. 96-666
Trg Libertà 9	Tel. 38-025
Nabr. N. Sauro 7	Tel. 98-112
Ul. Pietà 2	Tel. 93-743
GASILCI	Tel. 222
Na Opčinah	Tel. 21-191
Milje, Ul. Roma 9	Tel. 98-122
POLICIJA	Tel. 223
Cestna policija	Tel. 35-777

ACEGAT (okvare pri napeljavah plina, elektrike ali vode)

Tel. 24-151

TELVE

Tel. 35-152

AUTOTAKSI

Ul. Crispi	Tel. 95-074
Borzni trg	Tel. 24-848
Trg Venezia	Tel. 24-666
Garibaldijev trg (vogal Ul. lo	U Fosco-
Trg Libertà	Tel. 94-140
Ul. Giulia (Rossetijev spomenik)	Tel. 35-700
Ul. Lavatoio	Tel. 90-890
Trg Vico	Tel. 24-205
Trg Valmaura	Tel. 44-503
Goldonijev trg	Tel. 41-964
Prosta luka (Mag. 60)	Tel. 95-681
	Tel. 29-735

KULTURA - PROSVETA - ŠOLSTVO

Solsko skrbništvo, Ul. Duca D'Aosta 4	
(23-938).	
Višja gimnazija, Ul. Lazzaretto Vecchio 11/II	
(24-361).	
Učiteljske, Trg Gioberti 4 (96-149).	
Trgovska akademija, Trg Gioberti 4	
(95-326).	
Trgovska strokovna šola, Trg Gioberti 4	
(44-818).	
Nižja srednja šola, Ul. Scuole Nuove 14/II	
(96-397).	
Industrijska strokovna šola v Rojanu, Ul.	
Montorsino 8 (28-910).	
Industrijski strokovni tečaj na Opčinah	
(21-119).	
Industrijski strokovni tečaj na Proseku	
(21-270).	
Industrijski strokovni tečaj na Katinari	
Industrijski strokovni tečaj v Nabrežini	
(22-503).	
Industrijski strokovni tečaj v Križu (22-539).	
Industrijski strokovni tečaj v Dolini	

Glasbena Matica, Ul. Ruggero Manna 29
(29-779).

Univerza; fakultete: ekonomska in pravna
ter za matematiko, fiziko in naravoslov-
je), Ul. Fabio Severo 158 (94-671, 94-675,
96-288).

Filozofska fakulteta (geodetski in topograf-
ski inštitut (28-386), hidravlični inšt.
(28-691), arhitektni inšt. (30-154), Ul.
Università 7

Elektrotehnični, strojni, pomorski in grad-
beni inštituti so v Ul. Matteucci 5 (35-914,
24-032, 29-180, 35-748).

Državni konservatorij »G. Tartini«, Ul.
Ghega 12 (24-762).

Srednja tehnična šola »A. Volta«, Ul. Ce-
sare Battisti 27 (95-313, 14; 95-310).

Državna navtična šola, Trg A. Hortis 1
(24-705).

Gluhonemnica, Vrdelska cesta 9 (96-247).
Šola za defektno otroke, Ul. Monte Grap-
pa 5 (Villa Giulia) (29-933).

Poboljševalnica, Reška cesta 57 (90-793).
Šola na prostem, Ul. Commerciale 162
(29-109).

Drž. strokovna šola »a slepe« Rittmeyer«,
Miramarski drev. 119 (35-538).

Nižja mornarska strokovna šola, Campi
Elisi (90-143).

Šola Enenkel, Ul. Cesare Battisti 22 (38-800).
Jahalna šola, Ul. Rossetti 81 (90-560).

Zavod za ortopedično in švedsko telovadbo,
Korzo Garibaldi 5 (90-934).

Šola za babice v Splošni bolnici na Trgu
Ospedale (93-882).

Ljudska univerza, Trg Libertà 6 (35-435).

Sindikata slovenske šole, Ul. Fabio Filzi 10
(28-770).

Pedagoški center, Ul. Madonna del Mare 11
(36-854).

Slovensko narodno gledališče, Ul. S. Vito 17
(38-236).

Gledališče Verdi, Verdijev trg 1 (35-322).
Stalno dramsko gledališče »Teatro Nuovo«,

Ul. Giustiniano 2 (24-183).

Koncertno društvo, Ul. Giustiniano 4
(31-960).

Tržaška filharmonija, Verdijev trg 1
(37-846).

Umetniški krožek, Ul. Torrefianca 13

Nadzorništvo za varstvo spomenikov in
starin, Ul. Teatro Romano 17

Komisija za varstvo naravnih lepote, Ul.
Teatro Romano 17 (23-487).

Narodna in študijska knjižnica, Ul. Gep-
pa 9 (38-402).

Ljudska knjižnica, Ul. Roma 15 (31-119).

Mestna knjižnica, Trg Hortis 4 (23-550).

Naravoslovni muzej, Trg Hortis 4 (24-713).

Mestni zgodovinski muzej in lapidarij, U. Cattedrale 15 (41-708).
 Muzej »Morpurgo«, Ul. Imbriani 5 (94-054).
 Muzej »Sartorio«, Ul. Duca D'Aosta 5 (35-489).
 Muzej lepih umetnosti »Revoltella«, Ul. Diaz 27 (35-429).
 Muzej domače zgodovine, Ul. Besenghi 2 (90-942).
 Zgodovinski muzej v gradu Miramaru (22-423).
 Muzej uporabne umetnosti, Miramarski drev. 345 (22-445).
 Vojni muzej, Trg S. Vito 2 (44-895) in v Ul. Media 32 (44-894).
 Pomorski muzej, Ul. Annunziata 7 (23-092).
 Gledališki muzej, Verdijev trg 1
 Trgovinski muzej, Borzna ulica 2
 Villa Revoltella, Ul. Marchesetti 37 (94-313).
 Galerija lepih umetnosti v gradu Miramaru.
 Umetnostna galerija v občinski palači, Trg Unità 4
 Umetnostna galerija v Drev. XX. sept. 16 (96-371).
 Umetnostna galerija »Casanuova«, Ul. sv. Frančiška 22 (37-040).
 Akvarij, Nabr. N. Sauro 1 (36-448).
 Botanični vrt, Ul. Marchesetti 2
 Drž. observatorij, Ul. G. Tiepolo 11 (93-921).
 Geofizični zavod, Drev. R. Gessi 4 (38-716).
 Pomorska opazovalnica, Drev. R. Gessi 4 (37-721, 35-485).
 Slovenska prosvetna zveza, Ul. Roma 15 (31-119).
 Slovensko-hrvatska ljudska prosveta, Piazza Duca D'Abruzzi (28-402).
 Akademski klub »Jadran«, Ul. R. Manna 29 (28-391).
 Društvo slovenskih srednješolcev Ul. Roma 15 (31-119).
 Tržaško prosvetno društvo, Ul. Roma 15 (31-119).
 Prosvetno društvo »I. Cankar«, Sv. Jakob, Ul. Montecchi 6/III
 Prosvetno društvo »S. Škamperlek«, Sv. Ivan, Vrdelska cesta 7.
 Prosvetno društvo v Barkovljah, Ul. Bove-to 43
 Prosvetno društvo v Škednju, Škedenjska ul. 124.
 Prosvetno društvo Rojan — Škorklja, Ul. R. Manna 29.
 Prosvetno društvo »Rauber«, Ul. Cisterno-ne 22.
 Prosvetno društvo »Pisoni«, Ul. Cologna 180
 Prosvetno društvo v Škorklji, Vicolo Osp. Mil. 2
 Založništvo tržaškega tiska, Ul. Montecchi 6 (95-823).

Tržaška knjigarna, Ul. sv. Frančiška 20 (37-338).
 Tiskarna Graphis, Ul. sv. Frančiška 20 (29-447).
 Tržaški filatelistični klub »Lovrenc Košir«, Ul. Roma 15 (31-119).

JAVNO VARSTVO

KVESTURA

Ul. Tor Bandena 6 (29-794, 5, 6, 7, 8; 38-777, pomoč: 223).
 Tiskovni urad kvesture, Ul. Teatro Romano 3 (37-628).
 Politični urad kvesture, Ul. Teatro Romano 3 (37-836).
 Urad za tujce kvesture, Ul. Teatro Romano 3 (28-355).

KOMISARIATI ORGANOV JAVNE VARNOSTI

Trg Dalmazia 3, (35-692, 35-387, 24-567).
 Ul. Università 1 (35-311, 36-856).
 Ul. Caprin 7 (90-769, 90-062).
 Sv. Jakob, Ul. Bastia 1 (93-342).
 Barkovlje, Miramarski drev. 179 (37-435).
 Kolonja, Ul. Giulia 86 (90-169).
 Sodna palača, Ul. Coroneo 16 (24-301).
 Devin (22-267).
 Opčine, Ul. Carsia 37 (21-070, 71, 21-108, 21-134).
 Prosek, (21-267).
 Milje, Sv. M. M. spod. Ul. Flavia 194 (95-809, 95-814), Milje (98-175).
 Katinara (94-693).
 Glavna žel. postaja, Trg Libertà (36-841).
 Pomorska postaja (31-046), Pomol Pescheria (36-865).
 Sekcija obmejne policije, Ul. Genova 9 (23-974).
 Prometna policija, vojašnica v Rojanu (38-920, 36-514).

MESTNI REDARJI

(ADMINISTRATIVNA POLICIJA)

Poveljstvo na prefekturi, Trg Unità 8 (38-763).
 Oddelki:
 Ul. Madonna del Mare 13 (24-287, 31-794, 36-741).
 Ul. Muda Vecchia 2 (24-664).
 Ul. Giulia 2 (93-184).
 Ul. Solitario 1 (90-641).
 Ul. del Vento 13 (94-689).
 Istrska cesta 9 (41-054).
 Lonjerska cesta 1 (95-530).
 Barkovlje 80 (29-960).

GASILCI

Sedež, Largo Niccolini 3, 4 (93-630, 94-222)
ob požaru: 222
Oddelek v stari prosti luki (36-802).
Oddelek v novi prosti luki (35-555).
Oddelek na Opčinah (21-191).
Oddelek v Miljah (98-122).
Pobiralci razstreliva, Ul. Imbriani 16
(36-430).

POŠTA, RADIO, TELEFON

Glavno ravnateljstvo PTT, Trg V. Veneto 1
(23-923).

Glavna pošta, Trg Vittorio Veneto 1
Podružnice:

- št. 3, Ul. Borsa 2 (36-247).
- št. 4, Ul. Piccardi 43 (41-543).
- št. 5, Ul. A. Diaz 4 (36-380).
- št. 6, Ul. G. Vasari 10 (94-503).
- št. 7, Ul. C. Battisti 23 (95-938).
- št. 8, Prosta luka (36-479).
- št. 9, Miramarski drev. 35 (24-087).
- št. 10, Ul. Broletto 28 (44-843).
- št. 11, Ul. G. Cesare 1 (35-100).
- št. 12, Istrska cesta 15 (94-337).
- št. 13, Barkovlje, Miramarski drev. 119
(31-177).
- št. 14, Sv. Ivan, Ul. R. Sanzio 28 (44-824).
- št. 15, Škedenj, Ul. Soncini 233 (44-998).
- št. 16, Zg. Kjadin 1043 (41-503).
- Opčine, Proseška cesta 11 (21-247).
- Milje, Ul. Spotali 2 b (98-186).

Urad za pakete, Molo Bersaglieri (35-289),
Ul. Galatti (31-283) carinski pregled pa-
ketov, Korzo Cavour 2 (24-831).

RAI, radijska postaja, Trg Oberdan 5
(23-224).

TELVE, Trg Oberdan 5 (35-152).

JAVNA DELA

Glavno ravnateljstvo (Genio Civile) za jav-
na dela, Ul. Teatro Romano 17 (24-195,
37-888).

Urad za Selad, Ul. Roma 28 (35-930).

PROMET

Železniška direkcija, Trg Vittorio Veneto 3
(36-841).

Inspektorat za motorizacijo in prevoznitvo,
Ul. Bellini 3 (24-364, 24-374, 24-557, 35-619).

Urad za registriranje motornih vozil, Ul.
del Teatro 1 (24-377, 24-803).

Pristaniško poveljstvo, Nabrežje 3. nov. 13
(30-005, 6, 7, 8, 9).

Tehnična sekcija prist. poveljstva (36-481).
Uprava industrijskega pristanišča, Ul. Bor-
sa 2 (37-985).

Splošna skladišča, Stara prosta luka
(37-041, 42, 43, 44, 45).

Glavna železniška postaja, Trg Libertà
(36-841).

Železniška postaja na Opčinah (21-001).

Oddelek za prevoz blaga po železnici —
dostava na dom (INT), Trg V. Veneto 3
(24-297, 35-823).

Oddelek na glavni žel. postaji (24-483).
CIT — urad na gl. žel. postaji (24-045).

Avtobusna postaja na Trgu Libertà 11;
prodaja vozniških listkov I (SARA, INT,
ACNA — 38-845, 37712; II SAITA, RIBI,
La Stradale — 23-302; SIAMIC, STA,
SAT — 23-775); III Rossi, La Carsica
(35-125); IV CIT, Autolinee Triestine
SEAT, La Stradale, Torta, ASTAR
(24-006).

Avtopodjetje SERGAS: Gretta 29 (24-161).

Autovje Carsiche, Ul. Locchi 20 (36-794).

La Triestina, Miram. dr. 9a (29-665, 23-759).

SARA, Ul. F. Severo 30 (38-817).

Rossi Nicolò, Santa Caterina 5 (23-332).

STA, S. Anastasio 3 (24-500).

SEAT, Ul. Dante 5 (38-976).

Autolinee Triestine, Trg Belvedere 4
(36-933).

La Stradale, Ul. S. Nicolò 12 (37-178).

Podjetje Torta, Istrska c. 135 (96-168).

CIT — Trg Unità (24-793).

AURORA Ul. Cicerone 4 (29-243).

PREDSTAVNIŠTVA TUJIH DRŽAV

Avstrija, Ul. Navali 23 (90-891).

Belgija, Ul. S. Spiridione 7

Češkoslovaška, Ul. Valdirivo 21 (37-409).

Danska, Ul. Machiavelli 13 (23-652, 24-277).

Francija, Ul. Tor Bandena 1 (33-983).

Grčija, Ul. C. Battisti 10/III (28-273).

Italija, Ul. Genova 23 (24-546).

Jugoslavija, Strada del Friuli 54 (38-623,
24-969).

Kostarika, Ul. Crispi 35 (90-260).

Monaco, Ul. Belpoggio 22 (26-608).

Nizozemska, Ul. Rossini 2 (24-519).

Portugalska, Ul. Cadorna 17 (24-933).

Spanija, Ul. Geppa 8/II (28-281).

Švica, Ul. Stuparich 19 (95-446).

Velika Britanija, Ul. Rossini 2 (35-760).

ZDA, Ul. Galatti 1 (30-221, 36-821).

Italijansko-jugoslovanska trgovinska zbornica s sedežem v Milanu, Korzo Italia, 24/III (44-220).

Grška trgovinska zbornica, Nabrežje 3. nov. 7.

ŠPORT

CONI, pokr. odbor za Trst, Ul. del Teatro 2 (24-956).

FIDAL, lahkoatletska zveza, Ul. del Teatro 2 (38-437).

FIGC, nogometna zveza, Ul. F. Filzi 8 (29-504).

FIN, plavalna zveza, Ul. del Teatro 2 (38-437).

FISI, zveza za zimski šport, Ul. del Teatro 2 (28-443).

CSI, Italijanska športna zveza, Ul. G. Galina 3 (37-064).

UISP, Zveza za ljudski šport, Ul. Canova 25/II (39-848).

Moto-Club Trst, Ul. Raffineria 6 (96-920).
Nogometni klub »Triestina«, UST, Ul. Donata 1 (38-946).

Touring Club Italiano, Borzni trg 11a (37-850).

Pokrajinska ustanova za turizem, Ul. S. Nicolò 6 (29-123, 35-552).

Jadransko prirodoslovno društvo, Ul. Annunziata 7 (23-092).

Slovenski taborniki na Tržaškem, Ul. Roma 15 (31-119).

Slovensko planinsko društvo, Ul. R. Manca 29.

Tržaška jamarska skupina »Carlo Debeljak«
Stadion »Prvi maj«, Vrdelska c. 7 (96-548).

tiskarna

graphis trst

ul. sv. frančiška 20 telefon 29-477

vam hitro, solidno, poceni in lično izdelava
kakršnokoli tiskovino (poročna oznanila,
voščila, posetnice, pisemski papir itd.)

KINO
Gledališče
ŠKEDENJ

tržaška knjigarna

VAM NUDI:

- BOGATO IZBIRO SLOVENSКИH KNJIG
- ŠOLSKЕ IN PISARNIŠKE POTREBŠČINE
- JUGOSLOVANSKE FOLKLORNE PREDMETE

TRST — UL. SV. FRANČIŠKA 20 — Tel. 37-338

Kino Opčine

nudi
najnovejše
filmske
predstave

Pekarna

Rudolf Marc

Bazovica št. 55

GOSTILNA IN TRGOVINA JESTVIN

Ivan MAHNIČ

BAZOVICA ŠT. 202

TRGOVINA JESTVIN IN PEKARNA

Sosič

OPČINE, Proseška 10
Telef. 21-049

Krojaška delavnica

J. KRAMAR

OPČINE, NARODNA ULICA 65

ima na izbiro vzorce prvovrstnih tekstilnih
tovarn. Cene ugodne. — Točna postrežba

POŽAR ARTEMIO

TRST · Ul. Moreri 7 · Telef. 28-373

TOVORNI PREVOZI

v vse kraje, tudi v inozemstvo

NABAVNO-PRODAJNA ZADRUGA

na Opčinah

ALPINSKA ULICA - TELEFON 21-054

F
R
A
T
E
L
L
I

BOSCH MARELLI
MERCEDES

IMPORT — EXPORT

NASCIMBEN

T R S T — ULICA CORONEO, 39

Društvena
gostilna
Opčine

se priporoča

Gledališče
Kino v Križu (Trst)

nudi redne gledališke
in filmske predstave
ter koncerte. Dvorana
je na razpolago za
vse prosvetno-kulturne
prireditve in družabne
večere s plesom

Drogerija

**TEODOR
SCHEIMER**

●
T R S T Barkovlje
Ul. Cerreto 2 - Tel. 28-641

Mlekarna

FORNASARO

Trst - Ul. Škedenj št. 97

GOSTILNA

Dolenc Ana

P R O S E K - DEVINŠČINA, 3

TRGOVINA Z MESNIMI IZDELKI

JOSIPINA FONDA

TRST · UL. ŠKEDENJ 93 · TEL. 44-443

TRGOVINA JESTVIN

Zdravko KANTE

Prosek 152

„Transadria“ d.d.

IMPORT — EXPORT

vseh vrst lesa, trdih goriv
in strojev za lesno industrijo

TRST - SEDEŽ: UL. CICERONE 8/II
TELEFON: UL. CICERONE 30-214
SCALO LEGNAMI 96-715

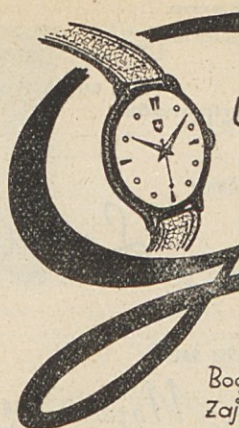
MESNICA

Emil Milič - Emili

Prosek 197

Mlekarna **Matija Štoka**

Prosek št. 1

URARNA ZLATARNA
RUDEN KAREL
 TRST - UL. C. BATTISTI 13
 TEL. 96306
 Bogata izbira ur najboljših znamk
 Zajamčena popravila - Cene zmerne

MANUFAKTURNA TRGOVINA
Rafael Štoka
 PROSEK ŠTEV. 1

Emil Lukša
 kovačnica in mehaniška delavnica
 PROSEK ŠT. 194

Modni salon
Bernard Jazbec
 Nabrežina 173

Kino **PROSVETNI DOM**
 Nabrežina

GOSTILNA **Vladi Luxa**
 Prosek št. 137
 Izvrstna vina in
 peneči prosekar

Obiskujte
Bar Bažovica
Televizija

Zadružna

gostilna

Prosek 280

Kolesa, šivalne stroje, radioaparate
 in drugo dobite v veliki izbiri tudi na
 obroke v trgovini

WALTER KNEZ
 NABREŽINA - TELEF. 22-523

AVTOTAKSI

Franc Comel

Gorica, Trg E. De Amicis 10 - Tel. 22-04
AVTOPREVOZNIK V JUGOSLAVIJO

Mlekarna

Trst-Barej

Trst, Ul. D. Rossetti 8
se priporoča

IMPORT **TECHNA** EXPORT

Trst, Ul. Fabio Filzi 12/I - Telefon 35-902

Telegr. TECHNALUIN

Zastopamo za Jugoslavijo razne industrije strojev, orodja in tehnič-
nega materiala. Opravljamo vsakovrstne izvozne in uvozne operacije

KROJAČNICA

Lada Premru

TRST - UL. GINNASTICA 35/I - TEL. 45-447

LA VINICOLA ISTRIANA

Mirko Pirec

TRST - UL. FONDERIA 6 - TELEF. 93-200

Prodaja vina vseh vrst.
Istrska in kraška vina.
Specialtata: malvazija,
refošk, teran, vermut
in likerji

KROJAŠKI SALON

M. Mozetič

TRG GARIBALDI 11
Telefon 90-280

Za dame in gospode. - Velika izbira
modernega blaga - Plačilne olajšave

M E S N I C A

Ivan De Lorenzi

SV. KRIŽ (pri Trstu)

Trgovina jestvin in pekarna

Justina Guštinčič

SV. KRIŽ 340 (pri Trstu)

Odlikovana krojačnica

Leopold Podgornik

TRST - UL. ORIANI, 9 - Telef. 41-915
se priporoča

GOSTILNA

Alla Grotta

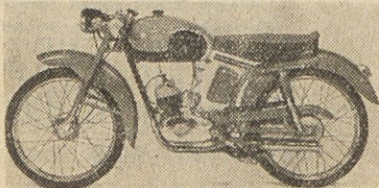
SV. KRIŽ (pri Trstu) se priporoča

Dominik TENCE

trgovina z mešanim blagom
SV. KRIŽ (pri Trstu)

PREDSTAVNIŠTVO

motociklov CIMAATI, H.M.W., NASSETTI, PARILLA, ATALA in prvovrstnih znamk
koles - Nadomestni deli in vse druge potrebščine - Mehanična delavnica.

ČRPALKA BENCINA AGIP

M. Simič

OPČINE - NARODNA UL. 48
TELEFON 21-322

Trgovina čevljev

Fiorentina

TRST — UL. TARABOCCHIA 2 — Tel. 96-536

Ima v zalogi najbogatejšo izbiro navadnih in modernih čevljev za moške, ženske in otroke

Postrežba točna! Cene solidne!

trgovsko zastopstvo

Adamič

nudi najboljše pogoje

pri nabavi in prodaji

vsakovrstnega blaga

trst, ul. s. lazzaro 23, tel. 28-449, 41-996

Gradbeno podjetje

Karlo Ban

**TRST — Ul. Maiolica 1/I
Telefon 90-821**

Projektira in izvršuje raznovrstne objekte,
opremlja lokale, gradi stanovanja
v kondominiju

KMEČKA BANKA

r. z. z o. j. GORICA

UL. MORELLI, 14
TELEFON 22-06

Josip Kerševani

GORICA - Korzo Italia, 24

Šivalni stroji, dvokolesa, motorji
radiosparati in vsi nadomestni deli

DROGERIJA

Anton PODGORNIK

GORICA

Trg E. De Amicis, 12 - Telef. 30-09

GOLOB IVAN

GORICA - TRG E. DE AMICIS, 1 - TELEFON 21-38
IZVOZ

AVTO - MOTO - KOLO
NADOMESTNI DELI
IN POTREBŠČINE

Tek. račun Banca Comm. Italiana

Ivan Doles

sedlarska delavnica

TRST - UL. GASPARO GOZZI 1
Izdeluje in popravlja aktovke,
konjsko opremo, kovčke itd.

ELEKTRIČNE
INSTALACIJE
IN POPRAVILA

Milan Ambrožič

T R S T

Tel. 29-322

Ulica Miramare 29

Virgil Veljak

T R S T

Ulica Molino a vento, 3
Telefon 95-392

ZALOGA VSAKOVRSNENGA USNJA
IN VSEH ČEVLIJARSKIH
POTREBŠČIN

IMPORT - EXPORT
sanitarnega materiala

PROJEKTIRANJE

MONTAŽA CENTRALNIH KURJAV
IN VODOVODNIH INSTALACIJ

KLEPARSTVO

**Dobro znana
trgovina čevljev**

Gec

**ROJAN, Trg Tra i rivi 2
Tel. 31-198**

Ima v zalogi čevlje,
od najpreprostejših do najfinejših,
za moške, ženske in otroke
Ročno izdelani kvalitetni čevlji
najnovejših vzorcev - Cene zmerne!

Andrej Bolko mr. ph.

Farmaceutski proizvodi in kemikalije
TRST - ULICA TORREBIANCA 21-II

UVOZ - IZVOZ

Telef. 31-315

A. Donaggio

Tvrdba ustanovljena leta 1912

TRST

RIVA TRE NOVEMBRE, 9

Skladišče sukna in podlog

☎ 24-863

☎ DONAGGIO CHIESAGRECI TRIESTE

Autovie Carsiche

PROGA: TRST - BAZOVICA - PADRIČE - GROPADE - TREBČE

Odhodi s postaje Trg Libertà in Stara mitnica.

OB DELAVNIKI: ob 7.30, 8.15, 9.30, 10.15, 11., 12., 13.10, 14., 15., 16., 16.50, 17.30, 18., 18.50, 19.50, 20.40, 22.40. — OB PRAZNIKI: ob 7.25, 8.30, 10., 11., 12.30, 13.10, 13.50, 14.30, 15., 15.30, 16., 16.30, 17., 17.30, 18., 18.30, 19., 19.45, 20.30, 22.30, 24.00.

PROGA: TRST - BLOK FERNETIČI

Odhodi s Trga Libertà.

OB DELAVNIKI: ob 7.30, 10.15, 13.10, 15.00, 18.00. — OB PRAZNIKI: ob 7.25, 10.00, 13.10, 14.30, 18.00, 20.30.

Odhodi s Fernetičev.

OB DELAVNIKI: ob 8.20, 10.50, 14.05, 15.50, 18.55. — OB PRAZNIKI: ob 8.00, 10.50, 14.00, 15.15, 18.50, 21.35.

PROGA: TRST - BLOK PESEK

Odhodi s Trga Libertà.

OB DELAVNIKI: ob 7.45, 13.10, 17.30. — OB PRAZNIKI: ob 11.30, 17.30.

Odhodi s Peska.

OB DELAVNIKI: ob 8.20, 13.50, 18.05. — OB PRAZNIKI: ob 12.05, 18.05.

PROGA: TRST - KOZINA - HERPELJE

Odhod s Trga Libertà ob 7. uri; iz Herpelj ob 9. uri.

Vožnje vsako drugo sredo in soboto v mesecu.

PROGA: TRST - DOMJO - BOLJUNEC - DOLINA - PREBENEG

Odhod s Trga Stare mitnice:

OB DELAVNIKI: ob 6.35, 7.25, 10.20*, 12.05, 13.05*, 16.35, 17.05*, 18.05, 18.35, 19.20, 20.45. — OB PRAZNIKI: ob 9.05, 10.35, 12.35*, 14.35, 16.05, 17.05, 18.15, 19.35, 20.40, 22.05.

N. B.: * Samo ti avtobusi vozijo do Prebenga, drugi se ustavijo v Dolini.

PROGA: TRST - DOMJO - RICMANJE

Odhodi s postaje na Trgu Stare mitnice.

OB DELAVNIKI: ob 7.35, 10.35, 12.20, 13.35, 18.05, 19.20. — OB PRAZNIKI: ob 9.35, 14.05, 16.20, 19.35, 22.50.

PROGA: TRST - ADAMIC - MAČKOVLE

Odhodi s postaje na Trgu Stare mitnice.

OB DELAVNIKI: ob 11., 13.30. — OB PRAZNIKI: ob 13., 22.30.

PROGA: TRST - OSP - MAČKOVLE

Odhodi s Trga Libertà.

OB DELAVNIKI: ob 18.15. — OB PRAZNIKI: ob 18.30.

PROGA: TRST - PODLONJER - LONJER

Odhodi s postaje na Trgu Stare mitnice.

OB DELAVNIKI: ob 6.20, 6.40**, 7., 7.22**, 7.40, 8.07**, 8.25, 8.52, 9.02, 9.30**, 9.40, 10.15, 10.30*, 11.02, 11.20**, 11.40, 12.02, 12.20, 12.40, 13.00, 13.20**, 13.40, 14.15*, 14.45*, 15.16*, 15.45*, 16.00, 16.20, 16.40, 17.00, 17.20, 17.40**, 8.00, 18.30**, 18.50, 19.20**, 19.40, 20.05**, 20.30, 20.52, 21.10, 21.40, 22.15*, 22.45*, 23.20. — OB PRAZNIKI: ob 8.00, 8.31, 9.01, 9.31, 10.01, 10.31, 11.01, 11.42, 12.00, nato odhodi vsakih 15 minut.

* Odhodi s Trga S. Francesco. — ** Ti avtobusi vozijo od Lonjerja, ostali se ustavljajo v Podlonjerju.

Opravljamo prevoze blaga za tretje z lahki in težki kamioni ter avtoci-
sternami tudi v inozemstvo. Za informacije kličite tel. št. 36-794, 55-378, 61-187

KARLO MISCHOU

UVOZ LESNEGA
GORIVA IN OGLJA

Gorica, Ulica Angiolina št. 23
Telefon št. 23-29

JOŽEF GORJAN

AVTOPREVOZ

GORICA - Ul. Ugo Foscolo 14 - Tel. 21-10

Trgovina
z obuvalom

Trevisani

Vedno nove pošiljke čevljev za vsa-
ko sezono! Oglejte si naše izložbe!

TRST - Ul. G. Vasari 10

IMPEXPORT

TRST, Ul. C. Battisti 23 - I. Tel. 44-208, Telegr.: Impexport - Trieste

UVAŽA

vsakovrsten les,
drva za kurjavo,
gradbeni material

IZVAŽA

tekstil, kolonialno
blago in raznovrstne
stroje

SPECIALIZIRANO PODJETJE ZA VSAKOVRSNE KOMPENZACIJE

B. Beltram - Trst

DARILNI PAKETI V JUGOSLAVIJO IN
DRUGE DRŽAVE PO NAJNIŽJIH CENAH

Pošiljamo živila, zdravila, tekstilno blago, šivalne
stroje, radijske aparate, harmonike, kolesa,
vespe in druge artikle sploh — Razpolagamo
s skladiščem v prosti luki (Punto Franco 2/a 21

OBRNITE SE OSEBNO ALI PISMENO NA URAD

v Ulici Valdirivo 3-I - Telef. 36 991

Import - Export

danilo šuligoj

opčine

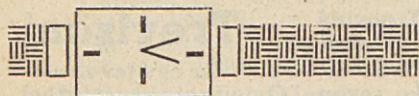
proseška ul. 24, tel. 21-172

zaloga drv
in premoga
dostavlja na dom
cene ugodne!

Urarna in zlatarna

Anton Malalan

OPČINE, Alpiska, 83/I
Telefon 21-465

TRGOVINA S ČEVLJI

Marcel Malalan

OPČINE, Alpiska, 85
Telefon 21-465

Čevlji in copate najboljših
tovarn za moške, ženske
in otroke dobite pri nas po
ugodnih cenah

GOSTILNA

Sosič

OPČINE — NARODNA ULICA 65

ZALOGA STAVBNEGA
MATERIALA IN LESA

Celestin DANEU

OPČINE — NARODNA 77 — TEL. 21-034

MLEKARNA *Olga Gulič*

OPČINE - PROSEŠKA 45
Sveže mleko, mlečni izdelki, slaščice

Vse za kmetijstvo!

KMETIJSKA

NABAVNA IN PRODAJNA
ZADRUGA z o. i.

Sedež v TRSTU, Ul. Ugo Foscolo, 1, telef. 94-386
POSLOVALNICE: TRST, Ul. Flavia 23
MILJE, Ulica Roma 1

Uredništvo in uprava
Trst, Ul. Capitolina 3
Telefon 44-046 44-047

DELO

Uredništvo in uprava
Trst, Ul. Capitolina 3
Telefon 44-046 44-047

GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE TRŽAŠKEGA OZEMLJA

Peter Pavel Cepar

TRST - Ul. Udine 36 - Tel. 28-296

Velika zaloga vsakovrstnega
manufakturnega blaga in
perila za moške, ženske
in otroke ter vsakovrstnih
drobnarij

KINO OB MORJU

Trst

(Dom pristaniških delavcev)

STEKLARNA

A. Koren

nasl.

G O R I C A

UL. CARDUCCI 4, KORZO ITALIA 10, UL. BELINZONA 5

PRIZNANO MEDNARODNO
AVTOPREVOZNIŠKO PODJETJE

la goriziana

GORICA - UL. DUCA D'AOSTA 88
Telefon 28-45

Posebni
pogoji
za prevoz
blaga
v Jugoslavijo

KAVARNA - BIFÉ

Gorica - Telef. 34-78

Bratuž

Podjetje **ŠVARA**

ELEKTROMEHANIŠKA DELAVNICA
ZA AVTOMOBILE IN MOTOCIKLE

TRST - UL. GIULIA 28, tel. 96-742

ZALOGA VINA IN LIKERJEV TER
NAJBOLJŠIH BRIŠKIH IN VIPAVSKIH VIN

IVAN BRIC

GORICA, Ulica Croce 4

Telefon pisarne 34-97
stanovanja 20-70

Tvrdba

Jože Sila

UVOZ - IZVOZ

vsakovrstnega lesa za
predelavo in kurjavo ter
jamskega lesa

TRST - Ul. Fabio Filzi 23 - Telef. 37-004

Goriška nabavna in prodajna zadruga

z o. j. G O R I C A

Sedež in skladišče:

Ul. Don Bosco 48 — Telefon 26-08

DROGERIJA

ANTON MEROVIC

GORICA, Ul. Raštel 27

Diana

se priporoča

Alojzij Strosar

G O R I C A

ULICA SEMINARIO 6

AVTOPREVOZNIK

Čuk

GORICA — Korzo Verdi 26
Trg Cavour 8

Šivalni stroji „NECCHI“
DVOKOLESA, MOTORJI,
RADIO APARATI

TRGOVINA Z JESTVINAMI

Jože CIGOJ

GORICA, Ul. Monache 17

CVETLIČARNA

„IVANKA“

TRST - UL. DELL'ISTRIA 17

vedno dobro založena s svežimi
cvetlicami za vsako priliko

TVRDKA

Ignac Plahuta

Gorica - Ul. E. F. Duca D'Aosta 4

Telef. 50-23 Bicikli, motocikli, potrebščine
kolesa in motorji IRIDE

Mlekarna

Kariš

TRST - ULICA S. MARCO ŠTEV. 40

Vedno sveže mleko in mlečni izdelki

TRGOVINA
Z JESTVINAMI

MILAN BEVK

TRST - UL. SONNINO, 9

Telefon 41-572

Drogerija **TOSO** nasl.

Velika izbira barv, čopičev in kemikalij

TRST - TRG S. GIOVANNI 6 - Telef. 93-603

KROJAŠKI SALON
za gospode in dame

Stanislav **KOŠUTA**

TRST - Ulica Raffineria 5

Telefon 95-498

Gostilna

Ostrouška

TRST - ULICA S. NICOLÒ 1

Telef. 37-918

Avtoprevozniško podjetje

Bratje **Doljak**

Gorica

Ul. Donizetti 27

Telef. 20-97

Svoji k svojim!

SLOVENSKA MANUFAKTURNA TRGOVINA

Franč Udovič

TRST, Ul. Mazzini 46 ☎ 94-550, Trg Ponterosso 5, ☎ 29-686

Ima veliko izbiro vsakovrstnega blaga za moške in ženske po
najnižjih cenah. Dolžnost vsakega Slovenca je, da kupuje v
slovenski trgovini!

**PAPIRNIČA
TISKARNA**

U. Bernardi

TRST, Ul. Mazzini 44

(dva koraka od Goldeni jevega trga)

TELEFON 93-667

Vse potrebščine za božič in novo leto - Tiskane vizitke - Poskusite nalivno pero „Bernum“, cena 1000 ltr - Dvoletna garancija. Prvovrsten izdelek.

PAPYROS

papir in grafične potrebščine

TRST - Ul. F. Severo 10 - ☎ 36-453

S. JAZBAR

URAD IN LESNO SKLADIŠČE

TRST - Lesno pristanišče - Telefon 44 552

Izven urnika: telefon 92-982

**SKLADIŠČE VEZANIH PLOŠČ
FURNIRJA IN MIZARSKEGA
KLEJA**

**TRST, UL. COLOGNA 13
TELEF. 41-643**

GRADBENI IN MIZARSKI LES

Buffet TOMAŽIČ

TRST - Ul. Cassa di Risparmio 3 Tel. 35-301

Kranjske klobase in kraški teran dobiš pri „Tomažiču“ vsak dan

C. G. R.

UVOZ COMMERCIO GENERALE E RAPPRESENTANZE IZVOZ

d. z o. z.

TRST - Ul. Geppa 9 - Telef. 37-949 - 28-352

TRGOVINA Z JESTVINAMI

OPČINE

NARODNA ULICA 42

TELEFON 21-026

JOSIP ŠKABAR

Grandi Magazzini Confezioni

J. Pitassi

TRST

Korzo Italia 7 - tel. 38 873

GORICA

Korzo Verdi 38

VIDEM

Mercatovecchio 2

PORDENONE

Korzo Vitt. Emanuele 11

PADOVA

Trg Garibaldi 2

VICENZA

Korzo Palladio 98

MILAN

Trg Duomo vogal Orefici 2

OB PRILIKI VASEGA OBISKA V TRSTU, GORICI, VIDMU, PORDENONU, PADOVI, VICENZI IN MILANU SE OGLASITE PRI NASIH PODRUŽNICAH **PITASSI** ZA NAKUP IZGOTOVLJENIH OBLEK, DEZNIH PLASCEV, POVRNIKOV ZA DAME, GOSPODE IN OTROKE, KJER DOBITE NAJVEČJO IZBIRO IN PO NAJUGODNEJSIH CENAH.

IVAN RIBARIC^V

UVOZ - IZVOZ

ZALOGA TRDEGA

LESA IN GORIVA

URADI:

Trst - Ulica Crispi - ☎ 93-502

SKLADIŠČE:

Trst - Ul. delle Milizie 17.18 - ☎ 96-510

VSEBINA

Koledarski del	4	Izidor Predan: Množično izseljevanje iz Beneške Slovenije	134
Dr. Angel Kukanja: Po novih poteh	33	Hektor Špekonja: Gozdarstvo v Beneški Sloveniji	135
Rado Cilenšek: Krize odmirajočih sistemov ob grmenju topov	36	Hektor Špekonja: Štruklje jedo	139
Rado Rauber: Egipt, dežela ob Nilu danes in pred tisočletji	48	Samo Pahor: Rihard Levjesrčni v Gorici in druge zanimivosti iz XV. stoletja	143
Dr. Franc Škerlj: Deset let delovanja Slovenskega gospodarskega združenja v Trstu	57	Ivan Minatti: Jesenski dež (pesem)	147
Ing. Josip Pečenko: Splošne ugotovitve in misli o razvojni poti kmetijstva na Tržaškem	59	Srečko Vilhar: Po stopinjah naše preteklosti (Drobtinice iz zgodovine Slovencev v Trstu)	148
Albin Bubnič: Problematika slovenskih občin na Tržaškem	62	Drago Pahor: Morje v slovenski narodni pesmi	152
Jože Babič: Enajsta sezona Slovenskega narodnega gledališča v Trstu	70	Ivan Minatti: V mladih brezah tiha pomlad (pesem)	158
Dr. Gojmir Demšar: Glasbena Matica in njen pomen za razvoj slovenske kulture na Tržaškem	74	Srečko Vilhar: Obrazi iz Gaete (Zapis iz zaprov)	159
Silvan Mesesnel: Pregled ljudsko-prosvetnega delovanja na Tržaškem v letu 1956	75	Mara Samsa: Krivica	163
Anton Kapelj: Prireditve Slovensko-hrvaške ljudske prosvete	79	France Magajna: Takih ovir bi ne smelo biti	169
Ivan Savli: Prvi slovenski časnik	81	Maks Pečar: Kosmačev Pavle	172
Ivan Šavli: Slovstvene obletnice ob l. 1957	82	Lavo Čermelj: Moj beg iz Trsta	184
Dr. Fortunat Mikuletič: Akademsko društvo »Balkan« (Ob 50-letnici ustanovitve)	38	Zora Košuta Jugova: Moja pesem	188
Drago Godina: 60-letnica ustanovitve čitalnice v Ščedni	94	Mikula Letič: Plavke	190
Vekoslav Španger: 70-letnica pevskega društva »Hajdrih« na Proseku	97	A. Miroslav Košuta: Odborova seja	193
Milan Pertot: Iz tajniške knjige društva »Adrijan«	190	Boris Kuhar: Novo leto v domačih običajih in starih vražah	202
Riko Pertot: Barkovlje nekdanj in danes	104	Jolio Pertot: Pesem mladega ribiča	206
Mitja Presl: Nekoč so peli mlini	106	Josip Mal: Izlet v staro Ljubljano	207
Mitja Presl: Hrib Kokoš in njegova okolica	109	Ing. Miran Pavlin: Umetnost pračloveka	214
Zorko Jelinčič: Gradišče na Sv. Lenartu	113	Ing. Miran Pavlin: Iz zgodovine železarstva	219
Zorko Jelinčič: Naš Kras	116	Č. M. O koledarjih starih časov	224
Anton Kapelj: O kriških ribičih	121	Dr. D. Martelanc: Nekaj splošnih pojmov o raku in o novotvorbah sploh	225
Samo Pahor: Stare kolednice in zgodbe na Tržaškem	125	Prevod: Kaj je virus	229
Ivo Marincič: Slovenska občina v Podgori	128	Dr. Fortunat Mikuletič: Še nekaj besed o testamentu	231
Ivo Marincič: Trgatev v Brdih (pesem)	129	Vlado Rojc: Ko čebele rojijo	233
Rado Bednarik: Št. Maver pri Gorici	130	Stanko Andolšek: Kmetov koledar	238
		Drago Pahor: Taborništvo je vzgojna organizacija	241
		Marko Valtrič: Jugoslovanski kulturni moške upodobljeni na znamkah	243
		Marko Valtrič: Vojna propaganda na znamkah	244
		Vid Pečjak: Bogati hrček	246
		Vid Pečjak: Učeni Belček	247
		Tri križanke	248
		S. A. Naslovi najvažnejših uradov in ustanov	250

FOTOGRAFIJA NASLOVNE STRANI MARIO MAGAJNA — OSNUTEK STRANI
JOZE KOREN — KOLEDAR STANKO ANDOLSEK — FOTOGRAFIJE H KOLEDAR-
SKEMU DELU ING. M. PAVLIN — FOTOGRAFIJE K TEKSTOM MARIO MAGAJNA
IN MITJA PRESL — ILUSTRACIJE ROBERT HLAVATY

TEL.
95-873
90-810

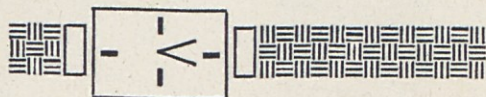
CLICHÉS

TABLICE

FOTO-
GRAFIJA

URARNA
IN ZLATARNA

Karol Mikolj

Trst - Campo S. Giacomo 3, tel. 95-881

TVRDKA

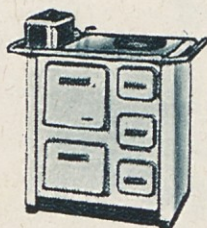
Kerže

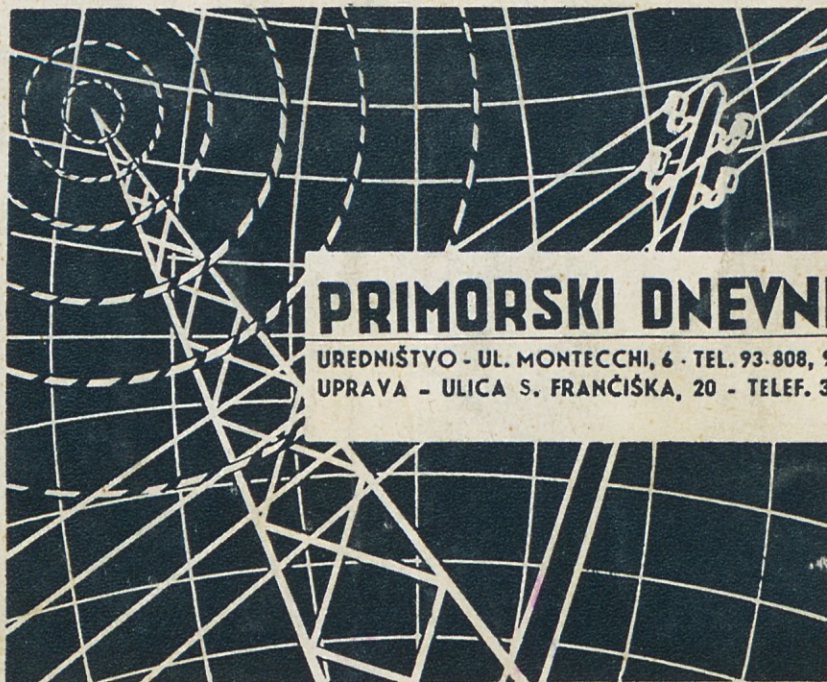
USTANOVljena L. 1868

TRST

P.zza S. Giovanni, 1
Telefon 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik na vsa goriva - Popolna oprema za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla itd. - Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki. Dekorativni predmeti umetne obrti, od keramike do brušenega kristala - Lestenci ter vseh vrst električnih luči, klasične in moderne oblike.

PRIMORSKI DNEVNIK

UREDNIŠTVO - UL. MONTECCHI, 6 - TEL. 93-808, 94-638

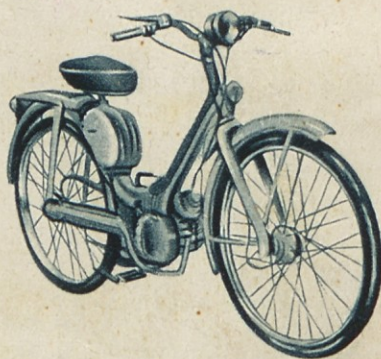
UPRAVA - ULICA S. FRANČIŠKA, 20 - TELEF. 37-338

Če imate v inozemstvu sorodnika,
prosite ga, naj vam daruje

Lambretta

Recite svojemu sorodniku, naj se
obrne na podjetje A. Merolli, Gorica,
Ulica Garibaldi št. 5

Cena Lit. 76.000

Ciklomotor Lambreta 48 cc.
Prenos na verigo — dve prestavi —
naprava za pedaliranje

Predstavnik:
podjetje **A. MEROLLI,**

Gorica, Ulica Garibaldi št. 5
Telefon

Trst K

[Signature]

JADRANSKI kol
1957

323.15(45=863)(059)

019570105

INFORMACIJSKI
CENTAR TRST

COBISS